Česká literatura 20. století 2

Distanční studijní text

Libor Martinek

Opava 2017

SLEZSKÁ
UNIVERZITA
FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA V OPAVĚ

Obor: (0232) Literatura a lingvistika

Klíčová slova: Česká literatura, literárněhistorický vývoj, literárněkritické hodnocení, literární generace, tematické okruhy, žánry, poezie, próza.

Anotace: Cílem předmětu (v zimním i letním semestru) je seznámení s vývojem a aktuální podobou české literatury po roce 1945 ve všech hlavních literárních druzích a žánrech. Předpokládá prohloubenější seznámení s významnými díly vydanými po roce 1945. Věnuje se rovněž literární tvorbě na stránkách literárních časopisů a její kritické reflexi. (To vše s dílčími přesahy po r. 1989, kde to vyžadovala probíraná látka.) Text studijní opory je pouze základním souborem poznatků nutných ke zvládnutí předmětu.

Studium bude probíhat denní i tzv. kombinovanou formou, hlavní podíl na studiu představuje samostudium frekventantů (na základě opor a povinné a doporučené literatury). Do studia oboru je vnesen systém formou individuálních nebo skupinových konzultací, kde budou poskytovány základní informace o oboru, vyloženy stěžejní problémy, kromě těch, které jsou obsaženy v tištěné verzi opor, a zodpovězeny případné otázky studentů. Diskuse by se měly týkat využitelnosti studované látky v praxi frekventanta. Tím může školitel a jeho pracoviště získávat zpětně informace o aktuálních potřebách studentů.

Autor: **Doc. PhDr. Libor Martinek, Ph.D.**

Obsah

ÚVODEM 5
RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY 6
1 CHARAKTERISTIKA OBDOBÍ 1945–1968 7
1.1 Výklad 8
1.2 Samizdatové a exilové edice a časopisy 8
1.3 Oficiálně vydávaná básnická tvorba 10
1.4 Literární časopisy 11
1.5 Nové umělecké proudy 11
2 POEZIE 1945 – 1968 17
2.1 První vlna poválečné poezie 18
2.2 Typologie nových básnických pokolení v poválečném období 18
2.3 Samizdatová a exilová poezie v letech 1948 – 1968 22
3 PRÓZA 1945–1968 30
3.1 Obecně o poválečné próze 31
3.2 Próza v samizdatu a exilu 1945–1968 36
4 DRAMA A AUTORSKÉ DIVADLO 1945–1968 44
4.1 Úvodem 45
5 LITERÁRNÍ VĚDA A KRITIKA 1945–1968 56
5.1 Úvodem 57
6 CHARAKTERISTIKA OBDOBÍ 1969–1989 71
6.1 Výklad 72
7 POEZIE V LETECH 1969–1989 75
7.1 Oficiálně vydávaná poezie 1969–1989 77
7.2 Samizdatová a exilová poezie (1969–1989) 79
8 PRÓZA 1969–1989 91
8.1 Oficiálně vydávaná próza (1969–1989) 92
8.2 Samizdatová a exilová próza (1969 – 1989) 96
9 DRAMA V LETECH 1969–1989 113
9.1 Oficiálně uváděná dramatická tvorba a autorská divadla (1969 – 1989) 113
9.2 Dramatická tvorba v exilu a samizdatu (1969 – 1989) 120
10 LITERÁRNÍ VĚDA A KRITIKA 1969–1989 131

10.1 Literární věda a kritika v oficiálních časopisech a nakladatelstvích (1969 – 1989) 132
10.2 Literární věda a kritika v samizdatu a exilu 1969 – 1989 154
11 DOPORUČENÁ ČETBA 176
LITERATURA 177
SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY 178
PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON 184

ÚVODEM

Milí studenti,

dostává se vám do rukou distanční text, studijní opora *Česká literatura 20. století II.* Jeho cílem je seznámit vás s vývojem a aktuální podobou české literatury po roce 1945 ve všech hlavních literárních druzích a žánrech. Předpokládá se zde prohloubenější seznámení s významnými díly české literatury vydanými po roce 1945. Text se rovněž věnuje literární tvorbě na stránkách literárních časopisů, kulturně-společenských periodik apod., a její kritické reflexi. (To vše s dílčími přesahy po r. 1989, kde to vyžadovala probíraná látka.) Text studijní opory je pouze základním souborem poznatků nutných ke zvládnutí předmětu.

Přeji Vám hodně úspěchů ve Vašem studiu.

Libor Martinek

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY

Po prostudování textu budete znát:

- základní literaturu předmětu;
- vybraná díla prózy, poezie a dramatu po r. 1945;
- významná knižní vydavatelství a časopisy, zejména ty, které se soustavněji věnovaly vydávání a kritické reflexi poválečné české literatury;
- druhové a žánrové typy poválečné české literatury.

Budete schopni:

- vytvořit typologii poválečné české prózy, poezie a dramatu;
- identifikovat generační proudy a významnější autorská seskupení poválečné české prózy a poezie;
- orientovat se v estetických a poetologických tendencích, inspiračních zdrojích a tématech poválečné české prózy, poezie a dramatu.

Získáte:

- vhled do vnímání světa poválečné české poezie, prózy a dramatu;
- předpoklady k literárněkritickému hodnocení poválečné české knižní produkce;
- přehled o literárních autorských seskupeních podle generačního, poetologického a regionálního (ve smyslu původu a aktivity v prostoru) pohledu;
- představu o tvárných, ale i dobově podmíněných (50. léta) netvárných (rigidních) liniích poválečné české knižní produkce;
- obraz moderně a v závěru studijního materiálu i postmoderně orientované poválečné české literatury.

Čas potřebný k prostudování učiva předmětu:

30 + 60 hodin (teorie + řešení úloh)

1 CHARAKTERISTIKA OBDOBÍ 1945–1968

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se dozvíte:

- o zavedení publikačních bariér po r. 1948, které vedlo ke vzniku tří komunikačních okruhů české literatury: domácí (oficiální), exilové a neoficiální (samizdatové);
- jaké literární časopisy vznikly oficiálně po r. 1945, jaký byl charakter literární vědy a kritiky do r. 1968;
- jaký byl profil nově vzniklých samizdatových a exilových edic po r. 1948 až do r. 1968;
- o centralizaci českého knižního trhu po r. 1948 a důsledcích těchto trendů pro českou literaturu;
- o způsobech a limitech hodnocení poválečného literárního dění do r. 1968.

CÍLE KAPITOLY

Budete schopni:

- orientace v prostoru poválečné české literatury;
- charakterizovat knižní produkci a nakladatelské aktivity po roce 1945;
- určit možnosti a způsoby kontinuity a diskontinuity poválečné české literární tvorby v navazování na předchozí tvorbu v demokratickém režimu první Československé republiky, autorů žijících po válce ve svobodných společnostech v emigraci a hodnotit tyto projevy.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

tradice, kontinuita, diskontinuita, vydavatelská produkce, literární časopisy, knižní trh, hodnocení literatury, totalita, emigrace.

1.1 Výklad

Po osvobození Československa od nacismu bylo možné navazovat na svobodný vývoj české literatury za první, předmichovské republiky až do převratu v únoru 1948. Sledujeme rozmanitost uměleckých směrů a skupin, ale i silnou politizaci veřejného života. Únorové události 1948 určily politickou i kulturně-společenskou orientaci státu na dalších téměř dvaačtyřicet let. Vítězové politického střetnutí uplatnili zejména v prvním období svého vládnutí nejbrutálnější metody potlačení opozice. V politických procesech byli likvidováni ideoví odpůrci, kteří se hlásili k tradicím liberálního humanismu masarykovského ražení, křesťansky zaměření intelektuálové i socialisté nebolševického typu nebo umělci, kteří sympatizovali s avantgardním modernismem. Období po únoru 1948 do Stalinovy a Gottwaldovy smrti bylo jedním z nejtragičtějších období v dějinách české kultury a literatury. K jejímu dlouholetému rozštěpení došlo odchodem řady spisovatelů do exilu (I. Blatný, J. Čep, E. Hostovský, I. Jelínek, F. Listopad, F. Peroutka, P. Tigrid ad.), uvězněním mnoha dalších autorů (J. Dokulil, Z. Kalista, J. Knap, J. Kostohryz, F. Křelina, J. Palivec, V. Renč, Z. Rotrekl, J. Zahradníček aj.), po procesu s Miladou Horákovou byl popraven Záviš Kalandra, pronásledovaný avantgardní kritik a teoretik Karel Teige spáchal sebevraždu. Byly zastaveny všechny nekomunistické kulturně-společenské a literární časopisy, např. Kritický měsíčník V. Černého, Kytice J. Seiferta, Kvart V. Obrtele, dále Blok, Divadelní zápisník, Dnešek, Doba, Generace, Kolo, Listy, Mladé archy, Svobodný zítřek, Vývoj, katolicky orientovaný Akord (J. Zahradníčka), Řád (F. Lazeckého), Obzory, Vyšehrad.

Profilace knižních nakladatelství se po únoru 1948 orientovala na výchovu a manipulaci národa. Skladba knižního trhu se po r. 1948 proměnila ve prospěch děl opěvujících Sovětský svaz, jeho mírovou politiku, projevů vedoucích představitelů SSSR (J. V. Stalina, V. I. Lenina ad.) i Československé republiky (K. Gottwalda, A. Zápotockého), publikací poučujících o JZD a jejich práci (R. Slánského), plánování hospodářství, údernických metodách práce apod. V beletrii se vysokých nákladů dočkala např. *Anna proletářka*, *Hory a staletí* Ivana Olbrachta, *Přehrada* Marie Majerové nebo *Hra s ohněm* Marie Pujmanové a také *Reportáž psaná na oprátce* Julia Fučíka. Nezvalova básnická poema *Zpěv míru* dosáhla na tento literární žánr nebývalého nákladu 50 000 výtisků. Naopak byly vyřazeny z knihoven a knihkupectví některé žánry populární literatury a tzv. literatura braková (romány pro ženy, rodokapsy, westerny apod.).

Zavedení přísné cenzury dokonalo rozdělení české literatury na oficiálně povolenou, režimem podporovanou a nepovolenou, vykázanou z oficiálních nakladatelství a šířenou prostřednictvím strojopisných opisů nebo v exilových nakladatelstvích.

1.2 Samizdatové a exilové edice a časopisy

Pro rozmnožování a šíření textů vlastními prostředky, které byly vynuceny uplatněním mocenského a názorového monopolu, se vžil termín samizdat (z ruského samoizdateľnyj – vydáváno samo, svépomocí; v polštině se pro totéž používalo slov či slovních spojení „drugi obieg wydawniczy“, „bibuła“ nebo *literatura* „bezdebitowa“). České samizdatové

publikace se v letech 1948 – 1968 snažily o uchování literárních textů v době, která neumožňovala jejich oficiální knižní vydání, popřípadě měla konzervační funkci, neboť mnoho knih zakázaných autorů bylo vyřazeno z knihoven a skončilo ve sběrných surovinách. Texty byly pořizovány jen v několika kopiích, někdy jen v jednom exempláři (mnohdy na spodních průklepových listech, aby bylo zabráněno identifikaci psacího stroje, na kterém byly pořízeny, čímž by se jejich majitel vystavil postihu ze strany státní moci), a distribuovány pouze v úzkém okruhu přátel. K větší produkci samizdatu u nás došlo teprve v 70. – 80. letech 20. století.

K samizdatu se uchylovaly tvůrci poválečných surrealistických uskupení a první undergroundová generace, která v letech 1949 – 1950 založila edici Půlnoc (pod vedením I. Vodseďálka bylo pro ni pořízeno 44 titulů poezie, próz, kolážových románů a esejů).

Publikační možnosti v exilu se nabízely pouze v časopisech a nakladatelstvích krajanských spolků, jako byly Newyorské listy, Bohemian Benedictine Press v Chicagu, Slovanské nakladatelství v Montrealu, Sdružení svobodných Čechoslováků ve Švédsku, Masarykův demokratický svaz v Paříži, Cyrilometodějská liga v Německu atd.

Kulturně zaměřených časopisů nebylo mnoho. Na začátku 50. let krátce vycházel měsíčník Skutečnost v redakci H. Hájka, v letech 1952 – 1964 vydával v Hamburku A. Vlach kulturní revue Sklizeň, v Mnichově redigoval F. Váňa čtrnáctideník Hlas domova. V Paříži pokračovali ve vydávání národně socialistického Svobodného zítřku F. Kovárna a L. Stránský až do r. 1952. Profil časopisů byl výrazně protilevicový, dialog s komunisty se striktně odmítal. Situace se změnila zásluhou P. Tigrida, který si ve svém časopise Svědectví (první číslo vyšlo 28. 10. 1956) stanovil cíl překlenout propast mezi jednotlivými názorovými proudy v exilu a později i mezi první (po r. 1948) a druhou (po r. 1968) vlnou emigrace. Svědectví nejprve vycházelo v New Yorku, od r. 1961 v Paříži (do konce r. 1989 vyšlo 88 čísel, na dalších se podílela i pražská redakce; poslední číslo Svědectví v r. 1992 bylo věnováno tématu Nacionalismus – novodobá droga).

R. Vlach (1917 – 1966) ve Sklizni svobodné tvorby, založené v r. 1955 ve Švédsku a vydávané ve Stockholmu, Lundu, poté v USA v Normanu a Greensboro, vydal díla J. Čepa, P. Javora, F. Listopada, Z. Němečka, M. Součkové, B. Svatoše aj. Po Vlachově smrti obnovil edici literární historik A. Kratochvil (1924 – 2004) v Mnichově v r. 1969. Edice zanikla posledním svazkem vydaným r. 1975 v rakouském Salcburku.

Další nakladatelství působila v Římě (Křesťanskou akademii vedl F. Planner, později dvojice K. Vrána a P. Želivan), v Mnichově (ve Vydavatelství kulturní sekce uprchlického výboru redigoval A. Kratochvil edice Kamenný erb a Lucernička i Románovou knižnici revue Archa). V Paříži redigovala M. Sokolová edici Neviditelný domov, ve Vídni vycházela pouze jako cyklostyl edice Bohemica Vienesia (vedl ji K. Matal). V Torontu působilo nakladatelství Nový domov a Naše hlasy, v New Yorku Moravian Library, Universum Press a Společnost pro vědy a umění (vycházely v nich práce E. Hostovského nebo F. Peroutky).

1.3 Oficiálně vydávaná básnická tvorba

Oficiálně vydávaná tvorba komunistického režimu se měla řídit především zásadami tzv. socialistického realismu, jehož dogmatické (sovětské) pojetí zjednodušovalo společenskou funkci umění, přeceňovalo aktuální tematiku a výchovný záměr díla, nerespektovalo specifický charakter umění, jeho estetickou funkci a význam tvůrčí individuality.

Setkání mladých spisovatelů na Dobříši v březnu 1948 naznačovalo, že by mohla být částečně zachována názorová pluralita, která panovala v českém umění mezi léty 1945 – 1948. Tyto tendence byly záhy kritizovány. Na Sjezdu národní kultury (duben 1948) vyjádřila velká část umělců svůj souhlas s poúnorovými událostmi a loajalitu komunistickému režimu.

Od února 1948 neurčovalo periodizační mezníky literárního vývoje přirozené soupeření literárních skupin nejrůznějších směrů, ale zesilování či zeslabování mocenského řízení. V r. 1949 zanikl Syndikát českých umělců a nahradil ho Svaz československých spisovatelů, který na svém prvním sjezdu v r. 1949 vyhlásil za jedinou závaznou tvůrčí metodu umění socialistický realismus.

Jedním z prvních projevů ovlivňování literatury ze strany mocenského aparátu byl referát **Ladislava Štolla** (1902 – 1981) *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii*, přednesený na pracovní konferenci Svazu československých spisovatelů 22. ledna 1950 a ve stejném roce vydaný knižně. Štoll se v něm vypořádal s tvorbou českých levicových básníků z let 1918 – 1948. Nejvýše ocenil S. K. Neumanna a J. Wolkera, který zemřel ještě před vypuknutím frakčních bojů v KSČ, a proto se do nich nemohl zapojit (na protest proti bolševizaci strany K. Gottwaldem z ní vystoupilo několik významných českých spisovatelů, včetně M. Majerové a V. Vančury). Nejníže hodnotí F. Halase (pro údajný zhoubný subjektivismus, spiritualismus a morbiditu) a sympatie nemá ani pro V. Holana. Odsoudil také tvorbu K. Teigeho, J. Hory, J. Seiferta, K. Bednáře i mladých dynamoarchistů (dynamis – síla, archein – vládnout; sdružení básníků kolem deníku Mladá fronta a časopisu My, které usilovalo o spojení romanticky pojaté revolučnosti se syrovou všedností) a k němuž se hlásili J. Grossman, J. Hořec aj. Ani v této době nebyly zcela potlačeny méně dogmatické hlasy, k nimž patřila polemicky pojatá studie **Zdeňka Nejedlého** (1878 – 1962) *O realismu pravém a nepravém*, která vyšla v prvním ročníku časopisu Var (1948 – 1953). Nejedlý čelil hrubému pojmu realismus, odmítl nemohoucí a netvořivý realismus, položil hranici mezi skutečným realismem a lžirealismem. Prosazoval myšlenku, že opravdové realistické umění není protimoderní, ale snaží se být tvorbou nového. Nepožadoval kopii skutečnosti, ale skutečnost umělecky nazíranou jakožto zmnoženou a osobitým pojetím zesílenou realitu.

Proti schematismu v umění se poměrně často ozýval i Vítězslav Nezval (projevy ke Štollovým *Třiceti letům* a k navazujícímu referátu J. Taufera z ledna 1950 nebo jeho četné články otiskované zejména v Literárních novinách).

Významnou roli k ozdravení situace v české literatuře tohoto období sehrála také bouřlivá diskuse vyvolaná článkem Jana Trefulky (1929 – 2012) *O nových verších Pavla Kohouta polemicky* v Hostu do domu (1954, č. 11) a statí Milana Kundery (*1929) *O sporech dědických* v Novém životě (1955, č. 12).

1.4 Literární časopisy

Rok 1956 znamenal pro literaturu uvolnění dozoru po oficiálním odsouzení tzv. kultu osobnosti (méně již stalinistických praktik v kultuře) na XX. sjezdu KSSS a po něm následujícím XV. sjezdu KSČ. Projevilo se to rozšířením publikačního prostoru v již vydávaných časopisech (např. v Literárních novinách jako orgánu Svazu čs. spisovatelů, které vycházely od r. 1952, později jako Literární listy a Listy, zastaveny byly v r. 1969, v Novém životě, vycházejícím v letech 1949 – 1959, a v brněnském Hostu do domu, jenž byl vydáván v letech 1954 – 1970), nebo nových; např. v letech 1955 – 1959 existoval časopis vyhrazený mladým autorům s názvem Květen, po jeho úředním zastavení byly pro začínající autory určeny časopisy Tvář (1964 – 1965, znovu 1968 – 1969) a Sešity pro mladou literaturu (1966 – 1969). Dobovou škálu periodik spoluvytvářely ostravský Červený květ (1956 – 1969), týdeník Kultura (1957 – 1962), měsíčník Plamen (1959 – 1969) a dvouměsíčník Orientace (1966 – 1970).

Pro oficiálně vydávanou literaturu 60. let 20. století byla příznačná kritická sebereflexe, snaha navázat na některé významné, dosud umlčované autory či potlačované tradice české literatury meziválečného (konference o F. Kafkovi v Liblicích v r. 1963), popř. i staršího období (baroko) a úsilí navázat přerušené kontakty s literárním vývojem ve světě (kulturní kontakty, avšak řízené tzv. shora, probíhaly mezi zeměmi socialistického tábora i po r. 1948). Významnou roli přitom sehrála překladatelská aktivita v kulturních časopisech (Světová literatura s podtitulem Revue zahraničních literatur vycházela v letech 1956 – 1996) nebo ve specializovaných nakladatelstvích (např. Odeon).

1.5 Nové umělecké proudy

EXISTENCIALISMUS se u nás prosazoval zejména působením francouzských romanopisců, jako byli Jean-Paul Sartre (1905 – 1980) a Albert Camus (1913 – 1960). Postavy existencialistických autorů prožívají mezní situace osamělosti, úzkosti, absurdity, nebezpečí smrti, rozhodování a činu, čímž si hluboce uvědomovaly své tragické lidství. Existencialistické ladění bylo charakteristické (nepočítáme-li tvorbu F. Kafky) pro dílo J. Ortena nebo K. Bednáře či těsně poválečné sbírky J. Kainara; teistický existencialismus bývá identifikován v díle J. Čepa; teoreticky se existencialismem u nás zabýval V. Černý nebo J. Pechar.

NOVÝ ROMÁN (také antiromán, někdy též označován jako román objektivní, nebo román pohledu) vznikl v polovině 50. let 20. století ve Francii a označovaly se jím prózy autorů, jako byla Nathalie Sarrautová (1902 – 1999), Alain Robbe-Grillet (1922 – 2008),

Michel Butor (1926 – 2016) nebo Claude Simon (1913 – 2005; jeho zařazení do nového románu je sporné, neboť jsou u něj patrné ohlasy M. Prousta či W. Faulknera). Šlo o pokus francouzské literární avantgardy vytvořit opak klasického románu, neboť panovala domněnka, že klasický román se přežil a nemůže postihnout novou skutečnost a zkušenosti nového člověka. Spisovatelé odmítli románový děj i postavy, zabývali se popisem věcí a jevů bez souvislosti a časové následnosti, takže se příběh neodvíjel chronologicky ani logicky. Každý detail popisu mohl být východiskem k dalšímu příběhu. Jeho cílem nebylo popisovat svět či nějaké situace, ale naopak v dílech takto psaných je „svět napřed zbaven daného smyslu" – ten má být poznáván teprve v průběhu románu. To vedlo k tomu, že hrdina nemá zpočátku na svět žádný výrazný názor, teprve jej získává. Autoři proto zvolili postup psaní z pohledu hrdiny, věci nepopisovali tak, jak je vnímá většina lidí, ale tak, jak je vnímá románový hrdina. Románový styl nemá vypravěče a často nelze odlišit, zdali je psán ich- nebo er-formou. Tento směr lze víceméně charakterizovat jako poetický román zabývající se lidskou realitou. Nový román inspiroval u nás v 60. letech Jiřího Frieda (1923 – 1999), Alenu Vostrou (1938 – 1992) či Karla Milotu (vl. jm. Karel Hroch; 1937 – 2002), publikujícího svá prozaická díla se značným zpožděním.

V poezii 60. léta umožňují částečnou tvůrčí konfrontaci různých směrů, které buď skrytě, nebo legálně krystalizovaly v předchozím desetiletí. Vedle sebe fungují vyznavači českého undergroundu, kteří v některých oblastech připomínají názory a postoje americké beat generation, pováleční surrealisté sdružení kolem Vratislava Effenbergera i surrealisté Skupiny Ra, omezující roli psychického automatismu, a také básníci vycházející z poezie „všedního dne" (autoři sdružení kolem časopisu Květen). Básníci nastupující generace se seskupovali kolem Sešitů a Tváře (názvem časopisu se hlásili k odkazu F. Halase). Do literárního procesu i do některých nakladatelství se částečně vraceli autoři katolické orientace. Novým jevem je KONKRÉTNÍ a EXPERIMENTÁLNÍ POEZIE, využívající mj. podněty vědeckotechnické revoluce a pohybující se často na hranici mezi literaturou a výtvarným uměním.

V dramatické tvorbě se prosazují MODELOVÉ HRY, vycházející z absurdního dramatu rezignujícího na souvislý děj i dramatické dialogy postav a usilujícího předváděním základních existenčních situací (často v kombinaci s promluvami postrádajícími konkrétní význam) evokovat pocity úzkosti a absurdity prožívané člověkem v moderním světě i varovat před lidským odcizením a devalvací (sémantickým vyprázdněním) jazyka.

Literatura v Československu na sebe musela brát úkoly, které jinde obvykle řeší parlament nebo žurnalistika. Umělecké projevy získávaly u nás na často přehnané důležitosti (spisovatel měl být svědomím národa), činnost spisovatelů sice byla sledována podezíravou mocí, ale pro čtenářské publikum často měla kromě kulturně-politického faktoru i závažný společenský dopad.

ŘEŠENÁ ÚLOHA

Typologie (generační) poválečné literatury, dominantní proudy. Funkce literárních časopisů tištěných oficiálně nebo v exilu. Charakter literárního života a literární atmosféry 1945 – 1948 a 1948 – 1968.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Seznamte se s dobovými literárními časopisy, např. s Kritickým měsíčníkem, Květnem, Hostem do domu, Tváří, Sešity nebo Světovou literaturou. Obeznamte se alespoň rámcově s edičním profilem některého zavedeného nakladatelství, zejména jeho beletristickou produkcí (například Odeonu, Československého spisovatele, Melantrichu, Státního nakladatelství dětské literatury – pozdějšího Albatrosu).

ÚKOL K ZAMYŠLENÍ

Zjistěte, zda v letech 1945 – 1948, 1948 – 1968 vycházel ve vašem regionu (městě, okrese, kraji) literární časopis, almanach, sborník, ročenka apod. Zamyslete se nad výhodami tištěného časopisu a jeho protějšku v samizdatu.

PRO ZÁJEMCE

Seznamte se s výše uvedenými statěmi formujícími kulturní politiku v letech 1948 – 1956 a polemickými reakcemi na tzv. socialistický realismus.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Navažte korespondenci, popř. proveďte interview, s některým pamětníkem – aktivním čtenářem a zjistěte, jak byli lidé motivováni ke čtení vyhlašováním nejrůznějších akcí a soutěží (Fučíkův odznak, Jiráskovská akce), jak se po r. 1948 zakládaly čtenářské kroužky, kulturní koutky, pořádaly besedy a přednášky se spisovateli a se kterými především.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Zásadní změnou v literárním životě po únoru 1948 bylo vytvoření komunikačních přehrad v české literatuře a vznik tří vydavatelských okruhů (díla vydávaná v oficiálních domácích nakladatelstvích, texty šířené samizdatovou formou a produkce exilových vydavatelů), který byl doprovázen centralizací vydavatelské praxe, zánikem některých zavedených nakladatelství a vznikem nových, které sloužily režimu a jeho potřebám. V oboru literární vědy se stala normotvornou publikací Štollova brožura *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii*. Jako jediný možný směr a závazná metoda byl v 50. letech prosazován socialistický realismus. K dílčímu uvolnění v kultuře dochází po smrti J. V. Stalina, které provázelo odhalení tzv. kultu osobnosti, a K. Gottwalda. Později se objevují polemiky J. Trefulky a M. Kundery se zjednodušeným chápáním umělecké literatury, začaly vycházet nové literární časopisy. V 60. letech se škála publikačních možností rozšiřuje, do literárního procesu vstupují někteří dříve zakázaní spisovatelé, zejména katolické orientace nebo autoři na okraji (surrealisté, autoři undergroundu). Česká literatura reaguje na podněty zvenčí (existencialismus, nový román), obrozuje se zevnitř koexistencí různých uměleckých a literárních skupin a proudů. Na divadle se prosazují modelové hry, inspirace jsou čerpány z poetiky a estetiky absurdního dramatu (u nás zejm. V. Havel).

OTÁZKY

Jaké literární generace, směry a skupiny rozlišujeme v poválečné české literatuře?

Jaká byla obecná situace na českém knižním trhu 1945 – 1948, 1948 – 1968?

Přibližte charakter dobových tištěných domácích samizdatových a exilových edic a exilových časopisů.

Jak byste hodnotili dobovou literární atmosféru 1945 – 1948, 1948 – 1956, 1956 – 1968?

ÚLOHA Č. 1

Uveďte zavedená česká knižní vydavatelství z let 1945 – 1948, 1948 – 1968 a přibližte jejich produkci.

Existovala beletristicky zaměřená knižní vydavatelství ve vašem regionu (kraji)?

ÚLOHA Č. 2

Vycházel ve vašem regionu (kraji) literární časopis, popř. almanach, periodický sborník apod., v letech 1945 – 1948, 1948 – 1968?

Jaké autory časopis, popř. almanach, periodický sborník apod., otiskoval a jaké bylo žánrové spektrum jeho obsahu?

PRŮVODCE STUDIEM

Tato kapitola je úvodem do problematiky poválečné české literatury, nečiní si proto nárok na úplnost. Nicméně poskytuje představu o tom, s jakými problémy se potýkal spisovatel, co určovalo literární dění, co ovlivňovalo literární komunikaci. Důležité je uvědomit si, že jsou různé cesty a možnosti studia poválečné české literatury. Knihy zůstanou nezbytné nejen pro literaturu, ale i pro všechny okolnosti, v nichž je třeba číst pečlivě, nikoli jen získávat informace, nýbrž o nich i uvažovat. Je možné si vyhledat a přečíst vytištěné noviny, časopis nebo dobrou knihu (v archivu či v knihovně), které vycházely v poválečném tříletí a po únoru 1948 až do r. 1968. Kvalitní kniha bude cenným nástrojem poučení, získání informací, podobně jako časopis, ba přítelem. Abychom parafrázovali Umberta Eca, knihy patří k těm druhům nástrojů, které, jednou vynalezeny, nemusí být dále vylepšovány, protože jsou v pořádku v té podobě, v níž byly od počátku, jako třeba kladivo, nůž, lžíce či nůžky.

DALŠÍ ZDROJE

ECO, U. *Skeptikové a těšitelé*. Praha: Svoboda, 1995.

GALÍK, J. *Panorama české literatury. Literární dějiny od počátků do současnosti*. Lubomír Machala – Eduard Petrů (eds.). Olomouc: Rubico, 1994.

http://www.ucl.cas.cz/edicee/?expand=/antologie/zdejin/1

JANÁČEK, P. *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení, 1938 –1951*. Brno: Host, 2004.

JANOUŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945–1989, IV*. Praha: Academia, 2008.

LEHÁR, J. – STICH, A. – JANÁČKOVÁ, J. – HOLÝ, J. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. doplněné vyd. Praha: NLN, 2002.

MACHALA, L. – GILK, E. a kol. *Literární dějiny od počátku do roku 1989*. Olomouc: UP, 2008.

PAPOUŠEK, V. *Existencialisté: existenciální fenomény v české próze dvacátého století*. Praha: Torst, 2004.

PŘIBÁŇ, Michal, ed. *Z dějin českého myšlení o literatuře, I (1945–1948)*

PŘIBÁŇ, Michal. *Jedno jméno, dva osudy. Dvojportrét exilových vydavatelů Antonína Vlacha a Roberta Vlacha*. Praha: Společnost pro vědu a umění – ÚČL AV ČR, 2012.

Slovník české literatury po roce 1945

Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Díl 1., A-L. Pavel Janoušek (ed.). Praha: Brána, 1995.

Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Díl 2., M-Ž. Pavel Janoušek (ed.). Praha: Brána, 1998.

http://www.slovnikceskeliteratury.cz/

ZACH, Aleš. *Kniha a český exil 1949 – 1990*. Praha: Torst, 1995.

2 POEZIE 1945–1968

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se dozvíte:

- jaká je typologie poválečné české poezie;
- o pojetí poválečné české poezie ve studiích a statích dobových i současných literárních kritiků;
- dozvíte se o významných básnických seskupeních v letech 1945 – 1948, 1948 – 1968;
- získáte základní přehled o společných i rozdílných aspektech básnické tvorby poválečných jak zavedených, tak ve své době nastupujících mladých básníků.

CÍLE KAPITOLY

Budete schopni:

- odhalit tvárné i netvárné linie poválečné české poezie do r. 1968;
- určit charakter dobové knižní i časopisecké básnické produkce;
- rozpoznat základní rysy poetiky jak zavedených, tak ve své době nastupujících mladých básníků do r. 1968.

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

0,5 + 2 hodiny (teorie + řešení úloh)

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

typologie, tvárné a netvárné linie, básnická produkce, poetika.

2.1 První vlna poválečné poezie

Po osvobození se první vlna české lyriky nesla ve znamení společenské aktuálnosti. Výsledek druhé světové války byl dokonce chápán jako konečný výsledek odvěkého zápasu mezi Germány a Slovany. Obrazy zla a negativně laděná expresivní pojmenování byly přiřazeny výhradně německému etniku i přesto, že německá kultura byla jedním z nositelů evropské vzdělanosti. Démonizace se dočkala i německá mytologie. Válka znamenala také zpochybnění dosavadních jistot, které vyústilo na jedné straně v existenciální krizi, která umožnila rozvoj existenciálně laděné poezie (J. Orten, H. Bonn, K. Bednář), na druhé straně vedla u některých básníků ke zpochybnění metafyzických hodnot (V. Holan, F. Halas), popřípadě ke střetu křesťansky orientované poezie s koncepty nové komunistické společnosti a kultury (J. Zahradníček). K nejtrvalejším hodnotám první vlny české poezie patřily básně a sbírky F. Halase, V. Holana, F. Hrubína, J. Seiferta, V. Závady, J. Zahradníčka.

Důležité upozornění: podrobnější charakteristiku tvorby jednotlivých českých autorů, ať již básníků, prozaiků nebo dramatiků, obsahuje z důvodu rozsahu materiálu elektronická verze studijní opory na stránkách ÚBK FPF SU.

2.2 Typologie nových básnických pokolení v poválečném období

Skupina **Ohnice**, hlásící se k odkazu J. Ortena (název skupiny byl převzat z Ortenovy stejnojmenné sbírky) a píšící meditativní lyriku, si získala po válce renomé díky dvousvazkovému sborníku *Ohnice* (1947). Manifestem skupiny bylo *Slovo k mladým* (1940) Kamila Bednáře, ve kterém se objevil tzv. koncept nahého člověka, jenž proponoval odvrácení se od ideologií zatížené společnosti, techniky a odlidštěného materialismu a přivrácení se k existenci člověka. Z původní Bednářovy skupiny z protektorátního období ve sborníku publikoval kromě J. Červinky ještě Z. Urbánek, ale přispěli i další autoři, kteří se výrazně prosadili až v druhé polovině 50. let a v následující dekádě (A. Bartušek, J. Daniel, I. Diviš, J. Hiršal, M. Holub, J. Pilař, A. Skýpala aj.).

Teoretickým mluvčím **Skupiny 42** byl **Jindřich Chalupecký**, do skupiny patřila jeho manželka, básnířka a překladatelka **Jiřina Hauková** (1919 – 2005), **Josef Kainar** (1917 – 1971), **Jiří Kolář** (1914 – 2002) a **Jan Hanč** (1916 – 1963).

Mezi skupinami, které se představily na podzim r. 1947 české veřejnosti, byli také autoři sdružení kolem Mladé fronty. Říkali si **dynamoarchisté** (z řec. dynamis – síla, archein – vládnout). Vydali sborník *Aktiv* (1946), v němž se snažili o lidovost a zároveň překonání idealistického romantismu. Program byl formulován ve Výzvě, silně emocionálně zahroceném vstupním textu sborníku (datace „v létě 1944“). Jeho signatáři se přihlásili „k aktivní podobě anarchie“. Prohlášení mělo zřetelnou podobu reakce na válečné události a bylo v souladu s levicovými tendencemi v politickém a kulturním poválečném myšlení. Patřili zde Ladislav Fikar, Eduard Petiška, Jaromír Hořec, O. Kryštofek, I. Andrenik, J. Morák a kritik a divadelní režisér J. Grossman.

Výrazně levicově byla zaměřena skupina tzv. **syntetického** (nového) **realismu**. Organizovala se kolem Rudého práva a jeho kulturní rubriky, její autoři a teoretikové se hlásili k dialektickému materialismu a přívlastek „syntetický“ místo „socialistický“ užívali prý z taktických důvodů, aby předešli poukazům na ovlivnění sovětským vzorem. Ke skupině se hlásili J. Hilčr, M. Sedloň, V. Školaudy a I. Skála, jejími teoretiky byli J. Hájek, J. Petrmichl a S. Machonin.

Do skupiny hlásící se ke **katolicismu** a ideálům **křesťanského humanismu**, která se seskupila kolem *Velikonočního almanachu* (1947) a představila se na Večerech mladé poezie v Umělecké besedě v Praze v r. 1947, patřil básník **Klement Bochořák** (1910 – 1981); básník a překladatel **Josef Suchý** (1923 – 2003), **Vladimír Vokolek** (1913 – 1988), překladatel **Emanuel Frynta** (1923 – 1975). Tito autoři publikovali v Listu pro křesťanskou kulturu Vyšehrad (1945 – 1948), v němž např. **Miloš Dvořák** (1901 – 1971) polemizoval se ždanovovským pojetím umění nebo Miloš Matula v článku *Básnická svoboda v Rusku* psal o případu Achmatovové a Zoščenka. Výraznou osobností skupiny byl **Ivan Slavík** (1920 – 2002).

Po válce se začala rozvíjet (po cyklostylovaném sborníku *Roztrhané panenky*, 1942) také surrealistická **Skupina Ra**. Představila se sborníky *A zatímco válka* (1946) a *Skupina Ra* (1947). Druhý z nich obsahoval programové prohlášení, ve kterém se členové skupiny sice přihlásili k základnímu surrealistickému východisku, avšak od meziválečné surrealistické skupiny se odlišovali nedůvěrou k čistému psychickému automatismu, psychoanalytickým postupům, zdůrazňovali tvárné úsilí a snahu o promyšlenou kompozici díla. K literárně orientovaným zakládajícím členům skupiny, **Ludvíku Kunderovi** (1920 – 2010) a **Zdeňku Lorencovi** (1919 – 1999) se přiřadil hudebník a básník **Jan Zuska** (1918 – 1979) **Oldřich Wenzl** (1921 – 1969).

* * *

V první polovině 50. let se prosazuje politická lyrika oslavující stranu, proletariát a pracovní úspěchy budovatelů nového světa. Znaky **budovatelské poezie** byly některé výrazové prostředky 19. století, popř. sovětské poezie (V. Majakovskij), literárním vývojem překonané. Dobová poezie odmítala tzv. formalismus, pod nímž si představovala avantgardní umění i tzv. buržoazní umělecké směry, např. existencialismus. Reflexe skutečnosti se zjednodušila na zápas dobra na straně budovatelů socialismu a zla ztělesňovaného buržoazií, ale i kulaky, katolickou církví apod. Básnické texty se vyznačovaly hyperbolizací, používáním frazeologismů převzatých z politizující publicistiky, umírněností básnických obrazů. Kritika vyzvedávala básníky, kteří se ztotožnili s doktrínou socialistického realismu, jako byli **Jan Štern**, **Vlastimil Školaudy**, **Stanislav Neumann** (1927 – 1970), **Ivan Skála** (1922 – 1997) a **Pavel Kohout** (*1928).

Z autorů **poetistické generace** dále tvoří **Vítězslav Nezval** (1900 – 1958), **Konstantin Biebl** (1898 – 1951) a **Jaroslav Seifert**.

V tvorbě tehdy **nejmladších básníků**, i když se ztotožňovali s ideou socialistické přeměny společnosti, je patrná větší míra subjektivizace (Milan Kundera nebo Miroslav Florian).

* * *

Vedoucí postavení si od poloviny 50. let a později i v redakcích časopisů, nakladatelstvích a orgánech Svazu čs. spisovatelů získala **skupina básníků „všedního dne“**. Utvořila se nejprve kolem časopisu **Květen**, který začal vycházet v září 1955. Prvotním impulsem k vytvoření vlastního programu bylo náhodné spojení básně J. Bruknera *Óda na sušení prádla* a článku M. Holuba *Náš všední den je pevnina* v prvním čísle druhého ročníku. Zpočátku nešlo o literární směr promyšlený do všech detailů, představa o směřování skupiny postupně vykrystalizovala v polemikách, diskuzích a konkrétní básnické tvorbě hlavních představitelů, k nimž patřili J. Šotola, který se ve třetím ročníku stal i šéfredaktorem Května, M. Holub a K. Šiktanc, členy redakce byli i M. Florian a M. Kundera. Skupině vytýkali její odpůrci (J. Hájek, L. Štoll) metodu naturalistické montáže detailů skutečnosti a subjektivní pohled na svět.

Z autorů střední generace spoluurčovali literární profil první poloviny 50. let i následujícího desetiletí **Oldřich Mikulášek** (1910 – 1985) a **Jan Skácel** (1922 – 1989).

* * *

Na přelomu 50. a 60. let vstoupila do literatury řada básníků prostřednictvím almanachu *Mladé víno* a mladofrontovní edice Mladé cesty. Zpočátku byli málo vyhranění, ale vesměs polemicky reagovali na své předchůdce, čili básníky všedního dne. Vůdčím jevem v prostředí mladých básníků se stal **Josef Hanzlík** (1938 – 2012). Reprezentantem racionálnějšího typu poezie se stal v 60. letech **Antonín Brousek** (1941 – 2013). **Ivan Wernisch** (*1942) debutoval na počátku 60. let.

Z básníků kolem časopisů Tvář a Sešity pro mladou literaturu vystoupili do popředí v 60. letech Z. Hejda, J. Pištora, J. Gruša a P. Kabeš.

Mimo skupiny a spřízněné redakční kolektivy působil básník **Ivan Diviš** (1924 – 1999) a **Jan Zábrana** (1931 – 1984). Jako generačně a skupinově nezařazený poutník se projevoval svým dílem **Ladislav Dvořák** (1920 – 1983); do literárního povědomí vstoupil až v r. 1958 sbírkou *Kainův útěk*, která prozaičností, arytmičností a věcností veršů negovala okázalý lyrismus budovatelské éry.

Jako reakce na pocity vyprázdnění mezilidské komunikace a vyčerpanosti možností tradičního básnictví se v 60. letech objevily pokusy o tzv. **konkrétní** či **experimentální** poezii. Oproti přirozenému básnictví je zdůrazňována asémantičnost umělé poezie. Jazyk je pojímán jako materiální a vizuální kvalita nesoucí estetickou informaci, proto se experiment soustřeďuje dovnitř jazyka a destruuje konvenční jazykové vazby. Experimentální básníci se spoléhají na vědecké metody, laboratorně pracují s nejjednoduššími prvky jazyka

(slova, písmena), odhalují přitom základní konstruktivní princip textu, v němž má své důležité místo i náhoda. Básně v některých případech svým specifickým grafickým uspořádáním zasahují i do výtvarného umění, jindy je proud artikulovaných zvuků natočen na magnetofonový pásek (fónická podoba). Zatímco mezinárodní experimentální hnutí 60. let zdůrazňovalo objektivní průzkum jazyka a odmítalo být nositelem morálních nebo filozofických obsahů, český proud akcentoval etický impuls a kategorii groteskna. Určitý význam pro české tvůrce „konkrétního básnictví" měly práce M. Benseho (v r. 1967 byla přeložena jeho *Teorie textů*).

U nás byli propagátory experimentální poezie **Josef Hiršal** (1920 – 2003) s **Bohumilou Grögerovou** (1921 – 2014). Dále **Jiří Kolář** a **Emil Juliš** (1920 – 2006), ale i **Ladislav Novák** (1925 – 1999) od druhé poloviny 50. let. **Václav Havel** (1936 – 2011) vytvořil rovněž knihu typogramů a nazval ji *Antikódy* (1966, rozš. vyd. 1993); typogram v moderním slova smyslu je označením pro grafickou – vizuální, obrazovou – báseň, která chápe slovo spíše jako obraz než jako znak.

Z opačného hlediska kritizovali stav současného básnictví autoři, kteří se seskupili v literárním sborníku *Pevný bod* (1967). Šlo o básníky K. Bednáře, K. Bodláka, A. Bartuška, E. Bednářovou, J. Otradovicovou a kritika M. Dvořáka (později se k jejich snahám připojil i B. Kopic). Apel jejich vystoupení spočíval v odmítnutí módnosti a planého experimentování a ve zdůrazňování hluboké etičnosti a věrnosti vlastnímu způsobu tvorby nesměřujícímu jen k vágní „originálnosti".

Z oficiálně vydávané poezie po únoru 1948 takřka úplně zmizela tvorba autorů **křesťanské a spirituální orientace**. Výjimku představovala sbírka **Klementa Bochořáka** *Cesty a zastavení* (1958) a několik knížek vydaných na konci 60. let J. Zahradníčkovi, J. Kostohryzovi, V. Vokolkovi a jejich druhům. Jelikož jejich díla nestačila ani být důkladně zhodnocena dobovou literární kritikou a po r. 1968 byla opět vykázána mimo oficiální sféru, podrobněji se k ní vracíme v exilových a samizdatových kontextech a vydavatelských okruzích.

Poezie se nebezpečí ztráty kontaktu s publikem bránila i přijímáním **impulzů z hudebního světa**. V tomto ohledu byl nejúspěšnější J. Kainar. V 60. letech se u nás zrodila celá plejáda písničkářů-básníků, z nichž dnes již zklasičtěl **Jiří Suchý** (*1931). Z dalších autorů písňových textů lze připomenout **Jaroslava Jakoubka** (1927 – 1993) s jeho *Plísničkami* (1966) nebo Jana Vodňanského. Časopis Divoké víno přinesl také první verše **Václava Hraběte** (1940 – 1965).

* * *

Období 60. let znamenalo pro českou literaturu obecně a poezii obzvláště mimořádně plodné období. Vrcholnou podobu básnictví tehdy reprezentovaly autorsky vyzrálé osobnosti F. Hrubín, J. Seifert a V. Holan.

2.3 Samizdatová a exilová poezie v letech 1948 – 1968

Básnická tvorba šířená po únoru 1948 samizdatem pocházela především ze surrealistických skupin a z autorského (undergroundového) okruhu edice Půlnoc. Postupně se utvářel dvojí prostor českého surrealismu: jednak za hranicemi, neboť zejména do Francie postupně emigrovala řada významných představitelů první surrealistické vlny (B. Brouk, J. Heisler, Toyen), jednak v soukromém prostoru v tuzemských ateliérech a při přátelských setkáních.

V **druhé generační vlně surrealistů** se kromě výtvarníků objevili i literáti V. Effenberger a K. Hynek, později představitel spořilovských surrealistů Z. Havlíček. Počátkem 50. let byl v zinscenovaném procesu s M. Horákovou popraven teoretik surrealismu Záviš Kalandra (1902 – 1950), v jehož pozůstalosti se nacházel nedokončený rukopis *Skutečnost snu* (1949). Ve Štollových *Třiceti letech bojů za českou socialistickou poezii* byl silně napaden K. Teige, který nedlouho poté zemřel. Stačil se ještě zúčastnit samizdatového cyklu deseti sborníků *Znamení zvěrokruhu* (1951). Po Teigeho smrti se vůdčí osobností hnutí stal V. Effenberger, který v letech 1953 – 1962 redigoval pět ineditních sborníků *Objekt*. Okruh přispěvatelů se postupně rozšiřoval o další autory této orientace (např. S. Dvorského, Z. Havlíčka, P. Krále, V. Linhartovou, M. Nápravníka, L. Švába, P. Voskovce ml.). Ukázky z tvorby surrealistů v průběhu tří desetiletí přinesl sborník *Surrealistické východisko 1938 – 1968* (1969). Effenberger a jeho druzi začali v r. 1969 vydávat surrealistickou revue Analogon, vyšlo jen jedno číslo (k pokračování vydávání revue došlo až po r. 1990).

Prvořadou osobností **spořilovských surrealistů** byl **Zbyněk Havlíček** (1922 – 1969), syn prozaika J. Havlíčka.

Hlavním editorem **edice Půlnoc** byl I. Vodseďálek a do jejího okruhu patřili E. Bondy, J. Krejcarová, B. Hrabal, V. Boudník a jiní tvůrci, které lze považovat za první vlnu poválečného českého undergroundu (podzemní kultury). Jejich cílem bylo vytvořit společnou platformu pro uspořádávání a neoficiální vydávání především vlastních literárních textů. Součástí jejich záměrů bylo také rozmnožování textů několika přátel, kteří na počátku 50. let vytvořili volný autorský okruh edice, jenž volně navazoval zejména na aktivity českých surrealistů (vůči jejichž literární tvorbě se ovšem též kriticky vymezoval ve smyslu razantní či naopak apatické zprávy o situaci člověka ve stavu úzkosti, cizoty, pocitu absurdity a beznaděje, čímž se poněkud blíží k existencialismu, aniž by zcela rezignoval na rovinu snu a fantazie). V Edici Půlnoc celkem vyšlo na 49 svazků a svazečků, uvažujeme-li též o strojopisných sešitech, které jméno této edice explicitně nenesou, případně i o těch, které se zřejmě nepodařilo realizovat či které se dochovaly jen v pozdějších opisech, takže existence jejich prvního vydání v Edici Půlnoc není doložitelná. (Cit. podle M. Machovce.)

Skupina 42 a její členové (zejm. J. Kolář) spolu s J. Zábranou a J. Grossmanem byli inspirujícími autory pro pražskou skupinu Šestatřicátníků (název podle roku narození jejích příslušníků: M. Dus, J. Fragner, V. Havel, R. Kopecký), kteří se kolem r. 1953 sloučili s brněnskou skupinou „šestka“ (V. Fischerová, M. L. Langrová, J. Paukert-Kuběna, P.

Šanda, A. Wagnerová, P. Wurm). Dohodli se na vydávání samizdatového časopisu Rozhovory 36, ale ten vycházel jen jeden rok 1953 – 1954, vyšlo celkem 5 čísel. Jako zvláštní číslo byl vydán v r. 1954 sborník *Stříbrný vítr* s podtitulem *Básnická revue 36*. Byly zde otištěny původní verše J. Fragnera, V. Havla, J. Jindřicha, M. L. Langrové, J. Mádlíka, J. Neklana a J. Paukerta. (Cit. podle T. Kubíčka.) V 50. letech bylo možné zaregistrovat účast některých Šestatřicátníků v samizdatovém sborníku *Život je všude* (1956, ofic. 2005), který uspořádali J. Hiršal a J. Kolář.

Od r. 1964 působila v Praze skupina Aktual. Její teoretickou základnou se stal stejnojmenný, nepravidelně vycházející samizdatový časopis. Skupina se sdružila kolem výtvarníka **Milana Knížáka** (*1940), jenž uspořádal samizdatové sborníky *Aktuální umění č. 1* (1964), *Aktuální umění č. 2* (1965), *Nutná činnost* (1965) aj.

* * *

V souvislosti s únorovými událostmi r. 1948 v Československu odešli do exilu četní čeští spisovatelé a publicisté. Již v padesátých letech někteří z exilových básníků zveřejnili své verše v almanaších české exilové poezie *Neviditelný domov* (1954) a *Čas stavění* (1956). Zmínit lze tady exilové autory **Miladu Součkovou** (1899 Praha – 1983 Boston), **Ivana Jelínka** (1909 Kyjov – 2002 Londýn), **Roberta Vlacha** (1917 Praha – 1966, Norman, Oklahoma, USA), **Pavla Javora** (1916 Martinice – 1981 Montreal, Kanada, vl. jm. Jiří Škvor), **Františka Listopada** (*1921, vl. jm. Jiří Synek), **Jiřího Kovtuna** (1927 – 2014), **Gertrudu Goepfertovou-Gruberovou** (1924 – 2014), **Karla Brušáka** (1913 – 2004), **Zdeňka Rutara** (*1927). V exilu tiskl **Antonín Bartušek** (1921 – 1974) a v zahraničí byla publikována poezie doma zakázaného **Jana Zahradníčka**.

ŘEŠENÁ ÚLOHA

Charakterizujte typy básnických generací v letech 1945 – 1968.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vypůjčíte si z knihovny sbírky básníků některé významné básnické generace z let 1945 – 1968. Charakterizujte jejich tvorbu z hlediska generačního a poetologického kontextu.

ÚKOL K ZAMYŠLENÍ

Zamyslete se nad kritikou sbírky Jaroslava Seiferta *Píseň o Viktorce* v recenzi Ivana Skály *Cizí hlas Seifertovy sbírky Píseň o Viktorce* v Tvorbě 22. 3. 1950, v níž byl básník

obviněn z nihilismu a recenzent z něj vyzněním kritiky *de facto* učinil nepřítele lidu; podobně odmítavě o sbírce psal ve stejném časopise Michal Sedloň 5. 4. 1950 v článku *Básníkova víra v člověka* (Skálova recenze je rovněž dostupná v antologii k Dějinám české literatury 1945 – 1990 nazvané *Z dějin českého myšlení o literatuře, 2, 1948 – 1958*, Praha: ÚČL AV ČR, 2002, s. 37 – 44; Sedloňova tamtéž, s. 44 – 50).

PRO ZÁJEMCE

Prostudujte rovněž některé dobové sborníky, almanachy a antologie, například: *Ohnice* (1947), *Experimentální poezie* (1967), *Pevný bod* (1967), *Surrealistické východisko 1938 – 1968* (1969), *Život je všude* (2005).

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Po prostudování sbírek básníků sdružených v některé literární skupině z let 1945 – 1968 a přiřazení jejich publikované poezie do generačního a poetologického kontextu, sdělte vyučujícímu svůj dojem z četby a svůj názor na to, kdo byl podle vás ve své době výraznou básnickou osobností.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Poválečná tvorba meziválečné generace

Biebl, Nezval, Seifert, Holan, Hrubín, Halas

Poezie básníků (někdejší) Skupiny 42 + autoři ovlivnění její poetikou

Blatný, Kainar, Hauková, Hanč

Dynamoarchisté

Fikar, Petiška, Hořec, Kryštofek, Andrenik, Grossman

Syntetičtí realisté

Školaudy, Skála, Petrmichl, kritikové Hájek, Machonin

Poezie spirituálních hodnot

Zahradníček, Slavík, Bochořák, Frynta, Vokolek, Josef Suchý

Socialisticko-realistická poezie

Kohout, Skála, S. Neumann, Kainar, Nezval (poemy), Závada, Noha, M. Kundera

Básníci města a všedního dne (časopis Květen, 1955 – 1959)

Holub, Šotola, Šiktanc, Florian, Brukner

Poezie primárních hodnot

Mikulášek, Skácel

Surrealistická poezie

Effenberger, Hynek, Nápravník, S. Dvorský, Král, Šebek, Linhartová, Z. Havlíček + teoretici Effenberger, Teige, Kalandra

Skupina Ra

L. Kundera, Lorenc, Wenzl

Underground

Vodseďálek, Bondy, Krejcarová (Černá), Hrabal, Boudník, Marysko

Šestatřicátníci + „šestka“

Dus, Fragner, Havel, R. Kopecký; V. Fischerová, Langrová, Paukert-Kuběna, Šanda, Wagnerová, Wurm

Aktual

Knížák

Exilová poezie

Součková, Jelínek, Vlach, Javor, Listopad, Kovtun

Konkrétní a experimentální poezie

Hiršal, Grögerová, Kolář, Juliš, L. Novák, Havel

Generace 60. let

Hrabě, Šrut, Hanzlík, Wernisch, Brousek, Hejda, Pištora, Gruša, Kabeš

Solitéři mimo skupiny

Diviš, Zábrana, L. Dvořák

Autoři kolem sborníku Pevný bod

Bednář, Bartušek, M. Dvořák

Autoři ovlivnění světem hudby a kabaretu

Kainar, Cincibuch, Hrabě, J. Suchý, Vodňanský

OTÁZKY

Jaké jsou názory Ladislava Štolla v brožuře *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii*? Jak byste charakterizovali program autorů kolem časopisu Květen?

ÚLOHA Č. 1

Zamyslete se nad diskusí o verších Pavla Kohouta (J. Trefulka, J. Skácel, J. Bouček, F. Trávníček) na stránkách Hosta do domu (1954).

ÚLOHA Č. 2

Seznamte se s projevy J. Seiferta a F. Hrubína na 2. sjezdu čs. spisovatelů (1956).

ÚLOHA Č. 3

Charakterizujte situaci v exilové poezii 1948 – 1968.

PRŮVODCE STUDIEM

Ve srovnání s meziválečnou poezií jsou básnické směry a umělecké skupiny méně vyhraněny. Vedoucí postavení si zprvu podržují zkušení autoři meziválečné generace.

Etapy vývoje poezie:

1. 1945 – 1948 většina autorů se vyrovnává s 30. – 40. léty, dochází k účtování s fašismem a okupací (J. Čapek – Básně z koncentračního tábora). Převažuje oslavná poezie s tématem osvobození (Holan, Halas, Nezval, Hrubín, Seifert). Poměrně brzy se objevují rozpory – kritika už v této době podporuje optimistickou poezii, jakou píší mladí autoři, píší ale i autoři ovlivněni existencialismem, ke konci 40. let se objevují obavy a znepokojení nad vývojem lidstva (atomové zbraně, studená válka) – Halas – A co básník?, Hrubín – Hirošima, Zahradníček, Kainar, Holan (tito autoři jsou po roce 1948 oficiální kritikou odmítáni). Přesto ještě působí básnické skupiny: Skupina 42 (1942 – 1948), J. Kolář, J. Kainar, I. Blatný, J. Hauková, J. Hanč; centrem pozornosti velkoměstská civilizace, vliv existencialismu.
   Skupina Ra (ovlivněna surrealismem) – L. Kundera;
   Ohnice (navazují na Ortena) – Bednář, Urbánek, Hiršal;
   katoličtí autoři (meditativní a spirituální poezie) – Zahradníček, Slavík, Rotrekl.
   Skupina kolem Mladé fronty (dynamoarchisté), experimenty, revoluční radikalismus, po r. 1948 většinou nepublikují (Fikar, Petiška, Hořec).
   Kulturní kádr Českého svazu mládeže (oficiální mládežnická poezie) – P. Kohout.
2. 1948 – 1956; poezie poplatná době stalinismu – převládá socialistický realismus (schematická poezie z pracovního prostředí, tzv. frézistická, kterou K. Biebl označil za „frázistickou“), jednoznačný optimismus, vše ostatní odmítnuto, četní i významní autoři nepublikováni (Seifert, Holan, Hrubín), další zakázáni, jiní likvidování v politických procesech (zejm. katoličtí autoři), zničení ideologicky nevhodných knih. Ke konci období částečná změna – únik od skutečnosti k přírodní lyrice, intimní lyrice (Nezval: Chrpy a města, Kainar: Český sen, Seifert: Maminka, Závada: Polní kvítí).
3. 1956 – 1968 (1970) kritika tzv. kultu osobnosti vede v kultuře k

- liberalizaci kulturního života – postupně jsou vydáváni zakázaní autoři (kromě katolických), vznikají literární skupiny, např. objevuje se poezie všedního dne (autoři kolem časopisu Květen) – M. Florian, M. Holub, K. Šiktanc, J. Šotola (odmítnutí neustálého nadšení nad radostným dneškem), Host do domu – (moravští autoři) – O. Mikulášek, J. Skácel, později autoři kolem časopisu Tvář (1963 – 1966) a Sešity (1966 – 1969).
- projevuje se vliv existencialismu, řeší se otázka pravdivosti a morálního postoje autora, smysl existence člověka v neklidném a složitém světě, reflexivní poezie.

Mimo tyto tendence působí autoři undergroundu a surrealisté, publikující zejména v samizdatu. Exilová poezie nepředstavuje jednolité umělecké směřování (kromě odmítání komunistických ideálů a myšlenek), je fragmentarizována z hlediska jednotlivých autorských osobností a jejích poetik.

DALŠÍ ZDROJE

Česká literatura 1945–1970. Interpretace vybraných děl. J. Táborská a M. Zeman (eds.). Praha 1992.

GALÍK, J. Panorama české literatury. Literární dějiny od počátků do současnosti. L. Machala – E. Petrů (eds.). Olomouc: Rubico, 1994.

Jak číst poezii. J. Opelík (ed.). 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1969 [pouze toto vydání].

JANOUŠEK, P. et alii. Dějiny české literatury 1945–1989, IV. Praha: Academia, 2008.

KOSATÍK, P. „Ústně více" – Šestatřicátníci. Brno: Host, 2006.

KOŽMÍN, Z. – TRÁVNÍČEK, J. Na tvrdém loži z psího vína: česká poezie od 40. let do současnosti. Brno: Jota, 1998.

KOŽMÍN, Z. Umění básně: Skácel, Mikulášek, Kundera. Brno: K22a, 1990.

KOŽMÍN, Z. Skácel. Brno: Jota, 1994.

LEHÁR, J. – STICH, A. – JANÁČKOVÁ, J. – HOLÝ, J. Česká literatura od počátků k dnešku. 2. doplněné vyd. Praha: NLN, 2002.

MACURA, V. Šťastný věk. 2. vyd. Praha: Academia, 2008.

MACHALA, L. – GILK, E. a kol. Literární dějiny od počátku do roku 1989. Olomouc: UP, 2008.

MAŇÁK, V. Básník zpívá špatně. K okolnostem vydání Písně o Viktorce Jaroslava Seiferta, Tvar, 2012, č. 16, s. 6–7.

MED, J. Spisovatelé ve stínu. 2. rozš. vyd. Praha: Portál, 2004.

Pět na jednoho. Interpretační symposion nad Mikuláškovým Vyvolavačem. J. Trávníček (ed.); spolu s R. Buriánem, Z. Kožmínem a J. Rambouskem. Praha: H & H, 1995.

RICHTEROVÁ, Sylvie. *Místo domova*. Brno: Host, 2004.

Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Díl 1., A-L. Pavel Janoušek (ed.). Praha: Brána, 1995.

Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Díl 2., M-Ž. Pavel Janoušek (ed.). Praha: Brána, 1998.

Slovník české literatury po roce 1945

http://www.slovnikceskeliteratury.cz/

TRÁVNÍČEK, J. *Poezie poslední možnosti*. Praha: Torst, 1996.

ZACH, A. *Kniha a český exil 1949 – 1990*. Praha: Torst, 1995.

Z dějin českého myšlení o literatuře II (1948–1958) M. Přibáň (ed.)

[http://www.ucl.cas.cz/edicee/?expand=/antologie/zdejin/2]

3 PRÓZA 1945–1968

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se dozvíte:

- o české poválečné próze obecně;
- o druhé vlně válečné prózy;
- o psychologicky zaměřené próze;
- o próze s budovatelskou tematikou;
- o historické tematice v současné próze;
- o prózách z vězeňského prostředí;
- o prózách ovlivněných existencialismem a novým románem;
- o lyrizované a memoárové (vzpomínkové) próze;
- o humoristické próze;
- o vědeckofantastické próze;
- o detektivní próze;
- o literatuře faktu;
- o undergroundové a surrealistické próze (zejm. v samizdatu);
- o próze v exilu;
- o hledání nových možností a perspektiv v próze 60. let.

CÍLE KAPITOLY

Budete schopni:

- orientovat se v poválečné próze;
- učinit si představu o žánrovém panoramatu poválečné prózy;
- ujasnit si pojmy deníková, memoárová, feministická (psaná ženami s výrazně ženským pohledem na svět), historická, postmoderní, populární četba.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

próza, deníková, memoárová postmoderní, feministická, historická, postmoderní, populární literatura

3.1 Obecně o poválečné próze

Podobně jako poezie se prozaická díla vydávaná po květnu 1945 obracela k válečným událostem. Více než svědectvím se stalo jen několik z nich. Zážitkům z koncentračního tábora jsou věnovány novely předválečného prozaika ovlivněného expresionismem **Karla Josefa Beneše** (1896 – 1969) *Rudá v černé* (1946), povídky komunisticky smýšlejícího **Milana Jariše** (1913 – 1986) *Oni přijdou* (1948), povídkový soubor *Osm odtamtud* (1954) levicově avantgardního divadelního režiséra a dramatika **Emila Františka Buriana** (1904 – 1959). Vězeňské utrpení líčí *Reportáž psaná na oprátce* (1945) komunistického novináře **Julia Fučíka** (1903 Praha – 1943 Berlín) a až později vydané *Zlomky života* (1961) **Marie Kudeříkové** (1921 Vnorovy – 1943 Vratislav), popravené za odbojovou činnost.

K prozaikům reagujícím na druhou světovou válku patřili **Jiří Mucha** (1915 – 1991), syn malíře Alfonse Muchy, **Egon Hostovský** (1908 Hronov – 1973 Montclair, New Jersey, USA), **Jiří Valja** (1914 – 1967), **Jan Weiss** (1892 – 1972), **Joe Jenčík** (vl. jm. Josef J.; 1893 – 1945), **Jiří Marek** (1914 – 1994), **Jan Drda** (1915 – 1970), **Ludvík Aškenazy** (1921 Stanislavov, dnešní Ivano-Frankivsk na Ukrajině; dříve mylně udáván Český Těšín – 1986 Bolzano, Itálie), **Miroslav Hanuš**, **Jiří Weil** (1900 – 1959), **Ivan Olbracht** (1882 – 1952), **Pavel Naumana** (1907 – 1976), **Adolf Branald** (1910 – 2008), **Karel Ptáčník** (1921 – 2002), **Edvard Valenta** (1901 – 1978).

* * *

Na přelomu 50. a 60. let se v české literatuře objevuje tzv. druhá vlna válečné prózy. Na rozdíl od výrazné faktografičnosti bezprostředních poválečných svědectví pro ni byla příznačná větší míra psychologické analytičnosti, vůle po zobecnění a snaha najít souvislosti mezi prožitky válečné minulosti a soudobým stavem společnosti po odhalení zločinů totalitního způsobu vládnutí. Na této typologické linii se svými díly podíleli **Arnošt Lustig** (1926 – 2011), **Josef Škvorecký** (1924 Náchod – 2012 Toronto, Kanada), **Ladislav Fuks** (1923 – 1994), **Eduard Petiška**, **Jan Otčenášek** (1924 – 1979), **Ladislav Grosman** (1921 Humenné, Slovensko – 1981 Tel Aviv, Izrael) **Jaroslav Putík**, **Čestmír Vejdělek** (1925 Praha – 2011 Kolín nad Rýnem, SRN), Karel Houba (1920 – 1999), **Karel Ptáčník**, **Filip Jánský** (vl. jm. Richard Husmann, 1922 – 1987) **Hana Bělohradská** (1929 – 2005), **Vladimír Körner** (*1939), **Miloslav Fábera** (1912 – 1988), **Věra Kalábová** (1932 – 1993), **Věra Sládková**, **Josef Strnadel** (1912 – 1986), **Ota Filip** (*1930), **Jan Procházka** (1929 – 1971) nebo **Ludvík Aškenazy**.

V psychologickém zaměření historické prózy z doby okupace pokračují kromě již zmíněných jinotajných románů J. Weila, I. Olbrachta a P. Naumana také prózy Jiřího Mařánka (1891 – 1959), Arnošta Vaněčka (1900 – 1983), Edvarda Valenty nebo Vladimíra Vaňka (1895 – 1965).

V 50. letech historická próza získala rovnocenné místo vedle prózy se současnou tematikou, ale kladla si za cíl vyložit národní historii jako klíč k socialistickému dnešku a v mi-

nulosti najít zdůvodnění probíhajících změn. Šlo o novou, sociální i ekonomickou, interpretaci tradiční tematiky husitství. V této souvislosti lze připomenout díla **Karla Nového** (1890 – 1980), **Václava Kaplického** (1895 – 1982), **Vladimíra Neffa** (1909 – 1983) nebol **Miloše Václava Kratochvíla** (1904 – 1988).

Obliby u romanopisců dosáhlo v 50. letech také období selských rebelií a bouří. Věnoval se mu **Václav Kaplický**, **Nina Bonhardová** (1907 – 1981), **Bohumír Četyna** (1906 – 1974) a **Vladimír Vondra** (1930 – 2007).

Jiným dobově vděčným tématem byly události revolučního roku 1848, jimž se věnoval **Norberta Frýd** a **Karel Josef Beneš**. Charakteristické pro dané období byl zájem o tematiku dělnického (revolučního) hnutí. Vedle vzpomínkových knih prezidenta **Antonína Zápotockého** stojí za připomenutí díla **Jiřího Weila** a **Adolfa Branalda** a Paralelně k tomu vznikají díla sledující vzestup domácí měšťanské vrstvy, tedy nástupu české buržoazie (již zmíněný V. Neff nebo A. Branald).

Miroslav Hanuš (1907 – 1995) je představitelem ideově zaměřené psychologické prózy, v níž se jednotlivé situace stávají více podnětem úvah než předmětem psychologické analýzy. **Sonja Špálová** (vl. jm. Františka, roz. Švehlová, 1898 – 1994) byla autorkou četných životopisných románů o českých umělcích (Mácha, Neruda, rodina Mánesova, skladatel Josef Mysliveček). Životopisné romány zaměřené převážně na umělecké osobnosti píše **František Kožík**. V historických prózách **Jarmily Loukotkové** (1923 – 2007) převažuje dovedná dějová skladba, barvité líčení a lyrizovaná kresba prostředí nad hlubší motivací charakterů.

Nad běžný průměr žánru vynikly pokusy o postižení dobové atmosféry určitého období, např. světových dějin, jak je podal **Josef Toman** (1899 – 1977) nebo domácích dějin – **Václav Kaplický**, **Eugen Liška** (1920 – 1997), **Arnošt Vaněček** (1900 – 1983) S poněkud odlišnými přístupy k historickým událostem se snažili přijít Alexej Pludek (1923 – 2002), Oldřich Daněk (1927 – 2000) Ivan Kříž (*1922), Karel Michal (vl. jm. Pavel Buksa; 1932 Praha – 1984 Basilej, Švýcarsko) a již zmníněný Jiří Šotola.

* * *

Žánr budovatelského románu vychází z předcházejících románových typů, které existovaly v české literatuře před ním nebo současně s ním: byl to román společenský, dobrodružný, detektivní, milostný, proletářský, román s tématem války a protektorátní minulosti. Společné znaky by se daly najít u románu z dob národního obrození, který obsahoval model buditel-lid, nesoucí v sobě národně výchovný model. Budovatelský román rovněž navazuje na tradici pokrokové reportážní literatury 20. a 30. let 20. století. Bohatá reportážní produkce vznikla v prostředí levicového, zejména komunistického tisku, kterému sloužila k prosazování revolučních cílů. Dominantním proudem se staly reportáže ze SSSR, které líčily úspěchy při budování společnosti nového typu. V reportážích z domácího prostředí se nejčastěji psalo o sociálních střetech a stávkách, o bídě na periferii velkoměst i samotného státu a o nacistickém Německu, které představovalo ohnisko hrozící války. Budovatelský

román má blízko k principům utopické literatury, která obsahuje model utopického místa, kde dochází k realizaci utopie, přeměny staré nevyhovující společnosti ve společnost novou, ve které je zajištěný blažený stav pro celé lidstvo. Budovatelský román je typ společenského románu ilustrující komunistický mýtus o realizaci beztřídní společnosti prostřednictvím nekompromisního boje a kolektivní práce. Pojmenování budovatelský román se prosadilo až dodatečně, v době svého nástupu byl budovatelský román označován jako společenský román ze současnosti, próza s budovatelskou tematikou nebo výrobní román. (Cit. podle D. Hodrové, resp. D. Mocné a J. Peterky.)

Od počátku roku 1949 se formuje pojetí románu, které je ovlivněno dobovým požadavkem směřujícím k proměně společnosti po druhé světové válce a po únoru 1948. Spisovatelé se svými díly měli podílet na budování socialistické společnosti. Prozaická tvorba se snaží ukázat dramatičnost a proměny doby, její nově narůstající společenské souvislosti a vztahy. Úkolem příběhů budovatelských románů je legitimizovat skutečnost, vylíčit ji jako zákonitý výsledek celé dosavadní historie. Budovatelské romány měly zpodobovat realitu své doby, proto v nich bylo nutné zachytit základní historické události a postavy, které však nelze slučovat s realitou, protože patří do fikčního světa románů. Události, které se vztahují ke skutečnému světu, byly upravovány v duchu ideálů socialismu. V budovatelských románech je výchovná funkce literatury upřednostňována před ostatními funkcemi. Romány ze současnosti byly považovány za prestižní díla socialistického realismu, která měla oslavit probíhající společenské děje a procesy. Nejvíce budovatelských románů vzniklo mezi lety 1950 – 1955. Názvy románů mají vesměs charakter ideologických symbolů či aktuálních politických hesel a vyjadřují celkové vyznění románů, např. *Nástup*, *Bitva, Život proti smrti* apod. (Cit. podle D. Mocné a J. Peterky, resp. P. Šámala.)

Snahy českých spisovatelů tvořících v duchu a konvencích budovatelského románu vyznívají umělecky nepřesvědčivě. Dokladem jsou knihy **Jiřího Marka**, **Marie Majerové**, **Marie Pujmanové**. Vznikly pokusy o širší románový záběr, např. **Jiřího Svetozára Kupky**, **Tomáše Svatopluka**, **Zdeňka Pluhaře**, **Jana Otčenáška**, **Ivana Kříže** či **Květoslava F. Sedláčka**.

Venkovské prostředí v období kolektivizace a združstevňování se stejným záměrem a uměleckým nezdarem zobrazily knihy **Bohumila Říhy**, **Pavla Bojara**, **Josefa Věromíra Plevy**. Z hlediska oficiální propagandy se k tématu později ještě vrátili **Jan Kozák** (1921 – 1995), **Miloslav Fábera** a **Josef Sekera** (1897 – 1972).

Nedostatkem budovatelských próz byla nesprávně pochopená typizace, množství nezvládnutých detailů v jednoduché kompozici, neživotní a statičtí hrdinové striktně rozdělení na kladné a záporné, přemíra přímých charakteristik postav, podbízivé oživování erotickými zápletkami, popřípadě mechanicky naroubované prvky dobrodružného a špionážního románu. Z hlediska tvaru převážila forma kroniky, téměř výhradně ukončená jako happy end. (Cit. podle J. Galíka.)

Obraz života v průmyslových aglomeracích, který by byl bližší skutečné pravdě, přinesl **Ladislav Bublík** (1924 – 1988) a **Bohumil Hrabal**.

S některými poválečnými politickými tendencemi a příznačnými jevy 50. let v kontextu osidlování pohraničí, jehož reprezentanty byli Václava Řezáče (1901 – 1956; vl. jm. V. Voňavka), vede polemiku již zmíněný **Karel Ptáčník**.

Teprve **Jan Otčenášek** v *Občanu Brychovi* (1955) se dokázal vyvázat z tehdejšího literárního schematismu.

Tématem vývoje vesnice po únoru 1948 se zabývá **Jan Procházka**. Podobně kriticky viděl venkov **Ivan Kříž**. Posun od oslav násilného združstevňování ke kritickému pohledu na vývoj českého venkova představovala díla **Mojmíra Klánského** (vl. jm. M. Kölbl, 1921 – 1983).

Poměrně výlučnou součást prozaické tvorby 60. let reprezentovaly knihy s námětem politického věznění a s tím spjatých dopadů na život jedince i jeho bezprostředního okolí. Většinou byly inspirovány autentickou zkušeností jejich autorů. Šlo o díla **Jiřího Muchy**, **Karla Pecky** (1928 – 1997), **Jiřího Stránského** (*1931), **Jiřího Hejdy** (1895 – 1985).

Společensko-politické konflikty 50. let, popřípadě ještě válečné zážitky, využili někteří spisovatelé k vytvoření typu konfrontační prózy. Děj těchto próz se odehrává v době jejich vzniku, zejména v 60. letech, a jejich hrdinové se vracejí do doby svého mládí, aby zrekapitulovali a sumarizovali výsledky celoživotního úsilí. Podle orientace autorova hlediska vyznívá toto bilancování buď jako naplňování původních představ, třebaže za cenu dramatických střetů a omylů, nebo naopak ústí v jejich skeptickou negaci. (Cit. podle J. Galíka.)

Patří sem díla Román **Ivana Klímy** (*1931), již zmíněného **Karla Houby**, **Jana Jílka** (1933 – 2011), **Bohuslava Březovského** (1912 – 1976), **Ludvíka Vaculíka** (1926 – 2015), **Evy Kantůrkové** (*1930), **Jaroslava Putíka** (1923 – 2013), **Josefa Jedličky** (1927 Praha – 1990 Augsburg, SRN), **Petra Pujmana** (1929 – 1989), **Petra Chudožilova** (*1943), **Alexandra Klimenta** (*1929; vl. jm. A. Klimentiev), **Aleny Vostré** (1938 – 1992), Karla Misaře (1934 – 1991), satira **Vladimíra Neffa**, povídkové soubory **Milana Kundery**.

Hana Prošková (1924 – 2002) se hlásí k linii poetizující prózy. **Jindřiška Smetanová** (1923 – 2012) se přihlásila k estetickému programu autorů Května (zaměřovala se zejména na všednodenní výjevy ze současnosti).

Lyrizovanou prózou nebo prózou se silnou básnickou inspirovaností se v 60. letech prezentovali zvláště E. Petiška a F. Hrubín.

V druhé polovině 60. let se česká próza otevírá impulzům moderní světové literatury. Dominantním se stává vliv Kafkovy tvůrčí techniky a francouzského nového románu. Zejména mladí spisovatelé se pokoušejí o různé modelové experimenty, metaforická podobenství, jak je patrné děl **Emanuela Mandlera** (1932 – 2009), Jiřího Frieda (1923 – 1999) a **Karla Eichlera** (1921 – 1999).

Autorkou experimentálních próz, strukturou blízkých dílu R. Weinera, byla **Věra Linhartová** (*1938), která se v letech 1962 – 1966 podílela na činnosti pražské surrealistické skupiny; od r. 1968 žije v Paříži (píše také francouzsky).

* * *

Počátky literární tvorby **Ivana Vyskočila** (*1929) spoluutvářely v druhé polovině 50. let poetiku tzv. divadel malých forem. První texty, pásma krátkých povídek, veršů a písní, které dostaly název text-appeal, Vyskočil přednášel, nebo spíše předváděl v Redutě. Přednes před živým vnímatelem předznamenal a předurčil také literární charakter textů a umocnil autorův sklon k propojení vyprávění s hrou.

Humoristicky orientovaná próza byla reprezentována knihami **Jana Wericha** (1905 – 1980), **Miroslava Horníčka** (1918 – 2003), **Jiřího Suchého**, **Ervína Hrycha** (*1929) a dále **Josefa Škvoreckého**, jehož *Tankový prapor* byl částečně znám z časopiseckých ukázek. **František Nepil** (1929 – 1995) po prvních prozaických pracích s výraznějšími satirickými rysy dospěl k laskavě humornému nadhledu, zdůrazňujícímu pozitivní dimenze života a je uznávaným autorem tvorby pro děti a mládež. (Cit. podle V. Brožové.)

* * *

Po uvolnění kulturně-společenské situace na konci 50. let se začala prosazovat i vědeckofantastická literatura (science fiction, zkr. sci-fi). K hlavním představitelům patřili Jan Weiss, Čestmír Vejdělek, Josef Nesvadba (1926 – 2005) nebo Ludvík Souček (1926 – 1978).

Zvláštní odrůdu fantazijně uvolněné prózy představují i literární mystifikace, které vytvořily figurku „českého polyhistora“ Járy (da) Cimrmana. Jeho „vědecký“ životopis zahrnující nejrůznější oblasti od vědy po umění, od vynálezectví po cestovatelství poskytl autorům (Z. Svěrák, L. Smoljak, K. Velebný, J. Šebánek aj.) příležitost parodovat rozmanité druhy ideologických předsudků a konvencí od nacionalismu až po marxismus. Původně prozaické práce nabyly později podoby divadelních scének (též filmových přepisů) a vedly posléze ke vzniku Divadla Járy Cimrmana.

* * *

V 60. letech se setkaly se zájmem čtenářů také knihy literatury faktu (neboli nonfiction). Jde o způsob literární tvorby užívané ke zpracování dějinných i současných událostí a vědeckých materiálů. K hlavním předtsvitelům patřili **Miroslav Ivanov** (1929 – 1999) a **Dušan Hamšík** (1930 – 1985).

* * *

Nejen kvantitativní, ale také kvalitativní vzestup zaznamenala v 60. letech detektivní próza. Někteří tvůrci jí dokázali dát i hlubší etický nebo společensko-kritický význam, jako

Karel Michal, **Hana Bělohradská**, **Hana Prošková**, **Jan Zábrana**, **Josef Škvorecký**, **Edvard Valenta**, **Václav Erben** (1930 – 2003).

Postupy tohoto populárního žánru začali spisovatelé aplikovat i v próze zabývající se nekriminalistickou tematikou, při traktování odvěkých morálních otázek (**Josef Škvorecký**) nebo námětů z historie (**Oldřich Daněk**).

* * *

Mezi autory, kteří zaujali čtenáře i odborníky vyhraněnou a vyzrálou poetikou, hledáním nových možností a perspektiv v próze 60. let, patřili Bohumil Hrabal a Vladimír Páral.

3.2 Próza v samizdatu a exilu 1945–1968

Na rozdíl od básnické tvorby šířené samizdatem zůstala prozaická produkce tohoto typu během dvou desetiletí po únoru 1948 spíše ojedinělou záležitostí a soustředila se zejména kolem edice Půlnoc: **Egon Bondy** a **Ivo Vodseďálek**. Několik próz vzniklo i v rámci surrealistického okruhu (**Karel Hynek**, **Milan Nápravník** aj.).

Ze spisovatelů v exilu publikovali své prozaické práce **Zdeněk Němeček**, **Jan Čep** nebo **Egon Hostovský**.

Meziválečný publicista **Ferdinand Peroutka** (1895 Praha – 1978 New York), jenž byl v letech 1924 – 1939 šéfredaktorem týdeníku Přítomnost a politickým redaktorem deníku Lidové noviny, se věnoval próze i dramatu. Prozaické dílo **Viktora Fischla** (1912 Hradec Králové – 2006 Jeruzalém, Izrael) má charakter variací na několik klíčových problémů či obtížně zodpověditelných otázek; spíše než vývojovou linii v něm lze identifikovat návratné tematické okruhy; převaha autorových próz jsou ódy na toleranci, soucit a vzájemné odpuštění někdejšího vězně koncentračního tábora. Prózy **Milady Součkové** rezignují na pevnou syžetovou stavbu i na časovou konsekvenci, autorka vychází ze zkušenosti zbor-cení idyly demokratických ideálů a idejí pokroku.

ŘEŠENÁ ÚLOHA

Uveďte generační skupiny, literární proudy a směry v poválečné prozaické tvorbě do r. 1968.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vypůjčíte si z knihovny prozaické knihy některé významné generace nebo charakteristického literárního směru či proudu z let 1945 – 1968. Charakterizujte jejich tvorbu z hlediska generačního kontextu a naratologického pohledu.

ÚKOL K ZAMYŠLENÍ

Zamyslete se nad odsouzením Škvoreckého *Zbabělců*, např. v referátu L. Štolla *Literatura a kulturní revoluce*, předneseného na spisovatelské konferenci v r. 1959 (knižně 1959; referát je rovněž dostupný v antologii k Dějinám české literatury 1945 – 1990 nazvané *Z dějin českého myšlení o literatuře, 3, 1958 – 1969*, Praha: ÚČL AV ČR, 2003, s. 7–39), popřípadě v recenzi J. Rybáka Červivé ovoce, *Rudé právo*, 14. 1. 1959, s. 4 (přetištěno in *Z dějin českého myšlení o literatuře, 3, 1958 – 1969*, op. cit., s. 48–50). Samozřejmým předpokladem a podmínkou k zamyšlení nad těmito ohlasy je, že si román *Zbabělci* přečtete.

PRO ZÁJEMCE

Seznamte se blíže s pojmem holocaust, s nímž budete pracovat při zpracování úkolu k textu. Vytvořte pak na základě četby beletristických děl svůj vlastní, nikterak zásadně odvozený pohled na zachycení židovské tematiky, antisemitismu a holocaustu v české literatuře let 1945 – 1968. K excerpci děl s touto tematikou vám poslouží rovněž tato studijní opora.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Vypůjčíte si buď sborník referátů z IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů, jenž vyšel pod názvem *4. sjezd Svazu československých spisovatelů. Praha 27. – 29. června 1967. Protokol.* K. Kosík (ed.). Praha: Čs. spisovatel, 1968, nebo si prostudujte kapitolu Ze čtvrtého sjezdu in *Z dějin českého myšlení o literatuře, 3, 1958 – 1969*, op. cit., s. 387–434. Zamyslete se nad smyslem a posláním konferenčních příspěvků a napište svůj dojem.

SHRNUTÍ KAPITOLY

poválečná česká próza do února 1948

K. J. Beneš, M. Jariš, E. F. Burian, J. Fučík, M. Kudeříková, J. Mucha, E. Hostovský, J. Valja, J. Weiss, J. Jenčík, J. Marek, J. Drda, L. Aškenazy, J. Kopta, M. Hanuš, J. Weil, I. Olbracht, P. Nauman, A. Branald, M. Pujmanová, N. Frýd, K. Ptáčník, E. Valenta

oficiálně vydávaná próza 1948 – 1968

- druhá vlna válečné prózy

E. Petiška, J. Otčenášek, J. Putík, K. Ptáčník, H. Bělohradská, V. Sládková, L. Aškenazy, A. Lustig, J. Škvorecký, L. Grosman, Č. Vejdělek, K. Houba, F. Jánský, L. Fuks, V. Körner, M. Fábera, V. Kalábová, J. Strnadel, O. Filip, J. Procházka,

- psychologicky zaměřená historická próza

J. Mařánek, A. Vaněček, E. Valenta, V. Vaněk

- tematika husitství v soudobé próze

K. Nový, V. Kaplický, V. Neff, M. V. Kratochvíl

- tematika selských rebelií a bouří

V. Kaplický, N. Bonhardová, B. Četyna, V. Vondra

- téma událostí revolučního roku 1848

N. Frýd, K. J. Beneš

- téma dělnického (revolučního) hnutí

J. Weil, A. Branald, V. Neff, M. Hanuš, A. Zápotocký

- životopisné romány (zejm. o českých umělcích)

S. Špálová, J. Loukotková, F. Kožík

- téma postižení dobové atmosféry určitého období dějin

J. Toman, V. Kaplický, E. Liška, A. Vaněček, A. Pludek, O. Daněk, I. Kříž, K. Michal, J. Šotola

- próza s budovatelskou tematikou

J. Marek, M. Majerová, M. Pujmanová, J. S. Kupka, T. Svatopluk, I. Kříž, K. F. Sedláček

- téma kolektivizace a združstevňování

B. Říha, P. Bojar, J. V. Pleva, J. Kozák, M. Fábera, J. Sekera, J. Otčenášek

- kritický pohled na současný venkov

J. Procházka, I. Kříž, M. Klánský

- téma života v průmyslových aglomeracích

L. Bublík, B. Hrabal, K. Ptáčník

- téma kolonizace pohraničí

K. Ptáčník, V. Řezáč

- téma politického věznění

J. Mucha, K. Pecka, J. Stránský, J. Hejda

- konfrontační próza

I. Klíma, J. Jílek, B. Březovský, V. Neff, M. Kundera, L. Vaculík, E. Kantůrková, J. Putík, J. Jedlička, P. Pujman, P. Chudožilov, A. Kliment, H. Prošková

- lyrizovaná próza, estetika všedního dne

H. Prošková, J. Smetanová, A. Vostrá, K. Misař

- próza se silnou básnickou inspirovaností

E. Petiška, F. Hrubín

- vlivy F. Kafky a francouzského nového románu

E. Mandler, K. Eichler, J. Fried

- experimentální próza

V. Linhartová

- próza ovlivněná poetikou tzv. divadel malých forem

I. Vyskočil

- humoristická próza

J. Werich, M. Horníček, J. Suchý, E. Hrych, J. Škvorecký, F. Nepil

- vědeckofantastická próza

J. Weiss, Č. Vejdělek, J. Nesvadba, L. Souček

- iteratura faktu

M. Ivanov, D. Hamšík

- detektivní próza, resp. moralistní či historická próza s detektivním půdorysem

K. Michal, H. Bělohradská, H. Prošková, J. Zábrana, J. Škvorecký, E. Valenta, V. Erben, O. Daněk

- hledání nových možností a perspektiv v próze 60. let

B. Hrabal, V. Páral

undergroundová a surrealistická próza (zejm. v samizdatu)

E. Bondy, I. Vodseďálek, K. Hynek, M. Nápravník

próza v exilu

Z. Němeček, J. Čep, L. Feierabend, E. Hostovský, F. Peroutka, V. Fischl, M. Součková

OTÁZKY

- Čím se lišila, jakými akcenty, přístupy a metodou zpracování druhá vlna válečné prózy od první z let 1945 – 1948?
- Z jakých myšlenek vycházeli poúnoroví vyznavači socialistickorealistické literatury? Co bylo jejich podstatou a kdo tyto myšlenky u nás nejvíce propagoval?
- Můžete jmenovat významné exilové prozaiky z let 1948 – 1968 a jejich závažná díla?
- Umíte jmenovat některé české umělce, jimž byly věnovány životopisné romány nebo novely? (Uveďte, které prózy to konkrétně byly a jejich autory.)
- Která díla české humoristické prózy byste doporučili svým přátelům, známým?
- Uměli byste popsat život v komunistických věznicích a lágrech na základě četby?
- Co patřilo k hlavním nedostatkům budovatelské prózy?
- Jak se proměňoval pohled českých spisovatelů na kolektivizaci a život na české vesnici v průběhu 50. – 60. let?
- Umístili někteří čeští spisovatelé své prózy do utopického prostoru? Pokud ano, kteří to byli a v jakých dílech?
- Kteří čeští autoři detektivek dokázali tento žánr pozvednout na vyšší literární úroveň?
- Co si představíte pod pojmem „konfrontační próza“? Kdo ji u nás psal a proč?
- Znáte nějaké autory, kteří využívají ve své beletristické tvorbě prvků a postupů detektivní literatury? (Jde o autory píšící tzv. vážnou literaturu.)
- Povšimli jste si spisovatele, jenž se ve svém díle zabývá problémem obětování a sebeobětování jedince v zájmu celku?
- Znáte české autory, kteří se věnovali židovské problematice a holocaustu?

- Který český spisovatel se zejména proslavil jako autor literatury faktu?
- Co je podle vás ještě čtenářsky životné z vědeckofantastické literatury 60. let?

ÚLOHA Č. 1

Z beletristické prozaické četby, kterou jste absolvovali na základě doporučené literatury, napište stručné obsahy.

ÚLOHA Č. 2

Založte si čtenářský deník, který vám bude oporou v dalším studiu české literatury.

PRŮVODCE STUDIEM

Studentům české literatury mohou být blízké psychologizující, estetizující a poetizující prozaické žánry české literatury z let 1945 – 1968, popřípadě humoristická, detektivní próza, náročnějším čtenářům i existencialisticky laděná beletrie. Podstatné pro pochopení politické a kulturně-společenské situace doby je přitom seznámení se s tématem židovství, antisemitismu a holocaustu, podobně jako s tématem vězeňské či lágrové prózy.

Tato kapitola přinesla přehled o české próze z let 1945 – 1968 v jejích rozmanitých žánrových podobách a stylových polohách, v různorodých inspiracích a uměleckých vyjádřeních. Zejména období 60. let 20. století je nazýváno „zlatými léty“ české literatury.

DALŠÍ ZDROJE

Česká literatura 1945 – 1970. Interpretace vybraných děl. J. Táborská a M. Zeman (eds.). Praha: SPN, 1992.

DOKOUPIL, B. – ZELINSKÝ, M. a kol. Slovník české prózy 1945 – 1994. Ostrava: Sfinga, 1994.

GROSSMAN, J. Analýzy. Praha: Československý spisovatel, 1991.

HALAMOVÁ, M. Příběh vyprávění Viktora Fischla. Praha: Arsci, 2010.

James Bond a major Zeman: Ideologizující vzorce vyprávění. P. A. Bílek (ed.). Příbram: Pistorius & Olšanská, 2007.

JANÁČEK, P. Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení, 1938 – 1951. Brno: Host, 2004.

JANÁČEK, P. Socialistický realismus: co s ním?, Týdeník A2, 2007, č. 22, s. 1, 16–17.

JANOUŠEK, P. a kol. Dějiny české literatury 1945 – 1989. Praha: Academia, 2008.

JANOUŠEK, P. Ivan Vyskočil a jeho neliteratura. Brno: Host, 2009.

KOSKOVÁ, H. Hledání ztracené generace. 2. dopl. vyd. Praha: H & H, 1996.

LEHÁR, J. – STICH, A. – JANÁČKOVÁ, J. – HOLÝ, J. Česká literatura od počátků k dnešku. 2. dopl. vyd. Praha: NLN, 2002.

MACURA, V. Šťastný věk. 2. vyd. Praha: Academia, 2008.

MACHALA, L. – PETRŮ, E. a kol. Panorama české literatury. Literární dějiny od počátků do současnosti. Olomouc: Rubico, 1994.

MOCNÁ, D. – PETERKA, J. a kol. Encyklopedie literárních žánrů. Praha – Litomyšl: Paseka, 2004.

PŘIBÁŇ, M., ed. Z dějin českého myšlení o literatuře, I (1945–1948)

http://www.ucl.cas.cz/edicee/?expand=/antologie/zdejin/1

PŘIBÁŇ, M., ed. Z dějin českého myšlení o literatuře, II (1948–1958)

http://www.ucl.cas.cz/edicee/?expand=/antologie/zdejin/2

PŘIBÁŇ, M., ed. Z dějin českého myšlení o literatuře, III (1958–1969)

http://www.ucl.cas.cz/edicee/?expand=/antologie/zdejin/3

PŘIBÁŇ, M. Exilová periodika. Praha – Rychnov nad Kněžnou: Ježek, 1999.

PŘIBÁŇ, M. Jedno jméno, dva osudy. Dvojportrét exilových vydavatelů Antonína Vlacha a Roberta Vlacha. Praha: Společnost pro vědu a umění a ÚČL AV ČR, 2012.

PŘIBÁŇ, M. Prvních dvacet let. Kulturní rada a literární život českého exilu 1948–1968. Brno: Host, 2008.

Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Díl 1., A-L. Pavel Janoušek (ed.). Praha: Brána, 1995.

Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Díl 2., M-Ž. Pavel Janoušek (ed.). Praha: Brána, 1998.

Slovník české literatury po roce 1945

http://www.slovnikceskeliteratury.cz/

SUCHOMEL, M. Literatura z času krize. Brno: Atlantis, 1992.

VOHRYZEK, J. Literární kritiky. Praha: Torst, 1995.

ZACH, A. Kniha a český exil 1949 – 1990. Praha: Torst, 1995.

Zlatá šedesátá. Radka Denemarková (ed.). Praha: ÚČL AV ČR, 2000.

4 DRAMA A AUTORSKÉ DIVADLO 1945–1968

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se dozvíte:

- o českém poválečném dramatu obecně;
- o dramaturgii divadel v letech 1945 – 1968;
- o dramatech s pohádkovou (nebo z folkloru čerpající) tematikou;
- o proklamativně realistickém dramatu po r. 1945;
- o schematicky kolektivistickém dramatu po r. 1945;
- o tzv. generačních hrách od poloviny 50. let;
- o poválečném lyrizovaném dramatu;
- o dramatech pod vlivem Brechta a epického divadla;
- o dramatech pod vlivem absurdního divadla a existencialismu;
- o hodnotově konfrontačním dramatu;
- o dramatech s venkovskou tematikou;
- o dramatu s humoristickým či satirickým zaměřením;
- o dramatech s fantastickou (utopickou) tematikou;
- o divadle malých scén a autorském dramatu;
- o dramatu v exilu;
- o hledání nových možností a perspektiv v dramatu 60. let.

CÍLE KAPITOLY

Budete schopni:

- orientovat se v poválečné dramatice;
- učinit si představu o panoramatu poválečného dramatu;
- ujasnit si pojmy realistické, kolektivistické, pohádkové, absurdní, brechtovské, epické, existencialistické, satirické, lyrizované, konfrontační, generační, fantastické, utopické, autorské, exilové drama.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

drama, realismus, kolektivismus, absurdita, existencialismus, satira, pohádka, lyrizace, konfrontace, epičnost, fantastika, utopie, generace, exil.

4.1 Úvodem

Vlivem války byla v dramatické tvorbě přerušena vývojová kontinuita výrazněji než v próze a poezii. Bezprostředně po válce se objevují jména nových a nezkušených debutantů. Dramaturgie divadel se často vracela k české klasice. Významné osobnosti meziválečného dramatu (K. Čapek. V. Vančura) už nežily. V. Nezval a stárnoucí F. Šrámek se věnovali hlavně poezii, F. Langer se stáhl do ústraní. Dvojice Voskovec a Werich působila po válce společně jen do r. 1948, kdy koncem 40. let **Jiří Voskovec** (1905 Sázava – 1981 Pearblossom, USA) začal pracovat v UNESCO a v Paříži založil a provozoval moderní americké divadlo; koncem 50. let se pak natrvalo usadil v USA. Do práce v divadle se s novou vervou pustil **E. F. Burian**, který ve snaze vést současně několik divadel (vedle obnoveného D 46 také Karlínskou zpěvohru a tři scény brněnského Národního divadla) upadl do osobní tvůrčí krize. V březnu 1946 se řízení tohoto velkého komplexu vzdal. Až do své smrti vedl pouze divadlo „D“, které bylo v r. 1951 proměněno v Armádní umělecké divadlo (v této souvislosti byl Burian jmenován plukovníkem), 1955 se pak vrátilo k původnímu názvu D 34 (po Burianově smrti přejmenováno na Divadlo E. F. Buriana). (Cit. podle J. Galíka, resp. E. Šormové.)

K úspěšným poválečným hrám patřily *Hrátky s čertem* (prem. 1945) **Jana Drdy**. Pohádkový motiv se objevuje i v jeho další komedii *Dalskabáty, hříšná ves aneb Zapomenutý čert* (1959). Přímočaré spojování charakterových vlastností postav s jejich sociálním zařazením poznamenalo hru s námětem z květnové revoluce *Jsou živí, zpívají* (1961). Sklon ke zjednodušující ilustrativnosti a iluzivnímu znázorňování tezí se projevil v Drdově budovatelské dramatice (*Romance o Oldřichu a Boženě*, 1953).

* * *

Na konci 40. a první polovině 50. let došlo k rozvoji realistického, přesněji řečeno proklamativně realistického, dramatu. Většinou šlo o suchopárné a deklarativní hry propagující budovatelské úsilí, v nichž dominovala výchovná funkce: **Vašek Káňa** (vl. jm. Stanislav Řáda, 1905 – 1985), **Vojtěch Cach** (1914 – 1980), **Jaroslav Klíma** (vl. jm. Bedřich Kubala, 1916 – 2000), **Miloslav Stehlík** (1916 – 1994). Stehlíkovy divadelní hry spoluutvářely poetiku schematické kolektivistické literatury, pokoušející se spojit tradici realistického vesnického dramatu s aktuálním tématem a představou o „uvědomovací činnosti umění“.

Milan Jariš vyzdvihl morální kvality komunistů stavících se do čela odporu proti nacistické okupaci. Mravní postoje monumentalizovaných hrdinů, zasvětivších život nadosobním ideálům národní svobody a sociální spravedlnosti, chtěl znázornit také v historických dramatech z období bojů o charakter české státnosti) a z husitských dob.

Přesun dramatického těžiště z oblasti pracovního kolektivu do soukromí člověka se promítl od druhé poloviny 50. let do tzv. generačních her, v nichž ústřední dialog o smyslu života a jeho hodnotě probíhal mezi příslušníky dvou i tří generací. (Cit. podle J. Galíka.)

K úspěšným dramatikům patřil **Pavel Kohout**, jenž po období schematismu ve shodě s proměnou společenské a kulturní atmosféry od konce 60. let vnáší do svých her prvky absurdního dramatu.

Oldřich Daněk působil profesionálně jako divadelní režisér a dramaturg. Společným jmenovatelem jeho rozsáhlé, žánrově i syžetově značně rozmanité tvorby je jemně vyvinutý smysl pro etické otázky přítomnosti i jejich adekvátní vyjádření.

František Pavlíček (1923 – 2004) se jako divadelní autor pro dospělé představil v druhé polovině 50. let a na počátku 60. let tendenčním líčením poměrů v emigraci. Později usiloval o složitější psychologickou a charakterovou motivaci. Od r. 1965 do dubna 1970, kdy byl z politických důvodů odvolán, zastával funkci uměleckého ředitele Divadla na Vinohradech. (Cit. podle M. Vojtkové.)

Vratislav Blažek (1925 Náchod – 1973 Mnichov) se v srpnu 1968 podílel na utajovaném televizním vysílání, v září 1968 emigroval. V jeho satirické tvorbě leželo těžiště autorské výpovědi spíše v kabaretně se osamostatňujících jednotlivostech, v tragikomických, hořce výsměšných demonstracích lidských typů než ve fabuli, nezřídka schematické.

Ke konstantám tvorby **Jaroslava Dietla** (1929 Záhřeb, Chorvatsko – 1985 Praha) patří vysoká znalost řemesla, umění fabulace, smysl pro přetváření všedních situací v dějově a emotivně přitažlivý příběh.

Jediné poválečné drama *Dnes ještě zapadá slunce nad Atlantidou* (1956) **Vítězslava Nezvala** využívá antického hexametru k patetickému varování před zkázou civilizace atomovou válkou.

František Hrubín poznání, že smysluplnost lidské existence je podmíněna jedině její neúnavně obnovovanou aktivitou, konkretizoval v sociálně adresnější poloze v divadelních hrách i prózách, jimiž od konce 50. let začal provázet svou nadále dominující lyriku.

Lyrický a dramatický talent **Ludvíka Aškenazyho** vynikl hlavně v rozhlasových hrách.

Ludvík Kundera zachytil ve hře *Totální kuropění* (1961) osud totálně nasazené válečné generace. Jako dlouholetý překladatel a popularizátor B. Brechta využil „zcizovacích postupů“ jeho epického divadla.

Na rozdíl od románového díla **Bohuslava Březovského** chybí jeho dramatické tvorbě sjednocující rysy.

Značný ohlas v 60. letech vyvolala dramata **Milana Kundery** a **Josefa Topola** (1935 - 2015), který se v r. 1965 stal jedním ze zakládajících členů Divadla za branou, kde působil jako lektor a také jako režisér.

Dramatická tvorba **Václava Havla** utvářela českou formu absurdní komedie Jeho dramata mají charakter abstraktního modelu, vypovídají však o zcela konkrétních mechanismech fungování totalitního systému, a proto byla chápána jako zpochybnění iluzí o jeho reformovatelnosti.

Ladislav Smoček (*1932) se jako dramatik etabloval až v druhé polovině 60. let čtveřicí divadelních her a jednoaktovek, které ve vlastní režii uvedl na jevišti Činoherního klubu; ten založil spolu s J. Vostrým v r. 1964. Během tzv. normalizace se Smoček věnoval především režii. (Cit. podle B. Svozila.)

S Činoherním klubem byla spojena rovněž dramatická tvorba **Aleny Vostré**. Její původní hry předvádějí deformovanou současnost jako samoúčelnou, absurdní „hru na činný život“ či jako hru samu o sobě, suplující pocit nenaplněnosti a zbytečnosti.

Počátky dramatické tvorby **Pavla Landovského** (1936 – 2014) úzce souvisejí s koncem 60. let, kdy společenské a umělecké klima nakrátko otevřelo prostor k neschematickému autorskému a divadelnímu myšlení. V letech 1965 – 1976 byl Landovský předním hercem pražského Činoherního klubu, hrál také v mnoha českých i zahraničních filmech. V r. 1976 zůstal pro své politické názory bez hereckého angažmá. Po podepsání Charty 77 byl několikrát na kratší dobu vzat do vazby. V r. 1978 odešel do Rakouska a o rok později začal působit jako herec ve vídeňském Burgtheatru. Po skončení angažmá v r. 1996 se natrvalo vrátil do Čech. (Cit. podle J. Meda.)

Dramatickou tvorbu **Milana Uhdeho** (*1936) určoval silný důraz na morální stránky individuálního lidského jednání. Psal rozhlasové hry modelově zachycující společenskou tematiku, stále více jej však přitahovala metoda parafráze a aktualizace tradičních literárních témat, zvláště jejich konfrontace s přítomným životním pocitem.

Pod silným vlivem absurdního dramatu a F. Kafky tíhne tvorba **Ivana Klímy** z 60. let k modelovosti a alegorii, sílí v ní pesimismus a skepse.

* * *

Divadelní život na přelomu 50. a 60. let byl silně ovlivněn spontánním rozvojem malých autorských divadel, pro něž se zpočátku ujal nepřesný název divadla malých forem, později se hovořilo o studiových, experimentálních divadlech. Poetika většiny inscenací těchto nových souborů vyrůstala z principu montáže umožňujícího spojovat objektivní fakta a subjektivní názory. (Cit. podle J. Galíka.)

Pokračováním text-appealových večerů byly premiéry v Divadle Na zábradlí. **Jiří Suchý** založil v r. 1959 hudebně zábavné divadlo autorské dvojice Semafor spolu s **Jiřím Šlitrem** (1924 – 1969). Osobitou variantu text-appealového divadla přiváděli na jeviště Semaforu od r. 1967 **Jiří Grossmann** (1941 – 1971) a **Miloslav Šimek** (1940 – 2004).

Ze satirického repertoáru Večerního Brna zaujalo několik představení, literární základ měla i dramaturgie kabaretního Paravanu, reprezentovaného satirickými skeči **Jiřího Roberta Picka** (1925 – 1983). Soubory malých jevištních forem se v 60. letech objevily i v Ústí nad Labem nebo v Ostravě (Soubor Waterloo) nebo v Olomouci. V Liberci založil v r. 1963 **Jan Schmid** (*1936) Studio Y (tzv. Ypsilonka).

Divadlo Járy (da) Cimrmana bylo založeno v Praze v r. 1967. Koncepci divadla vytvořili Jiří Šebánek, **Zdeněk Svěrák** (*1936), **Ladislav Smoljak** (1931 – 2010) a Karel Velebný; šlo o hledání stop působení a bádání nad odkazem smyšleného národního všeuměla a génia Járy Cimrmana.

Pro studiová autorská divadla byly příznačné posuny a změny v hereckém kolektivu, nicméně vedoucí osobnosti zůstávaly stabilní.

ŘEŠENÁ ÚLOHA

Uveďte dominantní proudy a směry v české divadelní a dramatické tvorbě po druhé světové válce.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vypůjčte si z knihovny některou z her Václava Havla z 60. let (*Zahradní slavnost*, *Vyrozumění*, *Ztížená možnost soustředění*, in V. Havel, *Hry 1*, Brno, Větrné mlýny, 2010) a najděte v ní znaky absurdního divadla.

ÚKOL K ZAMYŠLENÍ

Zamyslete se nad tématy Havlových her, jako jsou problémy moci, byrokracie a jazyka, a to na základě jednání některé z hlavních postav, například jak tato postava příslušností k absurdní byrokratické organizaci a přijetím jejího jazyka ztrácí vlastní identitu.

PRO ZÁJEMCE

Seznamte se s některým dramatickým dílem Josefa Topola (*Konec masopustu*, *Kočka na kolejích*, *Slavík k večeři*, *Hodina lásky*, *Dvě noci s dívkou aneb Jak okrást zloděje*, in: *Josef Topol a divadlo Za branou*. Barbara Mazáčová /ed./. Praha, Český spisovatel, 1993). Určete, jak je v nich zobrazen vnitřní svět člověka i jeho deformace, odhalující složité

vazby soukromých a společenských dějů, a jak to obojí přispívá k znovuobjevení základních životních hodnot a zdůraznění lidské osobnosti.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Pokuste se i prostřednictvím internetového vyhledavače zjistit, které z divadelních her českých dramatiků jsou schopny oslovit současného diváka (např. jsou hrány v divadlech v ČR v posledních několika letech).

SHRNUTÍ KAPITOLY

Absence výrazných dramatických osobností

Voskovec a Werich, V. Nezval, E. F. Burian

Nástup nových jmen divadla a dramatické tvorby

J. Drda

Proklamativně realistické drama

V. Káňa, V. Cach, Jaroslav Klíma, M. Stehlík, P. Kohout

Generační drama (ústup od soc. realismu)

M. Jariš, O. Daněk, F. Pavlíček, V. Blažek

Veselohry (krotké morality)

J. Dietl, B. Březovský

Lyrické drama

F. Hrubín

Téma války a okupace

L. Aškenazy, L. Kundera, M. Kundera, Z. Mahler

Autorské divadlo

J. Topol, L. Smoček, A. Vostrá, P. Landovský

Absurdní a existencialistické drama

V. Havel, Ivan Klíma

Divadelní satira

M. Uhde

Divadla malých forem

- Semafor

J. Suchý, J. Šlitr, M. Horníček, J. Grossmann, M. Šimek

- Paravan

J. R. Pick

- Divadlo Y

J. Schmid

Divadlo Járy Cimrmana

L. Smoljak, Z. Svěrák

OTÁZKY

Čím se vyznačuje postava Hugo Pludka z Havlovy hry *Zahradní slavnost*?

ÚLOHA Č. 1

Charakterizujte „vědecký“ syntetický jazyk „ptydepe“ z Havlovy hry *Vyrozumění*. Čeho je tento neobyčejně složitý jazyk metaforou?

ÚLOHA Č. 2

Poslechněte si, popřípadě zhlédněte z audionahrávky nebo televizního záznamu některou z her Jiřího Suchého a Jiřího Šlitra v divadle Semafor.

PRŮVODCE STUDIEM

Druhá světová válka narušila plynulý vývoj dramatické tvorby, uznávaní meziváleční tvůrci (K. Čapek, V. Vančura) již nežijí, popřípadě se dramatickému žánru nevěnují (F. Šrámek, J. Langer), Voskovec a Werich se vlivem politického vývoje v zemi nakonec rozcházejí, E. F. Burian se dostal do tvůrčí krize. V divadle nastupuje vesměs nová generace. V prvních poválečných letech a únoru 1948 se rozvíjí realistické drama o válce, revoluci nebo budování socialismu (V. Káňa, V. Cach, M. Stehlík), dramatickou tvorbu ovládl schematismus, pohled na člověka byl zjednodušený, hrdina (nejčastěji zapálený komunista) byl automaticky nositelem kladných vlastností, protivník naopak mravně či jinak záporný. S úspěchem se setkala alegorická pohádková hra J. Drdy Hrátky s čertem. Od poloviny 50. let dochází v dramatické tvorbě k posunu, pozornost se mj. obracela k inteligenci a jejím hodnotám (M. Jariš – Inteligenti), drama se odvrací od problémů pracovního prostředí, dostává se blíže k člověku, ke smyslu jeho života, jehož hledání se často odehrává v dialogu či konfliktu generací (V. Blažek – Příliš štědrý večer). Také hry F. Hrubína (Srpnová neděle, Křišťálová noc) otevíraly nové možnosti dramatu, přesouvajíce konflikt do nitra lidského charakteru, podstatou se stává kritika izolace a samoty, k níž člověka odsuzují přežitky a sobectví. Do života českého divadla se zapisuje P. Kohout, výrazně se v dramatické tvorbě projevuje O. Daněk, jenž sice často využívá historických námětů, ale jeho hry ve skutečnosti vypovídají o současném člověku (Vévodkyně valdštejnských vojsk; Dva na koni, jeden na oslu). M. Kundera zaujal hrou Majitelé klíčů o přizpůsobivosti člověka v kontrastu k tendenci hájit pravdu. Hry J. Topola se vyznačují obrazností, řešením základních otázek lidského života – otázky viny a smrti jako jediné absolutní jistoty života. Absurdními dramaty vynikl V. Havel, jehož hry jsou karikaturou totalitního jazyka. Humor a hravost vnášely do divadelní tvorby hry J. Suchého a J. Šlitra v divadle Semafor, jedné z nejpopulárnějších scén 60. let. Vliv na masového diváka měla Československá televize. Nejúspěšnějším autorem televizních seriálů byl J. Dietl (Tři chlapi v chalupě, Eliška a její rod, Píseň pro Rudolfa III. aj.), autor i divadelních her (Nepokojné hody svaté Kateřiny, Nehoda aj.).

Koncem 50. let a v průběhu 60. let vzniká několik autorských divadel, kde protagonisté byli často i autory představení (Divadlo Na zábradlí, Divadlo Za branou, Reduta, Činoherní klub, již zmíněný Semafor, což byla zkratka SEdm MAlých FORem, nebo Divadlo Járy Cimrmana).

Četná divadla malých forem, poloprofesionální nebo neprofesionální divadla prezentovala divácky vděčný repertoár (Studio Ypsilon – Encyklopedické heslo XX. století, Carmen nejen podle Bizeta; Večerní Brno; Divadlo Járy Cimrmana – Akt, Vyšetřování ztráty třídní knihy ad.).

DALŠÍ ZDROJE

ČUNDERLE, M. – ROUBAL, J. *Hra školou. Dvakrát o Ivanu Vyskočilovi*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 2001.

Divadelní kultura 1945 -1989 v datech a souvislostech. V. Just (ed). Praha:

Divadelní ústav, 1995.

GROSSMAN, J. O socialistickém realismu, in: *Texty o divadle, I*. Praha:

Pražská scéna, 1999, s. 47–48.

HERMAN, J. Kapitoly z české dramatiky po roce 1945 – VI. Sorela, *Amatérská scéna*, 1991, č. 10, s. 10–12.

HERMAN, J. Kapitoly z české dramatiky po roce 1945 – VII. Postsorela, *Amatérská scéna*, 1991, č. 12, s. 10–11.

HERMAN, J. Kapitoly z české dramatiky po roce 1945 – VIII. Básnické drama Františka Hrubína, *Amatérská scéna*, 1992, č. 1, s. 10–11.

HERMAN, J. Kapitoly z české dramatiky po roce 1945 – IX. Básnické drama Josefa Topola, Františka Pavlíčka, Ludvíka Aškenazyho, *Amatérská scéna*, 1992, č. 2, s. 10–12.

HERMAN, J. Kapitoly z české dramatiky po roce 1945 – X. Konec masopustu Josefa Topola, *Amatérská scéna*, 1992, č. 3, s. 10–11.

HERMAN, J. Kapitoly z české dramatiky po roce 1945 – XIV. Satirické komedie Vratislava Blažka, *Amatérská scéna*, 1992, č. 7, s. 10–11.

HERMAN, J. Kapitoly z české dramatiky po roce 1945 – XV. Divadla malých forem I. – Reduta, *Amatérská scéna*, 1992, č. 8, s. 10–11.

HERMAN, J. Kapitoly z české dramatiky po roce 1945 – XVI. Divadla malých forem II. – Zábradlí a Semafor, *Amatérská scéna*, 1992, č. 9, s. 10–11.

HERMAN, J. Kapitoly z české dramatiky po roce 1945 – XVII. Václav Havel, *Amatérská scéna*, 1992, č. 12, s. 10.

HERMAN, J. Kapitoly z české dramatiky po roce 1945 – XIX. Václav Havel II, *Amatérská scéna*, 1993, č. 1, s. 10–11.

HERMAN, J. Kapitoly z české dramatiky po roce 1945 – XX. Ivan Klíma, *Amatérská scéna*, 1993, č. 2, s. 10–11.

HERMAN, J. Kapitoly z české dramatiky po roce 1945 – XXII. Josef Topol, *Amatérská scéna*, 1993, č. 4, s. 10–11.

HERMAN, J. Od Theatergraphu k socialistickému realismu aneb Od experimentu

k srozumitelnosti, *Divadelní revue*, 1998, č. 1, s. 24–30.

HOFFMANN, B. *České drama a divadlo ve druhé polovině 20. století. Ukázky s komentáři*. Praha: Blug, 1992.

HOLÝ, J. Šachový hráč Hugo, in *Možnosti interpretace. Česká, polská a slovenská literatura 20. století*. Olomouc: Periplum, 2002, s. 262–273.

HOŘÍNEK, Z. Jára da Cimrman a járadacimrmanismus, *Amatérská scéna*, 1978, č. 11, s. 14–15; č. 12, s. 16–17.

HOŘÍNEK, Z. *Cesty moderního dramatu*. Praha: Ypsilon, 1995.

HOŘÍNEK, Z. Milan Uhde od ironie ke katarzi, *Svět a divadlo*, 1996, č. 2, s. 152–158.

Jan Schmid: Režisér, principál, tvůrce slohu. Jan Dvořák, Jaroslav Etlík, Bohumil Nuska a kol. (eds.). Praha: Pražská scéna, 2006.

JANOUŠEK, P. Geneze norem. Poetika budovatelského dramatu, in *Studie o dramatu*. Praha: ÚČL SV ČR – H & H, 1993, s. 72–142.

JANOUŠEK, P. Jiří Suchý: Jonáš a ting-tangl, in *Česká literatura 1945 – 1970*, Praha: SPN, 1992, s. 223–235.

JANOUŠEK, P. České drama 1945 – 1948, *Divadelní revue*, 2000, roč. 11, č. 4, s. 14–30.

JANOUŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 – 1989, I. II. III*. Praha: Academia, 2007 – 2008.

JUNGMANNOVÁ, L. Svět v dramatice Václava Havla, in *Otázky českého kánonu. Sborník příspěvků z III. kongresu světové literárněvědné bohemistiky*. Sv. 1. Stanislava Fedrová (ed.). Praha: ÚČL AV ČR, 2006, s. 473–484.

LEHÁR, J. – STICH, A. – JANÁČKOVÁ, J. – HOLÝ, J. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. dopl. vyd. Praha: NLN, 2002.

KOSATÍK, P. *Fenomén Kohout*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2001.

KRAUS, K. *Divadlo ve službách dramatu*. Jana Patočková (ed.). Praha: *Divadelní* ústav, 2001.

KROČA, D. *Poetika dramat a básní Josefa Topola*. Brno: Paido, 2005.

MACHALA, L. – PETRŮ, E. a kol. *Panorama české literatury. Literární dějiny od počátků do současnosti*. Olomouc: Rubico, 1994.

MACHONIN, S. *Šance divadla*. Terezie Pokorná (ed.). Praha: Divadelní ústav, 2005.

MOCNÁ, D. – PETERKA, J. a kol. Encyklopedie literárních žánrů. *Praha – Litomyšl: Paseka*, *2004.*

Nedivadlo Ivana Vyskočila. Přemysl Rut (ed.). Praha: Český spisovatel, 1996.

PAVIS, P. *Divadelní slovník.* Praha: Divadelní ústav, 2003.

Pickanterie. Koláž ze života a díla J. R. Picka. Eduard Světlík (ed.). Praha: Marsyas, 1995.

SCHMID, J. *Třináct vůní*. Praha: Československý spisovatel, 1992.

Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Díl 1., A-L. Pavel Janoušek (ed.). Praha: Brána, 1995.

Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Díl 2., M-Ž. Pavel Janoušek (ed.). Praha: Brána, 1998.

Slovník české literatury po roce 1945

http://www.slovnikceskeliteratury.cz/

SMEJKAL, Z. – FUX, V. Bylo nebylo Satirické divadlo Večerní Brno, 1959 –

1992. Brno: I.DE.A., 1999.

SMOČEK, L. *Činohry a záznamy*. Přemysl Rut (ed.). Brno: Větrné mlýny, 2002.

SMOLJAK, L. – SVĚRÁK, Z. *Divadlo Járy Cimrmana. Hry a semináře. Úplné vydání*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2010.

SRBA, B. *Více než hry. Dramatická tvorba Ludvíka Kundery*. Brno: JAMU, 2006.

ŠORMOVÁ, E. – BLECHA, J. *Kdo je kdo v české teatrologii.* Praha: Teatrologická společnost – Divadelní ústav, 1997.

VODIČKA, L. Drama bouřlivě se rozvíjejícího sociálního „milieu“?, in *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada teatrologická a filmologická (Q). Otázky divadla a filmu*, 1999, č. 2, s. 157–170.

VODIČKA, L. Dramatická fikce a historická zkušenost, *Divadelní revue*, 1999, č. 5, s. 35–46.

Základní pojmy divadla. Teatrologický slovník. Petr Pavlovský (ed.). Praha: Libri, 2004.

Zlatá šedesátá. Radka Denemarková (ed.). Praha: ÚČL AV ČR, 2000.

5 LITERÁRNÍ VĚDA A KRITIKA 1945–1968

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se dozvíte:

- o poválečném institucionálním myšlení o literatuře;
- jaké literární časopisy vznikly oficiálně po r. 1945;
- jaký byl charakter literární vědy a kritiky v letech 1945 – 1968;
- o existencialistických tendencích v poválečné literatuře;
- o diktatuře marxismu-leninismu v literární vědě;
- o metodě socialistického realismu uplatňované v české literatuře;
- o potlačení strukturalistické metody po r. 1948;
- o úsilí neostrukturalistů navázat na přerušenou tradici;
- o domýšlení klasického strukturalismu v nových filozofických a estetických souvislostech;
- o nových podnětech v teorii překladu;
- o nových literárněkritických generacích;
- o literárněkritické/historické reflexi surrealistické tvorby;
- o fenomenologicky pojatých přístupech k literárnímu dílu;
- o hermeneutické interpretaci literárních děl;
- o vývoji poválečné literární historiografie.

CÍLE KAPITOLY

Budete schopni:

- orientace v prostoru poválečné české literární vědy a kritiky;
- charakterizovat knižní produkci a nakladatelské aktivity po roce 1945;
- určit možnosti a limity poválečného myšlení o literatuře v souvislosti s vnějšími kulturněpolitickými tlaky, ve způsobu navazování na předchozí výkony institucionálního uvažování o literatuře v demokratickém systému první Československé republiky, na přístupy literárních kritiků a literárních historiků, působících po válce v Československu v oficiálním i neoficiálním proudu nebo ve svobodných společnostech v emigraci, k literatuře a umět hodnotit tyto projevy.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

tradice, kontinuita, diskontinuita, myšlení o literatuře, literární kritika, literární historie, literární generace, literární časopisy, hodnocení literatury, totalita, emigrace.

5.1 Úvodem

Zároveň s obnovením kulturního a literárního života po druhé světové válce se rozvíjelo institucionální myšlení o literatuře. Byly obnoveny významné meziválečné literární a kulturní časopisy (mj. Kritický měsíčník, který redigoval V. Černý, Akord, jehož šéfredaktorem byl J. Zahradníček), vznikla nová periodika (Listy, Obzor, Generace nebo Kytice redigovaná Seifertem), denní tisk, jenž byl za protektorátu pod přísnou cenzurou, začal opět pravidelně recenzovat novou knižní tvorbu. V ekonomické oblasti zároveň se zestátněním velkých průmyslových podniků došlo k témuž v oblasti kultury (zestátnění filmových ateliérů a divadel, knihy a periodika nemohly vydávat jako dříve soukromé osoby, ale jen organizace), dozor státu se realizoval i přídělem papíru na tisk. Na stránkách novin a časopisů se diskutovalo o společenské funkci literatury a úloze spisovatele. Komunisté viděli v nových podmínkách šanci realizovat své představy podle sovětského vzoru. (Cit. podle J. Galíka.)

* * *

Václav Černý v Kritickém měsíčníku zastával názor o příslušnosti českého národa k západní kulturní tradici a zdůrazňoval specifické postavení Československa mezi Východem a Západem, které by mu umožňovalo vybírat si z obou stran to dobré a zůstat přitom svébytné. Setkání s dílem J. Ortena přivedlo Černého k existencialistické tvorbě a své úvahy a přednášky (na FF UK) shrnul do dvou „sešitů“ o existencialismu: *První sešit o existencialismu* (1948) je věnován výkladu světového, zejm. francouzského existencialismu; druhý sešit, jenž mohl vyjít až v r. 1992 společně s prvním pod titulem *První a druhý sešit o existencialismu*, reflektuje domácí, především Ortenovu tvorbu. Po únoru 1948 byl Černý perzekvován a žil v ústraní, kde dále usiloval vědecky pracovat, ale pozornost obrátil ke starším obdobím evropských literatur nebo národnímu obrození. V krátkém období Pražského jara vydal soubory studií a esejí knižně, Po r. 1970 vycházely práce V. Černého především v samizdatu. (Cit. podle J. Galíka.)

Jindřich Chalupecký (1910 – 1990) psal od počátku 30. let literární kritiky věnované především české poezii a články o výtvarném umění; později publikoval teoretické stati o filozofických a tvárných otázkách soudobého umění Po r. 1970 publikoval převážně v samizdatu nebo v exilových nakladatelstvích. (Cit. podle L. Lantové.)

Jan Grossman (1925 – 1993) byl mluvčím skupiny dynamoarchistů, kteří se zformovali koncem války a po válce v návaznosti zejména na německou romantiku zdůrazňovali tvořivost literatury, dynamičnost umění a kultury vůbec. Od r. 1956 doprovázel jako kritik i redaktor mladou básnickou tvorbu, která překračovala schematismus počátku 50. let.

Po únoru 1948 byli odstraňováni z míst v redakcích a jiných institucích literární vědci a kritici, kteří měli na vývoj v Československu jiný názor než komunisté a byla jim znemožňována publikační činnost. Někteří skončili ve vězení (katolicky orientovaný kritik B. Fučík), teoretik surrealismu Z. Kalandra byl popraven, část inteligence před represemi odešla do exilu, často za těmi, kteří o několik let dříve uprchli před německým fašismem (R. Jakobson, R. Wellek), jako slavista L. Matějka nebo strukturalista J. Veltruský. Do exilu odešel příslušník čapkovské generace a bytostný demokrat **Ferdinand Peroutka**, jenž českou kulturu a literaturu komentoval na vlnách Hlasu Ameriky a Svobodné Evropy. Československo opustil psycholog a estetik **Bohuslav Brouk**, spjatý s předválečným surrealismem. (Cit. podle J. Galíka.)

Nezávislá kritika a teorie byla doma zcela potlačena, svobodné myšlení o literatuře zůstalo omezeno na úzké kruhy přátel bez možnosti oficiální prezentace (surrealisté a underground). Oficiální literární věda a kritika nastolila diktaturu marxismu-leninismu ve stalinském duchu, spisovatelé se měli stát podle sovětského vzoru „inženýry lidských duší“, jak to formuloval v r. 1934 sovětský komunistický funkcionář A. A. Ždanov, prosazována byla metoda socialistického realismu. Konec 40. a začátek 50. let byl ve znamení kulturní politiky ministra školství a národní osvěty, člena ÚV KSČ **Zdeňka Nejedlého** (1878 – 1962), jenž zasáhl také do diskusí o realismu ve stati *O realismu pravém a nepravém*, v němž hledal pokrokové dědictví minulosti v ideálech husitství, jako vzor a umělecký kánon stanovil tradicionalistickou a národně orientovanou uměleckou tvorbu 19. století (A. Jirásek, B. Němcová, v hudbě B. Smetana apod.), takže se v tomto kontextu dostala do nemilosti avantgardní literatura a moderní umění vůbec. K dogmatickým vykladačům literatury se připojil **Ladislav Štoll** (1902 – 1981), jehož brožura *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii* (1950) se stala základním a neblaze proslulým dílem v boji proti „reakční kultuře“. Zaštiťovala se jím celá řada starších i mladších komunistických kritiků i tvůrců, kteří se pouštěli do estetických úvah a publikovali zejména v časopisech Tvorba (za redakce G. Bareše) a Var (mj. V. Pekárek, J. Rybák, J. Hájek, J. Taufer, J. Petrmichl, V. Dostál). (Cit. podle J. Galíka.)

K jistému uvolnění stalinisticky podloženého ideologického a politického tlaku na kulturu a literaturu došlo po r. 1956, po XX. sjezdu KSSS, kdy odhalení kultu osobnosti J. V. Stalina ovlivnilo i průběh II. sjezdu československých spisovatelů. V rámci diskuse o nové „socialistické“ literatuře se někteří kritikové snažili rozšířit kontext o modernistickou literaturu s důrazem na domácí avantgardu (rehabilitovali F. Halase či J. Koláře), v r. 1955 byl založen časopis Květen určený zejména pro mladé autory a v r. 1956 časopis Světová literatura, která se zasloužila o užší a aktuálnější kontakt se zahraničními literaturami. Nicméně v r. 1959 byl Květen zastaven, jeho šéfredaktor J. Vohryzek propuštěn z Ústavu

pro českou literaturu, avšak v časopise se již stačila zformovat nová literárněkritická generace (kromě Vohryzka také J. Brabec a M. Červenka), která se pokoušela uvolnit dogmatické nároky na literaturu i kritiku, jak je určovala stalinská kulturní politika. Dalším příkladem určitého ochlazení v kultuře koncem 50. let byla reakce na Škvoreckého román *Zbabělci* (J. Škvorecký byl vyhozen z redakce Světové literatury a L. Fikar zbaven místa ředitele nakladatelství Československý spisovatel, kde román vyšel, a nahrazen „spolehlivějším" J. Pilařem). Na konferenci o umělecké kritice v únoru 1961 vystoupil L. Štoll s hlavním referátem *O modernosti a modernismu v umění*, kde znovu napadl avantgardu a její zastánce – estetiky K. Chvatíka a O. Suse, popřípadě zastánce strukturalismu M. Nováka a M. Grygara, ze starších osobností pak sociologa L. Svobodu. (Cit. podle J. Galíka.)

K rozsáhlejší liberalizaci poměrů v kultuře a literatuře dochází u nás v 60. letech. Ke katalyzátorům určité otevřenosti v myšlení o literatuře patřilo *Umění románu* (1960) **Milana Kundery** a kniha *Bedřich Václavek a vývoj marxistické kritiky* (1962) **Květoslava Chvatíka** (1930 Bystřice pod Hostýnem – 2012 Konstanz, SRN), která opět vyvolala značnou diskusi. Prolomení stalinské varianty marxismu přinesla i mezinárodní kafkovská konference v Liblicích v r. 1963, neboť dosavadní marxistická kritika Kafkovo dílo odmítala a označovala je za nihilistické. Česká literatura kromě obnoveného zájmu o existencialismus postupně absorbovala nové směry a formy přicházející ze Západu (francouzský „nový" román, absurdní drama), do určité míry byla rehabilitována katolická literatura a rozvolňovalo se i pojetí marxismu, také doktrína socialistického realismu ustoupila do pozadí. (Cit. podle J. Galíka.)

IV. sjezd Svazu československých spisovatelů v r. 1967 do jisté míry završil kritickou společenskou roli spisovatelů. V 60. letech existovalo několik literárních časopisů, které přispěly k dočasnému obnovení plurality v české literatuře a v myšlení o literatuře, např. Tvář, Sešity pro mladou literaturu (později Sešity), Orientace, Plamen a Literární noviny (později Literární listy, pak jen Listy), v Brně vycházející Host do domu a v Ostravě Červený květ. Měly také společenskou prestiž, jak o tom svědčí ohlas na Vaculíkův manifest *2000 slov* v Literárních listech. (Cit. podle J. Galíka.)

V Hostu do domu patřil k výrazným kritickým osobnostem **Jiří Opelík** (*1930). Své studie o současné literatuře shrnul do knihy *Nenáviděné řemeslo* (1969). K filozofujícímu přístupu k literatuře směřoval **Zdeněk Kožmín** (1925 – 2007), jenž se v 60. letech věnoval otázkám literárního stylu (*Umění stylu*, 1967; *Styl Vančurovy prózy*, 1968). **Milan Suchomel** (*1928), kritik a interpret zejména nové české prózy, shrnul své stati z 60. let až v r. 1992 do svazku *Literatura z času krize*. Estetik **Oleg Sus** (1924 – 1982) proslul na stránkách Hosta do domu stručnými, zato břitkými kritikami či komentáři soudobé literární produkce; do časopisu přispíval rovněž **Vladimír Justl** (1928 – 2010), editor a zasvěcený vykladač díla V. Holana (v letech 1965 – 1992 umělecký šéf pražské poetické vinárny Viola). K literárněkritické praxi se v Hostu do domu vrátil koncem 60. let také V. Černý. (Cit. podle J. Galíka.)

Významná skupina kritiků se vytvořila také v Literárních novinách, kde se stal vůdčí kritickou osobností **Milan Jungmann** (1922 – 2012) i jako jejich šéfredaktor (1964 –

1967). Své vzpomínky na toto období shrnul v knize *Literárky – můj osud* (1999). Proces postupného přehodnocování stanovisek od marxisticky zjednodušeného pohledu na realitu k jejímu komplexnějšímu vidění odráží již výbor z Jungmannových recenzí a úvah *Obléhání Tróje* (1969). Podobnou cestu urazil **Sergej Machonin** (1918 – 1995), který se v Literárních novinách věnoval především divadelní kritice. Výbor jeho studií a článků s teatrologickou tematikou vyšel posmrtně pod názvem *Šance divadla* (2005). Pracovník ÚČL ČSAV **Vladimír Karfík** (*1931) vedl v Literárních novinách (stážista 1965 – 1969) rubriku literární a umělecké kritiky. Časopisecky publikované studie a doslovy z let 1966 – 1999 Karfík shrnul do souboru *Literatura je čitelná* (2002), v němž se věnuje několika autorům druhé poloviny 20. století, zvláště těm, kteří byli spojeni se Skupinou 42. V řadě studií a v monografii *Jiří Kolář* (1994) vymezil nejen Kolářův podíl na vzniku Skupiny 42, ale ukázal i jeho vliv na moderní českou poezii i prózu. (Cit. podle J. Galíka, resp. J. Meda, A. Jedličkové a M. Trávníčkové.)

Nejmladší literární generace se v 60. letech soustředila v časopisech Tvář a Sešity. Zejména v Tváři se profilovala výrazná skupina mladých nemarxistických intelektuálů (V. Havel, L. Hejdánek, E. Mandler). Vůdčí osobností zde byl **Jan Lopatka** (1940 – 1993), který sledoval prozaickou tvorbu (kritické stati, recenze a posudky z let 1965 – 1983 shrnují *Předpoklady tvorby*, Praha 1991). Poezii se kriticky více věnovali **Bohumil Doležal** (*1940), jenž se v r. 2007 dočkal výboru ze svých statí o literatuře *Netrpěná literatura*, a básník **Antonín Brousek**, proslulý polemickým úvodníkem *Dělání do vlastního hnízda* o situaci mladé poezie a o dosavadním působení časopisu Tvář (*Tvář*, 1964, č. 7, s. 1–4). (Cit. podle J. Galíka.)

Rovněž částečný návrat surrealistů do českého literárního života byl provázen literárněkritickou a literárněhistorickou reflexí (V. Effenberger – *Realita a poezie*, 1969), časopisecká platforma surrealistů Analogon (1969) mohla tehdy vyjít jen jednou. (Cit. podle J. Galíka.)

Liberálnější marxistická kritika, která akceptovala podněty západních levicových intelektuálů a filozofů (R. Garaudy, L. Goldmann, E. Fischer), se soustřeďovala v časopise Plamen (šéfredaktor J. Hájek), ortodoxnější marxisté publikovali v Impulsu (F. Buriánek, M. Blahynka), Kulturní tvorbě, Kulturních novinách (V. Dostál, O. Rafaj) a Rudém právu (H. Hrzalová, V. Rzounek, Š. Vlašín). (Cit. podle J. Galíka.)

V 50. letech bylo v podstatě potlačeno teoretické myšlení o literatuře, pro stalinskou verzi marxismu představovalo nežádoucí verzi formalismu. Čelný reprezentant meziválečného strukturalismu **Jan Mukařovský** (1891 – 1975) se této doktríny zřekl v článku *Ke kritice strukturalismu v naší literární vědě* (*Tvorba*, 1951, č. 40), později se však k některým tématům a otázkám strukturalismu v určitých modifikacích postupně vracel, a to i jako inspirátor a učitel českého literárněvědného strukturalismu 60. let.

K postupné restauraci českého strukturalistického myšlení došlo ke konci 50. let a zejména během následujícího desetiletí, kdy neostrukturalisté navazovali nejen na tradici a

výsledky meziválečného strukturalismu, ale nově se inspirovali angloamerickou sémiotikou (Ch. S. Peirce, Ch. W. Morris), francouzskou strukturální antropologií (C. Lévi-Strauss), strukturální sociologií (L. Goldmann) a fenomenologií (R. Ingarden, M. Merleau-Ponty). Tribunou nového strukturalismu se stal časopis Orientace (1966 – 1970, prvním šéfredaktorem byl M. Schulz), profilovaný jako náročná uměnovědná revue kriticky reflektující problémy kultury s důrazem na autonomii uměleckého díla (J. Brabec, M. Červenka, K. Chvatík, M. Jankovič, V. Karfík, J. Putík, F. Vodička aj.). Významné vystoupení nové strukturalistické generace představoval sborník k 75. narozeninám J. Mukařovského *Struktura a smysl literárního díla* (1966). (Cit. podle J. Galíka, resp. M. Zelinského.)

Představitelé nové vlny strukturalismu se kromě problémů versologických a stylistických zabývali jazykovou a formální analýzou literárního díla, v níž aplikovali poznatky sémiotiky, statistiky a teorie informace. **Lubomír Doležel** (1922 – 2017) v letech 1965 − 1968 působil jako hostující profesor na Michiganské univerzitě v Ann Arbor (USA). Po svém návratu do Československa v r. 1968 nastoupil do Ústavu pro českou literaturu ČSAV, avšak již v listopadu téhož roku odjel i s rodinou do Kanady, kde získal místo profesora českého jazyka a literatury (jmenován v r. 1969) v Oddělení slovanských jazyků a literatur Torontské univerzity. Ve své knize *O stylu moderní české prózy, Výstavba textu* (1960) Doležel využil stylistických výzkumů Pražské školy a zaměřil se především na analýzu stylu promluvy a stylistiku promluvových typů. (Cit. podle O. Sládka; k Doleželově vědecké práci po r. 1970 se ještě vrátíme.)

Lingvisticky orientované stylistice se věnovali také **Karel Hausenblas**, **František Daneš**, **Zdeněk Kožmín** a **Miroslav Červenka** (1932 – 2005), jenž navazoval na Mukařovského zkoumání vývoje českého verše.

Anglista **Jiří Levý** (1926 – 1967) se v 60. letech zasloužil o zprostředkování informací o moderních literárněvědných směrech v českém kontextu (editor svazku *Západní literární věda*, 1966), přispěl k aplikaci teorie informace a statistických metod v literární teorii, včetně versologie, ve svazku *Bude literární věda exaktní vědou?* (1971) a jeho práce k problematice teorie překladu, završené v knižní podobě *Umění překladu* (1963, rozšíř. 1983, 1998, 2012), představují zásadní příspěvek v této oblasti.

Druhá skupina badatelů rozvíjela odkaz klasického strukturalismu v otázkách významu a struktury literárního vývoje (**Milan Jankovič**, **Mojmír Grygar**, **Felix Vodička**).

Registrujeme dále literární historiky **Jiřího Brabce** (*1929), **Zdeňka Pešata** (1927 – 2010), **Mojmíra Otrubu** (1923 – 2003), kteří se zabývali poezií 19. a 20. století a strukturalisticky orientované estetiky **Květoslava Chvatíka** a **Olega Suse**. Stranou nelze ponechat ani činnost teatrologa **Miroslava Kačera** (1927 – 1978).

Vývoj strukturalismu ani v 60. letech neprobíhal bez útoků dogmatických kritiků, jak je patrné z knihy **Ladislava Štolla** *O tvar a strukturu v slovesném umění* (1966), v němž autor hodnotí strukturalismus jako další článek tradice „katedrového literárněvědného objektivismu“.

Jiná skupina intelektuálů se snažila domýšlet strukturalismus ve filozofických a obecně estetických souvislostech.

K filozofům, kteří se inspirovali strukturalismem, patřil **Robert Kalivoda** (1923 – 1989). K dalším filozofům, kteří sice stáli mimo strukturalistický proud, nicméně byli pro strukturalismus inspirativní, patřil filozof a historik filozofie, Husserlův žák **Jan Patočka** (1907 – 1977). Důsledně fenomenologicky pojatou teoretickou Patočkovou prací o literárním uměleckém díle (jakožto specifickém využití možností jazyka) je stať *Spisovatel a jeho věc* v souboru *O smysl dneška* (1969, náklad zničen; Purley 1987). Patočka se po léta zabýval J. A. Komenským, z umělecké literatury ho upoutal K. H. Mácha nebo J. Durych. Samostatné studie Patočka věnoval F. X. Šaldovi, J. Čapkovi, divadelním hrám a povídkám I. Vyskočila.

Filozof **Karel Kosík** (1926 – 2003) se často vyjadřoval k české národní existenci, kterou vřazuje do souřadnic střední Evropy, dějinného, kulturního a duchovního prostoru, místa stýkání, střetání a ovlivňování mnoha národů a národností, bránících se proti starému i novému pangermanismu a carismu.

Na problematiku hermeneutické interpretace literárních děl se soustřeďovala **Růžena Grebeníčková** (1925 – 1997), která patřila ke znalcům tvorby K. H. Máchy a J. Weila, nebo **Přemysl Blažíček** (1932 – 2002), jehož studie jsou věnovány poezii V. Holana a K. Tomana nebo prózám J. Holečka, J. Haška a J. Škvoreckého.

V závislosti na politickém vývoji u nás se víceméně rozvíjela literární historiografie. V 50. letech se výklad soustředil na kanonizaci a historizaci nové „socialistické“ literatury. Tento cíl naplňovaly práce **Františka Buriánka** (1917 – 1995) nebo **Jana Petrmichla** (1921 – 1964). Ke konci 50. let tyto tendence poněkud ustoupily do pozadí, takže vznikly méně ideologicky účelové projekty, jako byly akademické *Dějiny české literatury* (1959, 1960, 1961), zachycující vývoj české literatury od jejích počátků do r. 1918 (čtvrtý díl o literatuře do r. 1945 byl připraven k tisku, ale vyjít nemohl, vydán byl až v r. 1995), a *Slovník českých spisovatelů* (1964, red. R. Havel a J. Opelík). K oponentům dogmatiků typu L. Štolla patřil **Jiří Brabec**, jenž si vydobyl uznání nejen jako kritik, ale i autor syntetizující práce o české poezii na přelomu 19. a 20. století.

Olomoucký badatel **Oldřich Králík** (1907 – 1975) se věnoval březinovské, bezručovské a máchovské problematice. Králíkovy výzkumy sahaly až k počátkům českého písemnictví. Králíkovo čtení textů bylo nové a převratné; někdy natolik, že to jeho závěry měnilo v provokující hypotézy a přivádělo ho do ustavičných polemik (výklad a pojetí vojtěšských legend v kulturněhistorickém kontextu apod.). (Cit. podle J. Opelíka.)

Vývoj české literární vědy po r. 1945 byl spletitý, po únoru 1948 řízený mocenskopolitickými prostředky. Naději na obnovení svobodného vývoje v této sféře, která se objevila v polovině 60. let, zhatila okupace Československa armádami Varšavské smlouvy v srpnu 1968, po této události doprovázená nástupem neostalinistických sil.

ŘEŠENÁ ÚLOHA

Dominantní proudy poválečné české literární vědy. Funkce literárních časopisů pro literární kritiku. Výrazné nemarxistické literárněkritické osobnosti. Rozvoj literární historiografie a její nejvýznamnější osobnosti.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Seznamte se přímo se soudobými literárními časopisy, např. s Orientací, Tváří, Literárními novinami (Literárními listy, Listy) a Hostem do domu. Kdo patřil k jejich výrazným kritickým osobnostem?

ÚKOL K ZAMYŠLENÍ

Zamyslete se nad konceptem osobitě pojaté „konkretizace“ literárních děl v díle F. Vodičky. Napovíme vám: Tento pojem Vodička přejal od Romana Ingardena, vyprostil jej však ze systémových vztahů fenomenologické estetiky. Na rozdíl od Ingardena, který chápe literární dílo jako „schematický výtvor“, jehož neurčitá (nedourčená) místa potřebují doplnění čtenářem, vychází Vodičkovo pojetí z literárního díla jako znaku s estetickou funkcí, jehož význam a estetická hodnota je postižitelná na základě daných literárních konvencí a norem. Ve Vodičkově koncepci je konkretizována celá struktura díla, která tím, že je promítnuta na pozadí aktuální struktury literární tradice, nabývá za „změněných okolností časových, místních, společenských, a do jisté míry i individuálních, vždy nového charakteru“. Toto pojetí je uplatněno v průkopnické stati *Literárněhistorické studium ohlasu literárních děl, Problematika ohlasu Nerudova díla* (in *Slovo a slovesnost*, 1941), v níž Vodička rekonstruuje historický proces vnímání a proměn v hodnocení literárních jevů. (Cit. podle J. Táborské.)

PRO ZÁJEMCE

Seznamte se s některým kvalitním literárním dílem vydaným po r. 1945, které bylo silně kritizováno marxistickou kritikou stalinistického typu, a zamyslete se nad adekvátností a oprávněností takové reakce. Např. L. Štoll odsuzoval jako úpadkovou a zahnívající Halasovu básnickou skladbu *Staré ženy* z r. 1935 (ta dokonce vyvolala básnickou polemiku S. K. Neumanna) slovy: „*Vyprávěl mi jeden mladý soudruh o tom, jak zděšena a pobouřena*

byla jeho matka, když viděla, jak on, její syn, studující tehdy před válkou, čte tyto verše. Rozhořčení prosté ženy bylo správným kritickým zhodnocením této poezie.“ Svůj dojem z kritického hodnocení můžete ještě porovnat s kritikou, která takové dílo hodnotí pozitivně a vysvětluje či interpretuje záměr autora i smysl díla, například v Grossmanově souboru studií a statí *Analýzy*.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Vedoucímu semináře pošlete kritickou esej, v níž se například pokusíte o naratologický rozbor vámi vybraného literárního díla (v duchu prací J. Mukařovského nebo L. Doležela), nebo budete sledovat intertextuální vazby v díle, relace pretext – posttext (na základě prací M. Otruby, D. Hodrové, J. Kristevy, J. Homoláče).

SHRNUTÍ KAPITOLY

Rozvoj institucionálního myšlení o literatuře po r. 1945

Kritický měsíčník V. Černého, Listy, Obzor, Generace aj.

V. Černý (existencialismus, současná i starší česká literatura);

J. Chalupecký (umění jako „svědek života“, návrat k dramatické podstatě lidské každodennosti);

J. Grossman (existencialismus, práce o dramatu a divadle).

Situace po únoru 1948

- odchody do exilu: L. Matějka, J. Veltruský, F. Peroutka, B. Brouk;
- uplatňování metody socialistického realismu: Z. Nejedlý, L. Štoll;
- nová literárněkritická generace kolem časopisu Květen (J. Vohryzek, J. Brabec, M. Červenka).

Liberalizace poměrů v kultuře a literatuře v 60. letech

- M. Kundera (Umění románu), K. Chvatík (Bedřich Václavek a vývoj marxistické kritiky);
- IV. sjezd Svazu československých spisovatelů v r. 1967;
- literární kritika v Hostu do domu: J. Opelík, Z. Kožmín, M. Suchomel, O. Sus, V. Justl;
- literární kritika v Literárních novinách: M. Jungmann, S. Machonin, V. Karfík;

- literární kritika v Tváři: J. Lopatka, B. Doležal, A. Brousek (přispívali nemarxističtí intelektuálové V. Havel, L. Hejdánek, E. Mandler);
- surrealisté

V. Effenberger;

- liberálnější marxistická kritika:

Plamen (J. Hájek);

- ortodoxnější marxistická kritika:

Impuls (F. Buriánek, M. Blahynka)

Kulturní tvorba (M. Blahynka, V. Rzounek)

Kulturní noviny (V. Dostál, O. Rafaj)

Rudé právo (H. Hrzalová, V. Rzounek, Š. Vlašín).

Teoretické myšlení o literatuře

- J. Mukařovský (odklon od strukturalismu, příklon k marxismu: Ke kritice strukturalismu v naší literární vědě);
- neostrukturalisté

Orientace: J. Brabec, M. Červenka, K. Chvatík, M. Jankovič, V. Karfík, J. Putík, F. Vodička aj.

- jazyková a formální analýza literárního díla s aplikací poznatků sémiotiky, statistiky a teorie informace:

L. Doležel;

- lingvisticky orientovaná stylistika:

K. Hausenblas, F. Daneš, Z. Kožmín, M. Červenka;

- teorie překladu:

J. Levý;

- problémy literárního vývoje:

J. Brabec, Z. Pešat, M. Otruba, F. Vodička;

- význam a struktura literárního vývoje:

M. Jankovič, M. Grygar;

- teatrologie:

M. Kačer;

- strukturální estetika:

K. Chvatík, O. Sus;

- proti strukturalismu, ve jménu dogmatického marxismu:

L. Štoll (O tvar a strukturu v slovesném umění);

- rozvíjení strukturalismu ve filozofických souvislostech:

R. Kalivoda, J. Patočka, K. Kosík;

- hermeneutická interpretace literárního textu:

R. Grebeníčková, P. Blažíček.

Literární historiografie

- kanonizace a historizace socialistické literatury:

F. Buriánek, J. Petrmichl;

- liberalizace výkladu literární historie:

J. Brabec, O. Králík.

OTÁZKY

Jaké literární časopisy a s nimi spojené kritické osobnosti rozlišujeme v české literatuře po druhé světové válce?

Jaká byla situace v české kritice v letech 1945 – 1948, 1948 – 1958, 1958 – 1969?

Přibližte charakter soudobých marxisticky orientovaných a marxisticky liberálnějších a nemarxisticky, např. neostrukturalisticky orientovaných časopisů.

ÚLOHA Č. 1

Charakterizujte české teoretické myšlení o literatuře v letech 1945 – 1968.

Jak se profilovala nová literárněkritická generace kolem časopisu Květen?

ÚLOHA Č. 2

Seznamte se s některými základními českými pracemi o existencialismu a jím ovlivněné literatuře (např. V. Černého).

Zjistěte (samozřejmě četbou knihy), na jakého českého autora byla zaměřena práce M. Kundery *Umění románu* (1960). Jaké teoretické otázky v ní autor řešil?

PRŮVODCE STUDIEM

Bezprostředně po válce literární kritika reflektovala nejen knihy, které vznikly za protektorátu nebo reagovaly na válku a okupaci, ale objevily se kritické texty, jejichž autoři se zamýšleli nad charakterem nadcházejícího „socialistického období“ v literatuře a kultuře. Názorové a ideologické spory naznačovaly četné diskuse na stránkách zatím různorodě orientovaných novin a časopisů. V. Černý v Kritickém měsíčníku zveřejnil cyklus nazvaný K problematice socialistické kultury u nás. (Svazek Skutečnost svoboda z r. 1995 přináší Černého články z let 1945 – 1948, doplněné i o ohlasy na ně.) Četné diskusní příspěvky zazněly na prvním poválečném sjezdu spisovatelů v červnu 1946, který byl na dlouhou dobu posledním demokratickým fórem. Sjezdu předcházely články na stránkách kulturních a literárních časopisů, které charakter diskuse předjímaly, a po něm následovaly články a statě, které na sjezd reagovaly nebo jej hodnotily. Diskusi na stránkách českých periodik rozvířil i případ perzekvovaných spisovatelů Achmatovové a Zoščenka, doprovázený zastavením leningradských kulturních časopisů. Vymezování několika mladých literárních generací po válce provázelo i literárněkritické vystoupení generačních souputníků, a to až po dobříšskou konferenci o mladé literatuře v březnu 1948, která byla posledním vystoupením různorodě esteticky a ideově vyhraněných skupin mladých autorů. Po únoru 1948 vycházely prakticky jednoznačně marxisticky orientované kritiky a úvahy o vztahu kultury (literatury, spisovatelů) a společnosti (Z. Nejedlý, L. Štoll aj.), poznamenané dobovým stalinistickým dogmatismem v otázkách kultury a literatury, poplatné postulátům sovětského estetického dogmatika A. Ždanova (Z. Nejedlý, F. Wollman, S. Machonin, L. Štoll, V.

Dostál). Po únoru 1948 se rozhořely diskuse, často diskreditující některé spisovatele a jejich odkaz, kteří se nehodili do rámce tzv. socialistické literatury (spor o dílo F. Halase: L. Štoll, F. Kautman; odsouzení osobnosti i díla K. Čapka), o správném nahlížení určitých literárních směrů a metod (otázky „pravého" či „nepravého" realismu: Z. Nejedlý, J. Pilař), literárních proudů a směrů (meziválečná avantgarda a její odkaz: M. Grygar; tzv. spory dědické: M. Kundera, V. Nezval, J. Štern, J. Šotola, J. Cetl, J. Brabec), diskuse o socialistickém realismu (např. kritika básní P. Kohouta: J. Trefulka, J. Skácel, F. Trávníček aj.). Představitelé jiné než socialistické kritiky byli umlčeni (avantgardní levicový kritik Z. Kalandra byl popraven), na teoretika literárních avantgard K. Teigeho byla uspořádána diskreditující kampaň, představitelé katolické kritiky uvězněni (B. Fučík), četní demokraticky založení intelektuálové – publicisté i literární vědci – odešli do exilu (mj. F. Peroutka, P. Tigrid, L. Matějka, J. Veltruský). Jistým podnětem k tání v tehdejší kultuře se stal II. sjezd Svazu československých spisovatelů (1956), který následoval po XX. sjezdu KSSS (došlo na něm k odhalení kultu osobnosti J. V. Stalina), na němž zaznělo i několik odvážných referátů o české literatuře (J. Seifert, F. Hrubín) a který souzněl s dobovou snahou o vyrovnání se s obdobím stalinismu v kultuře a jím ovlivněným literárním vývojem u nás (J. Hrabák). Přesto koncem 50. let dochází k určitému ochlazení a spisovatelé nepřestávají být napadáni a perzekvováni (J. Škvorecký za Zbabělce, J. Vohryzek za jejich vydání apod.; diskuse o románu se z různých názorových úhlů zúčastnili mj. J. Lederer, J. Hájek, J. Nový, J. Rybák, v exilu F. Peroutka), na spisovatelské konferenci v r. 1959 vystupuje L. Štoll s referátem, který dokumentuje snahu stranických dogmatiků zachovat si výsadní postavení v české literatuře a kultuře, které jim v polovině 50. let začínali někteří dříve loajální spisovatelé odepírat. V literární vědě se nepřipouští jiné než dogmaticky marxisticko-leninské východisko a hledisko (kritika strukturalismu: J. Mukařovský; odsouzení „buržoazní" literární kritiky, jak ji např. reprezentoval A. Novák: F. Buriánek). Počátkem 60. let dochází k výraznějšímu uvolnění poměrů ve společnosti, kultuře i literatuře, od doktríny socialistického realismu se ustupuje (J. Brabec, K. Chvatík, J. Grossman, V. Zykmund, O. Sus, J. Hrabák). Do literatury i diskusí o ní se vracejí dříve odmítaní spisovatelé (boj o F. Halase: L. Kundera, M. Jungmann, J. Brabec, B. Doležal, Z. Pešat), někteří čeští spisovatelé a jejich dílo (J. Hašek) bývají nazíráni méně přímočaře (K. Kosík, V. Černý, B. Doležal), částečně i díky tomu byla znovu nastolena otázka české národní povahy (J. Jedlička) a dosavadního směřování národa. Objevují se diskuse o samotném poslání kritiky a její funkci v literatuře a společnosti (J. Rybák vs. J. Lopatka, A. Haman, M. Červenka, J. Opelík, M. Petříček, Z. Pešat, J. Vohryzek, J. Trefulka), formuje se nová literárněkritická generace kolem časopisu Květen (kromě zmíněných ještě K. Šiktanc, J. Šotola) a Hosta do domu (mimo Trefulky také O. Sus, Z. Kožmín, V. Justl, M. Suchomel aj.). V r. 1963 dochází k projevům otevřeného kritického myšlení na mezinárodní konferenci o díle F. Kafky v Liblicích (E. Goldstücker; z konference také vyšel sborník referátů), ale i v tisku (O. Sus, V. Černý, J. Jedlička, J. Hájek). Významnou a progresivní roli v rámci nové české literární kritiky sehrává časopis Tvář (J. Gruša, J. Pištora, A. Brousek, J. Lopatka, E. Mandler, V. Havel). Otevírá se opět diskuse „o sporech dědických" české literatury, v diskusích je rehabilitována avantgarda (Z. Pešat, K. Chvatík, J. Brabec, V. Havel aj.). IV. sjezd Svazu československých spisovatelů v r. 1967 se stal impulsem k otevřenému střetu svobodomyslně uvažující lite-

rární obce s politickou mocí (A. Kliment, E. Goldstücker, A. J. Liehm, J. Skácel, L. Vaculík, P. Blažíček). Bouřlivý vývoj v kultuře i literatuře té doby reflektovala exilová kritika (P. Berka, J. Dresler, P. Den). Období Pražského jara vyvolalo četné otázky o vztahu osobnosti spisovatele (intelektuála) a moci (J. Jedlička, J. Chalupecký, L. Vaculík, J. Seifert, V. Havel). J. Seifert hovořil na sjezdu Svazu českých spisovatelů v červnu 1969 o potřebě vyjít z této těžké a složité doby se ctí, M. Kundera označil uplynulé čtyřletí od posledního sjezdu za období rozmachu české literatury, jeho kritika kulturní politiky státu vyvolala značnou diskusi, avšak na demokratický rozvoj české literatury (kritiky a literární teorie) bylo možné po srpnu 1968 pomalu zapomenout. Spalující mráz na Pražské jaro přišel z Kremlu, na významné pozice v české kultuře (literatuře, literární vědě) se navrátili neostalinisté. Vývoj teoretického myšlení o literatuře zachycují časopisy Česká literatura a Orientace, které doporučujeme k čtenářské pozornosti spolu s časopisem Světová literatura, která k nám uváděla inspirativní texty ze zahraničních literatur.

DALŠÍ ZDROJE

ČERNÝ, V. *Boje a směry socialistické kultury*. Praha: F. Borový, 1946.

ČERNÝ, V. *Co je kritika, co není a k čemu je na světě*. Brno: Blok, 1968.

ČERNÝ, V. *Paměti 3, 1945–1972*. 2. rozšíř. vyd. Brno: Atlantis, 1992.

ČERVENKA, M. *Styl a význam*. Praha: Československý spisovatel, 1991.

FISCHER, O. *Slovo o kritice*. Praha: V. Petr, 1947.

GALÍK, J. *Panorama české literatury. Literární dějiny od počátků do současnosti*. Lubomír Machala – Eduard Petrů (eds.). Olomouc: Rubico, 1994.

GROSSMAN, J. *Analýzy*. Praha: Československý spisovatel, 1991.

HÁJEK, J. *Teorie umělecké kritiky*. Praha: SPN, 1986.

HAMAN, A. *Nástin dějin české literární kritiky*. Jinočany: H & H, 2000.

HODROVÁ, D. a kol. *… na okraji chaosu… Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001.

HODROVÁ, D. Text mezi texty, *Česká literatura*, 2003, č. 5, s. 537–545.

HOMOLÁČ, J. *Intertextovost a utváření smyslu v textu*. Praha: UK, 1996.

Jak číst poezii. Jiří Opelík (ed.). 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1969.

JANOUŠEK, P. et alii. *Dějiny české literatury 1945–1989, I*. Praha: Academia, 2007.

JANOUŠEK, P. et alii. *Dějiny české literatury 1945–1989, II*. Praha: Academia, 2007.

JANOUŠEK, P. et alii. *Dějiny české literatury 1945–1989, III*. Praha: Academia, 2008.

KOŽMÍN, Z. *Studie a kritiky*. Praha: Torst, 1995.

KRISTEVA, J. *Slovo, dialog a román: Texty o sémiotice.* Praha: Sofis, 1999.

LEHÁR, J. – STICH, A. – JANÁČKOVÁ, J. – HOLÝ, J. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. doplněné vyd. Praha: NLN, 2002.

MACHALA, L. – GILK, E. a kol. *Literární dějiny od počátku do roku 1989*. Olomouc: UP, 2008.

OPELÍK, J. *Nenáviděné řemeslo. Výbor z kritik 1957 – 1968*. Praha: Československý spisovatel, 1969.

Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Díl 1., A-L. Pavel Janoušek (ed.). Praha: Brána, 1995.

Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Díl 2., M-Ž. Pavel Janoušek (ed.). Praha: Brána, 1998.

SUCHOMEL, M. *Literatura z času krize: šest pohledů na českou prózu 1958 – 1967*. Brno: Atlantis, 1992.

VOHRYZEK, J. *Literární kritiky*. Praha: Torst, 1995.

Z dějin českého myšlení o literatuře 1, 2, 3. Michal Přibáň (ed.). Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2001, 2002, 2003.

Elektronické zdroje:

Slovník české literatury po roce 1945

http://www.slovnikceskeliteratury.cz/

Z dějin českého myšlení o literatuře I (1945 – 1948). Michal Přibáň (ed.)

http://www.ucl.cas.cz/edicee/?expand=/antologie/zdejin/1

Z dějin českého myšlení o literatuře II (1948 – 1958). Michal Přibáň (ed.)

http://www.ucl.cas.cz/edicee/?expand=/antologie/zdejin/2

Z dějin českého myšlení o literatuře III (1958 – 1969). Michal Přibáň (ed.)

http://www.ucl.cas.cz/edicee/?expand=/antologie/zdejin/3

6 CHARAKTERISTIKA OBDOBÍ 1969–1989

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se dozvíte:

- o prosazení nového, tzv. normalizačního kurzu v české společnosti po r. 1969, které vedlo k prohloubení tří komunikačních okruhů české literatury: domácí (oficiální), exilové a neoficiální (samizdatové), k pacifikaci a podmanění českých spisovatelů jako tvůrčí a intelektuální elity národa;
- o zrušení většiny kulturních a literárních časopisů, vyřazení „problematických" knih z výroby, distribuční sítě a z knihovních fondů;
- jaký byl profil nově vzniklých samizdatových a exilových edic po r. 1969;
- o postupném prosazování postmodernismu v české literatuře;
- o způsobech a limitech hodnocení poválečného literárního dění po r. 1969.

CÍLE KAPITOLY

Budete schopni:

- orientace v prostoru poválečné české literatury;
- charakterizovat knižní produkci a nakladatelské aktivity po r. 1969;
- určit možnosti a způsoby kontinuity a diskontinuity české literární tvorby po r. 1969 v navazování na předchozí tvorbu od konce 50. let, autorů žijících po r. 1969 ve svobodných společnostech v emigraci, a tyto projevy umět hodnotit.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

tradice, kontinuita, diskontinuita, vydavatelská produkce, literární časopisy, knižní trh, hodnocení literatury, totalita, emigrace.

6.1 Výklad

Na dubnovém plénu ÚV KSČ v r. 1969 se rozhodlo o prosazení nového normalizačního kurzu ve společnosti, který byl namířen proti reformním snahám 60. let. Následovala stranická čistka (vyloučena asi pětina členů KSČ) a koncem r. 1970 byl přijat nový ideologický kánon *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*, ve kterém byly kritizovány reformní myšlenky a jejich nositelé. Souběžně byl vypracován seznam osob, které režim považoval za své nepřátele. Na seznamu se ocitla celá řada českých spisovatelů, což svědčilo o protikladnosti postojů většiny literárních tvůrců a násilím dosazené mocenské špičky.

V květnu 1969 byl zrušen časopis Listy, během jednoho roku proběhla likvidace dalších asi patnácti kulturních a literárních periodik (jako poslední byly zastaveny Host a Orientace).

Po přijetí zákona o československé federaci (1. 1. 1969) bylo zapotřebí nově ustavit v obou republikách spisovatelské organizace. Ustavující sjezdy svazu českých spisovatelů a Zväzu slovenských spisovateľov se konaly v červnu 1969 s různými výsledky. Většina slovenských spisovatelů uvěřila G. Husákovi a novému ministru kultury M. Válkovi jejich tvrzení o možnosti realizovat „vylepšený kádárovský model" společenského zřízení a přistoupila na kompromis s mocí. Předsedou ZSS se stal V. Mihálik. V čele české spisovatelské organizace stanul J. Seifert a z této volby bylo zřejmé, že v SČS stále převažovaly demokratické ideály. Jako odplata za to nebyla ministerstvem vnitra potvrzena právní existence SČS. Scénář „obnovení pořádku" schválený XIV. sjezdem KSČ na jaře 1971 vyžadoval loajální spisovatelskou instituci a jejím ustanovením byl pověřen J. Kainar, jenž však v listopadu 1971 zemřel. Zrodila se tak příležitost pro J. Kozáka, který na jaře 1972 na ustavujícím sjezdu SČS odsoudil všechny, kteří se nechtěli podřídit normalizačnímu diktátu. Nový svaz tvořilo 115 členů, takže mimo tuto oficiální strukturu zůstalo kolem čtyř set spisovatelů a publicistů, jejichž tvorba v dalších letech narážela na úplnou nebo částečnou publikační bariéru. Kromě těchto dvou skupin existovala nemalá část tvůrců, kteří nebyli členy svazu, ale vydávali svá díla bez větších obtíží (někdy se tato část tvůrčí obce nazývala „šedá zóna"). Tiskovým orgánem SČS se stal na jaře 1972 Literární měsíčník, zprvu redigovaný J. Rybákem, později O. Rafajem.

K represivním opatřením staronového režimu patřilo vyřazování „problematických" knih „nespolehlivých" autorů z výroby a distribuční sítě (mj. Tankový prapor J. Škvoreckého a Poupata B. Hrabala) i z fondů knihoven (asi jeden milion svazků), sto třicet filmů skončilo tzv. v trezoru (nebyla jim povolena veřejná projekce).

Autoři na omezování publikačních možností a vykazování tvorby mimo běžné masmediální prostředky reagovali zprvu poloveřejnými setkáními, na kterých svá díla předčítali a poté se o nich debatovalo, avšak tato čtení byla poměrně snadným terčem Státní bezpečnosti. Texty, odmítnuté v oficiálních nakladatelstvích, se rozhodli přepisovat pro zájemce na psacím stroji a vázat v knihařstvích či svépomocí. Posléze je začali považovat za čísla určité samizdatové ediční řady. Tak vznikla Edice Petlice L. Vaculíka, Kvart J. Vladislava, Edice Expedice iniciovaná O. a V. Havlovými. V Olomouci vznikly od r. 1971 Texty přátel, v Ostravě od r. 1972 Libri prohibiti, v Brně (nejprve spolupráce na Textech přátel) sborníky Moravská čítanka a Edice Morava, v Kunštátě bibliofilie Knihy-neknihy. Do konce 80. let bylo na území Československa založeno zhruba 70 samizdatových edicí, které přinesly kolem jednoho tisíce titulů původní literární tvorby.

Tradičním útočištěm nezávislé literatury byly exilové časopisy a nakladatelství. Mezi periodiky dominovalo Tigridovo Svědectví a materiály literární povahy přinášely i Pro-

měny vydávané v USA od poloviny 60. let. V pokračování doma zakázaných Listů pokračoval od r. 1970 v Římě J. Pelikán, od r. 1980 měly Listy beletristickou ročenku Čtení na léto.

Posrpnovým exulantům se podařilo v cizině založit i několik nakladatelství. V r. 1971 založil A. Müller a B. Utitz v Kolíně n. R. nakladatelství Index. V r. 1971 založili manželé Škvorečtí v kanadském Torontu nakladatelství Sixty-Eight Publishers. Přibyla Konfrontace (Curych, od r. 1973), Poezie mimo Domov (Mnichov, od r. 1975), Rozmluvy (Londýn, od r. 1982) aj.

Česká literatura byla počátkem 70. let 20. století rozdělena do tří vzájemně od sebe oddělených proudů, v nichž přesto můžeme zaznamenat určité kontakty. Samizdatové tituly vycházely v exilu a knihy ze zahraničí byly přepisovány v samizdatu, několik „zakázaných" spisovatelů se časem a někdy za cenu ústupků a kompromisů dostalo k běžnému čtenáři (Frais, Holub, Hrabal, Mikulášek, Seifert, Skácel, Šotola aj.), přičemž někteří paralelně publikovali ve všech komunikačních okruzích (Hrabal). Na oficiální edici Klíč reagoval L. Vaculík názvem své samizdatové Edice Petlice, název Edice Expedice manželů Havlových se hlásil k obrozenecké České expedici V. M. Krameria.

Nová generace „nezávislých" spisovatelů vydávala od r. 1979 undergroundový časopis Vokno, o dva roky později vznikl Kritický sborník a Obsah. Do r. 1989 vzniklo kolem tří set samizdatových časopisů, na což se zpožděním reagovala i oficiální scéna – v r. 1982 vychází Kmen, nejprve jako příloha Tvorby, po šesti ročnících jako oficiální časopis.

V samizdatu a poté v exilu vychází Slovník českých spisovatelů, Pokus o rekonstrukci dějin české literatury 1948 – 1978 (1978s, 1982e) v redakci J. Brabce. Oficiálně vychází slovník 175 autorů, Čeští prozaici, básníci a literární kritici publikující v 70. letech v nakladatelství Československý spisovatel (1982) v redakci P. Bílka. Ideologicky selektovány (absence disidentů a autorů žijících v zahraničí) byly další lexikografické příručky Slovník české literatury 1970 – 1981 (1985) v redakci V. Forsta a Čeští spisovatelé 20. století (1985) v redakci M. Blahynky.

Společným rysem všech tří ghett byla buď nedostatečnost, nebo absence literární kritiky. O souběžnou kritickou reflexi všech tří proudů české literatury se pokoušeli pouze kritici mimo oficiální scénu (M. Jungmann, I. Kadlečík, K. Chvatík aj.), popř. zahraniční bohemisté (R. Pynsent), ojediněle se objevují dogmatické výpady proti nezávislé literatuře (J. Čejka, V. Rzounek).

Přestože se někteří spisovatelé a teoretici pokoušeli vzkřísit v 70. a 80. letech socialistický realismus, v každém ze tří proudů české literatury prokázal svou inspirující sílu POSTMODERNISMUS jako reakce na poválečnou krizi velkých systémů lidského myšlení, jako jsou náboženství nebo filozofie, respektive LITERÁRNÍ POSTMODERNA jako kulturní, nikoli jen myšlenkový (filozofický) proud. Postmodernisté jednak odmítli mimetický (napodobující) princip umění, jednak se distancovali od avantgardních směrů pro jejich úzce vymezený až elitářský charakter. Ve snaze oslovit široké masy čtenářů čerpali z prvků a postupů populární či komerční literatury (western, detektivky, horor, sci-fi, popř. pornografie apod.), typickou se proto stává vícevrstevná struktura díla, která by byla schopna zaujmout jak běžného, tak náročnějšího čtenáře. Často byla užívána ironie, parodie, pastiš, relativizace dosud uznávaných hodnot (dobro, zlo, pravda, lež, Bůh apod.), projevovala se skepse vůči racionalismu (J. Křesadlo, M. Kundera, J. Kratochvil ad.). Pro normalizační moc a její ideologii byl postmoderní přístup nepřijatelný, proto její první projevy (např. publikování přednášky L. A. Fiedlera o nové, tzv. postmoderní literatuře v Orientaci nebo první postmoderní romány V. Párala jako Profesionální žena) byly dogmatickou kritikou napadány (V. Dostál). Postmoderně laděné romány se pak v oficiálních nakladatelstvích objevovaly jen ojediněle (V. Neff – *Královny nemají nohy*, L. Fuks – *Vévodkyně a*

kuchařka). Někdy byly odmítány postmoderní romány i v samizdatu (J. Kratochvil – *Medvědí román*) z důvodu odlišných představ o literatuře: na jedné straně ta, která zdůrazňovala sociálněkritické poslání a pokračovala v jedné z dominantních linií české literatury 60. let, na druhé straně literatura založená na tvůrčím konceptu hlásajícím otevřenost a nespoutanost. Postmodernismu se v exilovém komunikačním okruhu překážky nekladly (S. Richterová, zmínění J. Křesadlo, M. Kundera). (Cit. podle L. Machaly a E. Gilka.)

SHRNUTÍ KAPITOLY

Charakter období 1970 – 1989
- období normalizace;
- do roku 1975 je prezidentem Ludvík Svoboda a od roku 1975 Gustav Husák;
- společnost se má dostat do „normálního“ řádu, tj. před rok 1968 – nástup cenzury, sledování a případné zatýkání, emigrační vlna, „čistky“ v KSČ - třetina členů byla vyloučena, a to jim zkomplikovalo pracovní zařazení, případně omezilo studium jejich dětí;
- Charta 77 – neformální československá občanská iniciativa, která kritizovala „politickou a státní moc“ za nedodržování lidských a občanských práv, k jejichž dodržování se ČSSR zavázala při podpisu Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě v Helsinkách.

1989
- 17. listopadu – změna politického systému, je ukončen socialismus a obnovena demokracie se systémem různých politických, parlamentních stran;
- 1. 1. 1993 – vznik České republiky (zánik Československa).

Charakter literatury 1970 – 1989
literatura oficiální - je vydávána v nakladatelstvích: Mladá fronta, Československý spisovatel, Odeon, Albatros (dětské), Vyšehrad (katolická literatura) aj., prochází cenzurou;
- v poezii mají přednost politicky orientované básně, popřípadě autoři unikají k intimním a rodinným tématům;
- v próze vychází historická literatura, venkovská literatura, vědecko-fantastická literatura, literatura o lidech na okraji společnosti, literatura faktu;
- na vysoké úrovni byla překladová literatura a na dobré úrovni byla literatura pro děti;
- autoři: básníci – Jan Pilař, Ivan Skála, Miroslav Florian, Karel Sýs, Jiří Žáček aj.
prozaici – Vladimír, Páral, Bohumil Hrabal, Jiří Šotola, Radek John aj.
literatura samizdatová - samizdat – vydávaná neoficiálně
- neoficiální literatura úzké skupiny spisovatelů vydávaná a šířená tajně
- díla vycházejí v edicích (Edice Petlice, Edice Expedice)
- vycházely i samizdatové časopisy či sborníky (almanachy – básně, písně), např. Vokno, Revolver Revue;
- v samizdatu publikovali – (zčásti) Jaroslav Seifert, Bohumil Hrabal, dále (plně) Karel Šiktanc, Pavel Šrut, Jiří Dědeček, Ivan Klíma, Karol Sidon aj.
- v okruhu samizdatu vzniká tzv. underground; patří sem: Ivan Martin Jirous (Magor), Jáchym Topol, Egon Bondy aj.
literatura exilová – vychází v zahraničí
- nejznámější nakladatelství 68 Publishers (Toronto) – vedou ho manželé Škvorečtí
- dále nakladatelství v Římě, Londýně, Mnichově, Paříži atp.
- vydávaly se exilové časopisy, časopis Svědectví (vycházel v Paříži a vydával ho Pavel Tigrid), časopis Listy (vycházel v Římě);
- autoři: básníci – Karel Kryl, Ivan Diviš, Jiří Gruša aj.

prozaici – Milan Kundera, Eva Kantůrková, Ludvík Vaculík, Ivan Klíma aj.

1989
- literatura se demokratizuje, knihy jsou vydávány volně bez cenzury;
- vzniká nepřehledná řada nakladatelství a vydavatelství;
- začátkem 90. let vychází oficiálně samizdatová a exilová literatura;
- objevují se a prosazují se vlivy postmodernismu; vychází prakticky vše.

DALŠÍ ZDROJE

LEHÁR, J. – STICH, A. – JANÁČKOVÁ, J. – HOLÝ, J. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. doplněné vyd. Praha: NLN, 2002.

MACHALA, L. – GILK, E. a kol. *Literární dějiny od počátku do roku 1989*. Olomouc: UP, 2008.

Elektronické zdroje:

Slovník české literatury po roce 1945

http://www.slovnikceskeliteratury.cz/

7 POEZIE V LETECH 1969–1989

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se dozvíte:

- o nejoficiálnější podobě normalizované poezie v letech 1969 –
- 1989;
- o poezii generace tzv. pětatřicátníků;
- o dílech velkých osobností české poezie po r. 1969;
- o sbírkách básníků tzv. nezařazených, debutujících na přelomu 70. a 80. let (s přesahem jejich díla do současnosti);
- o nové vlně tzv. ženské poezie 70. – 80. let (s přesahem díla těchto autorek do současnosti);
- o samizdatové a exilové poezii v letech 1969 – 1989;
- o textech folkových interpretů;
- o poezii v exilu.

CÍLE KAPITOLY

Budete schopni:

- orientace v oficiálně vydávané české poezii 1969 – 1989;
- charakterizovat básnickou knižní produkci po r. 1969;
- vystihnout podobu české poezie v samizdatu a exilu;
- postihnout význam písňových textů hudebních interpretů (zejména folkové scény);
- určit možnosti a způsoby kontinuity a diskontinuity české básnické tvorby po r. 1969 a tyto projevy umět hodnotit.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

tradice, kontinuita, diskontinuita, vydavatelská produkce, knižní trh, hodnocení literatury, totalita, samizdat, underground, exil.

7.1 Oficiálně vydávaná poezie 1969–1989

V 70. letech po ostrých čistkách a zásazích cenzury měl z velkých básníků minulosti možnost oficiálně publikovat jen **Vilém Závada**. Nejoficiálnější podobu normalizační poezie představovaly sbírky **Jana Pilaře**, **Jiřího Taufra**, **Ivana Skály**, **Miroslava Floriana** a **Oldřicha Vyhlídala**.

Mladší básníci vstupující do literatury na konci 60. nebo počátkem 70. let byli v polemikách probíhajících počátkem 80. let označeni jako „pětatřicátníci" a tvořili hlavní proud oficiální poezie. Patřili k nim Petr Skarlant (*1939), Karel Sýs (*1946), Jiří Žáček (*1945), přiřazováni k nim byli P. Cincibuch, Michal Černík (vl. jm. Josef Č.; *1943), Jaroslav Čejka (*1943), později Josef Peterka (*1944), Jaromír Pelc (*1952), Petr Cincibuch (*1943), Vladimír Janovic (vl. jm. V. Pičman, *1935) a Josef Šimon (*1948), které od jejich starších kolegů odlišovala vročení básnického debutu, ale i zájem o literárněkritickou činnost (J. Pelc). Odlišnost poetiky „pětatřicátníků" od poezie 60. let se často ideologizovala, a to na obou stranách fronty (jak na oficiální platformě, tak v samizdatu). (Cit. podle J. Galíka.)

* * *

V básnické tvorbě vydávané oficiálně během normalizace se sporadicky objevovala také křesťansky orientovaná poezie, resp. knihy autorů křesťansky a katolicky založených, mj. již dříve zmínění **Josef Suchý**, **Emanuel Frynta**, **Antonín Bartušek**.

* * *

Mírné uvolnění poměrů na přelomu 70. a 80. let se ve sféře poezie projevilo umožněním publikování nové tvorby několika velkým básnickým osobnostem, jimž bylo v posrpnovém desetiletí umožněno zveřejnit nanejvýš básně z dávnějších let, např. **Jaroslavu Seifertovi** (v r. 1984 jako první český spisovatel obdržel Nobelovu cenu za literaturu), **Vladimíru Holanovi**, **Oldřichu Mikuláškovi**, **Janu Skácelovi**. Publikují i „Květňáci" (**Miroslav Holub**).

* * *

Z básníků vstupujících do literatury na přelomu 70. a 80. let na sebe upozornili mj. hudební, divadelní, literární a filmový kritik a publicista **Jan Rejžek** (*1954), básník a literární historik **Vladimír Křivánek** (*1951), básník a grafik **Miroslav Huptych** (*1952).

V druhé polovině a ke konci 80. let, v ovzduší postupného uvolňování normalizačních norem, debutovalo – někdy opožděně – několik básnických osobností: Přemysl Rut (*1954), Jiří Rulf (1947 – 2007), Zdeněk Lebl (*1950), Lubor Kasal (*1958), Michal Ajvaz (*1949) aj.

* * *

Nestorkou mezi básnířkami v 70. a 80. letech byla **Jarmila Urbánková** (1911 – 2000), která pokračovala ve své tvorbě bolestně laděnými portréty starých žen z velkoměstského sídliště. Ze střední generace si svůj kvalitativní standard uchovala **Jana Štroblová** (*1936). Do nové vlny ženské poezie patřila předčasně zemřelá **Zuzana Trojanová** (1954 – 1979). Dále **Markéta Procházková** (*1963), **Zdena Bratršovská** (*1951), **Lenka Chytilová** (*1952), **Jitka Stehlíková** (*1955), **Jiřina Salaquardová** (*1955), **Dagmar Sedlická** (*1947), **Naděžda Slunská-Verecká** (*1958), **Svatava Antošová** (*1957) nebo **Sylva Fischerová** (*1963)

* * *

V 70. a 80. letech mládež často před intelektuálně náročnou poezií preferovala tvorbu folkových písničkářů, které často dominoval protestní tón, narušující oficiálně deklarovanou společenskou harmonii. Mnozí písničkáři také často sahali po verších již zavedených básníků, dokonce klasiků (prokletí básníci a buřiči), včetně rockových kapel a interpretů, tím se někdy čítankově nepopulární poezie dostávala mezi mladé recipienty. Z rozprášeného sdružení folkových písničkářů Šafrán (J. Hutka, V. Merta, V. Třešňák, P. Lutka, D. Andrtová-Voňková, V. Veit, J. Burian, J. Dědeček a Z. Homolová) mohli alespoň dočasně působit **Vladimír Merta** (*1946), jenž své písňové texty později publikoval i knižně, nebo **Dáša Voňková**. Dodejme, že J. Hutka, V. Veit, V. Třešňák a J. Pallas byli v souvislosti s pronásledováním signatářů Charty 77 donuceni emigrovat. S mimořádným ohlasem se setkávala písňová tvorba **Jaromíra Nohavici** (*1953), jenž do svého repertoáru příležitostně zařazoval zhudebněné básně Petra Bezruče, nebo olomouckého Karla Plíhala, jenž si oblíbil zejména Kainarovy překlady jazzových evergreenů do češtiny a v jehož hravých a jazykově invenčních textech nacházela hudební kritika ohlasy poetismu a současný pandán k textům Jiřího Suchého. Satirická útočnost se stala vlastní **Jiřímu Dědečkovi** (*1953) a harmonikáři **Václavu Koubkovi** (*1955). J. Dědeček vytvořil v letech 1972 – 1985 dvojici s písničkářem **Janem Burianem** (*1952), jenž se kromě textařské práce věnoval také poezii a později zvláště dramatické a prozaické tvorbě (zejm. memoáry, fejetony a cestopisy). Své písňové texty vydal i **Vlastimil Třešňák** (*1950), jenž se věnoval také prozaické románové a povídkové tvorbě. **Jaroslav Hutka** (*1947) publikoval písňové texty i prózy v samizdatu, poezii v exilu. Interpreti křesťansky orientovaného folku (**J. Schneider**), ale i undergroundu (**I. Bittová**, **J. Čert**) si k zhudebnění oblíbili básně B. Reynka, autoritou na této scéně byl zpívající evangelický kněz **Svatopluk Karásek**.

Undergroundové skupiny (Plastic People of the Universe, Aktual, DG 307, Psí vojáci, Extempore, MCH Band) kromě vlastních textů leaderů kapel (P. Zajíček, M. Knížák) vesměs čerpali z poezie undergroundových básníků (E. Bondy, I. M. Jirous, A. Stankovič), ale i z poezie I. Wernische nebo i mladších autorů (verše J. Topola) apod.

7.2 Samizdatová a exilová poezie (1969–1989)

Po r. 1968 a v období nastupující normalizace byla celá řada spisovatelů nucena odejít do vnějšího nebo vnitřního exilu a jejich díla se šířila převážně v exilových nebo samizdatových edicích. Samizdatem se zpočátku šířila i díla klasiků či zavedených spisovatelů, kteří nemohli během normalizace oficiálně publikovat, včetně V. Holana, J. Seiferta, O. Mikuláška, L. Kundery, M. Holuba ad.

Básníci katolické orientace, z nichž jen někteří stihli v druhé polovině 60. let vydat zlomek svého díla, byli opět zbaveni možnosti publikovat. Samizdatem byly šířeny verše **Jana Zahradníčka**, v samizdatu bylo připraveno sedmisvazkové *Dílo Jana Zahradníčka* (1984 – 1985s; B. Fučík, M. Trávníček, R. Zejda edd.). Podobně se v samizdatu nebo jako bibliofilie objevovaly literární texty **Miloše Dvořáka**, **Bohuslava Reynka**, **Josefa Kostohryze** (1907 – 1987), **Františka Lazeckého** (1905 – 1984), **Václava Renče** (1911 – 1973), **Vladimíra Vokolka Františka Daniela Mertha** (1915 – 1995), **Zdeňka Kalisty** (1900 – 1982), **Jana Kameníka** (vl. jm. Ludmila Macešková; 1898 – 1974), **Klementa Bochořáka**, **Zdeňka Rotrekla** (1920 – 2013), **Ivana Slavíka**. S Opavskem jsou svým pobytem spojeni kněz a básník **Jiří Vícha** (1923 – 1997), kněz a básník **Josef Veselý** (1929 – 2010)

Zmíněná olomoucká samizdatová edice Texty přátel se snažila od počátku 70. let navázat na myšlenkový a ediční odkaz J. Floriana a soustředila se na vydávání duchovně orientovaných básnických, prozaických i esejistických děl. K organizátorům edice patřil Eduard Zacha, Petr Mikeš (*1948), Rostislav Valušek (*1946) a Jaroslav Erik Frič.

Pro organizátory Textů přátel byla příznačná spolupráce s brněnskými osobnostmi neoficiální literatury nebo vědy, zejména s filozofem Josefem Šafaříkem a básníkem **Jiřím Kuběnou (**vl. jm. J. Paukert; 1936 – 2017).

K brněnskému samizdatovému okruhu patřil také básník a literární kritik **Karel Křepelka** (1946 – 1999), brněnská básnířka **Iva Kotrlá** (*1947), básník, prozaik a esejista **Jiří Olič** (*1947), básník, literární a divadelní kritik, překladatel **Josef Mlejnek** (*1946).

* * *

Ze Skupiny 42 pokračovala v tvorbě již jen **Jiřina Hauková**.

Básník, překladatel, esejista, autor literatury pro děti **Jan Vladislav** (vl. jm. Ladislav Bambásek; 1923 – 2009) od února 1981, kdy byl donucen opustit ČSSR, žil ve Francii. Od r. 2003 žil trvale v Praze. V r. 1975 založil a až po odchod do exilu řídil samizdatovou Edici Kvart, kde vyšlo přes 120 původních a přeložených knižních titulů.

V básnické tvorbě pokračoval **Miloš Vacík** (1922 – 1999), jenž patřil do Skupiny Mladé fronty. K poezii se vrátil až v 70. a 80. letech, kdy, zbaven společensko-politických iluzí své generace, začal publikovat v samizdatu i v zahraničí.

Básník, prozaik a překladatel **Lumír Čivrný** (1915 – 2001) byl v letech 1968 – 1969 poslancem České národní rady a souběžně do 1970 šéfredaktorem časopisu Universum. Od r. 1970 nemohl z politických důvodů publikovat. V samizdatu vyšly některé jeho básnické sbírky.

Jaromír Hořec byl v r. 1981 půl roku ve vazbě za podvracení republiky a za šíření ineditní literatury. V r. 1979 založil samizdatovou edici Česká expedice, v níž mj. vycházela i ediční řada Lyrika Jaromíra Hořce (38 sv.). V r. 1989 edici Česká expedice přeměnil v soukromé nakladatelství. V r. 1991 byl jmenován docentem Fakulty sociálních věd UK. Redigoval samizdatové časopisy In margine (1977 – 1981) a Pokus (1984 – 1989). Jako žurnalista a publicista věnoval Hořec svůj zájem především problematice českých moderních dějin (opakovaně se vracel k otázce Podkarpatské Rusi), literárněhistorickým otázkám a jazzové a taneční hudbě, k níž také příležitostně psal texty, a genezi české knižní kultury.

Z okruhu autorů kolem časopisu Květen nemohli za normalizace oficiálně publikovat Karel Šiktanc a Miroslav Červenka.

* * *

Většina autorů, kteří přispívali do časopisů Tvář a Sešity, nesměla (podobně jako část „květňáků“) po r. 1969 publikovat, což se týkalo **Zbyňka Hejdy**, **Jiřího Pištory**, **Petra Kabeše**, **Ivana Wernische, Pavla Šruta**, **Miloslava Topinky** (*1945) a **Jiřího Gruši**,

Po r. 1969 byli do anonymity zatlačeni také tvůrci tzv. experimentální poezie, včetně L. Nováka, J. Hiršala a B. Grögerové. Z experimentujících básníků publikovali v samizdatu Ladislav Dvořák a Emil Juliš..

V 70. a 80. letech pokračovala skrytě dál činnost Surrealistické skupiny. Samizdatem se šířily texty **Evy Švankmajerové** (1940 – 2005), **Vratislava Effenbergera**, **Aleny Nádvorníkové** (*1942) a **Pavla Řezníčka** (*1942).

V 70. letech se rozvíjí tvorba autorů undergroundu. Předním organizátorem undergroundového kulturního života 70. let byl básník, esejista, kritik **Ivan Martin Jirous** (1944 – 2011), přezdívaný Magor. Básník, prozaik, hudebník **Pavel Zajíček** (*1951) byl v r. 1976 s dalšími členy podzemního společenství kolem skupiny Plastic People of the Universe zatčen a ve vykonstruovaném procesu odsouzen za údajné výtržnictví na jeden rok. Zajíčkovy texty ze 70. let vznikaly nejprve pod vlivem písní, které pro skupinu Aktual v předchozím desetiletí psal **Milan Knížák**, a byly vnímány jako pregnantní vyjádření životního pocitu podzemního společenství kolem Plastic People. Básnická tvorba se pro **Egona Bondyho** v 70. a 80. letech stává obsedantní záležitostí; vyjadřoval se opětovaně k palčivým problémům (intimním, politickým či filozofickým). Nejplodnější tvůrčí období **Ivo Vodseďálka** nastalo od poloviny 70. let, tehdy své verše stylizoval do výpovědi „svědka doby“, blízké stylizaci poezie J. Koláře z přelomu 40. a 50. Let. Básník a překladatel **Andrej Stankovič** (1940 – 2001) působil ve Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) a spolu s knězem V. Malým psal anonymní články a glosy pro periodikum Infoch. Kunsthistorička

Věra Jirousová (1944 – 2011) působila v 70. a 80. letech ve sféře neoficiálního umění, publikovala básně v samizdatových sbornících. **Fanda Pánek** (vl. jm. František P., *1949) v 70. letech byl velmi činný i jako opisovatel ineditní literatury a šiřitel samizdatů. Dílo **Vratislava Machulky** alias **Quido M.** (1950 – 1996), vyznačené léty 1972–1986, může být považováno za literární tresť insitnosti; nalezneme v něm téměř všechny její charakteristické rysy. Performer, výtvarník, básník, prozaik, esejista **Eugen Brikcius** (*1942) byl v letech 1973 – 1974 osm měsíců vězněn pro hanobení SSSR. Od r. 1976 (již před podepsáním Charty 77) byl čerpačem ve Vodních zdrojích, r. 1980 odešel do Rakouska. Od 90. let se pohybuje mezi Prahou a Vídní.

Na konci 70. let se politické moci soustavným tlakem podařilo značně narušit podzemní společenství. Řada autorů undergroundu emigrovala, jiní se ocitli v izolaci. V 80. letech se objevila nová vlna mladých spisovatelů, výtvarníků a hudebníků, kteří navazovali na dosavadní linii undergroundu. Publikovali v samizdatových časopisech Vokno (1979) a Revolver Revue (1985). Zároveň došlo k nástupu nových a oživení starších podzemních hudebních skupin.

Patří sem básník, prozaik, dramatik, autor písňových textů a novinář **Jáchym Topol** (*1962), dekadentní tvorba básníka **J. H. Krchovského** (*1960; vl. jm. Jiří Hásek), prozaik a básník **Petr Placák** (*1964).

* * *

V souvislosti se vznikem nových exilových nakladatelství po r. 1969 získali větší publikační možnosti také poúnoroví exulanti. Někteří z nich jsou zastoupeni spolu s novými posrpnovými emigranty v *Almanachu české zahraniční poezie* (Mnichov 1979). Jmenujme **Miladu Součkovou**, **Ivana Jelínka**, **Pavla Javora**, **Viktora Fischla**, **Ivana Blatného**.

Spirituální poezie posrpnových exilových autorů nabyla různých podob, od meditativních až modlitebních básní kněze **Anastáze Opaska** (vl. jm. Jan O.; 1913 Vídeň /Rakousko/ – 1999 Rohr /Německo/), přes experimentální tvorbu Libora Kovala (1930 Praha – 2003 Freiburg, SRN), až k silně apelativní a expresivní Ivana Diviše a Rio Preisnera (1925 Mukačevo, Podkarpatská Rus, nyní Ukrajina – 2007, Indiana, USA).

Z pražské Surrealistické skupiny odešli do exilu **Milan Nápravník**, jenž ze skupiny vystoupil již v r. 1966, a Petr Král, který se postupně vzdaloval ortodoxní surrealistické poezii.

Někteří autoři z posrpnových emigrantů směřovali k experimentování s jazykem i formální strukturou básní, pouštěli se do mísení stylových rovin, jako **Antonín Brousek**, **Stanislav Mareš** (1934 Praha – 2005 Bathurst, Austrálie), **Karel Trinkewitz** (1931 Mečeříž – 2014 Deggendorf, SRN), **Jan Křesadlo** (vl. jm. Václav Pinkava, 1926 Praha – 1995 Colchester, Velká Británie).

Písničkář, básník **Karel Kryl** (1944 Kroměříž – 1994 Mnichov, SRN) po odchodu do exilu pracoval pro rozhlasovou stanici Svobodná Evropa. Po spontánním přivítání obecenstvem při návratu do vlasti v listopadu 1989 žil střídavě v Praze a v Mnichově, věnoval se tvorbě a koncertní činnosti.

Básník a publicista **Daniel Strož** (*1943) odešel do exilu krátce po srpnu 1968, v Mnichově pracoval jako technický úředník. V 70. letech působil jako vedoucí kulturního odboru Českého ústředního svazu v Německu. V r. 1975 založil významné exilové nakladatelství Poezie mimo domov (PmD), od r. 1981 užívající názvu Obrys/Kontur – PmD, v němž vydal na 180 titulů převážně poezie, ale i prózy, divadelních her, knih pro mládež aj.

Básník a jazzový publicista **Václav Hokův** (1932 – 1986) odešel do exilu v r. 1969 a po několikaletém studiu v USA se usadil ve švýcarském Curychu, kde se mu podařilo vydat své básnické sbírky.

Představitelky exilové poezie hledaly protiváhu k odcizujícímu světu moderní doby často v důvěrném vztahu k přírodě či v pozorném vztahu k jazyku a smyslu řeči. Patří sem americká básnířka *českého* původu ***Jiřina Fuchsová*** (*1943 v Plzni), básnířka, slavistka a překladatelka **Olga Neveršilová** (*1934), básnířka, lingvistka a sémiotička **Bronislava Volková** (*1946), prozaička a literární teoretička **Sylvie Richterová** (*1945), básnířka **Vladimíra Čerepková** (1946 Praha – 2013 Saint Valéry en Caux, Normandie), básnířka a prozaička **Inka Machulková** (1933 Praha – 2014 Mnichov, SRN) nebo básnířka **Libuše Čačalová** (*1950).

ŘEŠENÁ ÚLOHA

Charakterizujte typy básnických generací v letech 1969 – 1989.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vypůjčíte si z knihovny sbírky básníků některé významné básnické generace z let 1969 – 1989. Charakterizujte jejich tvorbu z hlediska generačního a poetologického kontextu.

ÚKOL K ZAMYŠLENÍ

Zamyslete se nad podobou oficiálně vydávané takřečené mladé poezie tzv. třicátníků / pětatřicátníků (P. Skarlant, K. Sýs, J. Žáček, P. Cincibuch, M. Černík, J. Čejka ad.) i nad její poplatností režimu a době, srovnejte ji s poezií svobodomyslných (undergroundových) autorů, publikujících své práce v samizdatových časopisech (Vokno, Mozková mrtvice) a

sbornících (*CS. UNDERGROUND, 1984 – 1985*), jako jsou nebo byli např. J. Topol, F. Topol, J. H. Krchovský, V. Kremlička, I. M. Jirous, P. Placák, A. Stankovič, P. Zajíček ad.

PRO ZÁJEMCE

Prostudujte rovněž některé dobové sborníky, almanachy a antologie poezie z let 1969 – 1989.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Po prostudování sbírek básníků sdružených v některé literární skupině z let 1945 – 1968 a přiřazení jejich publikované poezie do generačního a poetologického kontextu sdělte vyučujícímu svůj dojem z četby a svůj názor na to, kdo byl podle vás ve své době výraznou básnickou osobností.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Oficiálně vydávaná poezie v letech 1969 – 1989

Závada, Pilař, Taufer, Skála, Florian, Vyhlídal

Pětatřicátníci (třicátníci)

Skarlant, Sýs, Žáček, Cincibuch, Černík, Čejka, Peterka, Jaromír Pelc, Šimon

Křesťansky orientovaná poezie

Josef Suchý, Frynta, Bartušek

Velké básnické osobnosti

Seifert, Holan, Mikulášek, Skácel, Holub

Básníci vstupujících do literatury na přelomu 70. a 80. let

Rejžek, Křivánek, Huptych

Debuty ke konci 80. let (tzv. generace osamělých běžců)

Rut, Rulf, Lebl, Kasal, Ajvaz

Básnířky v 70. a 80. letech

Urbánková, Štroblová

Nová vlna ženské poezie

Trojanová, Procházková, Bratršovská, Chytilová, Světlíková-Stehlíková, Salaquardová, Sedlická, Slunská-Verecká, Antošová, Sylva Fischerová

Tvorba folkových písničkářů

Šafrán: Hutka, Merta, Třešňák, Lutka, Andrtová-Voňková, Veit, Burian, Dědeček, Homolová

Nohavica, Koubek, Karásek

Samizdatová poezie

Básníci katolické orientace

Zahradníček, Miloš Dvořák, Reynek, Kostohryz, Lazecký, Renč, Vladimír Vokolek, Merth, Kalista, Kameník, Bochořák, Rotrekl, Vícha, Veselý

Texty přátel

Mikeš, Vaušek

Brňané

Kuběna, Křepelka, Kotrlá, Olič

Vysočina

Křepelka

Ze Skupiny 42

Hauková; poetikou Skupiny 42 částečně ovlivněn J. Vladislav

Experimentátoři s jazykem

Ladislav Dvořák, Juliš

Z dynamoarchistů (skupina kolem Mladé fronty)

Fikar, Vacík, Hořec

Čivrný

Z autorů kolem časopisu Květen

Šiktanc, Červenka

Z autorů kolem časopisů Tvář a Sešity

Hejda, Pištora, Gruša, Kabeš, Wernisch, Šrut, Topinka

Experimentální poezie

Hiršal, Grögerová, Ladislav Novák

Surrealistická skupina

Effenberger, Švankmajerová, Nádvorníková, Řezníček

Autoři undergroundu

Jirous, Zajíček, Bondy, Vodseďálek, Stankovič, Lampl, Koch, Jirousová, Pánek, Machulka

Postmodernisté

Brikcius, Benýšek

Nová vlna mladých spisovatelů

Jáchym Topol, Krchovský, Placák

Poezie v exilu

Poúnoroví exulanti

Součková, Jelínek, Javor, Fischl, Blatný,

Spirituální poezie posrpnových exilových autorů

Opasek, Koval, Diviš, Preisner

Surrealisté

Nápravník, Král

Experimentátoři s jazykem a formou

Brousek, Mareš, Trinkewitz, Křesadlo (v emigraci rovněž: Brikcius a Benýšek)

Písničkáři

Kryl

Nevyhranění

Strož, Hokův

Představitelky exilové poezie

Fuchsová, Neveršilová, Volková, Čerepková, Machulková, Čačalová

OTÁZKY

Jaké jsou názory J. Hájka na literaturu v článku *Předpoklady další cesty, Na okraj nového kulturně politického roku* otištěného v Tvorbě (1972, č. 3, 19. 1., s. 5; in M. Přibáň, ed.: *Z dějin českého myšlení o literatuře IV, 1970 –1989*, Praha: ÚČL AV ČR, 2005, s. 19)? Jak byste konkretizovali pojem oficiální mladá poezie v době normalizace? (Viz např. oddíl Literatura zvaná mladá, in M. Přibáň, ed.: *Z dějin českého myšlení o literatuře IV, 1970 – 1989*, Praha: ÚČL AV ČR, 2005, s. 83–118.

ÚLOHA Č. 1

Zamyslete se nad pojmem „kafkismus" z referátu J. Kozáka na ustavujícím sjezdu Svazu českých spisovatelů 31. 5. 1972. Jak předseda SČS hodnotí postoje svého předchůdce na tomto postu J. Seiferta v tzv. krizových letech, jak referáty M. Kundery a L. Vaculíka (ad.) na IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů? (Sjezdová zpráva předsednictva přípravného výboru Svazu českých spisovatelů, přednesená s. Janem Kozákem na ustavujícím sjezdu Svazu českých spisovatelů 31. 5. 1972, in *Ustavující sjezd Svazu českých spisovatelů*. Praha: Svoboda 1972, s. 7–62; in M. Přibáň, ed.: *Z dějin českého myšlení o literatuře IV, 1970 –1989*, Praha: ÚČL AV ČR, 2005, s. 24–39).

ÚLOHA Č. 2

Seznamte se s článkem P. Fidelia Kultura oficiální a neoficiální (*Kritický sborník* /samizdat/ 1, 1981, č. 3; přetištěno in týž, *Kritické eseje*, Praha: Torst, 2000), zamyslete se nad jeho obsahem a významem (též in M. Přibáň, ed.: *Z dějin českého myšlení o literatuře IV, 1970 –1989*, Praha: ÚČL AV ČR, 2005, s. 243–255).

ÚLOHA Č. 3

Charakterizujte situaci v exilové poezii 1969 – 1989.

PRŮVODCE STUDIEM

Během normalizace se daleko více než dříve prohlubují tři proudy české literatury.

1. Oficiální literatura, ideologicky výrazně poplatná vládnoucí moci, méně deformovaná socialistickým realismem než v 50. letech za éry stalinismu v kultuře, nicméně podřízená programům a direktivám stanoveným na stranických a spisovatelských sjezdech. Umělecky hodnotná díla se objevují zřídkakdy, většina autorů se podřizuje požadavkům normalizace v kultuře (odměnou jim bylo poklidné živobytí, slušné finanční ocenění, vysoké náklady publikací, přízeň literární kritiky). Ti, kteří se nepodřídili, psali „do šuplíku“, orientovali se na samizdatové edice a časopisy nebo exilová nakladatelství. V 80. letech se do literatury postupně vraceli někteří zakázaní a diskriminovaní spisovatelé, nezřídka za cenu přiznání se k dřívějším chybným, tzv. revizionistickým postojům z 60. let. Oficiální poezie je vesměs průměrné až podprůměrné hodnoty, což má za následek snižování estetické náročnosti čtenářů a jejich vkusu. Charakterizují ji prosté, jednoduché myšlenky, frázovitost, nezávaznost, soustředění na vztahy mezi mužem a ženou, oslava přírody, návraty k dětství, v horším případě různých politických výročí, soudobých politických událostí a svátků, výročí předních politických představitelů nebo ikon komunismu. Starší básnická generace oficiálně publikujících básníků (Skála, Pilař, Taufer, Florian ad.) navazuje na Wolkera, Neumanna, Majakovského apod., těší se postavení „literárních funkcionářů“ (rozhodují o tom, kdo bude vydáván a kdo ne), publikační prostor dostávají autoři, kteří by se v běžné konkurenci neprosadili. Jedni z nejlepších poválečných básníků (Seifert, Mikulášek, Skácel) zůstávají na okraji literárního dění až do 80. let, podobně je tomu s básníky křesťanské orientace.
   Tehdy mladí básníci (narození vesměs v druhé polovině 40. let) se snadno přizpůsobují době, ve které vyrostli a naučili se nejen znát, ale i využívat její pravidla hry (Sýs, Žáček, Skarlant ad.). Posléze se vyskytují básníci, kteří se odmítají přizpůsobit době, tzv. generace osamělých běžců (Huptych, Lebl, Rulf, Antošová, Salaquardová, S. Fischerová), debutují básníci mladší a talentovaní (Křivánek, Kasal, Rejžek ad.). Prosazují se písničkáři, z nichž někteří se věnují i poezii nebo próze (sdružení Šafrán, po jejím rozprášení další vlna písničkářů – Nohavica, Jahelka, Nos, Paleček a Janík, I. Jahelka ad.), mají velký vliv na posluchače.
2. Samizdatová literatura vzniká ve vlasti, ale nevychází oficiálním tiskem, šíří se v opisech, zejm. strojopisných (10 – 20 exemplářů jednoho titulu). Edice Petlice L. Vaculíka (založ. 1972), celkem vzniká několik desítek (asi 70) samizdatových edic. K nejznámějším patří Edice Expedice (manželé Havlovi), Kvart (J. Vladislav),

Česká expedice (J. Hořec), další v Brně, Ostravě, Olomouci aj. Spolu s tím vznikají samizdatové časopisy, např. Vokno (od r. 1979), které prezentovalo domácí undergroundovou scénu, Revolver revue (od r. 1985) se soustřeďovala na mladou tvorbu nezávislých autorů a kvalitní překlady, Obsah (1981) měl spíše sborníkovou podobu. Podnětem k dalšímu rozvoji samizdatu byla Charta 77.

3. Exiloví autoři tvořili zcela svobodně, měli menší kontakt s původní vlastí i čtenářský okruh. Vzniká celá řada exilových edic a časopisů, některé přejímají texty ze samizdatu. K nejznámějším patřilo 68-Publishers manželů Škvoreckých v Torontu, Index (Kolín n. R), Poezie mimo domov (Mnichov) ad.

DALŠÍ ZDROJE

„Also: nazdar!“ Aspekty textové vícejazyčnosti. Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Monographia, sv. 142. Praha: UK, 2003.

AJVAZ, M. *Tajemství knihy*. Brno: Petrov, 1997.

Analogon, 2004, č. 41–42.

BALAŠTÍK, M. Princip stínu, in J. H. Krchovský: *Básně*. Brno: Host, 1998, s. 247–250.

BÍLEK, P. A. „Generace“ osamělých běžců. Praha: Československý spisovatel, 1991.

BÍLEK, P. A. Stavitelé křídel. Průvodce současnou českou poezií. Praha: Fortuna, 1991.

BROUSEK, A. *Podřezávání větve*. Michael Špirit (ed.). Praha: Torst, 1999.

BURYÁNEK, J. Básnické počátky Jáchyma Topola. Juvenilní tvorba let 1979 – 1984, in Scarabeus. Sv. 2. Praha: PedF UK, 2000, s. 83–122.

Černá a bílá pravda. Josef Suchý (1923 – 2003). Ludvík Štěpán a Ladislav Soldán (eds.). Brno: Regiony, 2004.

ČERVENKA, M. *Styl a význam. Studie o básnících*. Praha: Československý spisovatel, 1991.

ČERVENKA, M. *Obléhání zevnitř*. Praha: Torst, 1996.

Česká literatura od roku 1945. Lubomír Machala a Erich Gilk (eds.). Praha: Infiniti (CD-ROM), 1997.

DRYJE, F. *Surrealismus není Umění*. Praha: Concordia, 2005.

FUČÍK, B. *Píseň o zemi*. Praha: Melantrich, 1994.

HARÁK, I. *Nepopulární literatura*. Ústí nad Labem: Centrum křesťanské kultury Svatého Vojtěcha, 1999.

HARÁK, I. Básník *a* jeho čas. Nad životem a dílem Zdeňka Rotrekla. Praha: Printia, 2012.

CHVATÍK, K. Melancholie a vzdor. Eseje o moderní české literatuře. Praha: Československý spisovatel, 1992.

KLIMT, V. *Akorát že mi zabili tátu. Příběh Karla Kryla*. Praha: Galen, 2007.

KOŽMÍN, Z. – TRÁVNÍČEK, J. Na tvrdém loži z psího vína: česká poezie od 40. let do současnosti. Brno: Jota, 1998.

KOŽMÍN, Z. Skácel. 3. dopl. vyd. Brno: Jota, 2006.

LANGEROVÁ, M. *Fragmenty pohybu. Eseje o české poezii*. Praha: Karolinum, 1998.

LYČKA, P. K insitním autorům českého literárního undergroundu, Host, 2006, č. 1, s. 14–23.

LUKEŠ, J. *Prozaická skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 1982.

MACHOVEC, M. Šestnáct autorů českého literárního podzemí. 1948 – 1989, in *Literární archiv*, 1991, č. 25, s. 41–75.

MAINX, O. *Poezie jako mýtus, svědectví a hra. Kapitoly z básnické poetiky Egona Bondyho*. Ostrava: Protimluv, 2007.

MÁLKOVÁ, I. – SOZANSKÝ, J. Hledání Viléma Závady. Tvůrčí cesty zvláště po roce 1945. Olomouc: Votobia, 2003.

MED, J. Spisovatelé ve stínu. 2. rozšíř. vyd. Praha: Portál, 2004.

MERTA, V. et alii. Nebýt stádem Hamletů: průhledy do českého folku. Josef Prokeš (ed.). Brno: Masarykova univerzita, 1994.

MERTA, V. Zpívaná poezie: úvaha vzniklá za pochodu v letech 1982 – 84. Praha: Kanton, 1990.

NEŠPOR, Z. *Děkuji za bolest... Náboženské prvky v české folkové hudbě 60. – 80. let*. Brno: CDK, 2006.

Normy normalizace. Sborník referátů z literárněvědné konference 38. Bezručovy Opavy (11. – 13. 9. 1995). Jan Wiendl (ed.) Praha – Opava, ÚČL AV ČR – Slezská univerzita, 1996.

OPELÍK, J. *Holanovské nápovědy*. Praha: Thyrsus, 2004.

PECHAR, J. Nad knihami a rukopisy. Praha: Torst, 1996.

PEŠAT, Z. *Jaroslav Seifert*. Praha: Československý spisovatel, 1991.

PILAŘ, M. *Underground. Kapitoly o českém literárním undergroundu*. Brno: Host, 1999.

PROKEŠ, J. *Estetická výstavba české folkové písně v 60. – 80. letech XX. století*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2003.

RAUWOLF, J. Milan a Mirka Kochovi: Láska až za hrob, *Instinkt*, 18. 12. 2008, č. 51–52.

RICHTEROVÁ, S. Ticho a smích. Studie z české literatury. Praha: Mladá fronta, 1997.

RICHTEROVÁ, S. Místo domova. Brno: Host, 2004.

TRÁVNÍČEK, J. Poezie poslední možnosti. Praha: Torst, 1996.

TRÁVNÍČEK, M. *Sdílet věčné. Studie, profily a kritiky*. Olomouc: Periplum, 2002.

Víra a výraz. Sborník z konference „...bývalo u mne zotvíráno…". Východiska a perspektivy české křesťanské poezie a prózy 20. století. Tomáš Kubíček a Jan Wiendl (eds.). Brno: Host, 2005.

Vladimír Holan – Noční hlídka srdce. Alena Petruželková (ed.). Praha: KANT, 2005.

Vladimír Holan a jeho souputníci. Sborník příspěvků z III. kongresu světové literárněvědné bohemistiky, sv. 2. Vratislav Färber (ed.). Praha: ÚČL AV ČR, 2006.

ZIZLER, J. *Ivan* Diviš. *Výstup na horu poezie*. Brno: Host, 2013.

Život je jinde? Česká literatura, kultura a společnost v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století. Materiály z mezinárodní mezioborové konference pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR 13. – 15. 6. 2001 v Praze. Jan Matonoha (ed.). Praha: ÚČL AV ČR, 2002.

8 PRÓZA 1969–1989

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se dozvíte:

- o české próze v letech 1969 – 1989 obecně;
- o oficiálně vydávané próze v letech 1969 – 1989;
- o próze s profesní tematikou;
- o próze historickou tematikou;
- o próze na pomezí mezi současnou a historickou tematikou;
- o prózách s ženským pohledem na události 20. století;
- o prózách s venkovskou tematikou;
- o humoristické próze;
- o vědeckofantastické próze;
- o memoárové, deníkové próze (zejm. dospívajících);
- o próze rozvíjející Arbesův, Čapkův nebo Kunderův odkaz,
- o próze rozvíjející i impulzy nového románu;
- o postmoderní próze;
- o detektivní próze;
- o literatuře věcné či literatuře faktu;
- o próze s tematikou problematice etnických menšin;
- o próze s tématem drogové závislosti;
- o samizdatové a exilové próze v letech 1969 – 1989;
- o undergroundové próze (zejm. v samizdatu);
- o exilové próze v letech 1969 – 1989.

CÍLE KAPITOLY

Budete schopni:

- orientovat se v próze let 1969 – 1989;
- vytvořit si představu o žánrovém panoramatu prózy po r. 1969;
- ujasnit si pojmy deníková, memoárová, feministická (psaná ženami s výrazně ženským pohledem na svět), historická, detektivní, vědeckofantastická, humoristická, profesní, populární, postmoderní četba.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

deníková, memoárová, feministická, historická, detektivní, vědeckofantastická, humoristická, profesní, populární, postmoderní próza

8.1 Oficiálně vydávaná próza (1969–1989)

Próza v 70. letech byla ochuzena o spisovatele, kteří se vlivem normalizační politiky dostali na index zakázaných autorů (jejich díla nebyla vydávána v oficiálních nakladatelstvích), popřípadě odešli po srpnu 1968 do exilu. Přirozenou líhní mladých literárních talentů byly od poloviny 50. let literární časopisy zaměřené na novou tvorbu, ale ty po zkušenostech s Květnem, Tváří a Sešity nepřipadaly pro normalizátory v úvahu, byly tedy suplovány množstvím knižních sborníků či almanachů, které měly už svými názvy signalizovat ztotožnění mladé generace s „novým“ (spíše staronovým, neostalinistickým) kurzem: *Mně se tu líbí* (1972), *Jaká radost, jaké štěstí* (1973), *Píseň o rodné zemi* (1975), *Do dlaní chceme žhavou lávu nabírat* (Ostrava 1979) ad. Charakteristické rovněž bylo, že značná část přispěvatelů měla technické vzdělání nebo osobní zkušenosti z průmyslové nebo zemědělské výroby, popřípadě z jiných oborů, včetně vysoce specializovaných (např. lékařského). Souviselo to i s nedůvěrou normalizátorů v kultuře k humanitně vzdělané inteligenci, pro kterou byla typická reformní aktivita v 60. letech a se záměrem přiblížit literaturu „skutečnému životu“ a problémům „pracujícího lidu“. (Cit. podle L. Machaly a E. Gilka.)

V prozaické produkci je znovu oživován dokumentární žánr 50. let, tzv. budovatelský román, avšak v poněkud pozměněné podobě. Schematizace skutečnosti a její zkreslování je méně zřetelné, psychika postav je věrohodnější. Rozšířilo se i spektrum zobrazovaných pracovních prostředí a tím i k terminologickému posunu – v dané souvislosti se začalo používat označení prózy s profesní tematikou.

Se zájmem čtenářů se setkávaly takto zaměřené knihy severočeského nakladatelství v Ústí nad Labem, kde publikovali autoři, jimž byla převážně blízká metoda a styl V. Párala. Vzniká dokonce tzv. severočeská literární škola, k níž jsou dále počítáni J. Švejda, V. Dušek, J. Volák, A. Herman, F. Srnec (v první polovině 80. let vzniká i druhá vlna této školy: V. Vohnický, P. Novotný, O. Hejnic) ad. (Cit. podle L. Machaly a E. Gilka.)

Ostravský prozaik **Oldřich Šuleř** (*1924) ze socialistické perspektivy tematizuje všechna klíčová období a historické události. **Josef Frais** (1946 – 2013) se inspiroval světem hornické práce na Ostravsku. **Vojtěch Steklač** (*1945) zachycuje osudy několika hornických rodin na Příbramsku od konce 19. století do 30. let 20. století.

Značné čtenářské popularitě se koncem 70. let začaly těšit knihy z lékařského prostředí. Přispělo k tomu jednak vydání bestselleru A. Haileyho *Konečná diagnóza* a TV seriál J. Dietla *Nemocnice na okraji města*. Patří sem prozaické práce **Oty Duba** (1909 – 1987), **Valji Stýblové** (*1922).

Knihy **Zdeny Frýbové** (1934 – 2010) vyprávějí o partnerských konfliktech a manželských krizích. Básník a prozaik **Petr Prouza** (*1944) prezentuje typický subjekt – charakteristickou autostylizaci svých veršů i příznačnou postavu své epiky: idealistu a hledajícího romantika.

Po r. 1969 nastává konjunktura próz s historickými náměty, která bývá vysvětlována přílišnou „rizikovostí" aktuálních látek během normalizace a snahou autorů vyjádřit se k soudobým problémům nepřímo, pomocí historických paralel a alegorií. I když k oživení zájmu o historické náměty došlo již v druhé polovině 60. let (V. Neff, K. Michal, O. Daněk, I. Kříž, J. Šotola), za normalizace se vypravěčská strategie spisovatelů přenáší od široce reflexivní historické prózy k více dějovému pojetí, které mohlo být chápáno jako čtenářsky přístupnější (tzv. lidovější). (Cit. podle L. Machaly a E. Gilka.) Zařadit zde můžeme díla **Jarmily Loukotkové**, **Ludmily Vaňkové** (*1927), **Bohumila Říhy**, **Josefa Tomana**, **Alexeje Pludka**, **Norberta Frýda**. V životopisné próze pokračuje **Miloš Václav Kratochvíla**. K tzv. literatuře faktu se posunují pozdní životopisné romány **Františka Kožíka**. Demytizující linii české historické prózy, polemizující s oslavným pojetím národních dějin, reprezentuje dílo **Václava Erbena** a **Oldřicha Daňka** nebo satiricky laděné prózy **Vladimíra Neffa**. Prózy **Vladimíra Körnera** se soustřeďují k postavám, které jsou spíše oběťmi než tvůrci dějin.

Jiří Šotola v historických prózách ze 70. let vytváří typy postav, které jsou ve svých soukromých „malých dějinách" vláčeny brutálními, absurdními a groteskními „velkými" dějinami.

Po r. 1969 se rozvíjí linie české prózy, která čerpá své náměty z událostí 20. století, například druhé světové války, která je pro některé spisovatele a čtenáře událostí již historickou, zatímco jiní k ní přistupují s osobní zkušeností a chápou ji jako problematiku promítající se do současnosti. Z tohoto důvodu nelze přesně odlišit hranici mezi prózou historickou a ze současnosti. (Cit. podle L. Machaly a E. Gilka.)

Jako příklad může posloužit další tvorba **Jiřího Šotoly** z 80. let, **Ladislava Fukse**, **Oty Pavla** (vl. jm. Otto Popper, 1930 – 1973), **Jiřího Marka** (vl. jm. Josef Jiří Puchwein), **Jana Otčenáška**, **Jaromíry Kolárové** (1919 – 2006), **Věry Sládkové** (1927 – 2006).

Bohumil Hrabal nesměl po r. 1970 několik let publikovat (mnohé jeho prózy nejprve vyšly v samizdatu), avšak na skličující společenské i literární poměry odpověděl novým tvůrčím vzmachem.

V souvislosti s tvorbou V. Párala byli zmíněni jeho severočeští následovníci, k nimž by bylo možné přiřadit ještě **Zdeňka Zapletala** v počátcích jeho tvorby nebo **Pavla Vernera**.

Podobně se v české próze vytvořila hrabalovská, respektive „pábitelská linie“, kam patří **Petr Bartůněk** (*1953), **Petr Šabach** (*1951), **Petr Kratochvíl** (*1950), **Richard Crha** (*1953), **Jiří Kamen** (*1951)

Anglista a amerikanista **Radoslav Nenadál** (*1929) vytváří groteskní povídkové soubory čerpající ze současnosti.

V 70. letech se rozvíjí také próza s venkovskou tematikou. Tu reprezentují

Jan Kozák (1921 – 1995), **Jiří Křenek** (*1933), **Jiří Navrátil** (*1939), **Jan Kostrhun** (*1942), **Antonín Bajaja** (*1942), prozaik a režisér **Zeno Dostál** (1934 – 1996), **Ivan Kříž**, **Ludvík Štěpán** (1943 – 2009), **Ludmila Klukanová** (*1936), Stanislav Vodička (1910 – 1982).

Aleš Dostál (*1946) je prozaikem zachycujícím především život a práci lidí spjatých s lesem. **Jaromír Tomeček** (1906 – 1997) se řadí k nejvýraznějším autorům české přírodní prózy, na jejímž konstituování jako samostatného žánru se také od poloviny 40. let spolupodílel.

Herec, dramatik a prozaik **Miroslav Horníček** (1918 – 2003) je autorem řady prozaických knih causerií, apokryfů, cestopisů, lyrických vyznání, novel s náběhy na román, esejů, memoárů aj. Prozaik, scénárista, textař **Zdeněk Šmíd** (1937 – 2011) se začal věnovat literatuře na začátku 70. let. Humorně laděné prózy vydal divadelník **Jan Schmid**.

Humor z vysokoškolského prostředí najdeme v knihách **Miroslava Jandovského** (*1928, vl. jm. M. Chlupáč), **Jaroslava Kohouta** (*1927) a **Jana Trunečka** (*1933). Studentská recese sehrává důležitou roli v prozaickém debutu **Ladislava Pecháčka** (*1940) *Amatéři aneb Jak svět přichází o básníky* (1980), který posloužil jako základ populární filmové série v režii Dušana Kleina. **František Nepil** v souladu s většinovým společenským směřováním normalizačních 70. a 80. let svým laskavým humorem nahlíží mj. na „strasti chalupářství“, na objevování radosti z fyzické práce a pospolitosti. O moderní a kultivovanou podobu bajek se pokusil **Jaroslav Boček** (1932 – 2003).

Za výrazného humoristu lze považovat **Miroslava Švandrlíka** (1932 – 2009), prozaika a dramatika **Miroslava Skálu** (1924 – 1989), jenž byl na počátku 60. let Skála spoluautorem satirických her divadla Večerní Brno.

Během normalizace se podstatně rozšířil okruh čtenářů vědeckofantastické literatury (science fiction, zkr. sci-fi), byly zakládány SF kluby první v Praze 1979), které vydávaly vlastní časopisy, organizovaly pravidelná setkání příznivců SF a nejrůznější soutěže.

Ondřej Neff (*1945) se v žánru sci-fi soustavně věnuje jako autor, teoretik i organizátor. Literární činnost **Alexandra Kramera** (*1946) je cele věnována vědecko-fantastické literatuře. **Jaroslav Veis** (*1946) se zabývá především popularizací vědy (psychologie, energetika), možnými neblahými důsledky vědeckých experimentů apod.

Kromě veličin tohoto žánru (J. Nesvadba, L. Souček), etablovaných spisovatelů (O. Neff, J. Veis) a začínajících autorů psali sci-fi autoři středního proudu, kteří zde hledali nové možnosti vlastní tvorby nebo ji brali jako oddechový doplněk ostatního psaní (V. Páral, J. Švejda, A. Pludek, O. Chaloupka, J. Boček ad.). (Cit. podle L. Machaly a E. Gilka.)

Poměrně početná skupina prozaiků vycházeli ve své tvorbě především z osobních zážitků a zkušeností a programově se distancovali od všeho ostatního. S určitým despektem byly tyto prózy označovány jako předčasné memoáry nebo beletrizované deníky dospívajících. Takto vytýčený látkový okruh se záhy ukázal příliš omezený a monotónní, zkušenosti dospívajících (první lásky, konflikty se staršími a zaběhnutými, ztráty iluzí) jsou většinou velmi podobné a monotónní je i tvárné řešení (novela, povídkový cyklus často s páralovskou nebo hrabalovskou dikcí). (Cit. podle L. Machaly a E. Gilka.)

Prózy, jimiž **Petr Hájek** (*1951) v druhé polovině 70. let vstoupil do literatury, představují výpověď příslušníka i kritika vlastní generace. **Ludvík Němec** (*1957) vyvolal pozornost viděním lásky jako dramatického, eticky závažného citu. Prozaik, scénárista a publicista **Radek John** (*1954) jako prozaik debutoval pokusem o generační výpověď. Johnova následná literární tvorba, jejíž těžiště tkví v 80. letech, je úzce spjata s jeho profesí novináře a scenáristy a se stálým zájmem o čtenářsky atraktivní, ve své době ožehavá až tabuizovaná témata, zejména o sociální patologii okrajových skupin mládeže. Mnohé prózy **Zdeňka Zapletala** (*1951) jsou prostorově spjaty s prostředím Zlína a Holešova, tematicky pak v různé míře vyrůstají z autorova osobního příběhu a jeho životní zkušenosti.

Počátkem 80. let se (zejména v produkci nakladatelství Mladá fronta) objevilo několik publikací, které signalizovaly určité uvolnění v literárních poměrech. Patří sem knihy kniha **Karla Miloty**, **Jany Červenkové** (*1939) aj.

Prózy **Vladimíra Macury** (1945 – 1999) imaginativně ztvárňují realitu normalizační doby (další práce dějově zasazuje do prostředí českých vlasteneckých kruhů doby předbřeznové a revolučního roku 1848).

Alexandra Berková (1949 – 2008) vykresluje ženské osudy s lehce parodickým gestem.

Detektivní žánr se během normalizace objevoval v nabídce oficiálních nakladatelství nejen zásluhou cyklu starosvětských detektivek **Jiřího Marka** nebo prací **Václava Erbena** a mezi oblíbené autory se zařadila **Hana Prošková** i **Eva Kačírková** (*1937), jejichž tvorbu můžeme zařadit typově k tzv. americké drsné škole (R. Chandler). Specifické místo v daném žánru obsadil **Jaroslav Velinský** (*1932), známý také jako písničkář vystupující pod pseudonymem Kapitán Kid. K dalším plodným autorům detektivek patřili Roman Cílek, Jan Cimický, Vladimír Fiala, Břetislav Hodek nebo Zdeněk Volný. Detektivní postupy používali ve svých prózách také **Ladislav Fuks**, **Josef Frais**, **Jana Moravcová** a řada dalších známých i méně známých autorů. (Cit. podle L. Machaly a E. Gilka.)

V souladu se světovými trendy se i u nás stávala oblíbenou věcná literatura či literatura faktu. V oblasti biografie dominovala tvorba již zmíněného **Františka Kožíka**. Často se objevovaly rozhovory se známými osobnostmi

Osobitou odnož věcné literatury představovala díla **Jiřího Muchy**. Otcovu životu a výtvarnému dílu věnoval Mucha svou vrcholnou prózu, v konečné verzi nazvanou *Alfons Mucha* (1982). Český klasik tohoto žánru **Miroslav Ivanov** postupně historická fakta ve svých knihách stále více beletrizoval. V 80. letech se zajímavými tématy uvedl žurnalista **Josef Klíma** (*1951). Popularitu mezi knihami na pomezí žurnalistiky (publicistiky) a beletrie si kromě již zmíněné sbírky rozhlasových fejetonů **F. Nepila** a sloupků i esejů **M. Holuba** o vědě, kultuře apod. Ohlas si získaly soubory fejetonů **Rudolfa Křesťana** (1943).

8.2 Samizdatová a exilová próza (1969 – 1989)

Po potlačení obrodného procesu ve společnosti pod heslem Pražské jaro se cenzurní zásahy normalizační politiky koncentrovaly zejména na ty spisovatele, kteří se významně prosadili v druhé polovině 60. let a vesměs se aktivně angažovali během IV. sjezdu čs. spisovatelů nebo v událostech po srpnu 1968. Někteří z nich byli nuceni opustit vlast a přidali se k poúnorové skupině exulantů (J. Škvorecký, Z. Salivarová, k. Michal, J. Jedlička, O. Filip, M. Kundera, P. Kohout, J. Gruša aj.). Tzv. vnitřní exil zvolili L. Vaculík, I. Klíma, J. Putík, A. Kliment, K. Pecka ad. Některé texty B. Hrabala vycházely také doma, ale v cenzurované či jinak okleštěné podobě, autentické vydání bylo možné jen v samizdatových a exilových vydáních.

Z veřejných vystoupení **Ludvíka Vaculíka** v druhé polovině 60. let dosáhly největšího ohlasu jeho diskusní příspěvek na IV. sjezdu SČSS (červen 1967) a manifest *Dva tisíce slov*, otištěný v Literárních listech (červen 1968) a několika denících (Mladá fronta, Zemědělské noviny aj.). Z hlediska Vaculíkova osobního světonázorového vývoje znamenaly oba projevy zásadní rozchod s komunistickou ideologií. V 70. a 80. letech, kdy nesměl oficiálně publikovat, se výrazně podílel na zrodu a rozvoji samizdatu; v r. 1973 založil Edici Petlice, jednu z hlavních samizdatových edic, v níž pak do roku 1989 postupně vydal na čtyři sta titulů. Od počátku normalizačního období byl Vaculík za tuto organizační a vydavatelskou činnost perzekvován a pravidelně vyslýchán Státní bezpečností. Jeden z prvních podepsal Chartu 77. Inicioval vydávání každoročních sborníků českých a slovenských fejetonů, jeden z nich vyšel i oficiálně pod názvem *Československý fejeton/fejtón 1975–76* (1990). Jako osobitý a nesmlouvaný glosátor se do společenského života i do literatury mohl vrátit až po listopadu 1989.

Ivan Klíma během 70. a 80. let krátkodobě pracoval v různých zaměstnáních (sanitář, posílkář, zeměměřičský figurant), většinou však byl spisovatelem z povolání. Klíma je autorem námětů pro loutkové a animované filmy (mj. série námětů pro kreslené filmy *O krtkovi*, které zpracoval Z. Miler; realizováno i v 70. letech). V prosinci 1989 byl jedním ze zakladatelů Obce spisovatelů, v letech 1990 – 1993 byl předsedou českého centra PEN-klubu.

V 70. a 80. letech Klímova epika staví více na realistickém příběhu, hojně se opírá o autobiografické zážitky disidenta.

Jaroslav Putík se soustředil na společenskou realitu období tzv. normalizace. Důležitým doplňkem Putíkovy celoživotní tvorby jsou dvoudílné deníkové, publicisticky formulované záznamy.

Věra Stiborová (*1926), provdaná Putíková, se věnuje tématům dětství, dospívání, rodinné výchovy a vztahu dospělých k dětem.

Romány **Alexandra Klimenta** zdůrazňují autorovo zaměření na člověka zbaveného osobních jistot a perspektiv, usilujícího nalézt důstojný rozměr života v omezujících společensko-politických podmínkách.

Jan Trefulka (1929 – 2012) v letech 1962 – 1968 byl redaktorem a 1969 – 1970 šéfredaktorem časopisu Host do domu. V 70. letech pracoval v dělnických profesích. Publikoval v samizdatu.

Eva Kantůrková byla signatářkou a v r. 1985 mluvčí Charty 77. V květnu 1981 byla obviněna z podvracení republiky a zatčena; v březnu 1982 byla propuštěna bez soudu, ale trestní stíhání proti ní bylo zastaveno až v prosinci 1989. Osobní zkušeností je bezprostředně inspirována próza Přítelkyně z domu smutku (Kolín n. R. 1984; 1990), lokalizovaná do věznice.

Eda Kriseová (*1940) od poloviny 70. let patřila k okruhu pražského disentu; své prózy publikovala v ineditních edicích i v exilových nakladatelstvích, od začátku 80. let vycházely též jejich překlady. Celek tvorby E. Kriseové se vztahuje k uchopení lidského údělu v osobní i společenské rovině.

Jiří Kratochvil (*1940) byl od r. 1970 nucen pracovat pouze v dělnických a pomocných profesích. Od r. 1983 působil jako historik umění a dokumentátor v Krajském památkovém středisku v Brně. V letech 1991 – 1995 působil v literárně-dramatické redakci Českého rozhlasu v Brně, poté spisovatel na volné noze. Ačkoli první povídky publikoval časopisecky už v 60. letech, knižního debutu se Kratochvil dočkal až po r. 1989; záhy si však vydobyl postavení předního reprezentanta artistního a fantaskního proudu české polistopadové prózy.

Iva Kotrlá je více známá jako básnířka, avšak v samizdatu se věnuje i próze. **Lenka Procházková** (*1951), dcera spisovatele a scenáristy J. Procházky, sestra spisovatelky Ivy Procházkové. Je signatářkou Charty 77. V letech 1977 – 1989 pracovala jako uklízečka. V 80. letech byl jejím životním partnerem spisovatel L. Vaculík, což se do tvorby obou autorů promítlo i tematicky. V samizdatové edici Petlice bylo zveřejněno několik jejích próz.

Zuzana Brabcová (*1959), jejíž otec J. Brabec i matka Z. Trochová (*1924) jsou literární historici, publikovala v samizdatu. Některými rysy próz se blíží generačnímu souputníkovi J. Topolovi.

Také v prostředí undergroundu, jenž bývá spojován zejména s hudebními skupinami (Plastic People of the Universe, DG 307 aj.) nebo s poměrně pestrou básnickou tvorbou, vznikly četné prózy; vyznačovaly se vesměs důrazem na autobiografičnost a autentičnost výpovědi, distancováním se od konzumních ideálů společnosti reálného socialismu, odmítáním společenských rituálů a stereotypů. (Cit. podle L. Machaly a E. Gilka.)

Patří sem prozaické práce **Egona Bondyho**, **Petra Placáka** aj.

Osobností integrující jednotlivé proudy samizdatového komunikačního okruhu i domácí disent s exilem byl **Václav Havel**. Projevil se jako pronikavý publicista, esejista.

* * *

K nejvýraznějším osobnostem exilové prózy (k tomu připočtěme rozsáhlou a záslužnou vydavatelskou činnost) patřil **Josef Škvorecký**. V lednu 1969 odjel do USA, kde nejprve přednášel na Cornell University v Ithace (New York), v létě absolvoval stipendijní pobyt v Berkeley (Kalifornie). V r. 1971 Škvorecký a Z. Salivarová v Torontu založili nakladatelství Sixty-Eight Publishers, ve kterém vydávali především české exilové autory a v Československu zakázaná díla (do r. 1993 celkem 227 titulů). Škvorecký zde také publikoval vlastní tvorbu.

Zdena Salivarová (*1933) klade důraz na konflikt soukromého života se sférou společenskou.

Arnošt Lustig se opakovaně ve svých prózách vrací k otázkám života a smrti, mravnosti, možnosti odolávat zlu

Milan Kundera po r. 1970 nesměl v Československu publikovat. Z jeho veřejných vystoupení dosáhl největšího ohlasu projev na IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů (1967). Od r. 1975 žije ve Francii. Francouzština se také postupně stala jazykem jeho literárních děl; ve druhé polovině 80. let autor stylisticky přepracoval dosud publikované francouzské překlady svých česky psaných románů a dal jim definitivní podobu v tomto jazyce. V současnosti navštěvuje Milan Kundera svou původní vlast jen zřídka a bez jakékoli publicity, neúčastní se akademických ani společenských setkání.

Podstatná část próz **Viktora Fischla** je věnována židovské tematice. I do námětů ze současného života Izraele, zpracovaných hlavně v povídkové tvorbě (se promítají reminiscence utrpení Židů za druhé světové války.

Pavel Kohout se na počátku normalizace začal věnovat i próze. Díla z této doby reagují na tragikomiku společenskopolitické situace po roce 1969 prostřednictvím absurdní meta-

foriky a groteskní fabulace, která relativizuje poměr mezi normálním a abnormálním. Druhou linii představují prózy zpracovávající mravní problematiku spojenou s historickými mezníky druhé poloviny 20. století.

Prozaik a publicista **Ota Filip** v letech 1961 – 1967 pracoval jako horník, pomocný dělník a brusič, v letech 1968 – 1969 byl redaktorem nakladatelství Profil v Ostravě, v r. 1970 řidičem, v témže roce odsouzen na osmnáct měsíců za podvracení republiky. Od r. 1974 žil v Mnichově v SRN, kde až do r. 1994 působil jako lektor nakladatelství S. Fischer Verlag. Od r. 1995 žije na venkově, nejprve v Grafenaschau a posléze v Murnau, a věnuje se psaní. Do Filipovy tvůrčí metody vstupuje jednak výrazný autobiografický prvek, jednak – zdánlivě paradoxně – ironická distance vypravěče od postav. Tyto rysy autorského stylu si Filipova próza zachovává i v pozdních dílech

Prozaik, publicista, překladatel **Jan Beneš** (1936 – 2007) v letech 1956 – 1958 vykonával vojenskou službu, na jejímž konci byl uvězněn za nedovolené ozbrojování a podlamování bojové morálky, v letech 1958 – 1960 pracoval jako horník ve výkonu trestu (amnestie 1960). V letech 1964 – 1966 přispíval do exilového časopisu Svědectví. V srpnu 1966 byl zatčen a v červenci 1967 odsouzen za podvracení republiky k pětiletému nepodmíněnému trestu (na jaře 1968 amnestován a v prosinci 1990 plně rehabilitován). V r. 1969 emigroval do USA. Zde pracoval v řadě zaměstnání, mj. na Harvardově univerzitě (1972 – 1974) příležitostně přednášel o české literatuře. V letech 1974 – 1993 působil na Defense Language Institute v Monterey v Kalifornii, kde též do roku 1979 studoval na Chapman College. Přednášel na různých vysokých školách v USA, Anglii, Německu a Rakousku. V r. 1990 byl soudně rehabilitován a v r. 1994 se vrátil do České republiky natrvalo. V r. 2007 spáchal sebevraždu.

Benešovy první prózy převážně reflektují postoj mladého člověka k situaci v Československu konce 50. a 60. let. V Benešově tvorbě začínají postupně převažovat osobním zážitkem inspirované prózy, zachycující konflikt totalitní společnosti s právem člověka na osobní svobodu. Autor rovněž zaznamenává dynamiku amerického způsobu života s jeho kulturními a společenskými hodnotami, které opakovaně konfrontuje s malostí a omezeností zbolševizovaného československého národa.

Od druhé poloviny 60. let se těžištěm tvorby **Jiřího Gruši** stala próza, kdy konfrontuje novodobou historii střední Evropy se soukromými osudy jedinců.

Prozaik, dramatik, esejista, filmový scenárista **Karol Sidon** (*1942), jehož otec se za protektorátu stal obětí holokaustu, žil od r. 1944 jen s matkou. Od r. 1969 byl ve svobodném povolání, v letech 1972 – 1973 pracoval vesměs v dělnických profesích. V polovině 70. let se začal učit hebrejsky, studoval židovskou tradici a tóru a společně se skupinou přátel vydával čtvrtletní židovský Kalendář. V r. 1978 konvertoval k židovské víře a přijal další jméno Efraim, od začátku 80. let byl činný v pražské Židovské obci. V r. 1983 odešel do exilu. Žil v Heidelbergu (SRN), kde na Hochschule für jüdische Studien studoval judaistiku. V r. 1990 se vrátil do Československa a v letech 1990 – 1992 svá judaistická studia uzavřel absolvováním rabínského semináře Ariel na Harry Fischel Institute v Jeruzalémě.

Od r. 1992 je pražským a vrchním zemským rabínem. Sidonovo literární dílo navazuje na tradici české válečné a poválečné existencialistické prózy.

Ivan Binar (*1942) byl v r. 1971 zatčen a v r. 1972 odsouzen (na dvanáct měsíců nepodmíněně) za pobuřování, jehož se měl dopustit mj. hereckou účastí na divadelní adaptaci prózy Valentina Katajeva *Syn pluku* v ostravském divadélku Waterloo. Po propuštění z vězení pracoval jako závozník a později strojník v elektrárně. V lednu 1977 podepsal Chartu 77 a vystěhoval se do Rakouska, kde pracoval jako restaurátor porcelánu (do r. 1980), poté ve svobodném povolání. Od r. 1983 se stal redaktorem rozhlasové stanice Svobodná Evropa v Mnichově, kde rovněž, do jejího přesídlení do Prahy (1994), žil. Od r. 2004 si zvolil svobodné povolání. Značná část Binarovy tvorby je adresována dětskému čtenáři. Prvky příznačné pro dětskou literaturu patří k charakteristickým rysům i Binarových textů pro dospělé.

Jaroslav Vejvoda (*1940; vl. jm. J. Marek) v září 1968 roku zvolil odchod do exilu. Žil ve Švýcarsku; v letech 1969 – 1973 na bernské univerzitě práva, sociologii a státovědu. Studium nedokončil a v letech 1973 – 1974 se věnoval především literární tvorbě a publicistice; v r. 1975 přesídlil do Curychu. Pracoval (s výjimkou období let 1981 – 1983, kdy byl ve svobodném povolání) jako lektor-auditor a analytik masmédií v tiskovém lektorátu a později v oddělení televizní dokumentace u firmy Int. Argus d. Presse AG. V exilu, ale i po návratu do vlasti systematicky spolupracuje s Rádiem Svobodná Evropa. V r. 1997 se přestěhoval do Prahy, kde až do r. 2000 působil jako pedagog v Institutu základů vzdělanosti UK (kursy tvůrčího psaní). Dominantní téma jeho tvorby jsou osudy a atmosféra české emigrace ve Švýcarsku a západní Evropě.

Prózy **Sylvie Richterové** jsou návratem do dětství prožívaného v 50. letech.

Romány a novely **Jana Křesadla** představují sarkastická podobenství, jsou postmoderní hyperbolou života evropské a české společnosti.

Tvorba **Vlastimila Třešňáka** se odstupem vůči společnosti oficiálních a uměřených hodnot, usedlých a konformně žijících lidí ocitá v blízkosti českého undergroundu.

Písničkář **Jaroslav Hutka** se projevil též jako autor impresionisticky laděné generační novely a jako fejetonista.

Prozaik **Martin Harníček** (*1952) byl signatářem Charty 77, r. 1983 emigroval do SRN. Žije v Haaru u Mnichova, kde pracoval nejdříve jako nemocniční ošetřovatel, posléze jako gerontopsychoterapeut.

Harníčkovy prózy jsou zpravidla – v duchu tvorby G. Orwella – založeny na modelových absurdních situacích a na kontrastně vyhrocených charakterech představitelů totalitní moci a jejich svobodomyslných odpůrců.

Prozaik, esejista, překladatel **Lubomír Martínek** (*1954) v r. 1979 emigroval do Francie, kde vystřídal řadu zaměstnání. Spolupracoval s J. Kolářem a navštěvoval přednášky

z dějin umění (École du Louvre) a psychologie (univerzitní pracoviště v Saint-Denis). Od r. 1989 žije střídavě v Paříži a v Čechách. Pro Martínkovu literární činnost má zásadní, iniciační význam zkušenost exilu. Pozoruhodná je i jehoesejistická tvorba.

Prozaičce, dramatičce, autorce literatury pro děti a mládež **Ivě Procházková** (*1953), dceři spisovatele a scenáristy J. Procházky, sestře spisovatelky L. Procházkové, bylo po studiu na gymnáziu (maturovala v r. 1972) zabráněno z politických důvodů studovat vysokou školu. Na Silvestra 1983 emigrovala s manželem a dětmi do Rakouska. Po třech letech rodina přesídlila do Německa, kde v Kostnici s manželem založili autorské divadlo Schlauer Kater. Od r. 1988 žili v Brémách a spolupracovali s místním divadlem Theater im Packhaus. V r. 1994 se rodina přestěhovala natrvalo do Prahy. Obtíže života v reálném socialismu, impulzivní rozhodnutí emigrovat a první kroky v exilu utváří její povídkovou tvorbu, která je vřazována do okruhu iniciačních próz.

Prozaik a publicista **Jan Pelc** (*1957) v r. 1981 emigroval přes Jugoslávii, Rakousko a Itálii do Francie. Po několikaměsíčním pobytu v Marseille přešel do Paříže a zde v letech 1982 – 1990 pracoval v redakci čtvrtletníku Svědectví, jehož šéfredaktor P. Tigrid ho významným způsobem ovlivnil. Zde také Pelc v r. 1983 řídil knižní edici Světlík a souběžně vydával „nepravé periodikum“ Kus řeči (1982 – 1983, vyšlo 5 čísel). Od r. 1992 žije ve svobodném povolání v Praze s občasnými zájezdy do Paříže, kde také od dubna 1995 do ledna 1996 pracoval na čs. velvyslanectví. V 80. letech Pelc přispíval do rozhlasové stanice Svobodná Evropa kulturními aktualitami a také povídkami. Je autorem rozsáhlého rozhovoru s I. M. Jirousem, interview s Mejlou Hlavsou (člen skupiny Plastic People of the Universe). V próze se soustředil ke kontrastním stránkám lidského života.

Někteří z českých spisovatelů v zahraničí se rozhodli psát v jazyce země, v níž pobývali. Kromě zmíněných autorů (M. Kundera, O. Filip, J. Gruša aj.) to byla například **Libuše Moníková** (1945 Praha – 1998, Berlín, SRN), která vystudovala anglistiku a germanistiku na FF UK. V r. 1971 se vdala do SRN. V letech 1973 – 1979 učila německou literaturu a komparatistiku na univerzitě v Brémách a na Gesamthochschule v Kasselu. Od r. 1981 ve svobodném povolání. Žila ve Frankfurtu nad Mohanem. Své prozaické i esejistické práce publikovala Moníková výhradně německy, tematicky i svými postoji však byla úzce spjata s českou literaturou. Uplatnila zřetel autobiografický, do něhož se prolínají i četné literární a historické aluze.

Prozaik a scénárista **Jan Novák** (*1953) r. 1969 odešel s rodiči do Rakouska, odkud celá rodina po roce přesídlila do USA. Po dokončení střední školy strávil rok na Shimer College ve státě Illinois, bakalářský i magisterský diplom z humanitních věd získal na Chicagské univerzitě. Vystřídal různá zaměstnání, později se živil jako spisovatel, dramatik, překladatel a filmový scénárista (mj. je spoluautorem scénáře k filmům *Valmont*, 1988, r. Miloš Forman, sc. + J. C. Carrière a M. Forman, podle románu *Nebezpečné známosti* Ch. de Laclose). Do Prahy mohl opět přijet až po listopadu 1989, od července 1992 zde s rodinou rok žil a i nadále se velmi často vrací. Novák se představil jako vypravěč se smyslem pro jazyk a humor a se schopností postihnout groteskní rozměr života exilových komunit.

Prozaička, publicistka a překladatelka **Iva Pekárková** (*1963) studovala mikrobiologii a virologii na Přírodovědecké fakultě UK v Praze, studií však těsně před dokončením zanechala a roku 1985 odešla do exilu. Po desetiměsíčním pobytu v Rakousku získala r. 1986 za podpory nadace Amerického fondu pro uprchlíky povolení k odjezdu do USA; usadila se nejprve v Bostonu, kde pro tuto nadaci pracovala, a posléze v New Yorku. Od r. 2005 žije v Londýně a pracuje jako taxikářka a tlumočnice. S přechodem do exilu se zrodilo klíčové téma autorčiny tvorby: situace a postoj cizince, „zmnožená" identita člověka, jenž opustil svůj domov a kořeny, bytostná potřeba porozumět „druhému" (člověku, městu, zemi, kultuře, události).

Prozaik, esejista a politický publicista **Jan M. Kolár** (1923 Praha – 1979 Lucembursko) vystudoval práva, ale působil jako filmový režisér, scenárista, herec, novinář, je též autorem několika knih o filmu. Od r. 1945 studoval na Právnické fakultě UK, 1948 byl ze studií vyloučen. V dubnu 1948 se v uneseném letadle dostal do Mnichova. Po krátkém pobytu v německém utečeneckém táboře odešel do Lucemburska, kde se živil manuálně i psaním článků do místního tisku. V 50. letech se zejména jako publicista aktivně účastnil exilového politického i kulturního života v exilu. V r. 1975 se přestěhoval natrvalo do Paříže, po nástupu levicové Mitterrandovy vlády (1977) však přesídlil do Lucemburska, kde také zemřel. Tematickými pilíři Kolárových francouzsky psaných románů jsou exil, nostalgie po domově (dětství a mládí, mateřském jazyce), milostné drama a vnitřní (morální) zápas hrdinů.

Knižní produkce v exilu byla poměrně bohatá na memoáry, z nichž lze připomenout vzpomínky **Julia Firta** (1897 – 1979; pův. jm. Julius Fürth), jenž spoluřídil nakladatelství Borový a byl také ředitelem nakladatelství Melantrich. Po únoru 1948 odešel do Francie, Anglie a USA, kde byl zástupcem šéfredaktora v redakci radia Svobodná Evropa v New Yorku. (Cit. podle L. Machaly a E. Gilka.)

Do ciziny byly rovněž propašovány texty **Prokopa Drtiny** (1990 – 1980) *Československo, můj osud* (1982e, 4 svazky), jenž byl před válkou tajemníkem prezidenta E. Beneše.

V exilu vyšly také vzpomínky **Zdeňka Urbánka** (1917 – 2008), jenž byl v letech 1949 – 1957 zaměstnán v Čs. státním filmu jako lektor, později jako dramaturgický tajemník umělecké rady, která schvalovala scénáře. Od r. 1959 se živil výlučně překlady z anglické a americké literatury. Půl roku hostoval na All Souls College oxfordské univerzity (1968 – 1969). Byl jedním z prvních signatářů Charty 77. V letech 1989 – 1990 studijně navštívil několik univerzit v USA. V r. 1990 se habilitoval v oboru dramaturgie na AMU, o rok později se zde stal rektorem, v r. 1992 na funkci rezignoval. Byl předsedou Společnosti Franze Kafky (a později jejím čestným členem), členem výboru PEN klubu a od r. 1994 předsedou Fondu Boženy Němcové pro autory postižené nouzí. V r. 1993 obdržel izraelské vyznamenání „Spravedlivý mezi národy" a zároveň se stal čestným občanem Izraele za pomoc židovskému obyvatelstvu v době holocaustu. Urbánek jako básník patřil k ortenovsko-bednářovské generaci, která vstoupila do literatury na konci 30. let. Významné je Urbánkovo překladatelské dílo. Do češtiny uvedl na dvě desítky klasiků anglické a americké literatury 20. století. (Cit. podle M. Suchomela, resp. J. Bednářové.)

ŘEŠENÁ ÚLOHA

Uveďte generační skupiny, literární proudy a směry v prozaické tvorbě v letech 1969 – 1989.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vypůjčíte si z knihovny prozaické knihy některé významné prozaické generace nebo charakteristického prozaického literárního směru či proudu z let 1969 – 1989. Charakterizujte jejich tvorbu z hlediska generačního kontextu a naratologického pohledu.

ÚKOL K ZAMYŠLENÍ

Zamyslete se nad článkem Jiřího Kratochvila *Literatura teď* (1985), který v určitém smyslu předjímá některé rysy literárního vývoje v 90. letech (*Tvorba* 22, 1990, č. 9, 28. 2.; č. 10, 7. 3.; článek je rovněž dostupný v antologii k Dějinám české literatury 1945 – 1990 nazvané *Z dějin českého myšlení o literatuře, 4, 1969 – 1989*, Praha: ÚČL AV ČR, 2005, s. 282–297).

PRO ZÁJEMCE

Seznamte se blíže s názory na dílo Milana Kundery, který se stal – jako jeden z mála oficiálně nevydávaných autorů – předmětem „odborné“ kritiky i v oficiálním tisku (dokládají to stati Jiřího Hájka z počátku sedmdesátých let a Jaroslava Čejky z konce let osmdesátých), zejména se stati *Kunderovské paradoxy* Milana Jungmanna (*Svědectví* /Paříž/ 20, 1986/87, č. 77, s. 135–162), kterou v roce 1986 vyvolal širší diskusi (ohlasy na Kunderovo dílo jsou například shrnuty ve čtvrtém díle antologie k Dějinám české literatury 1945 – 1990 *Z dějin českého myšlení o literatuře, 4, 1969 – 1989*, Praha: ÚČL AV ČR, 2005, s. 299–360). Vytvořte pak na základě četby Kunderových beletristických děl svůj vlastní, originální pohled jeho dílo. (Novější ohlasy na Kunderovu osobnost a tvorbu obsahuje sborník *Milan Kundera aneb Co zmůže literatura? Soubor statí o díle Milana Kundery*, Brno: Host 2012.)

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Vypůjčíte si knihu *Český snář* Ludvíka Vaculíka a přečtení se zamyslete nad jejím obsahem. Zároveň si vypůjčíte knihu *Hlasy nad rukopisem Vaculíkova Českého snáře* (1991) a porovnáte svůj utvořený názor z četby *Českého snáře* s ohlasy, které jsou obsaženy v knize *Hlasy nad rukopisem Vaculíkova Českého snáře* různých představitelů disentu i emigrace. Zamyslete se přitom také nad Vaculíkovým zobrazením českého disentu v knize *Český snář* a napište svůj dojem.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Oficiálně vydávaná próza v letech 1969 – 1989

- Prózy z výrobního prostředí (pokusy o oživení budovatelského románu)

Páral, Švejda, Dušek, Petr Novotný, Stavinoha, Šuleř, Steklač, Frais

- Prózy z profesního prostředí (např. lékařského, novinářského, pojišťovácképo, požárnického apod.)

Dub, Stýblová, Frýbová, Prouza, Daněk, Ptáčník

- Prózy s historickým námětem

Loukotková, Vaňková, Říha, Toman, Pludek, Frýd, M. V. Kratochvíl, Kožík, Erben, Daněk, V. Neff, Körner, Šotola

- Prózy čerpající z událostí a dění 20. století

Šotola, Fuks, Pavel, Marek, Otčenášek, Kolárová, Sládková, Hrabal

- Prózy navazující na páralovskou a hrabalovskou poetiku

Zapletal, Verner, Bartůněk, Šabach, P. Kratochvil, Crha, Longinová, Kamen, Nenadál

- Prózy s venkovskou tematikou

Kozák, Křenek, Navrátil, Kostrhun, Bajaja, Z. Dostál, Kříž, A. Dostál, J. Medek, Štěpán, Klukanová, Vodička, Tomeček

- Humoristická próza

Bošek, Kapek, Horníček, Z. Šmíd, Jandovský, J. Kohout, Truneček, Pecháček, Boček, Schmid, Švandrlík, M. Skála, Pávek, O. Neff

- Vědecko-fantastická próza

O. Neff, Kramer, Veis, Nesvadba, Páral

- Předčasné memoáry, resp. beletrizované deníky dospívajících

P. Hájek, L. Němec, R. John, Zapletal

- Experimentující próza

Milota, Bajaja, Červenková, Macura, Vinant, Berková

- Detektivní próza

marek, Erben, Prošková, Kačírková, Velinský, Steklač, Vostrá, Fuks, Frais, Moravcová

- Věcná literatura, resp. literatura faktu

Kožík, J. Janoušek, Mucha, Ivanov, J. Klíma

- prózy na pomezí beletrie a publicistiky

Křesťan, Nepil, Holub, Zapletal

Samizdatová próza v letech 1969 – 1989

Vaculík, I. Klíma, Putík, Stiborová, Kliment, Trefulka, Kantůrková, Kriseová, J. Kratochvil, Kotrlá, L. Procházková, Lederer, Brabcová, Bondy, Placák, Havel

Próza v exilu v letech 1969 – 1989

Škvorecký, Salivarová, Lustig, Kundera, Fischl, Kohout, Filip, Beneš, Gruša, Sidon, I. Binar, Vejvoda, Richterová, Křesadlo, Třešňák, Hutka, Harníček, L. Martínek, I. Procházková, Pelc, Moníková, J. Novák, Pekárková, Kolár

- Memoárová próza

Firt, Drtina, Urbánek

OTÁZKY

- Čím se lišila, jakými akcenty, přístupy a metodou zpracování druhá vlna prózy s výrobní tematikou z let 1969 – 1989 od první (budovatelské prózy) z let 1948 – 1956?
- Kdo se v období let 1969 – 1989 věnoval historické próze a jaká témata z hlediska historických období v ní dominovala?

- Kteří autoři čerpali ve svých prózách z let 1969 – 1989 z látek a událostí 20. století? O jaká témata šlo?
- Jaká díla vytvořil Bohumil Hrabal v období let 1969 – 1989? Charakterizujte jejich tematiku a poetiku.
- Které české humoristické prózy z let 1969 – 1989 byste doporučili svým přátelům, známým?
- Kdo z českých prozaiků tvořících zejména v letech 1969 – 1989 popisuje život politických (i nepolitických) vězňů v komunistických věznicích?
- Jak se proměňoval pohled českých spisovatelů v období let 1969 – 1989 na život na české vesnici?
- Kteří čeští autoři se věnovali žánru science – fiction? Co přispělo k nebývalému rozmachu a čtenářské oblibě tohoto žánru u nás v období let 1969 – 1989?
- Kteří čeští autoři detektivek dokázali tento žánr pozvednout na vyšší literární úroveň v období let 1969 – 1989?
- Co si představíte pod pojmem předčasné memoáry nebo beletrizované deníky dospívajících? Kdo tento typ beletrie u nás psal a proč?
- Znáte nějaké autory, kteří využívají ve své beletristické tvorbě experimentálních prvků a postupů v období let 1969 – 1989?
- Znáte české autory, kteří se v období let 1969 – 1989 věnovali židovské problematice a holocaustu?
- Kteří čeští spisovatelé se věnovali v období let 1969 – 1989 tzv. věcné literatuře, resp. literatuře faktu?
- Existují čeští autoři, kteří psali knihy na pomezí beletrie a publicistiky v období let 1969 – 1989?
- Vyšly v období let 1969 – 1989 nějaké publikace, které přinesly sólové či partnerské zamyšlení o literatuře, společnosti, vlastní tvorbě atd.?

ÚLOHA Č. 1

Z beletristické prozaické četby období let 1969 – 1989, kterou jste absolvovali na základě doporučené literatury, napište stručné obsahy.

ÚLOHA Č. 2

Pokračujte v psaní čtenářského deníku, který vám bude oporou v dalším studiu české literatury.

PRŮVODCE STUDIEM

Studentům české literatury mohou být blízké psychologizující, historizující, humoristické prozaické žánry české literatury z let 1969 – 1989, popřípadě fantastická nebo detektivní próza, náročnějším čtenářům i existencialisticky laděná beletrie. Podstatné pro pochopení politické a kulturně-společenské situace doby je přitom seznámení se s tématem tématem vězeňské prózy, židovství, antisemitismu a holocaustu.

Tato kapitola přinesla přehled o české próze z let 1969 – 1969 v jejích rozmanitých žánrových podobách a stylových polohách, v různorodých inspiracích a uměleckých vyjádřeních. Období let 1969 – 1989 bylo érou tří proudů (oficiálního, samizdatového a exilového) české literatury, v to počítaje prózu. Ve všech třech komunikačních okruzích se objevila díla více či méně hodnotná; zejména neoficiální (samizdatová) produkce zdůrazňovala morální akcent českého písemnictví (velkou zásluhu na tom měla samizdatová nakladatelství), v exilové produkci se dařilo prosadit nové přístupy a postupy, reagující na nové proudy ve světové literatuře (mj. na postmodernismus a literární postmodernu), o což se zasloužila významná exilová nakladatelství i časopisy.

DALŠÍ ZDROJE

„Also: nazdar!“ Aspekty textové vícejazyčnosti. Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Monographia, sv. 142. Praha: UK, 2003.

BOCK, I. Jedna česká literatura? K některým tendencím „oficiální“, samizdatové a exilové prózy 1969 – 1989, Česká literatura, 1992, č. 1, s. 67–84.

CIESLAR, J. Hlas deníku. Praha: Torst, 2002.

ČERNÝ, V. Eseje o české a slovenské próze. Praha: Torst, 1994.

Česká literatura od roku 1945. Lubomír Machala a Erich Gilk (eds.). Praha: Infiniti (CD-ROM), 1997.

ČEŠKA, J. Království motivů. Motivická analýza románů Milana Kundery. Praha: Togga, 2005.

DOKOUPIL, B. Čas člověka, čas dějin. Poznámky k vývoji české historické prózy 1966 – 1986. Praha: Československý spisovatel, 1988.

DOKOUPIL, B. Česká historická próza po roce 1945. Praha: Item, 1994.

DRUBEKOVÁ-MEYEROVÁ, N. Zářezy v rámu dveří. Metafory písma v románu Zuzany Brabcové Daleko od stromu, Česká literatura, 1995, č. 2, s. 215–223.

FUČÍK, B. *Píseň o zemi*. Praha: Melantrich, 1994.

GALÍK, J. K typologii prózy Vladimíra Körnera, in *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Philologica. Studia bohemica*, 1984, s. 50, s. 63–66.

GALÍK, J. Próza Vladimíra Neffa. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Sborník jazykovědných a literárněvědných prací*, Suppl. 26, 1981, s. 145–172.

GILK, E. *Vítěz i poražený. Prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host, 2013.

HAMAN, A. Arnošt Lustig. Jinočany: H&H, 1995.

Hlasy nad rukopisem Vaculíkova Českého snáře. Praha: Torst, 1991.

HOFFMANN, B. Vladimír Neff. Praha: Československý spisovatel, 1982.

HOFFMANNOVÁ, J. „Duely" časů, subjektů, textů, kódů v Bajajových Duelech, Česká literatura, 1991, č. 4, s. 329–345.

HRTÁNEK, P. Negativní utopie v české próze druhé poloviny 20. století. Ostrava: Ostravská univerzita, 2004.

HYBLER, M. Divišovo proroctví, Kritická příloha Revolver Revue, 1995, č. 3, s. 40–44.

CHVATÍK, K. Melancholie a vzdor. Eseje o moderní české literatuře. Praha: Československý spisovatel, 1992.

CHVATÍK, K. Svět románů Milana Kundery. Brno: Atlantis, 1994.

CHVATÍK, K. Od avantgardy k druhé moderně. Cestami filozofie a literatury. Praha: Torst, 2004.

CHVATÍK, K. Pán příběhů. Prozaik Jiří Kratochvil. Praha: Arsci, 2008.

Jak reflektujeme českou literaturu vzniklou v exilu. Sborník referátů a diskusních příspěvků z konference uspořádané 24. – 25. 11. 1999 Obcí spisovatelů, Ústavem pro českou literaturu AV ČR a Centrem Franze Kafky. Pavlína Kubíková (ed.). Praha: Obec spisovatelů, 2000, s. 143–149.

JANKOVIČ, M. Kapitoly z poetiky Bohumila Hrabala. Praha: Torst, 1996.

JANOUŠEK, P. Vladimír Páral mezi modelovou literaturou a kýčem, in Literatura a komerce. Bohuslav Beneš (ed.). Olomouc: UP, 1994, s. 46–49.

JANOUŠEK, P. et alii. Dějiny české literatury 1945–1989, IV. Praha: Academia, 2008.

JUNGMANN, M. Průhledy do české prózy. Praha: EKK, 1990.

JUNGMANN, M. V obklíčení příběhů. Brno: Atlantis, 1997.

KAUTMAN, F. Eva Kantůrková a její Přítelkyně z domu smutku, in týž, O literatuře a jejích tvůrcích. Studie, úvahy a stati z let 1977 – 1989. Praha: Torst, 1999, s. 171–178.

KAUTMAN, F. Fejeton Ludvíka Vaculíka, in týž, O literatuře a jejích tvůrcích. Studie, úvahy a stati z let 1977 – 1989. Praha: Torst, 1999, s. 137–148.

KAUTMAN, F. Polarita našeho věku v díle Egona Hostovského. Praha: Evropský kulturní klub, 1993.

KNOPP, F. Paměti Václava Černého v kritickém zrcadle exilu a disentu. 1983 – 1989, Tvar 1995, Edice Tvary, s. 6.

KOSKOVÁ, H. Hledání ztracené generace. 2. vyd. Jinočany: H&H, 1996.

KOSKOVÁ, H. Milan Kundera. Jinočany: H&H, 1998.

KOSKOVÁ, H. Romány Daniely Hodrové jako hledání tajemství bytí. Ztěžklá křídla snů. Ženy v české literatuře, Literární archiv 2003 – 2004, č. 35–36, s. 231–249.

KOSKOVÁ, H. Škvorecký. Praha: Literární akademie J. Škvoreckého, 2004.

KOVALČÍK, A. Tvář a maska. Postavy Ladislava Fukse. Jinočany: H&H, 2006.

KOŽMÍN, Z. Studie a kritiky. Praha: Torst, 1995.

KUBÍČEK, T. Vyprávět příběh. Naratologické kapitoly k románům Milana Kundery. Brno: Host, 2001.

LE GRAND, E. Kundera aneb paměť touhy. Přel. Zdeněk Hrbata. Olomouc: Votobia, 1998.

LEDERBUCHOVÁ, L. Žánrová specifika próz Ladislava Fukse, in Hlavní téma psychologická próza. Sborník příspěvků z Laboratoře psychologické prózy, konané v Hradci Králové 21. – 22. září 1993. Jan Dvořák a Nella Mlsová (eds.). Hradec Králové: Gaudeamus, 1994, s. 167–174.

LOPATKA, J. Prozaik Viktor Fischl, *Židovská ročenka 5753*, 1992 – 1993. Praha: Federace židovských obcí v České republice, 1992, s. 205–208.

LUKEŠ, J. Prozaická skutečnost. Praha: Mladá fronta, 1982.

LUKEŠ, J. Stalinské spirituály. Zkušenost politických vězňů 50. let v české próze. Praha: Český spisovatel, 1995.

MACURA, V. Případ Zeno Dostála aneb Román ve zvěrokruhu, Tvar, 1995, č. 14, s. 10.

MAGDOŇ, L. Filipův model regionalistického románu, in Region a jeho reflexe v literatuře. Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity, 1997, č. 171, s. 125–132.

MACHALA, L. Česká próza pod normalizačními tlaky. Brno: CERM, 2000.

MACHALA, L. Navzdory zlu a zapomnění. Nad románovým triptychem Věry Sládkové, in Mars Moravicus – Neklidná léta Moravy 3. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Moravica, Studia Moravica 3, 2005, s. 245 – 248.

MACHALA, L. Zdeněk Zapletal: Půlnoční běžci, in Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philologica. Philologica. Studia bohemica, 1989, sv. 59, s. 71–79.

MACHOVEC, M. Přízračný svět Egona Bondyho, in Egon Bondy: Cesta Českem našich otců. Praha: Česká expedice, 1992, s. 174–178.

MAZAL, T. *Spisovatel Bohumil Hrabal*. Praha: Torst, 2004.

MED, J. Věroslav Mertl. Trpěný outsider, in Od skepse k naději. Studie a úvahy o české literatuře. Svitavy: Trinitas, 2006, s. 146–149.

Milan Kundera aneb Co zmůže literatura? Soubor statí o díle Milana Kundery. Bohumil Fořt, Jiří Kudrnáč, Petr Kyloušek (eds.). Brno: Host 2012.

MOLDANOVÁ, D. Zdena Salivarová jako autorka a jako literární postava, in Žena – jazyk – literatura. D. Moldanová (ed.) Ústí nad Labem 1996, s. 163–166.

Návrat Egona Hostovského. Mezinárodní vědecké sympozium o životě a díle Egona Hostovského, Hronov 21. – 23. května 1993. František Kautman (ed.). Praha: Klub osvobozeného samizdatu – Protis, 1996.

NĚMEC, I. Příspěvky k poetice románů Zdeňka Pluhaře. Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1989.

Normy normalizace. Sborník referátů z literárněvědné konference 38. Bezručovy Opavy (11. – 13. 9. 1995). Jan Wiendl (ed.) Praha – Opava, ÚČL AV ČR – Slezská univerzita, 1996.

NOVOTNÝ, V. Paraepický svět českých čtyřicátníků, Tvar, 1991, č. 48, s. 1, 4–5.

NOVOTNÝ, V. Problémy a příběhy. *Od Puchmajera k Páralovi*. Praha: Cherm, 2007.

NOVOTNÝ, V. Tragické existenciály Vladimíra Körnera. Praha: Arsci, 2013.

GALÍK, Josef. Panorama české literatury. Literární dějiny od počátků do současnosti). Lubomír Machala – Eduard Petrů (eds.). Olomouc: Rubico, 1994.

PAPOUŠEK, V. *Egon Hostovský. Člověk v uzavřeném prostoru*. Jinočany: H&H, 1996.

PECHAR, J. Nad knihami a rukopisy. Praha: Torst, 1996.

PELÁN, J. *Bohumil Hrabal. Pokus o portrét*. Praha: Torst, 2002.

POHANKOVÁ, K. Směřování mladé generace v próze osmdesátých let, Česká literatura, 1996, č. 2, s. 181–187.

POHORSKÝ, M. Zlomky analýzy. K poválečné české literatuře. Praha: Český spisovatel, 1990.

POLÁČEK, J. Příběh spalovače mrtvol. Dvojportrét Ladislava Fukse. Praha: Plus, 2013.

PŘIBÁŇ, Michal, ed.: Z dějin českého myšlení o literatuře IV (1970–1989)

http://www.ucl.cas.cz/edicee/?expand=/antologie/zdejin/4

PYTLÍK, R. *Bohumil Hrabal*. Praha: Československý spisovatel, 1990.

RICHTEROVÁ, S. Místo domova. Brno: Host, 2004.

RICHTEROVÁ, S. Ticho a smích. Studie z české literatury. Praha: Mladá fronta, 1997.

ROTH, S. Hlučná samota a *hořké štěstí Bohumila Hrabala*. Přel. Michael Špirit. Praha: Pražská Imaginace, 1993.

SCHNEIDER, J. K současnému českému vědeckofantastickému románu, Acta Universitatis Palackinae Olomucensis. Facultas philosophica. Philologica. Studia bohemica, 1989, s. 59, s. 91–98.

SCHNEIDER, J. Páral postmodern/science fiction, Acta Universitatis Palackinae Olomucensis. Facultas philosophica. Philologica. Studia bohemica, 2000, sv. 8. Olomouc: UP, s. 121–129.

Slovník české literatury po roce 1945

http://www.slovnikceskeliteratury.cz/

Slovník české prózy 1945 – 1994. Blahoslav Dokoupil a Miroslav Zelinský. Ostrava: Sfinga, 1994.

SUCHOMEL, M. Co zbylo z recenzenta. Literární kritika 1954 – 1994. Brno: Vetus Via, 1995.

SVATOŇ, V. Český román? Vaculíkův Český snář, in týž, Z druhého břehu. Studie a eseje o ruské literatuře. Praha: Torst, 2002, s. 549–554.

SVOZIL, B. Krajiny života a tvorby Oty Pavla. Praha: Akropolis, 2003.

Škvorecký 80. Sborník z mezinárodní konference o životě a díle Josefa Škvoreckého, která se uskutečnila v Náchodě u příležitosti autorova životního jubilea ve dnech 22. – 24. září 2004. Helena Kupcová a Michal Přibáň (eds.). Praha: Literární akademie Josefa Škvoreckého, 2005.

ŠKVORECKÝ, J. Podivný pán z Providence a jiné eseje. Praha: Ivo Železný, 1999.

TRÁVNÍČEK, M. *Pouť a vyhnanství. Život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996.

TRENSKÝ, P. *Josef* Škvorecký. Přel. Aleš Haman. Jinočany: H&H, 1995.

ZACHOVÁ, A. Antropologické konstanty Klimentova Basic love, in táž, Mýtus jako paměť prózy. I*nterpretace vybraných textů umělecké literatury*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2001, s. 49–56.

ZACHOVÁ, A. Intertextualita v románech Vladimíra Párala, Česká literatura, 1997, č. 5, s. 487–503.

ZGUSTOVÁ, M. *V rajské zahradě trpkých plodů. O životě a díle Bohumila Hrabala*. 2. upr. vyd. Praha: Odeon, 2004.

9 DRAMA V LETECH 1969–1989

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se dozvíte:

- o dramatu v letech 1969 – 1989 obecně;
- o dramaturgii divadel v letech 1969 – 1989;
- o autorském divadle v letech 1969 – 1989;
- o dramatické tvorbě v exilu a samizdatu v letech 1969 – 1989.

CÍLE KAPITOLY

Budete schopni:

- orientovat se v dramatice let 1969 – 1989;
- učinit si představu o podobách dramatu let 1969 – 1989;
- ujasnit si pojmy apokryfní, historické, etické, psychologické, komediální, burleskní, metaforické, modelové, absurdní, expresivně experimentální, muzikálové, revuální, satirické, polyfonické, poetické pocitové, bytové, knižní, autorské, exilové drama.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

drama, apokryf, historie, komedie, satira, burleska, expresivita, experiment, absurdita, satira, muzikál, revue, polyfonie, epičnost, bytové drama, knižní drama, modelové drama, exil.

9.1 Oficiálně uváděná dramatická tvorba a autorská divadla (1969 – 1989)

Normalizace v oblasti kultury zasáhla obzvlášť výrazně českou dramatickou tvorbu. Na počátku 70. let se kvalitní divadelní hry na oficiálních divadelních scénách téměř neobjevovaly. Vzniklé vakuum zaplňovali programoví pracovníci divadel uváděním her slovenských a sovětských autorů. Kromě toho dramaturgové adaptovali klasickou českou prózu,

např. Šrámka, Vančuru, Poláčka, Olbrachta apod. Hypertrofie adaptací byla jednak projevem krize původní dramatické tvorby, jednak se v ní hledala východiska v situaci změněného společenského klimatu. Vynucené hledačství bylo typické pro malá divadla experimentálního typu. K divadlům tohoto druhu, která vznikla již v 50. a v první polovině 60. let (Semafor, Divadlo Na zábradlí, Činoherní klub aj.) přibyla další, například pražské Divadlo na okraji, v Prostějově vzniklé Hanácké divadlo (HaDivadlo) nebo pardubické Divadlo Na drážce. (Cit. podle L. Machaly a E. Gilka.)

* * *

V průběhu tohoto období zasáhli do vývoje oficiální dramatické tvorby zejména O. Daněk a J. Šotola.

Oldřich Daněk od poloviny 70. let směřuje k básnickému podobenství s filozofickým rozměrem a zároveň značně posiluje epizaci dramatické formy.

K Šotolovým dramatům o střetech mezi vitální podstatou individua a odosobněnými společenskými institucemi (stát a jeho dějiny) náleží jak dramata napsaná v žánru aktualizované historické hry, tak texty usilující o nepřímé pojmenování autorova životního pocitu z tzv. normalizace.

Dramatická tvorba Josefa Boučka (1932 – 1995), čítající více než dvacet titulů, se vyznačuje kultivovaností slova a úsilím o zachycení existence člověka v celé její složitosti. Lze ji zhruba rozdělit do dvou skupin. První tvoří hry ze života současníků, často nesené lyrickým tónem, v němž Bouček navazuje na šrámkovsko-hrubínovskou větev české dramatiky. Druhou skupinu tvoří hry námětově čerpající z minulosti, v nichž však autor posunuje zřetelně historické téma do obecnější i aktuální etické problematiky.

Dramatik, prozaik, filmový a televizní scenárista **Jan Jílek** (1933 – 2011) v průběhu 70. a 80. let napsal také groteskně-komické hry pro dospělé ve stylu tragikomedie ze současného života obyčejných lidí. Jako herec působil v pražském Divadle Jiřího Wolkra až do předčasného odchodu do důchodu (1991). Dcera Michaela Jílková (*1968), původně televizní zpravodajka a publicistka, pracuje jako televizní moderátorka. (Cit. podle Š. Otčenáška.)

Prozaik a dramatik **Radoslav Lošťák** (1935 – 1992) se v r. 1969 stal lektorem, později dramaturgem Divadla Oldřicha Stibora v Olomouci, odkud přešel v r. 1978 do činohry Národního divadla v Praze; zde působil jako dramaturg až do předčasné smrti.

Těžištěm jeho dramatické tvorby je volná trilogie her ze současnosti, které pokračují v linii hrubínovské poeticko-psychologické dramatiky.

Dramatička, prozaička, autorka knížek pro děti **Daniela Fischerová** (*1948), dcera hudebního skladatele Jana F. Fischera (1921 – 2006) a překladatelky Olgy Frankové (1909 – 1969), ukončila studia dramaturgie a scenáristiky na FAMU v r. 1971. Krátce pracovala ve

scenáristickém oddělení Filmového studia Barrandov (1972), 1973–74 jako odpovědná redaktorka nakladatelství Orbis. Poté ve svobodném povolání, jako pedagožka působila externě i na DAMU. Dlouhodobě lektoruje kursy nonverbální komunikace (mj. na přehlídce amatérského divadla Jiráskův Hronov a na Wolkrově Prostějově). Hry D. Fischerové ze 70. a 80. let míří v reakci na tzv. normalizaci k postižení obecné krize hodnot a soustředěně se zabývají zvláště problémem střetávání individua s mechanismy moci.

Dramatik, publicista, autor rozhlasových her, filmový a televizní scenárista **Karel Steigerwald** (*1945), studium scenáristiky na pražské FAMU (mj. u M. Kundery) ukončil v r. 1972. V letech 1973 – 1979 byl zaměstnán jako scenárista ve Filmovém studiu Barrandov. V následujícím desetiletí byl ve svobodném povolání, krátce (1984) pracoval jako dramaturg hraných pořadů v Krátkém filmu a navázal velmi úzký kontakt s Činoherním studiem v Ústí nad Labem. Od r. 1988 působil v Divadle Na zábradlí jako dramaturg, v letech 1990 – 1993 jako šéf činohry, poté byl krátce ve svobodném povolání. Později se věnoval převážně publicistice. Těžištěm Steigerwaldovy tvorby jsou práce dramatické, zaměřené téměř výhradně na společenskou a politickou satiru.

Divadelní a rozhlasový dramatik, teatrolog **Jan Vedral** (*1955) dálkově vystudoval dramaturgii na DAMU. V letech 1981 – 1983 byl odborným pracovníkem pražského Divadelního ústavu. K dramaturgické práci se vrátil v oddělení rozhlasových her Hlavní redakce literárně dramatického vysílání Čs. rozhlasu (1983 – 1985), a zejména pak v Divadle na Vinohradech, kde byl v letech 1986 – 1990 vedoucím dramaturgem. Vedralova dramatická, divadelní i rozhlasová tvorba je ovlivněna především jeho profesí dramaturga. Podstatnou část jeho díla proto tvoří dramatizace či adaptace, psané pro konkrétní divadelní soubory.

Prozaik, dramatik, televizní a filmový scenárista, autor rozhlasových her **Alex Koenigsmark** (1944 – 2013) ukončil studia dramaturgie a scenáristiky na pražské FAMU (mj. u M. Kundery) v r. 1973. V letech 1973 – 1974 byl zaměstnán jako dramaturg Filmového studia Barrandov, v letech 1975 – 1990 byl spisovatelem z povolání (s výjimkou r. 1979, kdy byl dramaturgem Činoherního studia v Ústí nad Labem). V r. 1990 se stal ředitelem odboru umění ministerstva kultury ČR. Od r. 1991 byl dramaturgem Komorního divadla komedie v Praze, v letech 1994 – 1997 působil ve stejné profesi na televizní stanici Prima. Poté opět ve svobodném povolání. Vedle tvorby pro film, televizi a rozhlas se Koenigsmark uplatnil i jako autor původních dramat a divadelních adaptací děl českých i zahraničních tvůrců a později také jako prozaik. Spojujícím rysem Koenigsmarkových psychologizujících divadelních her je tragikomičnost, důraz na etické hodnoty života a snaha o detailní vystižení charakterů hlavních hrdinů.

Dramatik a scénárista **Jindřich Fairaizl** (1934 – 1993) v r. 1953 přešel do vznikající Čs. televize, kde působil jako redaktor ve vysílání pro děti a mládež, od r. 1964 byl režisérem v oddělení dokumentaristiky. Po prověrkách v r. 1970 musel z televize odejít, nadále s ní však spolupracoval externě, stejně jako s Krátkým filmem Praha. V r. 1975 mu byla zakázána činnost v kulturních institucích. V r. 1990 byl jmenován ústředním ředitelem Čs. televize, v témže roce ze zdravotních důvodů rezignoval, dále zde působil jako režisér. Za-

hynul při autohavárii na silnici mezi Měchenicemi a Zbraslaví. Divadelní hry Fairaizl většinou situoval do současnosti. Pomocí neobvyklých příběhů, jež umožňují vyhrotit jednání postav a odhalit příčiny jejich činů, konfrontuje kontrastní lidské typy, reprezentanty odlišných životních názorů a postojů. Pro autora je příznačná morální apelativnost, až rigoróznost.

Autorsky se rovněž podílel na scénáři seriálu *Sanitka* (1984, r. J. Adamec, scénář + J. Hubač, Fairaizl neuveden).

Dramatik, autor rozhlasových her, scénárista, prozaik **Mirko Stieber** (*1945) od r. 1966 studoval na FAMU dramaturgii a scenáristiku (abs. 1971). Od r. 1972 působil jako scenárista Filmového studia Barrandov, od r. 1977 se věnuje pouze vlastní tvorbě. Základním tématem Stieberových divadelních, rozhlasových i televizních dramat je proces sebeuvědomování současníků, kteří – často potlačováni a nuceni ke konformnímu stylu života – dozrávají až k poznání základních, zdánlivě nesložitých etických principů bytí.

Režisér, scénárista a dramatik **Antonín Máša** (1935 – 2001) v letech 1957 – 1962 absolvoval filmovou a televizní dramaturgii na FAMU. Poté působil ve FS Barrandov jako dramaturg, scenárista a režisér. S nástupem tzv. normalizace byl nucen v r. 1971 odejít ze zaměstnání a jeho filmové i televizní scénáře byly staženy z výroby. Spolupracoval s FS Gottwaldov a Čs. televizí, od r. 1977 začal pracovat také pro divadlo. V r. 1990 se vrátil do FS Barrandov a zde působil jako vedoucí tvůrčí skupiny. Máša se soustřeďuje především na příběhy zachycující lidské úsilí o znovuobnovení potřebných životodárných hodnot, často v situacích obecného rozkladu a celkového společenského úpadku.

Dramatik, filmový a televizní scenárista **Otto Zelenka** (1931 – 2013) absolvoval v r. 1954 dramaturgii a scenáristiku na FAMU. Byl dramaturgem v pražské literárně-dramatické redakci Čs. televize, od r. 1956 dramaturgem Filmového studia Barrandov, od r. 1970 působil tamtéž jako scenárista. V letech 1991 – 1997 byl odborným asistentem na FAMU. Tvorbu O. Zelenky vyznačuje námětová a žánrová různorodost. Pro široké publikum psal divadelní hry s komediálními zápletkami, ale i společenskokritické hry se satirickým ostnem.

Základním prvkem komediálního herectví i dramatické a prozaické poetiky **Miroslava Horníčka** je stálá přítomnost komentujícího autorského subjektu. Cokoliv autor ve svých textech předvádí a vypravuje, je jím dříve či později ironizováno, „shozeno“ a zcizeno. Výchozí situace, již vždy rozvíjí se značným potěšením, je jím znovu a znovu proměňována a obracena naruby, vlastní pointu příběhů vytvářejí ironizující glosy. Na rozdíl od srovnatelné poetiky J. Wericha či I. Vyskočila tuto techniku Horníček nepoužívá k satirickému demaskování skutečnosti či k jejímu usvědčování z absurdity, nýbrž spíše k laskavé toleranci a zdůraznění relativity pravd o světě, k jejímu novému harmonizování a obohacení o poetizující rozměr. Dramatik, prozaik, autor muzikálových libret, televizní a filmový scenárista **Jiří Hubač** (1929 – 2011) od r. 1961, kdy debutoval jako televizní autor, působil jako dramaturg a vedoucí tvůrčí skupiny v redakci literárně-dramatického vysílání Čs. televize. Od r. 1974, kdy musel z politických důvodů z televize odejít, byl spisovatelem ve

svobodném povolání. Ve své převážně televizní tvorbě se Hubač věnoval živým otázkám dynamicky se proměňující moderní skutečnosti. Jednotlivé hry zpravidla stavějí na polaritě mezi obecně filozofickou, etickou problematikou a citovým světem současného člověka. Televizní zkušenost ovlivnila i Hubačovy práce psané pro divadlo. Těžištěm jsou modelová dramata, která analyzují české charaktery v mezních situacích, anticipujících duchovní atmosféru let normalizace. Zvláštní místo v pozdější autorově tvorbě téma alkoholismu a jeho důsledky pro jedince, rodinu i společnost.

Od založení divadla malých forem Paravan se těžiště tvorby satirika **Jiřího Roberta Picka** přeneslo na jeviště (jeho populární kabaretní scénky se hrály u ochotníků i na profesionálních scénách). Konstantním zůstávalo autorovo propojování aktuální satiry s poetikou absurdna a groteskna.

Ivan Vyskočil v r. 1958 založil s Jiřím Suchým Divadlo Na zábradlí, jehož uměleckým vedoucím se Vyskočil stal a v němž jako autor, režisér a herec pracoval až do r. 1962. V r. 1963 založil v rámci Státního divadelního studia volné autorské divadlo s paradoxním názvem Nedivadlo, které se stalo posléze jeho nejvlastnější autorskou i hereckou platformou. V Nedivadle, jež vystřídalo několik pražských scén (Reduta, Metro, Radiopalác, Dům kovoprůmyslu na Smíchově aj.), vytvořil Vyskočil několik text-appealových cyklů a variací, na nichž se podílela řada spolupracovníků. V letech 1970 – 1979 úzce autorsky spolupracoval zejména s P. Boškem, od r. 1972 také s P. Rutem. Vyskočil je tvůrcem specifického literárně-dramatického útvaru, stojícího na pomezí prózy a divadla, který nazval „nedivadlem“ a který se od 60. let stal jeho nejvlastnější tvůrčí doménou. V návaznosti na text-appealy vychází Nedivadlo z tvůrčího vyprávění, jež je chápáno i jako základní noetický postoj. Toto vyprávění však autor a herec v jedné osobě stále kombinuje s názorným předváděním i s interpretací a reinterpretací, přičemž cílem je dosáhnout co nejtěsnějšího a nejhlubšího dialogu s divákem. Nedivadlo tak pro Vyskočila bylo jakousi veřejnou autorsko-hereckou tvůrčí dílnou a jeho postupy výrazně ovlivnily i výstavbu jeho knižně vydaných textů.

Osudy divadla Semafor ovlivnilo tragické úmrtí Jiřího Šlitra (1969) a tzv. normalizace, v jejímž důsledku byl **Jiří Suchý** zbaven funkce uměleckého vedoucího (1970); postupně mu byly znesnadněny publikační možnosti: gramofonové desky vydával výjimečně, nejpozději od poloviny 70. let prakticky neměl přístup do rozhlasu a televize, knižně nepublikoval, nesměl hrát ve filmu. Od 70. let se stala tvorba Suchého skupiny v Semaforu (vedle ní zde působily též skupiny M. Šimka a J. Dvořáka) ojedinělým prostorem pro částečně nezávislou intelektuální zábavu, vědomě udržující a rozvíjející kontinuitu s obdobím 60. let. V r. 1990 se stal Suchý opět ředitelem Semaforu, jehož tradici specifického autorského divadla udržuje dodnes. Nejosvědčenější divadelní formou jsou úpro něj kabaret a revuální pásmo dialogů a písní spojených jednoduchým rámcem.

Stále významnější postavení si v českém dramatickém a divadelním umění 70 a 80. let získávala autorská divadla, označované někdy též jako *divadla studiového typu*. Ke společným rysům patřila mj. snaha o bezprostřední komunikaci s publikem, rezignace na klasický

dramatický tvar, hledání nových možností pro scénickou výpověď prostřednictvím netradičních předloh. Inspirující roly zde sehrály dva soubory vzniklé už v 60. letech – Studio Y a Husa na provázku (ten se musel za husákovského režimu přejmenovat na Divadlo na provázku).

Vůdčí osobnost souboru Studia Y **Jan Schmid** se rozhodujícím způsobem podílel na vzniku jeho specifické divadelní poetiky. Ať již jde o texty-libreta, které jsou východiskem ke kolektivním improvizacím a „jevištním montážím", o více či méně volné úpravy divadelních her jiných autorů, o dramatizace próz anebo i o původní divadelní hry, vždy je v jejich pozadí pojetí divadla jako syntetické a metaforické aktivity, založené především na osobité autorské herecké akci, v níž dominuje kontakt s publikem, improvizace, stylizovaná naivita, možnost neustále komentovat vlastní roli a také hudba a zpěv. V r. 1978 Studio Y přesídlilo z Liberce do Prahy. Zprvu bylo pod názvem Ateliér-Ypsilon součástí Státního divadelního studia, od r. 1981 scénou Divadla Jiřího Wolkera, od r. 1990 je samostatnou scénou.

Se značným ohlasem a uznáním se setkala tvorba herce, mima, režiséra **Boleslava Polívky** (*1949) v brněnském Divadle na provázku (dále DNP). Ve svých autorských pantomimických inscenacích, které si sám režíroval a vytvářel v nich hlavní role, se inspiroval klauniádou, komedií dell'arte i filmovou groteskou; záměrně přitom překračuje hranice žánru směrem k totálnímu herectví.

Hanácké divadlo (HaDivadlo) založil v sezóně 1974 – 1975 režisér **Svatopluk Vála** (*1943) v Prostějově, od r. 1980 tento soubor působil v Brně. Soubor do jisté míry navazoval na poetiku DNP a v souvislosti s jeho působením se často objevovala myšlenka tzv. pocitového divadla, považující pocit za jediný možný prostředek k nalezení pravdy zasuté za manifestačním obrazem skutečnosti. Jako základní princip komunikace sloužila atmosféra, naladění a souznění. Do repertoáru HaDivadla přispěl i jeho dramaturg **Josef Kovalčuk** (*1948), na jiných hrách se podílel dramatik, prozaik, režisér, herec **Arnošt Goldflam** (*1946). Goldflam v brněnském HaDivadle vedle svých nejvýznamnějších her inscenoval též několik společných projektů, v r. 1993 z HaDivadla odešel a od té doby ve svobodném povolání režíruje na řadě domácích i zahraničních scén. Dodejme, že Goldflamův otec se narodil ve Vídni, matka v Sokalu u Lvova (židovský původ ovlivnil formování Goldflamova životního postoje i zájmový okruh tvorby). V letech 1971 – 1976 studoval režii na brněnské JAMU. Od r. 1990 pedagogicky působí na Divadelní fakultě JAMU v Brně (v r. 2002 se habilitoval a v r. 2007 byl jmenován profesorem).

Goldflamova původní dramatická tvorba 80. a začátku 90. let se rozvíjela dvěma směry. První skupinu představují texty s uvolněnou dramatickou stavbou, které prostřednictvím série asociativně řazených scénických obrazů zobrazují hlavního hrdinu nezřídka s autobiografickými rysy a jeho „pouť světem". Druhou linii tohoto období tvoří monodramata, v nichž Goldflam vykreslil rozmanité portréty lehce deformovaných a někdy až bizarně působících charakterů.

Přemysl Rut studoval režii na DAMU, absolvoval v r. 1979. V letech 1980 – 1984 byl režisérem Slováckého divadla v Uherském Hradišti, kde také vedl kabaretní Malou scénu (do zákazu její činnosti 1983). V letech 1984 – 1990 vyučoval na hudebně-dramatickém oddělení Státní konzervatoře v Praze. Zároveň však již od r. 1972 už spolupracoval autorsky a interpretačně (klavírista, zpěvák, herec) s I. Vyskočilem. V letech 1987 – 1989 spoluredigoval samizdatovou revue O divadle, do níž také přispíval. V letech 1991 – 1992 byl redaktorem, posléze zástupcem šéfredaktora Literárních novin. V r. 1993 si zvolil svobodné povolání. Od r. 1999 začal externě spolupracovat s Katedrou autorské tvorby a pedagogiky DAMU, v r. 2003 se stal jejím vedoucím (v r. 2008 tamtéž jmenován profesorem). Rutovy dramatické texty, jejichž základní situace nezřídka vychází ze starších literárních předloh, mají podobu složitě komponovaných intelektuálních konstrukcí – podobenství o situaci člověka, hledajícího své postavení v absurdním světě nepravd a frází.

Pro poetické divadlo, které v r. 1969 založili M. Jelínek, P. Matějů a Z. Potužil (později se věnoval i filmové režii), zvolili jeho zakladatelé název Divadlo na okraji. Soubor se během necelých dvaceti let (zanikl v r. 1987) soustředil především na adaptace básnických a prozaických prací (Mácha, Páral, Hrabal, Fuks, Šotola aj.). (Cit. podle L. Machaly a E. Gilka.)

Výrazným způsobem se zapsala do české dramatické a divadelní tvorby dvojice **Zdeněk Svěrák** (*1936) a **Ladislav Smoljak** (1931 – 2010), jejichž tvorba se odvíjí zejména od fiktivní postavy českého všeuměla Járy Cimrmana, kterou autoři situovali na přelom 19. a 20. století, do stylizovaného obrazu rakousko-uherského mocnářství jako „idylické“ minulosti, předcházející první světové válce a dalším traumatům 20. století. Z komické parodie vědeckého bádání se zrodily semináře o životě a díle zapomenutého génia a o jeho přínosu pro jednotlivé oblasti umění a vědy, které obvykle tvoří úvodní část jednotlivých inscenací Divadla Járy Cimrmana (dále: DJC). Druhou část inscenací pak tvoří jednoaktovky, jejichž autorství je připsáno Cimrmanovi a které, v tematickém sepětí se seminářem, zpočátku parodovaly jednotlivé divadelní a literární žánry. Oba tvůrci jsou podepsáni pod nejzdařilejšími situačními filmovými komediemi 70. a 80. let (*Jáchyme, hoď ho do stroje*, 1974, r. O. Lipský; *Marečku, podejte mi pero*, 1976, r. O. Lipský), z nichž některé jsou tematicky bezprostředně spjaty s postavou Cimrmana (*Jára Cimrman, ležící, spící*, 1983, r. L. Smoljak) nebo s osudy jeho divadla (*Nejistá sezona*, 1987, r. L. Smoljak).

Cimrmanovská mystifikace a s ní spjaté divadelní hry a další texty si po desítky let nacházejí stále nové publikum; kult neexistujícího génia tak postupně překročil hranici divadla a literatury a tato postava, ale i vybrané okřídlené věty z jednotlivých her se staly organickou součástí nejširšího národního povědomí a frazeologie

Z nových divadel se v 80. letech prosadilo pražské divadlo Sklep, jehož zrod je spojován se jmény **Milana Šteindlera** (*1957) a **Davida Vávry** (a sklepem jeho babičky). Kolem r. 1978 se začíná utvářet jádro souboru – kromě Vávry a Šteindlera ještě přibyl J. Burda, T. Vorel, F. Váša, E. Holubová a T. Hanák. První veřejné vystoupení se uskutečnilo v r. 1978, o dvě léta později měla premiéru první celovečerní sklepácká hra *Muzikál*, jejímiž autory

byli **Tomáš Vorel** (*1957) a **David Vávra** (*1957). Od r. 1980 vystupuje soubor v kulturním domě Dobeška, který se stal jeho domovskou scénou na další dlouhá léta. Krom toho soubor hostoval na různých významnějších pražských místech, ale také mimo Prahu.

Divadlo Sklep bylo hlavním *spiritem agens* skupiny Pražská 5 (též Pražská pětka) dále tvořené divadly Mimóza (pantomimická skupina), Vpřed (recitační skupina), Kolotoč (výtvarné divadlo) a Křeč (baletní jednotka), která představovala nejvýraznější generační hnutí 70. a 80. let a přinesla oživení tehdejší divadelní scény. Všechny spolky propojoval osobní, životní, filosofický a estetický názor. Činnost Pražské 5 pronikla i do televizní oblasti, když v r. 1988 režíroval T. Vorel film *Pražská pětka*, ve kterém divadlo Sklep připravilo pátou část nazvanou *Na Brigádě*. Film spolu s dalšími televizními scénkami a písničkovými klipy přinesl souboru další příznivce.

9.2 Dramatická tvorba v exilu a samizdatu (1969 – 1989)

Po r. 1969 nastala poněkud jiná situace než dříve, kdy se dramatická tvorba autorů vyřazených z přirozených podmínek a zejména zbavených inscenizačních možností svých her ocitla na samém okraji jejich tvůrčího úsilí jak v exilu, tak samizdatu (snad s výjimkou surrealistických textů V. Effenbergera a K. Hynka). Dramatizační umění mělo totiž v 60. letech výrazný podíl na iniciování a posilování demokratizačních tendencí a jeho někteří představitelé (zejm. V. Havel) se stali mezinárodně uznávanými. Poté, co s vlivem normalizace zmizely z českých jevišť hry V. Havla, I. Klímy, P. Kohouta, M. Kundery F. Pavlíčka a dalších, hledaly se způsoby a možnosti, jak doma i v zahraničí zabránit úplnému umlčení diskriminovaných autorů. Jednou z cest byla zahraniční vydání (česká i překladová) prací autorů odsunutých režimem na okraj kulturního a divadelního života, popřípadě jejich inscenování na zahraničních scénách (poměrně často a úspěšně se tak dělo zejména v německy mluvících zemích). V domácích poměrech byly dramatické texty šířeny samizdatovou formou, vznikla tzv. bytová divadla, frekventované bylo tzv. „pokrývačství“, kdy místo původních autorů byla uváděna jména osob, které byly přijatelné režimem. Také v neoficiální dramatické tvorbě bylo na začátku 70. let patrný značný počet dramatizací prozaických i básnických děl či adaptací her jiných tvůrců, což opět mohlo souviset s hledáním nové ideové a tematické orientace v značně proměněné a neliberální atmosféře normalizačního režimu. (Cit. podle L. Machaly a E. Gilka.)

Teatrolog a dramatik **Jan Kopecký** (1919 – 1992) učil na DAMU (v r. 1950 docent, v r. 1959 profesor) a od r. 1960 byl profesorem a vedoucím katedry dějin a teorie divadla na FF UK, v letech 1968 – 1969 byl náměstkem ministra kultury. V období let 1966 – 1969 působil jako viceprezident International Theatre Institute. V r. 1971 musel FF opustit a dva roky byl nezaměstnaný. Od r. 1973 do odchodu do důchodu v r. 1982 pracoval jako čerpač n. p. Vodní zdroje. V r. 1990 se vrátil jako profesor na FF UK. V druhé polovině 60. let Kopeckého tvorba vyvrcholila objevením životnosti lidových barokních her.

Divadelní teoretik, historik a kritik, autor divadelních her, dramatizací a adaptací **Jaroslav Vostrý** (*1931) se v r. 1964 stal dramaturgem Státního divadelního studia Praha;

v jeho rámci 1965 založil spolu s L. Smočkem pražské divadlo Činoherní klub a stal se jeho uměleckým šéfem, uplatňoval se zde také jako režisér, dramaturg i autor. Od prosince 1963 byl současně odborným asistentem na DAMU, kde přednášel teorii dramatu a divadla a vyučoval dramaturgii. Koncem r. 1972 byl z politických důvodů zbaven funkce uměleckého šéfa Činoherního klubu a v červenci 1973 z divadla propuštěn, v r. 1977 byl propuštěn i z DAMU. Na DAMU se směl vrátit až v r. 1987, v r. 1990 se zde habilitoval; v r. 1992 byl jmenován profesorem pro obor dramaturgická tvorba; v letech 1993 – 1995 vykonával funkci rektora AMU, nyní působí na katedře teorie a kritiky DAMU. V lednu 1990 se znovu stal uměleckým šéfem Činoherního klubu a po hospodářskosprávním osamostatnění divadla byl do r. 1993 jeho ředitelem. Výchozími dramatizacemi, napsanými spolu s A. Vostrou spoluvytvářel programovou snahu Činoherního klubu o neideologické divadlo groteskního realismu.

Dramatik, prozaik, autor písňových textů; politik **Milan Uhde** v letech 1967 – 1971 externě působil na JAMU v Brně. V letech 1971–89 byl ve svobodném povolání, nesměl však z politických důvodů publikovat ani být jinak veřejně literárně činný. Byl signatářem Charty 77 a členem redakčního kruhu samizdatových Lidových novin (1988 – 1989). V letech 1990 –1992 působil jako ministr kultury ČR. V r. 1996 se habilitoval na JAMU, v letech 2001 – 2006 pedagogicky působil na Literární akademii v Praze. V letech 1999 – 2006 byl členem Rady Českého rozhlasu, od r. 2007 je členem Rady České televize, od r. 2011 jejím předsedou. Výrazná byla Uhdeho anonymní spolupráce s brněnským Divadlem Na provázku, které uvádělo jeho dramatizace pod jménem režiséra Z. Pospíšila. Podle hry Divadla Na provázku *Balada pro banditu* vznikl i stejnojmenný film (1978, r. V. Sís). Ve hře z tradičního příběhu koločavského zbojníka stírá historicky falešné motivy jeho boje za sociální spravedlnost a akcentuje vnitřní rozporuplnost hlavního hrdiny i dalších postav. Podstatná část Uhdeho tehdejší dramatické tvorby však mohla do širšího povědomí vstoupit až po r. 1989. Sjednocujícím prvkem dramatikovy pestré žánrové palety byla reflexe sociální atmosféry za tzv. normalizace, z níž autor opět vyzvedával zvláště groteskní a paradoxní prvky a situace.

Václav Havel byl v r. 1969 obviněn z podvracení republiky, od r. 1970 nesměl oficiálně publikovat. Dne 1. 11. 1975 se v Horních Počernicích konalo ochotnické představení Havlovy *Žebrácké opery* „na téma“ J. Gaye, jež se stalo záminkou pro rozsáhlou policejní akci proti autorovi, hercům i některým divákům. Téhož roku Havel založil samizdatovou Edici Expedice. V samizdatu vyšly čřetné Havlovy hry, v zahraničí byly uvedeny též rozhlasové adaptace jeho her.

V polovině 70. let Havel našel novou inspiraci v osobní a politické situaci disidentů. Prostřednictvím postavy Ferdinanda Vaňka, hrdiny několika aktovek, srovnával nekonformní společenský postoj s chováním těch, kteří se přizpůsobili podmínkám tzv. normalizace

Pavel Kohout navázal v aktovkách ze 70. let na Havlovu postavu disidentského intelektuála Ferdinanda Vaňka. Jejich civilně pojatí hrdinové jsou buď vtahováni do absurdních situací (často s prvky hororu) a postupně přiváděni k aktivní dobrovolné spolupráci

s mocí, nebo jsou nuceni čelit „přirozeným“, leč nepochopitelným situacím, jaké se nabízejí v „reálném socialismu“ či v „reálném kapitalismu“. Příležitostně Kohout působil jako režisér, zejména svých her; již od 50. let spolupracoval při inscenacích s domácími i zahraničními scénami, později byl do zahraničí zván též k samostatné režijní práciVznikly též cizojazyčné rozhlasové adaptace jeho her v Německu, Anglii a Polsku. (Cit. podle V. Brožové, resp. V. Košnarové.)

Divadelní hry **Egona Bondyho**, které vznikaly vesměs na přelomu 60. a 70. let, nezapřou vliv poválečného surrealismu a jeho experimentů s dramatickým textem (V. Effenberger, K. Hynek). Autor zde staví na estetice ošklivosti, trapnosti, paradoxu, absurdity a plebejskosti, vytváří satiry, v nichž demaskuje a podrývá mechanismy totalitní moci.

Ladislav Smoček se během tzv. normalizace věnoval především režii. Ve shodě s povahou vlastního dramatického díla byly Smočkovi jako režisérovi zvlášť blízké takové hry, které jsou významově nejednoznačné, mísí žánrové polohy a umožňují sledovat na jevišti skryté podoby lidské mentality.

Umělecký ředitel Divadla na Vinohradech v letech 1965 – 1970 **František Pavlíček** po vyhazovu z divadla pracoval v 70. letech v různých dělnických profesích (skladník, pomocný dělník, domovník apod.), později odešel do důchodu. V lednu 1977, několik dní po podpisu Charty 77, byl spolu s O. Ornestem, J. Ledererem a V. Havlem zatčen, dva měsíce vězněn a v r. 1978 odsouzen na sedmnáct měsíců s podmínečným odkladem na tři roky. V r. 1990 byl jmenován ústředním ředitelem Čs. rozhlasu, od r. 1992 byl opět v důchodu. V komorním monodramatu *Dávno, dávno již tomu, Zpráva o pohřbívání v Čechách*, napsaném pro herečku V. Chramostovou (premiéra proběhla v jejím bytě o Vánocích 1979; divadelní prem. 1990), zachytil poslední roky života B. Němcové. Text dramatu, sestavený působivou technikou montáže vzpomínek, úvah, vnitřních pocitů i společenských a historických reflexí, střídá fiktivní monolog s citacemi autentických dokumentů.

V návratu **Josefa Topola** k celovečerní dramatice se metaforicky odrážejí okupační události a počátky tzv. normalizace. Téma životního účtování je úporným hledáním smyslu umělecké tvorby a autenticity vlastního bytí.

Většina prací **Ivana Klímy** ze 70. a 80. let vycházela jednak v četných překladech v zahraničí, jednak doma v samizdatových edicích. Kruté mocenské manipulace odhalovaly od poloviny 60. let jak Klímovy prózy, tak i jeho dramata, z nichž některá mají i rysy politické satiry. Pod silným vlivem absurdního dramatu a F. Kafky, k němuž se Klímovy prózy hlásí i četnými odkazy, tíhne jeho tehdejší tvorba k modelovosti a alegorii, sílí v ní pesimismus a skepse.

Pavel Landovský spolu s V. Chramostovou, V. Třešňákem a T. Boučkovou účinkoval r. 1978 v bytové inscenaci Kohoutovy adaptace Shakespearova *Macbetha* (*Play Macbeth*). V samizdatových edicích vyšly Landovského divadelní hry. Groteskní prvky Landovského dramatické tvorby nejsou svázány s filozoficky pojatou, obecně existenciální absurditou,

ale vyrůstají z každodenní reálné zkušenosti, například z prožitku tzv. normalizace v 70. letech.

Divadelní a rozhlasové hry **Karola Sidona** byly zpravidla komponovány podle principu paraboly: např. v *Labyrintu* nalézáme – s odkazem na J. A. Komenského – podobenství o samotě a osamění. Sidonově dramatice je společný důraz na univerzální analogie, jimiž se demonstruje existenciální trauma lidského bytí; postupně do ní výrazně proniká také inspirace tradiční židovskou mytologií, v níž autor shledává stále přesvědčivější paralely s přítomností.

Iva Procházková se věnovala rovněž dramatické práci. V Realistickém divadle Zdeňka Nejedlého v Praze se měla v r. 1975 uskutečnit premiéra její prvotiny *Venušin vrch* (1974s.), představení však bylo pro Prahu zakázáno; hra byla uvedena v r. 1976 v Jihlavě a poté v Liberci a Spišské Nové Vsi. Po r. 1990 píše scénáře pro Českou televizi.

Mezi exilové dramatiky se ke konci svého života zařadil také **Egon Hostovský** divadelní hrou *Osvoboditel se vrací* (Kolín n. R. 1972, spolu s novelou *Epidemie*). (Cit. podle B. Svadbové.)

Exulantskou frašku **Josefa Škvoreckého** *Bůh do domu* (Toronto 1980, i prem.; rozmnož., 1992) uvedla ochotnická scéna Nové české divadlo v Torontu. (Cit. podle M. Špirita.)

Jan Novák se k tématu české reality konce 60. let a k traumatům českých emigrantů v cizím prostředí obrací rovněž ve svých dramatech: v prvotině *Czechs* („Čížci“, tj. americké označení Čechů v emigraci; Chicago 1979) a ve hře *Bohemian Heaven* („České nebe“; New York 1980).

Ludvík Aškenazy svou vnitřní kontinuitu si účastí na lidských osudech a důrazem na psychologickou hodnověrnost jednajících osob zachovávají také rozhlasové a divadelní hry, jejichž dramatickou formu uvolňuje všestranná lyrizace textu, meditativnost a záliba v kupení poetických detailů. Prózy L. Aškenazyho bývaly často dramatizovány a uváděny především na půdě amatérských divadel. Aškenazy se po celý život věnoval zejména rozhlasové dramatice. Jeho hry z 60. let byly nastudovány a vysílány v zahraničí (zejména na německojazyčných stanicích, též četné překlady do holandštiny), v exilu psal Aškenazy naopak německy a tyto hry pro dospělé i dětské posluchače byly po r. 1989 překládány do češtiny. Aškenazy je autorem scénářů k několika filmům. V některých západoněmeckých televizních filmech působil Aškenazy také jako herec. Oba jeho synové, Heinrich (Jindřich) a Ludwig Mannové, nyní pracují jako filmoví režiséři.

Karel Hvížďala (*1941) známý hlavně svými rozhovory s osobnostmi českého disentu, napsal mj. několik rozhlasových her, podílel se na rozhlasových seriálech. V exilu žil Hvížďala v Bonnu a byl zaměstnán v Rádiu Svobodná Evropa. V květnu 1990 se vrátil do Prahy a nastoupil v redakci deníku Mladá fronta (posléze Mladá fronta Dnes) jako šéfreportér. V r. 1993 nastoupil do týdeníku Mladý svět a od dubna 1993 byl jeho šéfredaktorem. Na

podzim 1994 založil časopis Týden a stal se jeho šéfredaktorem. Od r. 1999 je ve svobodném povolání. (Cit. podle V. Novotného, resp. M. Přibáně.)

Vladimír Škutina (1931 – 1995), jenž byl zaměstnán v Čs. televizi od října 1967 do července 1969, v srpnu 1968 byl jedním z moderátorů provizorního vysílání. V srpnu 1969 byl zatčen a vyšetřován zprvu ve vazbě, poté na svobodě, v r. 1971 odsouzen; z vězení byl propuštěn v dubnu 1974. Na konci roku 1978 byl nucen vystěhovat se do Švýcarska. Žil v Curychu, od r. 1979 zde byl vedoucím redaktorem časopisu Magazín, do něhož sám také hojně přispíval, a na něj navazujícího Reportéra (1984 – 1990). V r. 1990 se vrátil do Prahy. V 70. a 80. letech Škutina své texty sytil karikaturami komunismu a sovětského bloku.

ŘEŠENÁ ÚLOHA

Uveďte dominantní proudy a směry v české divadelní a dramatické tvorbě v letech 1969 – 1989.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vypůjčíte si z knihovny soubor *V hlavní roli Ferdinand Vaněk* (Praha, Academia, 2006) a zamyslete se nad zobrazením absurdity života v období tzv. normalizace a nad prostředky, kterými je tato absurdita dosahována v dramatickém textu. Jde zejména o „vaňkovky“: hry V. Havla z období 70. – 80. let (*Audience*, *Vernisáž*, *Protest*). Srovnejte je s „vaňkovkami“ P. Kohouta (*Atest*, *Marast*, *Safari*), P. Landovského (*Arest*, *Sanitární noc*) a J. Dienstbiera (*Příjem*).

ÚKOL K ZAMYŠLENÍ

Zamyslete se nad zpracováním, resp. variacemi M. Uhdeho na Olbrachtova *Nikoly Šuhaje loupežníka*, která byla uváděna pod titulem *Balada pro banditu* (1975, in *Balada pro banditu a jiné hry na zapřenou*, 2001) Divadlem na provázku. (Konfrontovat můžete i s filmovým zpracováním režisérem V. Sísem a do audiosluchátek příležitostně pustit hudbu z CD *Písničky z Balady pro banditu*, 2012.)

PRO ZÁJEMCE

Formou např. sledování her Divadla Járy Cimrmana z televizního záznamu, popř. DVD nebo jiných nosičů (některé divadelní hry DJC vyšly na LP a později na CD) se zamyslete

nad pojmem cimrmanovská mystifikace a pokuste se charakterizovat prostředky, jimiž je jí dosahováno.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Pokuste se např. prostřednictvím internetového vyhledavače zjistit, které z divadelních her českých dramatiků 1969 – 1989 jsou schopny oslovit současného diváka (např. jsou hrány v divadlech v ČR v posledních několika letech).

SHRNUTÍ KAPITOLY

Aktualizované historické hry

Šotola, Daněk

Psychologické a poeticko-psychologické, psychologizující hry

Bouček, Lošťák, Koenigsmark, Stieber

Komedie a tragikomedie

Jílek, Koenigsmark, Zelenka, Hubač

Antiiluzivní, epické drama

Fischerová, Steigerwald, Vedral

Společenskokritické drama

Steigerwald, Fairaizl, Máša, Zelenka

Humoristické, satirické, konverzační, text-appealové hry

Horníček, Hubač, Pick, Vyskočil

Muzikálové a revuální hry

Jiří Suchý

Modelové drama

Hubač

Divadla studiového typu (autorské divadlo)

- Divadlo Y

Schmid

Divadlo Járy Cimrmana

Smoljak, Svěrák

Divadlo na provázku

Polívka, spolupráce: Ludvík Kundera

Hanácké divadlo (HaDivadlo), poetika tzv. pocitového divadla

Vála, Kovalčuk, spolupráce: Goldflam, Rut

Divadlo na okraji (poetické divadlo)

Miki Jelínek, Matějů, Potužil

Pražská 5

- Sklep

Vávra, Šteindler, Burda, Vorel, Hanák

- Mimóza
- Vpřed
- Kolotoč
- Křeč

Dramatická tvorba v exilu a samizdatu

Kopecký, Vostrý, Uhde, Havel, Pavel Kohout, Milan Kundera, Bondy, Smoček, Pavlíček, Ivan Klíma, Landovský, Sidon, Iva Procházková, Hostovský, Jan Novák, Aškenazy, Tigrid, Hvížďala, Škutina

OTÁZKY

Kteří divadelní autoři a dramatici navazují v 70. – 80. letech na šrámkovsko-hrubínovskou, lyrizující a psychologizující linii české dramatiky?

ÚLOHA Č. 1

Zjistěte, kteří autoři navazují v letech 1969 – 1989 na antiiluzivní, brechtovskou linii epického divadla? Jaké divadelní prostředky jsou pro tento přístup typické?

ÚLOHA Č. 2

Seznamte se s anonymním článkem Kdo je Václav Havel (*Rudé právo* 69, 1989, č. 46, 23. 2., s. 4), zamyslete se nad jeho obsahem a způsobem argumentace při hodnocení Havlových občanských a politických postojů (též in M. Přibáň, ed.: *Z dějin českého myšlení o literatuře IV, 1970 –1989*, Praha: ÚČL AV ČR, 2005, s. 76–82). Text pamfletu lze srovnat s knihou J. Šulce *Politika jako absurdní drama – Václav Havel v letech 1975 – 1989* (Praha – Litomyšl: Paseka, 2013).

PRŮVODCE STUDIEM

V období nastupující normalizace chyběli dramatické produkci nejen tvůrci, nové myšlenky, ale i diváci. Tato situace byla řešena celou řadou divadelních adaptací her či próz, které byly přijatelné cenzurou. Autoři nových divadelních her, kteří měli přístup oficiálně či skrytě (přes tzv. pokrývání) na divadelní scény, nemohli pojmenovávat skutečnost přímo, proto sázeli na metaforizované komunikáty, které obsahovaly zašifrovaná, ale divákům srozumitelná mimodivadelní společenská a politická sdělení. Tvůrci kladli větší důraz na podtexty, neverbální komunikaci, často jen na evokaci spikleneckého pocitu čehosi zakázaného, pouze naznačovaného. Žánrově se čerpalo z nejrůznějších podobenství, tragických (tragikomických) moralit a grotesek, jejichž význam bylo možné využít v nové situaci nebo do nich úpravami vložit aktualizovaný význam, a to i na bázi cenzurou tolik nepodezřívané klasiky nebo nově aktualizovaných témat z historie. Došlo i k přesunu hodnot z centra víc k okraji, periferii, kde se naskýtala větší možnost experimentu a obecně úniku cenzurnímu tlaku, takže celá řada významných režisérů ať už z donucení (vyhazovem) nebo dobrovolně opouštěla velká kamenná divadla a častěji se uchylovala do autorských či studiových divadel, popřípadě odcházela z Prahy a pokoušela se o divadelní práci (stabilní nebo pohostinskou) jinde. Tím se malé scény stávaly jednou z nejdůležitějších tvůrčích platforem českého divadelnictví 70. – 80. let. Významné režisérské osobnosti hostovaly v již zavedených divadlech studiového typu (E. Schorm, J. Kačer, J. Grossman v libereckém Divadle Y), popřípadě se obrozovaly některé scény v krajských městech (Ústí n. L., kde z původně kabaretní scény Kladivadla vzniklo Činoherní studio s výrazným autorským, režisérským i hereckým zázemím), Plzeň, Ostrava či tehdy okresní města Olomouc, Pardubice (Divadlo Na drážce) apod., které dostávaly nové umělecké impulzy od významných režisérských i autorských osobností 60. let. Tato divadla uměleckým programem navazovala na divadla

malých forem, z nichž se za normalizace podařilo udržet jen velmi málo, některá byla zrušena (Rokoko), jiná přetrvávala za cenu neustálého boje za své uchování (Semafor). Vlivem potřeby bližší komunikace mezi herci a diváky se proměňovala se i scénografie a prostor pro hraní (uplatňovaly se divadelní sály menších rozměrů, kluby apod.) Své poetice ponejvíce zůstala věrná divadla, která již v 60. letech šla vlastní cestou – Divadlo Járy Cimrmana, Divadlo na provázku (později se připojuje HaDivadlo s osobitou poetikou pocitového divadla, pražské poetické Divadlo na okraji). V 80. letech nastupuje generační seskupení Pražská 5, z něhož se divadlo Sklep vyprofilovalo v autorské divadlo s neodadaistickou poetikou, někdy označované za „divadelní postmodernu“. V polovině 80. let na sebe upozornil P. Rut s „amatérským souborem profesionálních divadelníků“ Malé české divadlo. Klima disentu formovalo tzv. bytové divadlo (V. Chramostová aj.). V prostředí amatérských divadel se rozvíjelo několik později významných osobností (P. Lébl a J. A. Pitinský, vl. jm. Z. Petrželka).

DALŠÍ ZDROJE

ČUNDERLE, M. – ROUBAL, J. *Hra školou. Dvakrát o Ivanu Vyskočilovi*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 2001.

Divadlo Járy Cimrmana, sv. 12. Dodatky. Jan Beránek a Miloš Moník (eds.). Praha – Litomyšl: Paseka, 1998.

Divadlo Sklep v písních a obrazech, Theater Sklep in den Liedern und Bildern, Sklep Theatre in Songs and Pictures. David Noll (ed.). Praha: Noll Servis, 1991.

HÁJEK, I. *Prokletá i požehnaná. Eseje o české literatuře*. Martin Pilař (ed.). Přel. Karolina Slámová. Praha: Dokořán, 2007.

HOFFMANN, B. *České drama a divadlo ve druhé polovině 20. století. Ukázky s komentáři*. Praha: Blug, 1992.

HOŘÍNEK, Z. *Cesty moderního dramatu*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1995

HOŘÍNEK, Z. Člověk v systému a mimo sytém, *Divadelní revue*, 1996, č. 3, s. 3–10.

HOŘÍNEK, Z. *Divadlo mezi modernou a postmodernou*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1998.

HOŘÍNEK, Z. Josef Topol 1995, *Divadelní revue*, 1995, č. 3, s. 65–72.

JANOUŠEK, P. et alii. *Dějiny české literatury 1945–1989*, IV. Praha: Academia, 2008.

JANOUŠEK, P. *Ivan Vyskočil a jeho neliteratura*. Brno: Host, 2009.

Jan Schmid: režisér, principál, tvůrce slohu. Jan Dvořák et alii (edd). Praha: Pražská scéna, 2006.

Josef Topol a Divadlo za branou. Barbara Topolová-Mazáčová (ed.). Praha: Český spisovatel, 1993.

JUST, V. et alii. Česká divadelní kultura 1945–1989 v datech a v souvislostech. Praha: Divadelní ústav, 1995.

JUST, V. Příspěvek k jazyku experanto aneb dramatické neosoby Václava Havla, *Divadelní revue*, 2004, č. 3, s. 3–15.

KÖNIGSMARK, V. *Bloudění a východiska. České drama a divadlo šedesátých až osmdesátých let*. Praha: Silueta, 1990.

KOSATÍK, P. *Fenomén Kohout*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2001.

KOVALČUK, J. *Autorské divadlo 70. let. Vztah scénáře a inscenace*. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1982.

KOVALČUK, J. *Od tématu ke scénáři. Příprava inscenace v autorském divadle*. Brno: Městské kulturní středisko S. K. Neumanna, 1985.

MACHONIN, S. *Šance divadla*. Praha: Divadelní ústav, 2005.

MIKULKA, K. Nejodvážnější z povolených. Dramatická tvorba Karla Steigerwalda před rokem 1989, *Divadelní revue*, 2000, č. 2, s. 11–25.

O Divadle 1. 1986 – 1989. Přemysl Rut (ed.). Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1990.

Pražská pětka. Pět povídek a historie legendárního uměleckého hnutí. Tomáš Vorel et. alii (eds.). Praha: Primus, 1999.

PŘIBÁŇ, Michal, ed.: Z dějin českého myšlení o literatuře IV (1970–1989)

http://www.ucl.cas.cz/edicee/?expand=/antologie/zdejin/4

Slovník české literatury po roce 1945

http://www.slovnikceskeliteratury.cz/

SCHMID, J. *Můj divadelní svět. Možná nejen divadelní*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 2006.

SRBA, B. *Dramatická tvorba Ludvíka Kundery*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2006.

ŠTĚRBOVÁ, A. *Modelové hry Václava Havla*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002.

ŠTĚRBOVÁ, A. *Metaforické hry Josefa Topola*. 2. doplň. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003.

ŠTĚRBOVÁ, A. *Dramatická podobenství Oldřicha Daňka*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004.

V hlavní roli Ferdinand Vaněk. Lenka Jugmannová (ed.). Praha: Academia, 2006.

VALTROVÁ, M. *Vratislav Blažek. Hráč před bohem a lidmi*. Praha: Achát, 1998.

VÁVRA, D. a kol. *Sklep 1971 – 1999*. Praha: Pražská scéna, 1999.

VLADISLAV, J. *Portréty a autoportréty*. Praha: Práce, 1991.

VOJTKOVÁ, M. Karel Steigerwald. Pokus o analýzu autorského stylu, *Divadelní revue*, 1996, č. 4, s. 31–40.

VOSTRÝ, J. *Drama a dnešek*. Praha: Československý spisovatel, 1990.

VŠETIČKA, F. *Dílna Miroslava Horníčka*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999.

Život je jinde? Česká literatura, kultura a společnost v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století. Materiály z mezinárodní mezioborové konference pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR 13. – 15. června 2001 v Praze. Jan Matonoha (ed.). Praha: ÚČL AV ČR, 2002.

10 LITERÁRNÍ VĚDA A KRITIKA 1969–1989

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se dozvíte:

- o podobě institucionálního myšlení o literatuře v letech 1969 – 1989;
- jaké literární časopisy vznikly oficiálně po r. 1969;
- jaké literární časopisy vznikly v samizdatu a exilu po r. 1999;
- jaký byl charakter literární vědy a kritiky v letech 1969 – 1989;
- o diktatuře marxismu-leninismu v literární vědě let 1969 – 1989;
- o návratu socialistického realismu do literární vědy a estetiky;
- o potlačení (neo)strukturalistické metodologie po r. 1969;
- o rozvíjení recepční poetiky v nových podmínkách normalizace;
- o nových podnětech v teorii dramatu;
- o nových literárněkritických generacích;
- o literárněkritické/historické reflexi starší české literatury;
- o genologicky pojatých přístupech k literárnímu dílu;
- o lexikografických pracích v oficiálním, samizdatovém a exilovém proudu;
- o vývoji literární historiografie v letech 1969 – 1989;
- o snahách aplikovat v literární teorii a estetice některé podněty teorie informace a sémiotiky;
- o širším zapojení komparatistiky, naratologie a tematologie do myšlení o literatuře;
- o úsilí neostrukturalistů navázat na přerušenou tradici v samizdatu a exilu;
- o psychoanalytických, existencialistických a fenomenologických přístupech při interpretaci literárních děl.

CÍLE KAPITOLY

Budete schopni:

- orientace v prostoru české literární vědy a kritiky v letech 1969 – 1989;
- charakterizovat časopiseckou produkci a nezávislé nakladatelské aktivity v letech 1969 – 1989;
- určit možnosti a limity myšlení o literatuře v letech 1969 – 1989 v podmínkách vnějších kulturněpolitických a ideologických tlaků, ve způsobu navazování na předchozí výkony institucionálního uvažování o literatuře zejména v 60. letech 20. století, na

přístupy literárních kritiků a literárních historiků, působících v Československu během let 1969 – 1989 v oficiálním i neoficiálním proudu nebo ve svobodných společnostech v emigraci, k literatuře a umět hodnotit tyto projevy.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

tradice, kontinuita, diskontinuita, myšlení o literatuře, literární kritika, literární historie, literární generace, literární časopisy, hodnocení literatury, totalita, emigrace.

10.1 Literární věda a kritika v oficiálních časopisech a nakladatelstvích (1969 – 1989)

Na začátku normalizace byly provedeny kádrové čistky na literárněvědných pracovištích, vysokých školách i v redakcích literárních časopisů, z nichž většina kulturně a literárně zaměřených byla zastavena (likvidace se týkala asi patnácti kulturních a literárních periodik; oficiálním časopisem se stal Literární měsíčník). Vyhozeny byly osobnosti, které se v 60. letech angažovaly v obrodném procesu ve společnosti a také odborníci, kteří se ve své literárněvědné nebo literárněkritické činnosti odchýlili od marxismu a nechali se zlákat „svody“ tzv. buržoazní literární vědy nebo filozofického myšlení, které vybočovalo z oficiální platformy marxismu-leninismu. Zároveň jim bylo zakázáno publikovat v oficiálních nakladatelstvích a časopisech.

Hlavním cílem normalizátorů ve vědě a kultuře bylo znovunastolení ortodoxního marxismu-leninismu. Literatura a myšlení o ní mělo být zbaveno všech „zhoubných“ existencialistických, spirituálních, či obecně „západních“ tendencí, které měly být nahrazeny tzv. socialistickým realismem, jehož výklady se vrátily víceméně k jeho štollovské verzi. Nebylo jistě náhodou, že se L. Štoll stal v re. 1972 ředitelem Ústavu pro českou a světovou literaturu Československé akademie věd (dále: ÚČSL ČSA), kde působil až do své smrti v r. 1981. Již před jeho nástupem zde provedl čistku romanista V. Brett, který vedl ústav v letech 1970 – 1972. Po Štollově smrti nastoupila na jeho ředitelské místo H. Hrzalová, která se badatelsky zabývala ponejvíce soudobou oficiální literaturou. (Cit. podle L. Machaly a E. Gilka.)

K hlavním osobnostem normalizační kritiky a literární vědy patřili literární kritik a historik **Vítězslav Rzounek** (1921 – 2001), **Josef Rybák** (1904 – 1992), **Ivan Skála** (1922 – 1997; vl. jm. Karel Hell), **Oldřich Rafaj** (1934 – 2010), **Vladimír Dostál** (1930 – 1975), **Milan Blahynka** (*1933), **Jiří Hájek** (1919 – 1994), **Hana Hrzalová** (*1929), **Štěpán Vlašín** (1923 – 2012), do jisté míry **Josef Peterka** (zastávané posty, literárněkritické

svazky a další publikace těchto autorů zde neuvádíme, zajímají dnes pouze historiky kritického myšlení normalizačního proudu v literární kritice období normalizace; eventuální zájemce odkazujeme na elektronickou verzi této studijní opory).

* * *

Samostatné uvažování o literatuře, nerespektující oficiální veličiny, nejednou naráželo na odpor a bylo vystavováno často nevybíravým útokům. Typickým příkladem byl až hysterický ohlas na knihu *Prozaická skutečnost* (1982) recenzenta Svobodného slova **Jana Lukeše** (*1950). Lukešův literárněkritický profil krystalizoval již na sklonku 70. let v bohaté recenzní činnosti, ve které na sebe upozornil výrazným hlasem, nevyhýbajícím se jednoznačnému a otevřenému soudu. Zvláštní pozornost věnoval zpočátku pracím svých generačních vrstevníků, jako jeden z mála literárních kritiků sledoval i tvorbu písňových textů. Svůj postoj k literatuře, který akcentoval mravní zodpovědnost tvorby, vyjádřil v souboru esejů *Prozaická skutečnost* (1982). Demonstrativně v něm položil otázku míry reflexe dobového marasmu současnou, především mladou literaturou. Knížka se ve své době stala prubířským kamenem postojů českých spisovatelů v rámci „oficiální" literatury. Postupně se Lukešův zájem rozšířil i na autory starší generace a na problematiku integrace „oficiální" literatury a literatury samizdatové a exilové. Od konce 80. let přitahuje jeho pozornost rovněž film, zvláště vztah literatury a filmových adaptací. Soustavný Lukešův zájem o českou vězeňskou prózu vyvrcholil v souboru portrétů J. Hejdy, J. Muchy, K. Pecky, J. Stránského a J. Beneše *Stalinské spirituály* (1995) a knižními rozhovory s K. Peckou (*Hry doopravdy*, 1998) a J. Stránským (*Srdcerváč*, 2005). Od r. 1999 je Lukeš spolu s J. Schmidem scenáristou a moderátorem měsíční literární revue České televize *Třistatřicettři*. (Cit. podle V. Macury.)

V průběhu 80. let se situace v kultuře i v institucionálním myšlení o literatuře začala přeci jen poněkud uvolňovat. Mezi mladými kritiky se začali prosazovat osobnosti, které hledaly skutečné hodnoty a nebáli se publikovat kritické stanovisko i vůči knihám režimních prominentů. Mladší generace kritiků publikovala spíše na stránkách kulturních příloh deníků, které nebyly tolik pod dohledem stranických orgánů (např. Zemědělské noviny, Svobodné slovo, Rovnost nebo Brněnský večerník).

Literární historik a teoretik, sémiolog, překladatel a beletrista **Vladimír Macura** (1945 – 1999) byl přijat na studijní stáž v ÚČL (1969 – 1971), kde pak byl trvale zaměstnán jako odborný a posléze vědecký pracovník v oddělení teorie; v letech 1990 – 1992 zde zastával funkci zástupce ředitele, od ledna 1993 až do své předčasné smrti byl jeho ředitelem.

Macura reprezentoval mnohostranný tvůrčí typ s dispozicemi jak literárněvědnými a kritickými, tak beletristickými, fejetonistickými, publicistickými a překladatelskými, přičemž se v něm charakteristicky slučoval smysl pro živé problémy historické i současné. Poučen na českém strukturalismu a jazykovědě projevoval Macura ve svých prvních studiích z přelomu 60. a 70. let lingvostylistický přístup k analyzovanému materiálu a tento výchozí postoj se u něho setrvale připomínal v odstíněném chápání slovesné a tvárné stránky uměleckého díla. Výraznou změnu do Macurovy tvůrčí činnosti vneslo zaujetí sémioticko-

kulturologickými koncepty v Estonsku působícího sémiotika J. Lotmana. V první polovině 80. let vyšlo koncepčně pojaté dílo *Znamení zrodu* (1983; rozšíř. 1995), věnované kultuře národního obrození a její ideologii, v němž Macura nově pojal obrozenskou kulturu jako mnohotvárný a zvrstvený, leč jednotně směřující znakový systém. Na základě rozboru literatury, ale i celé řady dalších složek tohoto systému, dospěl k určení obrozenského procesu jako kulturního typu poznamenaného umělostí, mystifikacemi a hrou.

Jinou výraznou podobou Macurova zájmu o literární a společenskou problematiku je také jeho dlouhodobě pěstovaná, a zejména v 70. a 80. letech bohatěji rozvíjená kritická činnost.
Macurův odborný profil významně dokresluje jeho redakční i autorský podíl na velkých lexikografických a příručkových projektech (dvoudílný *Slovník světových literárních děl 1*, *2*, 1988, *Průvodce po světové literární teorii*, 1988, rozšíř. a přeprac. vyd. + A. Jedličková pod tit. *Průvodce po světové literární teorii 20. století*, 2012) a od poloviny 70. let bohatě rozvíjená překladatelská aktivita, kterou české veřejnosti zpřístupnil málo známou soudobou estonskou literaturu; překládal z ní poezii, prózu i drama.

Literární historik, kritik, editor, redaktor, publicista a překladatel **Vladimír Novotný** (*1946) patřil ke kmenovým kritikům Zemědělských novin a Svobodného slova. V letech 1978 – 1989 byl zaměstnán v nakladatelství Odeon, nejdříve jako redaktor revue Světová literatura, od 1983 jako vedoucí redaktor knižní redakce. Napsal množství doslovů k dílům ruské literatury, doslovy či předmluvami doprovodil také řadu knih českých prozaiků a básníků. V 80. letech se podílel na rukopisných sbornících k životním jubileím českých autorů tzv. šedé zóny, přispíval do samizdatového Kritického sborníku apod. V letech 1990 – 1999 byl Novotný pracovníkem ÚČSL AV ČR (nejdříve v oddělení slovanských literatur, od 1991 v oddělení současné české literatury). Od podzimu 1999 odborný asistent na Katedře českého jazyka a literatury PedF Západočeské univerzity v Plzni, od r. 2007 také odborný asistent na Katedře historických věd FF Univerzity Pardubice, od začátku r. 2009 v Plzni i Pardubicích jako docent (habilitační práce Problémy člověka a dějin v románech Vladimíra Körnera, 2008; knižně Tragické existenciály Vladimíra Körnera, 2013). V Lidových novinách publikoval slovníček spisovatelů *Abeceda zapovězených* (1990 – 1991). V 70. a 80. letech komentoval Novotný soustavně současnou českou literaturu bystrými, aforistickými postřehy v nesčetných drobných recenzích a sloupcích, v nichž si vytvářel příznačnou dikci nápadnou jinotajnými narážkami a prudkým, ironickým soudem. Přestože recenzní činnost tvoří těžiště jeho práce i po listopadu 1989 a nadále s oblibou pěstuje zejména žánr autorského literárněkritického sloupku, usiluje Novotný i o celistvější pohled na aktuální literární procesy. Současné, tzv. postmoderní literatuře se Novotný věnoval i v dalších pracích, ať už monografického charakteru (*Mezi moderností a postmoderností*, 2002) či v souborných vydáních původních časopiseckých recenzí a knižních doslovů (*Ta naše postmoderna česká*, 2008). Novotného rozsah je však mnohem širší a neomezuje se zdaleka pouze na literaturu 20. a 21. století. Pro Novotného přístup je příznačné přehodnocování dosavadních literárněhistorických i literárněkritických soudů, které znejišťuje a polemizuje s nimi. Ve svých studiích upozorňuje na literárněhistorické mýty, opomenutí či omyly; často také vě-

nuje pozornost autorům či dílům opomíjeným či podle jeho názoru neprávem podceňovaným, a i tím problematizuje ustálený kánon a jeho hranice. Vedle literární kritiky a historie se Novotný věnuje též publicistice, ediční činností, pedagogické činnosti a psaní učebnicových příruček. (Cit. podle V. Macury, resp. V. Košnarové.)

Literární historik a kritik **Pavel Janáček** (*1968), syn literární historičky J. Janáčkové, debutoval v Nových knihách (1985), do nichž přispíval recenzemi až do počátku 90. let a dále do Zemědělských novin (též beletrií). V letech 1987 – 1988 byl mimořádným studentem FF UK, obor dějiny umění a estetika. Na FF UK pak v letech 1994 – 2000 absolvoval postgraduální studium v oboru dějiny české literatury (2000 Ph.D., disertační práce *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení 1938–1951*; rozšířená a přepracovaná podoba vyšla knižně). V letech 1990 – 1995 působil Janáček v deníku Lidové noviny jako redaktor, od r. 1994 vedoucí redaktor kulturní rubriky, v letech 1995 – 1996 byl redaktorem časopisu Tvar. Od června 1995 působí v ÚČL AV ČR, nejprve jako odborný pracovník, poté vědecký pracovník v oddělení současné literatury (v letech 1999 – 2002 jeho vedoucí), od r. 2003 jako vedoucí oddělení pro výzkum literární kultury, od července 2010 je ředitelem ÚČL. Od r. 2003 je Janáček současně odborným asistentem v Ústavu české literatury a literární vědy FF UK.

Janáček se jako kritik soustřeďuje na nejnovější českou literaturu, badatelsky pak na populární literaturu a literární kulturu v 19. a zvláště ve 20. století. Spolu s M. Jarešem připravil soupis sešitových románových edic 30. a 40. let 20. století (*Svět rodokapsu*, 2003) a tuto komentovanou bibliografii doprovodil studií, v níž v širokém historickém kontextu vymezil problematiku sešitového vydávání české i překladové beletrie a analyzoval edice sledovaného dvacetiletí. V monografii *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení, v letech 1938 – 1951* (2004) se zabýval institucemi a procesy, jež v podmínkách nacistické či komunistické totality populární literaturu (ne-literaturu, resp. brak) vylučovaly z literární komunikace. Soustředil se na zobrazování populární literatury, její odmítání, cenzurní zásahy i proces jejího nahrazování jinými literárními formami. (Cit. podle K. Bláhové.)

V průběhu 80. let bylo možné najít snahu o neideologický pohled na literaturu v kulturněpolitickém týdeníku Tvorba (1969 – 1991) a posléze v její příloze Kmen (založena 1982, osamostatnění se dočkala v r. 1988). **Petr Bílek** (*1950) v Tvorbě publikoval *Průvodce po nových jménech české prózy*, věnovaný debutantům 70. let (1981). V Bílkově literárněkritické činnosti dominují dvě tendence: úsilí poskytnut základní informace (zpravidla na základě žánrového a tematického popisu) a tíhnutí k obecnější kulturněhistorické a generační charakteristice české prózy 70. a 80. let. Součástí jeho zájmu je i zkoumání kontaktů literatury se sdělovacími prostředky (zejména s televizí) a problematika knižní kultury a nakladatelské praxe. Sestavil rovněž dvě menší slovníkové příručky, z nichž *Slovníček básníků* (1978) zahrnuje interpretaci děl. V letech 1995 – 2008 vykonával funkci šéfredaktora v časopise Reflex a nadále se věnuje výhradně publicistice. (Cit. podle V. Novotného.)

Literární historik a kritik, teatrolog **Pavel Janoušek** (*1956) kritiky uveřejňoval od roku 1982. Zejména jeho článek *Několik názorů (perspektivního) kritika* (Tvorba, 1987, č. 47,

25. 11., příloha Kmen, s. 1 a 3) lze chápat jako jeden z pokusů překonat alespoň jednu z bariér dobové kritické praxe.

Janoušek letech 1975 – 1980 studoval na FF UK češtinu a výtvarnou výchovu, od r. 1978 i divadelní a filmovou vědu. Absolvoval r. 1980 prací *Významová výstavba děl Vladimíra Párala* (PhDr. 1984). V r. 1981 nastoupil do ÚČSL, nejprve do stáže a interní aspirantury, od r. 1987 jako vědecký pracovník (CSc. 1987 prací *Vývojové proměny poetiky českého meziválečného dramatu*). Od r. 1993 byl zástupcem ředitele, od dubna 1999 byl pověřen řízením ústavu a téhož roku jmenován ředitelem. V letech 1990 – 1999 byl vedoucím oddělení současné literatury a od r. 2003 je vedoucím oddělení pro výzkum literatury 20. století. Byl hlavním redaktorem *Slovníku českých spisovatelů od roku 1945* (1995, 1998) a *Dějin české literatury 1945–1989* (2007 – 2008). Od r. 1990 externě vyučuje na FF UK literární kritiku a poetiku dramatu, od r. 1999 souběžně též na PedF UK. Habilitoval se v r. 2003 prací *Studie o dramatu, Studie o dramatu 2* a přednáškou *Metodologické problémy dějin české literatury 1945 – 1989*. Po roce 1990 publikuje v řadě odborných časopisů, především ve Tvaru, jehož podobu pomáhal formovat postupně také jako předseda redakční rady a předseda správní rady Klubu přátel Tvaru. Od r. 1988 je členem redakční rady časopisu Divadelní revue.

Jako literární vědec Janoušek propojuje teoretický pohled se zřetelem k historickým souvislostem literárního faktu. Zpočátku ho přitahovalo zejména dílo V. Párala. Teatrologické průpravy využil k teoretickým úvahám o postavení autorského subjektu v dramatickém textu i ke konkrétnímu průzkumu české dramatiky z hlediska historické poetiky. Od analýz žánrových proměn českého meziválečného dramatu (*Rozměry dramatu*, 1989), spojených se zájmem o poetiku jednotlivých dramatiků, zejména K. Čapka, později směřoval k teoretickým úvahám o dramatu jako literárním textu a o postavení autorského subjektu v dramatu. V knize *Studie o dramatu* (1993) se však zabývá i literaturou poválečnou. Poetika tzv. budovatelského dramatu se mu zde stala podnětem k bádání nad utvářením a fungováním norem socialistického umění. Monografii *Ivan Vyskočil a jeho neliteratura* (2009) Janoušek věnoval výrazné osobnosti české divadelní scény a jeho svébytné divadelní, dramatické i literární tvorbě. Na poválečnou literaturu se Janoušek zaměřil jako hlavní redaktor dvoudílného *Slovníku české literatury po roce 1945* a nadále se jí věnuje (zvláště dramatické tvorbě) jako autor studií a v neposlední řadě jako spoluautor a hlavní redaktor *Dějin české literatury 1945 – 1989*. Systematicky se Janoušek věnuje také literární kritice. Smysl pro tvar prózy a její hodnotu v literárním kontextu se u něj doplňuje jak s osobním zaujetím, tak se snahou o celistvější mapování současné literatury. Od druhé poloviny 80. let se Janoušek v řadě časopisecky publikovaných esejů zabývá reflexí nejen literatury, ale i soudobé literárněkritické praxe, v 90. letech též proměnami podmínek literárního života a hodnotové hierarchie (knižně v souboru *Time-out*, 2001). Výbor *Hravě i dravě* (2009) vedle recenzí, jež psal Janoušek pod svým vlastním jménem, zahrnuje i jeho kritickou tvorbu publikovanou dosud pod pseudonymy. V posledních letech se Janoušek zúčastnil několika diskusí a polemik o orientaci a hodnotových kritériích soudobé literární vědy, o možnostech literární historiografie. (Cit. podle V. Macury, resp. K. Bláhové, resp. M. Přibáně.)

Literární teoretik, historik a kritik **Jiří Trávníček** (*1960) publikuje od r. 1980. Přispěl do samizdatových periodik Kritický sborník a Revue 88. Od r. 1996 je členem redakční rady časopisu Host, do kterého pravidelně přispívá; od r. 2003 je členem redakční rady časopisu Česká literatura. V r. 1987 se stal odborným pracovníkem brněnské pobočky ÚČSL ČSAV, v září 1989 přešel do oddělení teorie ÚČSL v Praze. V letech 1991 – 2003 působil opět v Brně, vyučoval na katedře české a slovenské literatury a literární vědy FF MU (v r. 1994 přejmenována na Ústav české literatury, v r. 2002 na Ústav české literatury a knihovnictví) současnou českou literaturu a teorii literatury, v letech 1997 – 2003 byl jejím vedoucím. V r. 2003 přešel do Ústavu pro českou literaturu AV ČR, pracoval v oddělení teorie prózy, od r. 2007 pak v oddělení pro výzkum literární kultury; téhož roku byl jmenován zástupcem ředitele pro brněnské pracoviště ÚČL AV ČR. Současně od r. 2003 přednáší na FF UK v Praze. V r. 2005 byl jmenován profesorem.

Odborné pole působnosti J. Trávníčka je velmi široké. Zahrnuje literární kritiku, literární historii a teorii, významná je však i jeho činnost ediční a redakční. Do literatury Trávníček vstoupil na počátku 80. let jako literární kritik; svůj zájem soustředil především na soudobou básnickou produkci, výběrově pak i na prózu a literární teorii. Od 90. let se v jeho zorném poli stále častěji objevovala literární tvorba I. Blatného, I. Jelínka, O. Mikuláška, J. Skácela, která také stála na počátku jeho úvah o podobách a proměnách moderní české poezie v druhé polovině 20. století. Ucelený pohled na vývoj české poezie posledních padesáti let (včetně poezie českého undergroundu, písničkářů a produkce nejmladších básníků) podal spolu se Z. Kožmínem v dějinně a přehledově koncipované práci *Česká poezie od 40. let do současnosti* (1994), která později vyšla v upravené a rozšířené verzi pod názvem *Na tvrdém loži z psího vína* (1998). S touto prací tematicky souzní kniha *Poezie poslední možnosti* (1996), v níž Trávníček svůj výklad moderní české poezie opřel o detailní interpretaci konkrétních sbírek a o průhledy do některých dalších textů vybraných autorů (J. Orten, J. Kainar, J. Zahradníček, V. Holan aj.). Zaměření na problematiku interpretace literárního díla (šíře i na otázku čtení) se stalo základním východiskem Trávníčkovy odborné činnosti. Promítá se jednak do jeho literárněkritických soudů, jednak do teoretických úvah a studií. Nejsoustavněji své pojetí hermeneutiky moderní prózy představil v knize *Příběh je mrtev? Schizmata a dilemata moderní prózy* (2003), v níž analyzoval proměny a vývoj románu s ohledem na jeho proklamovanou smrt a smrt příběhu. Pro tuto práci, ale i pro většinu dalších Trávníčkových studií a interpretací je charakteristické propojení teorie a praxe: konkrétní čtenářská zkušenost je uchopena a nahlížena s pomocí (a pod dohledem) literární teorie. Formování této zkušenosti a její první podoby v širším kontextu vzniku a vývoje narativního myšlení u dětí analyzoval v knize *Vyprávěj mi něco… Jak si děti osvojují příběhy* (2007). Komplexní průzkum čtení a čtenářství pak představuje kniha *Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize* (2008), která je výsledkem zatím nejrozsáhlejšího výzkumu zaměřeného na čtení a čtenáře v našem prostředí. Podobně jsou zaměřeny i další Trávníčkovy práce*: Čtenáři a internauti, Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize* (2010); *Překnížkováno, Co čteme a kupujeme* (2013), *Knihy kupovati, Dějiny knižního trhu v českých zemích* (2014; se Z. Šimečkem). (Anglicky vyšlo *Reading Bohemia. Readers and Reading in the Czech Republic at the beginning of the 21th century*, 2015.)

Publikace *Knihy a jejich lidé, Čtenářské životopisy* (2013) přináší jednotlivé čtenářské životopisy konkrétních lidí (celkem 33), jak je sami narátoři zaznamenali, editor zapsal a upravil. Jsou zde zastoupeni spisovatelé, nakladatelé, překladatelé, editoři, knihkupci, propagátoři knihy a čtení, literární kritici a vědci a knihovníci. Každá z biografií sleduje nejen jejich individuální čtenářský vývoj, ale současně i jejich reflexi vlastní profese; v závěru pak dochází i na výhled do budoucna – jak bude vypadat čtenářská kultura (knihy, čtení, knihovny, knižní trh) za padesát let.

Další rovinou Trávníčkových aktivit je ediční a redakční činnost: dílo J. Zábrany, I. Jelínka, I. Blatného, antologie polské literární teorie *Od poetiky k diskursu* (2002). Spolu s J. Holým redigoval české vydání *Lexikonu teorie literatury a kultury* (2006), podílí se na řízení Strukturalistické a Teoretické knihovny v nakladatelství Host. Mimoto je spoluautorem dvou knižních rozhovorů: *Několik historek ze života Arnošta Goldflama* (2006) a *Jaké hlavy, takový jazyk* (rozhovor s jazykovědcem D. Šlosarem, 2008). (Cit. podle B. Svozila, resp. O. Sládka.)

Brněnské literárněvědné prostředí bylo ochuzeno umlčením kritického hlasu **Olega Suse**. S nástupem tzv. normalizace, po nuceném odchodu z fakulty, byl bez zaměstnání a odkázán na výdělek manželky a příležitostné honoráře za práce vykonávané smluvně na jména jiných. (Rozmetána byla rovněž sazba jeho knih *Geneze sémantiky hudby a básnictví v moderní české estetice*, *Estetické problémy pod napětím* a *Bez bohů geneze?*.) Až do konce života mohl přispívat jen do zahraničních časopisů a potlačovány byly i jakékoli zmínky o jeho pracích.

Zdeněk Kožmín (1925 – 2007) byl od r. 1956 asistentem na katedře filologie Vyšší pedagogické školy v Brně, v r. 1957 transformované v Pedagogickou fakultu UJEP. Zde se v r. 1966 habilitoval prací *Styl současné prózy* a v r. 1969 se stal proděkanem. V r. 1970 byl z politických důvodů odvolán z funkce a posléze propuštěn i z fakulty. Od podzimu 1970 až po odchod do důchodu (1985) vyučoval na gymnáziu v Zastávce u Brna. V r. 1990 se vrátil na brněnskou Pedagogickou fakultu Masarykovy univerzity, v r. 1991 však přešel na katedru české literatury a literární teorie FF MU, kde v dubnu téhož roku získal titul profesora. Na fakultě působil do r. 2001.

Znovu publikovat mohl nejprve díky osobní statečnosti některých deníkových a nakladatelských redaktorů od poloviny 80. let; vedle recenzí v brněnském denním tisku (Rovnost, Brněnský večerník aj.) uplatňoval své práce především v časopise Český jazyk a literatura, ojediněle i v periodikách Studia Comeniana et historica (1989) a Zpravodaj Společnosti bratří Čapků (1989).

Svou odbornou aktivitu Kožmín rozdělil mezi literárněvědnou, recenzní a kritickou činnost. Východiskem se mu stal český strukturalismus, který Kožmín neustále obohacoval o impulsy z filozofie (J. Patočka, P. Ricoeur ad.). Jeho zájem se zpočátku soustředil na stylistiku literárního díla (*Styl Vančurovy prózy*, 1968 a *Umění stylu*, 1967); zde si autor vypracoval svébytnou metodu průhledů do individuálního stylu, tzv. „zvětšenin“: jde o synekdochické představení jedné významově nasycené části za celek autorova díla, resp. za

jeden z jeho podstatných rysů (*Zvětšeniny ze stylu bratří Čapků*, 1989). S J. Trávníčkem podal obraz české poezie v práci *Česká poezie od 40. let do současnosti* (1994), později vydané v upravené a rozšířené verzi pod titulem *Na tvrdém loži z psího vína* (1998). Další fázi Kožmínovy metodologické dráhy představuje zájem o interpretaci, zejména poezie. Kožmín tu spoléhá na metodu klíčových slov jako jakousi sémantickou síť básně, v níž je možné zachytit to typické a individuální pro poetiku toho kterého básníka (*Interpretace básní*, 1997). Tato metoda je pak v další fázi dovedena ještě k jakémusi interpretačnímu minimu, za něž Kožmín považuje sémantiku času a prostoru (*Umění básně*, 1990). V této fázi svého vývoje Kožmín opouští i pojetí interpretace směrem k existenciální kontemplaci (*Existencionalita*, 2003). Velká část Kožmínova díla je věnována i vyrovnávání se s kritickým, teoretickým a filozofickým dílem jiných (F. X. Šaldy, V. Černého, P. Ricoeura, E. Staigera, J. Derridy aj.). I tyto autory Kožmín vykládá jako svého druhu slovesné tvůrce, nikoli pouze jako tvořitele systémů a koncepcí. Daný interpretační rys ho spojuje s dekonstrukcí, jejímuž čelnému představiteli J. Derridovi věnoval samostatnou knihu (*Smysl dekonstrukce. Derridovské průřezy*, 1998). Výbor z Kožmínových studií a statí obsahuje svazek *Studie a kritiky* (1995). Kožmín byl rovněž autorem dvou svazků deníkových zápisků (*Struktury*, 1995; *Obtisky*, 1998), v nichž dochází na soukromé reflexe, pozorování okolí, vzpomínky, ale i na otázky spjaté s literaturou a porozuměním literárnímu dílu. (Cit. podle B. Svozila, resp. J. Trávníčka.)

Literární historik a kritik **Milan Suchomel** (*1928) od r. 1953 působí na FF UJEP (MU). Zprvu byl asistentem v knihovně Slovanského semináře, pak na katedře českého a slovenského jazyka a literatury, respektive od r. 1963 na osamostatněné katedře české a slovenské literatury a literární vědy. Od r. 1959 byl odborným asistentem, v r. 1990 ustaven docentem a zvolen vedoucím katedry (později přejmenované na Ústav české literatury), v r. 1996 se habilitoval prací *Mahenův Měsíc: text, kontext, čtenáři*, v r. 1998 jmenován profesorem české literatury. V r. 1970 byla rozmetána sazba jeho literárněkritické knihy *Literatura z času krize* (vyd. 1992). V 70. a 80. letech až na drobné výjimky (Rovnost, Brněnský večerník) časopisecky nepublikoval a své literárněvědné práce uveřejňoval téměř výhradně v univerzitních publikacích, přitom lektoroval soudobou českou prózu pro nakladatelství Blok a Čs. spisovatel. Je autorem několika doslovů k dílům českých klasických (K. M. Čapek-Chod, O. Theer, L. Blatný) i soudobých spisovatelů (A. Branald, E. Valenta, E. Petiška).

Suchomel v sobě slučuje literárního kritika a historika, precizního analytika a esejistu. Ve svém myšlení o literatuře nikdy nesdílel jakkoli vyhraněnou metodologickou pozici. Literární dílo je mu specifickým světem, daným nepřenosným způsobem podmíněnosti. Suchomelovy interpretace setrvávají ve východiscích zážitkově-hodnotového osvojení díla, jak je rozvrhlo čtení, a bývají výrazně múzické; psaní o literatuře se Suchomelovi nikdy nestalo rutinou danou vědeckým provozem. Centrum Suchomelova zájmu tvoří především moderní česká próza, jíž se v 60. letech věnoval jako její pravidelný kritik, který nejvíce příležitosti dostával v časopise Host do domu (soubor *Co zbylo z recenzenta*, 1995); později přistoupil i zájem literárněhistorický (zejména v knize *Jiné oči Jiřího Mahena*, 1997). Jeho kniha *Literatura z času krize, Šest pohledů na českou prózu 1958–1967* (1992)

spojuje příležitostného kritika se systematickým vykladačem jedné epochy české prózy. V menší míře se Suchomel věnuje interpretacím poezie (J. Skácela, J. Hory, F. Hrubína aj.), jakož i metakritickým a metateoretickým výkladům (F. X. Šaldy, B. Václavka, O. Suse aj.). Nezanedbatelná je i jeho editorská činnost (např. výbor z české prózy *Mámivá noc*, 1970; Lev Blatný, *Housle v mrakodrapu*, 1961; Otakar Theer, *Hořká idyla*, 1980). (Cit. podle B. Svozila, resp. J. Trávníčka.)

* * *

V oficiálně vydávaném literárním dějepisectví zejména 70. let se neobjevilo mnoho prací, které by nebyly poplatné vládnoucí ideologii. Ve své práci pokračovali **František Buriánek** (1917 – 1995), autor mj. syntetizující práce *Česká literatura první poloviny 20. století* (1981), **Radko Pytlík** (*1928), známý svým dlouhodobým haškologickým výzkumem (později rozšířeným zájmem mj. o dílo B. Hrabala), **Miloš Pohorský** (*1929), jehož práce o literatuře 19. a první poloviny 20. století vyšly ve svazku *Portréty a problémy* (1974) a články o poválečné literatuře až ve svazku *Zlomky analýzy* z r. 1990.

Zkušený literární kritik **Jiří Opelík** (*1930) se na počátku normalizace kritiky vědomě vzdal a začal se věnovat výhradně literární historii, lexikografii a ediční činnosti. V monografii *Josef Čapek (*1980) uvedl autorovu literární tvorbu do souvislosti s jeho životními osudy a jeho výtvarným dílem, ale i do kontextu soudobého umění. Výbor *Milované řemeslo* (2000) shrnuje jeho studie a články věnované zvláště literatuře 20. století (mj. P. Bezruč, I. Olbracht, K. a J. Čapkovi, V. Vančura ad.). Esejistickým stylem napsal také monografii *Holanovské nápovědy* (2004), v níž V. Holana představil jako významného básníka-existencialistu. (Cit. podle B. Svozila.)

Podobný osud jako Opelík sdílel **Zdeněk Pešat** (1927 – 2010), jemuž až v polovině 80. let byl vydán soubor studií o české poezii přelomu 19. a 20. století *Dialogy s poezií* (1985). Portrétní charakter má však i rozsáhlá časopisecky publikovaná studie *Literatura Skupiny 42* a eponymní antologie. Vrcholnou Pešatovou portrétní prací je interpretačně vyvážená, celek autorova díla i osobnosti vystihující monografie *Jaroslav Seifert* (1991). Zásadní studie shrnul ve výboru *Tři podoby literární vědy* (1998). (Cit. podle B. Svozila.)

Milan Jankovič (*1929) byl v r. 1971 z politických důvodů propuštěn z ÚČSL ČSAV. Do počátku r. 1990 vystřídal řadu zaměstnání mimo obor; nejdéle (1980 – 1990), působil v n. p. Pragoprojekt jako podnikový dokumentarista a fotograf. V březnu 1990 se vrátil do funkce vedoucího oddělení teorie literatury ÚČSL. V tomto oddělení pracoval i po odchodu do důchodu (1993) až do r. 2006. V 70. a 80. letech časopisecky publikoval výhradně v zahraničních odborných periodikách a účastnil se ineditních sborníků.

Jankovičova tvůrčí činnost se celoživotně projevuje ve třech paralelně se rozvíjejících a úzce souvisejících aktivitách: v rovině literárněteoretického a estetického uvažování, konkrétních interpretací děl a tvůrčích osobností a v oblasti ediční. Jako literární teoretik a estetik, poučený českou literárněvědnou a estetickou tradicí, zejména myšlenkovým odkazem strukturalisty J. Mukařovského, se Jankovič dlouhodobě soustřeďuje k několika

podstatným aspektům literatury i umění vůbec, především k povaze smyslu a poslání slovesného díla. Při koncepčním pohledu na slovesný výtvor vyšel Jankovič z docenění Mukařovského pojmu tzv. sémantického gesta jako formativní síly textu. Na základě tohoto podnětu pak zdůrazňoval sémantiku tvaru jako zdroje autentického, nesamozřejmého, na jakýkoliv globální význam či pojem nepřevoditelného smyslu díla. Jankovičovo originální pojetí uměleckého díla „jako dění smyslu" (smyslu nikdy neukončeného, při každé nové apercepci textu vždy znovu rozehrávaného) se tak ocitá v radikální opozici zvláště k představě o slovesném výtvoru jako realizaci ideje.

V roli interpreta literatury se Jankovič zaměřil k úzkému okruhu autorů, především k dílu J. V. Sládka a J. Haška, později k prózám B. Hrabala (*Kapitoly z poetiky Bohumila Hrabala*, 1996). Interpretační i literárněteoretické studie shrnuje výbor *Cesty za smyslem literárního díla* (2005). Převažující položkou Jankovičovy rozsáhlé a přitom dostředivé ediční činnosti je dlouholetá pořadatelská i materiálově heuristická péče o dílo J. Haška. (Cit. podle B. Svozila.)

Literární historička a editorka **Jaroslava Janáčková** (*1930) v letech 1959 – 1985 pracovala jako odborná asistentka na katedře české a slovenské literatury FF UK, v r. 1985 byla odtud propuštěna, bez pedagogického úvazku přijata na katedru dějin umění a estetiky. V letech 1988 – 1989 byla vědeckou pracovnicí ÚČSL. V r. 1990 se vrátila na katedru české a slovenské literatury FF UK, v témže roce jí byla udělena docentura, v r. 1992 profesura. Na počátku r. 1996 odešla do důchodu, přesto ještě další dva roky na FF UK přednášela.

Janáčková se zabývá zejména dějinami české literatury 19. století. Literární jevy chápe jako výsledek vědomého progresivního formálního úsilí v rámci širšího národního kontextu a dobových „požadavků" na fungování literatury. Zaměřuje především na ty aspekty a ty žánry české prózy, které v rámci dobové poetiky představují nosné vývojové tendence a leckdy předjímají další vývoj, tak se snaží korigovat tradiční schéma priority poezie a zaostávání románové prózy v české literatuře 19. století. V její první knize *Český román sklonku 19. století* (1967) je ústředním hlediskem vztah člověka a světa, promítnutý jednak do aktivity tvůrčího subjektu, jednak do procesu proměn románové postavy. Následující práce již akcentují specifiku vývoje české prózy, projevující se v existenci přechodných žánrů, které integrují tradiční prvky i tvarové výboje (romaneto, realistická idyla, idylická epopej, impresionistický román). Součástí její metody jsou i rekonstrukce čtenářského publika, jeho kulturního horizontu a literárního profilu časopisů. Tyto okolnosti jsou konfrontovány s autorským záměrem kultivovat adresáta, v němž se střetávají vysoké umělecké nároky s úsilím o sdělnost a národní a lidovýchovný účinek (*Svět Jiráskova umění*, 1982). Hledisko utváření adresáta a reálné rezonance tvorby u čtenářského publika se propojuje s přehledy dominantních směrů a proudů a s živě pojatými autorskými portréty ve studijní příručce *Česká literatura 19. století* (1994), jejíž koncipování ovlivnila také autorčina dlouholetá pedagogická zkušenost. V knihách *Arbesovo romaneto* (1975) a *Jakub Arbes novinář* (1987) jsou romaneto i soudnička viděny v průsečíku novinářské zkušenosti autora, aktuálních společenských podnětů i formálních zdrojů. Také příspěvky shromážděné

v souborech *Stoletou alejí* (1985) a *Román mezi modernami* (1989) dokumentují na základě minuciózního studia archivních materiálů a porovnáním různých verzí genezi a slohový vývoj jednotlivých textů. Samostatnou práci tohoto druhu představuje publikace *Živé prameny, Vznik Jiráskovy nové kroniky U nás* (1980), která je montáží textových podkladů, paralelních úryvků výsledného díla a jejich analýz. V monografii *Alois Jirásek* (1987) autorka usiluje o vyvážený výklad života a díla. Popularizačními medailony od 70. let provázela zvláště díla Holečkova, Jiráskova, Zeyerova, Klostermannova, Raisova, Baarova, Novákové. Od 90. let se Janáčková věnuje především životu a dílu Boženy Němcové (monografie *Příběh tajemného psaní. O pramenech a genezi Babičky*, 2001; soubor studií *Božena Němcová. Příběhy – situace – obrazy*, 2008, pátrající po místě spisovatelčina tvůrčího a životního usilování v kontextech české a evropské literární kultury 50. let 19. století), významně se též podílí na vydávání autorčiny korespondence (zejména čtyřsvazkové kritické vydání *Korespondence I–IV*, 2003, 2004, 2006, 2007). (Cit. podle A. Jedličkové.)

K propagátorům vládnoucí ideologie nepatřila ani další významná literární historička **Jarmila Mourková** (1931 – 1992), která pracovala v Literárním archivu Národního muzea, a to i po jeho začlenění do Památníku národního písemnictví (1964). Zpracovala zde pozůstalosti řady českých spisovatelů. Manžel Jaromír Loužil byl významným historikem filozofie a kultury.

Literárněhistorické práce Mourkové jsou založeny na podrobném studiu pramenů i dosud neznámých materiálů. To platí především o monografiích *Růžena Svobodová* (1975) a *Josef Hora* (1981), v nichž rovněž uplatňuje psychologické hledisko. Zařazení zkoumaného díla do dobového a literárního kontextu Mourková zvlášť výrazně uplatnila v souboru studií o literatuře prvních dvou desetiletí 20. století *Buřiči a občané* (1988). Věnovala se rovněž psaní psychologicky založených prozaických děl). (Cit. podle A. Blažíčkové.)

Pakliže jsme již zmínili **Jaromíra Loužila** (1926 – 2013), jenž pracoval v Literárním archivu Národního muzea (od r. 1964 v Památníku národního písemnictví), pak je třeba zdůraznit jeho příklon k tématům na pomezí filozofie a literatury. Napsal řadu dílčích studií mapujících myšlenkové proudy v Čechách první poloviny 19. století i monografické práce zaměřující se na nejvýraznější osobnosti tohoto období (mj. B. Bolzano). V souvislosti s problémem formování novodobého českého národa (analyzovaným např. ve studiích věnovaných J. Jungmannovi, F. T. Bratrankovi, K. H. Máchovi, J. E. Purkyněmu) vstupuje do popředí Loužilova zájmu problematika česko-německých kontaktů a vlivů a německy psané literatury na českém území (studie věnované A. Stifterovi a K. Krausovi). (Cit. podle V. Brožové.)

Rovněž mladší generace literárních historiků, která své první knižní studie publikovala až ve druhé polovině 80. let, se vzdalovala představám režimních ideologů, jak je to patrné z monografií *Český historický román 1945 – 1965* (1987) a *Čas člověka, čas dějin* (1988) **Blahoslava Dokoupila** (1952 – 2008), z prací **Jiřího Holého** (*1953), jenž dokonce ani nebyl uveden jako spoluautor monografie *Novinář Kurt Konrad* (1985) a své vančurovské studie publikoval až v r. 1990 pod názvem *Práce a básnivost*, nebo z divadělněvědné práce **Pavla Janouška** *Rozměry dramatu* (1989).

Zmíněný literární teoretik a historik **Jiří Holý** nastoupil v r. 1982 do ÚČSL ČSAV jako aspirant a posléze působil jako odborný a vědecký pracovník v oddělení literární teorie, jehož vedoucím byl mezi lety 1993 a 1996. V letech 1990 – 1993 externě vyučoval na katedře české literatury FF UK literaturu 20. století, kam v roce 1998 přešel z ÚČL AV ČR (profesura 2001). Vyučoval nebo hostoval rovněž na několika zahraničních univerzitách (SRN, Rakousko).

Odborné pole zájmu Jiřího Holého je velmi široké, zahrnuje literární historii (zvl. česká literatura 20. století), literární teorii (hermeneutika a strukturalismus) i literární kritiku. Těžiště Holého literárněhistorických prací leží především v české meziválečné próze, o jejíž komplexní interpretaci usiluje v synteticky koncipovaných pracích i v dílčích studiích. Podílel se na vzniku několika učebnic české literatury, odborné práce z dějin české literatury publikoval v zahraničí (Rakousko, Velká Británie). Rozborům poetiky prózy a poezie (mj. po r. 1945) je věnována kniha *Problémy nové české epiky* (1995). Své úvahy o meziválečné české próze Holý rozvíjí rovněž v četných knižních předmluvách, doslovech a komentářích (mj. ke knihám V. Vančury, K. Čapka, J. Ortena, K. Konráda, F. Langera); součástí jeho odborného zájmu je i činnost editorská (mj. kritická vydání textů V. Vančury, F. Langera, J. Ortena, významný podíl na edici Česká knižnice). Od konce 90. let 20. století se do jeho optiky stále častěji dostává problematika česko-německých vztahů a téma šoa (sborník *Holokaust – Šoa – Zagłada v české, slovenské a polské literatuře*, 2007).

Druhým okruhem Holého odborné činnosti je oblast literární teorie. Již v jeho literárněhistorických pracích, které mají namnoze širší kulturní a filozofický rámec, se jako ústřední objevuje otázka interpretace uměleckého literárního díla. Z řady metodologických směrů, které v jeho úvahách rezonují, jsou dominantní dva – hermeneutika a pražský strukturalismus. Hermeneutikou se zabývá především v kontextu německé teoretické tradice (H.-G. Gadamer, H. R. Jauss, W. Iser aj.), kterou v našem prostředí představil řadou studií o Kostnické škole recepční estetiky a jejích souvislostech. Tradici pražského estetického a literárněvědného strukturalismu rozvíjí v rámci svých úvah o interpretaci a významové výstavbě literárního díla. Souběh obou koncepcí, jejich vzájemnou metodologickou spolupráci a konkrétní aplikaci na vybrané texty z české, polské a slovenské literatury 20. století představuje kniha *Možnosti interpretace* (2002), jejímž základem je Holého habilitační spis *Interpretace nové české literatury* (1994). Pro tuto práci, ale i pro řadu dalších studií J. Holého, je charakteristické jednak propojení teorie a praxe, jednak dialogické pojetí interpretace, otevřený výklad, který je však zasazen do historických souvislostí. Jinou rovinu Holého teoretického uvažování představují studie věnované problematice vyprávění, zvl. otázce typů vyprávění (např. v knize *Na cestě ke smyslu, Poetika literárního díla 20. století*, 2005). Oblasti teorie se dotýká i jeho redakční a editorská činnost. V r. 2008 byl za své celoživotní badatelské výkony vyznamenán cenou Humboldt Research Award, kterou udílí Nadace Alexandra von Humboldta (Alexander von Humboldt-Stiftung). (Cit. podle V. Novotného, resp. O. Sládka.)

* * *

O něco menšímu ideologickému tlaku byli vystaveni badatelé, kteří se zabývali starší českou literaturou.

Milan Kopecký (1925 – 2006) se v r. 1953 stal odborným asistentem na FF v Brně, v letech 1954 – 1957 absolvoval vědeckou aspiranturu (CSc. 1959 prací *Překlady z italské renesanční a německé reformační literatury od Mikuláše Konáče z Hodiškova*; v r. 1962 se habilitoval prací *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*, DrSc. a byl ustanoven docentem pro dějiny české literatury, v r. 1980 na základě práce *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory*, v r. 1973 jmenován řádným profesorem). Přednášel rovněž v SRN, Itálii, Holandsku, Norsku, Francii, SSSR, Jugoslávii, NDR a Polsku.

Těžiště vědecké práce Milana Kopeckého spočívá ve starší české literatuře, a to především z období renesance a baroka. Nejdříve se zaměřil na pramenný průzkum epochy mezi husitstvím a Bílou horou, a zejména na formování humanismu v českých zemích. V monografiích *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova* (1962) a *Daniel Adam z Veleslavína* (1962) objasnil přínos těchto čelných tiskařů, vydavatelů a spisovatelů 16. století. Studie, sledující českou renesanční literaturu z hlediska její uměleckosti a vycházející namnoze z mezislovanských a celoevropských souvislostí, spojil v celek v knize *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory* (1979). Zabýval se v ní obzvláště pronikáním antické kultury do české literatury, vznikem a rozvojem biblického i světského dramatu za humanismu; pozornost věnoval též utváření renesanční beletrie, reformační postilografie a kulturnímu přínosu Jednoty bratrské. Populárně pojatou syntézu celé epochy, jejíž specifičnost v českém prostředí nachází v prolínání humanismu s reformací, podal v knize *Český humanismus* (1988).

Od poloviny 60. let patřil Kopecký rovněž k iniciátorům obnoveného studia českého literárního baroka. Edičně připravil a komentoval řadu děl autorů dosud dostatečně nezhodnocených (V. Bernard Jestřábský, F. Kadlinský, B. Bridel, A. Koniáš, slezští kazatelé aj.) a překlad *Obrany* (*Rozprava krátká, ale pravdivá*, 1988) B. Balbína. Systematickou pozornost věnoval literárním snahám J. A. Komenského (*Komenský jako umělec slova*, 1992) a uměleckým prostředkům barokní literatury; soustřeďoval se na vztahy baroka umělého k pololidovému a k folkloru, na souvislosti mezi tvorbou domácí a exilovou i mezi barokní kulturou a novodobým písemnictvím. Připravil řadu příruček pro vysoké školy. Literárněhistorickou a ediční pozornost věnoval i české literatuře 19. a počátku 20. století, zvláště autorům utvářejícím literární život na Moravě (M. Mikšíček, V. Kosmák, J. Herben, J. Uher aj.). Za pobytu v Německu (v letech 1963 – 1964 působil na Humboldtově univerzitě v Berlíně) se seznámil s lužickosrbskou literaturou, kterou pak sledoval i jako recenzent (hlavně v Lidové demokracii 1964 – 1968). (Cit. podle P. Pešty.)

Eduard Petrů (1928 – 2006) od r. 1964 působil na katedře bohemistiky FF UP se specializací na dějiny starší české literatury a teorii literatury (CSc., 1966 prací *Vývoj českého exempla v době předhusitské*; docent, 1968, na základě habilitační práce *Studie o Petru Chelčickém*; DrSc., 1983, prací *Husitství, reformace, humanismus a renesance v české literatuře*, 1986 jmenován profesorem pro obor teorie literatury a dějiny české literatury). V letech 1989 – 1994 byl na FF UP vedoucím katedry bohemistiky a slavistiky, v letech

1993 – 1996 proděkanem pro vědeckobadatelskou činnost, v letech 2005 – 2006 na katedře působil jako emeritní profesor.

Svou rozsáhlou badatelskou, pedagogickou a popularizační činnost zahájil Petrů v druhé polovině 50. let řadou bibliografií, z nichž již první, S*oupis díla Petra Chelčického a literatury o něm* (1957), naplňovala jeho celoživotní orientaci nejen na dílo tohoto spisovatele a myslitele, ale i na starší českou literaturu, literární medievalistiku a literaturu humanismu a renesance. Záhy se Petrů etabloval také jako editor, jenž vedle Chelčického (kritická edice *Drobné spisy*, 1966, novočeský převod *Ze Sítě víry*, 1990) vydával autory a díla dosud nevydané či nepřístupné (např. *Olomoucké povídky*, 1957; Jan Dubravius: *Theriobulia*..., 1983; B. Paprocký z Hlohol: *O válce turecké a jiné příběhy*, 1982). Své edice přitom zpravidla koncipoval jako přípravné analytické práce pro budoucí monografie a doprovázel je podrobnými analytickými studiemi.

V 60. letech se Petrů věnoval rovněž metodologii vědecké práce a aplikaci kvantitativních metod v literární vědě. Základní problematiku shrnul ve skriptech *Exaktní metody v literárněvědné práci* (1968). Prakticky pak tyto metody aplikoval především v knize *Vývoj českého exempla v době předhusitské* (1966), kde uplatnil fyzikální model literárního díla a materiál zpracoval pomocí statistických metod. Literatuře husitského období věnoval Petrů jak řadu studií, tak i samostatné kapitoly v prvním dílu kolektivních akademických *Dějin české literatury* (1959) a v přehledné publikaci *Panoráma české literatury* (1994, s L. Machalou).

Významnou část své práce Petrů zasvětil popularizaci literární medievalistiky. Smyslem knih *Zašifrovaná skutečnost, 10 otázek a odpovědí na obranu literární medievalistiky* (1972), *Vzrušující skutečnost, Fakta a fantazie ve středověké a humanistické literatuře* (1984) a *Zrcadlo skutečnosti, Kniha o středověké, renesanční a barokní parodii* (2002) je poučení o přínosu středověké literatury pro dnešního čtenáře. Dalším trvalým okruhem badatelského zájmu Eduarda Petrů se stala starší česká literatura na území Moravy, jíž věnoval zejména svůj příspěvek do knihy *Přehledné dějiny české literatury a divadla v Olomouci* (1981) a publikaci *Humanismus a raná renesance na Moravě* (1992, s I. Hlobilem, též rozšíř. angl. 1999). Sleduje v nich na Moravě psanou českou literaturu a konfrontuje ji s literaturou vznikající na území Království českého, shledává paralely, shody a odlišnosti. Studie o starší české literatuře Petrů shrnul do souboru *Vzdálené hlasy* (1996), který obsahuje přes čtyřicet studií a interpretací z oblasti starší české literatury. Problematiku literárněteoretickou pak Petrů rozvinul v učebnici *Úvod do studia literární vědy* (2000), shrnující metody spíše deskriptivní poetiky a neopomíjející bibliografickou, textologickou a translatologickou problematiku. V četných studiích a článcích se Petrů současně zabýval novou literaturou a vztahem literatury a filmu. (Cit. podle B. Hemelíkové.)

Jaroslav Kolár (1929 – 2013) v r. 1952 pracoval v PNP v Praze, v následujícím roce přešel jako vědecký aspirant do ÚČL (CSc. 1959 prací *Česká zábavná próza 16. století a tzv. knížky lidového čtení*). Jako vědecký pracovník zde působil až do odchodu do důchodu v r. 1991. V témže roce se habilitoval na FF UK v Praze a na téže škole (také na PedF UK) poté externě přednášel starší českou literaturu. V letech 1974 – 1989 organizoval

neoficiální schůzky přátelského diskusního kroužku strukturalistického zaměření (tzv. Medvědáři, resp. Sklerokruh) a podílel se na pořádání jeho rukopisných vědeckých sborníků.

Zabýval se starší českou literaturou s centrem zájmu o 16. století. Při jejím zkoumání byl veden snahou postihnout jednak národní specifičnost, jednak její typologický charakter a vývojové hodnoty. Navázal na metodologická východiska českého strukturalismu a ve svých interpretacích staročeských literárních památek se zejména snažil analyzovat rozmanité funkční aspekty děl, případně nacházet nástroje k jejich historicky adekvátnímu výkladu; jeho práce směřují i za hranice literatury k pojmenování širších kulturních souvislostí. Tato metoda je charakteristická již pro monografii *Česká zábavná próza 16. století a tzv. knížky lidového čtení* (1960), ale především ji J. Kolár využil v četných studiích, jež zachycují později sestavené knižní výbory *Návraty bez konce* (1999) a *Sondy. Marginálie k historickému myšlení o české literatuře* (2007).

Jako editor českému i německému publiku zpřístupnil literární památky od vrcholného středověku, humanismu i mladších období (zvl. tzv. knížky lidového čtení). Do českého prostředí uvedl především metodologicky podnětné práce ruských literárních vědců a historiků (M. M. Bachtin, P. G. Bogatyrev, A. J. Gurevič aj.). (Cit. podle J. Meda, resp. K. Bláhové.)

Jan Lehár (1949 – 2004) vystudoval francouzštinu a češtinu na FF UP v Olomouci. Poté byl zaměstnán jako odborný pracovník v Muzeu J. A. Komenského v Uherském Brodě, od r. 1990 byl vědeckým pracovníkem oddělení literární historie a lexikografie ÚČSL, resp. ÚČL AV ČR. Docentem starší české literatury se stal na FF UP v Olomouci v r. 1991 habilitační prací *Česká středověká lyrika*; CSc. 1992 prací *Nejstarší česká epika*. Od r. 1991 externě přednášel dějiny staré české literatury na FF UK; jako hostující profesor přednášel v r. 1999 na italských univerzitách v Udine a Padově.

Na počátku své literárněvědné činnosti Lehár rozděloval svůj zájem mezi českou a francouzskou literaturu. Záhy se však specializoval na českou medievalistiku, přičemž stále přítomnou součástí systematicky rozvíjeného výzkumu nejranějšího období české epiky a lyriky učinil komparatistický zřetel. Po jednotlivých průpravných studiích, psaných a publikovaných od poloviny 70. let, shrnul výsledky dosavadního bádání v knize *Nejstarší česká epika* (1983) věnované *Dalimilově kronice*, *Alexandreidě* a prvním legendám a v rozsáhlé předmluvě k vlastní edici *Česká středověká lyrika* (1990) zahrnující českou lyrickou poezii od prvopočátků po husitskou dobu. V souboru *Studie o sémantizaci formy* (2005) propracoval metodologii, podle níž literární postupy a struktury fungují jako svébytní nositelé významu a mohou hrát hlavní úlohu v tom, jaké významy vnímatelé dílu přisuzují. Aplikoval ji nejen na starší českou literaturu, ale i na vybraná prozaická a básnická díla 19. a 20. století. (Cit. podle B. Svozila, resp. K. Bláhové.)

Josef Hrabák (1912 – 1987) na brněnské FF studoval obory čeština a francouzština (1931 – 1935), titul PhDr. získal 1936 prací *Staropolský verš ve srovnání se staročeským*. V r. 1937 byl přijat za člena Pražského lingvistického kroužku. Od r. 1945 přednášel na FF

v Brně, v r. 1946 se habilitoval prací *Smilova škola* a působil pak na PedF, od r. 1948 jako profesor. V letech 1953 – 1978 byl profesorem české literatury na FF v Brně (v letech 1953 – 1970 vedl katedru české a slovenské literatury a literární vědy). V 50. letech současně založil a vedl oddělení starší české literatury v Ústavu pro českou literaturu ČSAV v Praze, od r. 1961 externě řídil jeho brněnskou pobočku, zřízenou na jeho podnět. V r. 1956 dosáhl hodnosti DrSc. prací *Studie ze starší české literatury*, v r. 1965 byl zvolen členem korespondentem ČSAV. V letech 1973 – 1974 stál též v čele staročeského semináře na FF UK. Ve vědecké a vědecko-organizační práci neustal ani po odchodu do důchodu (1978). Podílel se na vzniku a činnosti Památníku Petra Bezruče v Opavě a na mezinárodní vědecké spolupráci v oblasti slavistiky. Od r. 1978 byl členem Assotiation internationale des critiques littéraires v Paříži.

Zárodky Hrabákova komplexního pohledu na literární tvorbu lze nalézt již v jeho raných pracích, vznikajících v době, kdy strukturalismus vzbudil zájem o lingvistiku i o tvar a výrazovou stránku literárních děl. Strukturně založené srovnávací studium staročeského a staropolského verše bylo základnou pro Hrabákova pozdější bádání literárněhistorická, versologická a komparatistická i pro jeho činnost kritickou. Tato východiska způsobila, že ani v 50. letech, kdy vytvářel marxistickou koncepci dějin starší české literatury, založenou na vztahu literatury k lidu, na sledování tendence k zlidovění kulturních hodnot a napětí mezi „vyšší“ a „nižší“ literaturou, neztrácel Hrabák ze zřetele problematiku umělecké formy. V řadě doprovodných úvah (shrnutých do knih *Studie ze starší české literatury*, 1956; *Ze starší české literatury*, 1964 a *K metodologii studia starší české literatury*, 1961) navázal Hrabák na podněty J. Vilikovského a francouzské medievalistiky a snažil se objasnit zvláštnosti literárního procesu ve starších dobách a proměny uměleckého zobrazování skutečnosti. Zájem o tvar literárních děl vedl Hrabáka také k versologii. V době, kdy pominula oficiální nedůvěra ke studiu formy, vydal příručku *Úvod do teorie verše* (1952). Později v knihách (*Studie o českém verši*, 1959; *Z problémů českého verše*, 1964; *O charakter českého verše*, 1970) akcentoval významovou hodnotu verše i jeho jednotlivých složek a typů, přičemž sledoval také literárněhistorické a společenské faktory působící při jeho utváření. Sondami do vývoje českého verše od středověku po dnešek dospěl Hrabák k novému pojetí jeho podstaty a specifičnosti; rozlišil dva dominantní veršové typy: sylabický (trochej a jamb) a daktylský, blížící se čistě tónickému.

Během 60. let se Hrabák stále více zaměřoval na poetiku prózy, zvláště na její historické proměny (*Šest studií o nové české literatuře*, 1961; *K morfologii současné prózy*, 1969). Syntézu svých poznatků o tvaru literárního díla podal v kompendiích *Poetika* (1973) a *Řeč písemnictví, Umění vnímat umění* (1986); své teoretické pojetí vztahů mezi národními literaturami pak syntetizoval v první české příručce *Literární komparatistika* (1971). K žánrovým otázkám se Hrabák soustředil v poslední tvůrčí etapě, kdy populárně nastínil vývojové proměny románové epiky od antiky až po současnou masovou zábavnou produkci (*Čtení o románu*, 1981). Zabýval se jako jeden z prvních badatelů u nás žánry populární literatury, zejména tradicí pokleslé literatury (*Napínavá četba pod lupou*, 1986 a *Od laciného optimismu k hororu*, 1989).

Paralelně vznikaly i Hrabákovy monografie o prozaicích M. V. Kratochvílovi, R. Těsnohlídkovi, K. Novém, F. Kožíkovi a J. Křenkovi, v nichž využil svých zkušeností z bohaté literárněkritické činnosti. Současnou tvorbu Hrabák hodnotil s nadhledem historika a při soustavném hledání vztahu literatury ke společnosti věnoval i zde značnou pozornost otázkám kompozice a stylu. Od počátku se Hrabák zabýval rovněž autory spjatými s moravským a slezským prostředím (P. Bezručem, J. Mahenem, J. Johnem, J. Uhrem aj.), což mu dávalo podněty i k teoretickým úvahám o specifičnosti literatury v regionech. Osobní vzpomínky a portréty osobností, které utvářely literární a vědecký život v Brně v době meziválečné i poválečné, shrnul do souboru *Život s literaturou* (1982).

Jasný a přístupný styl i schopnost vyložit názorně komplikované jevy byly předpokladem rozsáhlé Hrabákovy popularizátorské činnosti. Knihami, edicemi i drobnějšími pracemi se snažil vzbudit zájem o památky starší české literatury; jindy mu šlo o výchovu náročnějšího čtenáře (např. *Umíte číst poezii a prózu?*, 1971; *Průvodce po dějinách české literatury*, 1976, s D. Jeřábkem a Z. Tichou). Některé Hrabákovy práce byly podníceny potřebou středoškolských a vysokoškolských učebnic (*Starší česká literatura*, 1964; *Úvod do studia literatury*, 1970, s F. Tenčíkem; samostatně přeprac. a rozšíř. 1977 aj.).

Dcera J. Hrabáka Marie Hrabáková, provdaná Krčmová (*1940), je lingvistkou (FF MU v Brně).

Alexandr Stich (1934 – 2003) studoval češtinu a ruštinu se širším zaměřením slavistickým na FF UK. V r. 1958 nastoupil do vědecké aspirantury v Ústavu pro jazyk český ČSAV. Titul CSc. získal r. 1961 prací *Jazyk Nerudovy žurnalistiky a žurnalistiky 60. let 19. století* a od téhož roku působil v ústavu jako vědecký pracovník; v letech 1963 – 1966 zde byl vědeckým tajemníkem, v letech 1967 – 1971 vedoucím oddělení jazykové kultury a stylistiky; poté řadovým pracovníkem téhož oddělení. V r. 1982 byl nucen z politických důvodů odejít a do r. 1990 pracoval v nakladatelství Čs. spisovatel. V r. 1990 přešel na katedru českého jazyka FF UK, působil zde nejprve jako odborný asistent, od r. 1991 jako docent (za *Soubor prací z dějin jazyka a stylistiky*) a od r. 1992 jako profesor (za monografii *Sabina – Němcová – Havlíček*, pův. 1976). Po nuceném odchodu z Ústavu pro jazyk český publikoval časopisecky pod propůjčenými jmény.

Zpočátku se Stich věnoval především teorii spisovného jazyka a jazykové kultury, zejména otázkám stylistiky. Metodologicky vycházel z pražského strukturalismu, byl však podstatně ovlivněn i impulzy navazujícími na jiné tradice české jazykovědy (V. Šmilauer) a na sociologizující tradice české literární historie (K. Krejčí). V tomto rámci se zaměřil na výzkum vývoje spisovného jazyka, zvláště v době obrozenecké (M. Z. Polák, J. Jungmann, M. D. Rettigová, K. Havlíček Borovský, K. H. Mácha, K. Sabina), a zabýval se syntaktickou stavbou češtiny a slovotvorbou (spolupráce na kolektivní práci *Mluvnice češtiny 1*, 1986). Výzkum obrozenecké češtiny jej posléze přivedl k zájmu o předchozí vývojové období, tj. o 17. a 18. století. Zájem o jazykovou situaci této doby rozšířil postupně i na problematiku literárního baroka, kde se pokusil o řadu lingvoliterárních analýz, vycházeje přitom z možnosti vykládat slovesnou kulturu oné doby z motivické vrstvy literárních i mi-

moliterárních textů. Zároveň Stich sledoval otázky kontinuity a diskontinuity českého jazykového, literárního a duchovního vývoje v druhé polovině 18. století a v první polovině 19. století. Vytvořil tak svébytnou lingvoliterární metodu, již uplatnil nejen při analýzách autorů 19. století (K. Havlíček Borovský, J. Neruda, J. Vrchlický, A. Jirásek), ale také u soudobých básníků (V. Holan, F. Halas či J. Seifert v monografii *Seifertova Světlem oděná*, 1998), jak to dokládá soubor studií *Od Karla Havlíčka k Františku Halasovi, Lingvoliterární studie* (1996). Z hlediska sepětí spisovatele a jeho díla s předchozí jazykovou a literární tradicí se průběžně věnoval stylistickému výzkumu dalších autorů 20. století (L. Fuks, O. Pavel, J. Šotola, I. Vyskočil, L. Vaculík, J. Frais aj.).

Významně se Stich projevil jako editor literárních děl období baroka (J. Kořínek, *Staré paměti kutnohorské*, 2000, s. R. Lungou, aj.) a zvláště 19. století (M. Z. Polák, M. D. Rettigová, J. K. Tyl, K. Havlíček Borovský, J. Zeyer, A. Sova aj.). Inicioval soupis barokních rukopisů ve veřejných sbírkách (*Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách*, 2003, s J. Lindou aj). Mnoho pozornosti i úsilí věnoval popularizaci odborného jazykovědného výzkumu ve školní a veřejné praxi jakožto autor učebních textů, jazykových koutků a neúnavný přednašeč i jako recenzent, polemik a publicista (výbor *Jazykověda – věc veřejná*, 2004). (Cit. podle J. Meda, resp. K. Bláhové.)

Co se týče prací na slovníkových projektech, týkajících se české literatury v oficiálním proudu, v samizdatu a exilu, o nich jsme se zmínili již v úvodu sledovaného období 1969 – 1989, k nim by bylo třeba ještě připojit slovníkovou příručku britského bohemisty a publicisty **Jana Čulíka** (*1952) *Knihy za ohradou*. *Knihy za ohradou. Česká literatura v exilových nakladatelstvích 1971 – 1989* (Praha 1991).

* * *

Normalizační politika se projevila nepříznivě také v oblasti literární teorie. Podobně jako po r. 1948 byla i o dvacet let později přerušena kontinuita českého strukturalismu, která dominovala v české literárněvědné metodologii 60. let. Jinak než negativně se nesmělo hovořit a psát ani o jiných směrech, které ovlivnily české myšlení o literatuře před srpnem 1968, například existencionalismu, hermeneutice či fenomenologii a odmítány byly i pokusy jakkoli liberalizovat marxismus. Poměry v humanitních vědách určovali ortodoxní marxisté, často ale takoví, kteří byli ochotni marxistické přístupy vulgarizovat a přizpůsobovat požadavkům dne a kteří hlavně v 70. letech pouhé náznaky nezávislé teorie (byla zrušena edice Dílna nakladatelství Čs. spisovatel, v níž během 60. let vyšla řada překladů děl moderní světové vědy o literatuře). Hlavními tématy se i u překladových děl staly především principy socialistického realismu a problematika marxismu v literární vědě. (Cit. podle L. Machaly a E. Gilka.)

Překlady děl západní literární vědy nahradila v letech normalizace ideologická literární teorie sovětské nebo socialistické provenience (přitom zdaleka nejméně se překládalo z polské literární vědy, kde existoval podstatně větší prostor i pro institucionální nezávislé myšlení o literatuře a silnější vliv západní či obecně světové literární vědy než u nás, jak jsme si ověřili při rešerši k některým našim pracím z oblasti česko-polských literárních

vztahů, mj. k autorským medailonům ve výboru z polské literární vědy *Od poetiky k diskursu*, 2002).

Pro situaci v domácí literární teorii bylo symptomatické, že v r. 1972 vyšla v novém, přepracované vydání monografie **Ladislava Štolla** *O tvar a strukturu v slovesném umění. K metodologii a světonázorovým východiskům ruské formální školy a pražského literárního strukturalismu* (původně z r. 1966), která z dogmatických pozic odmítala strukturalismus.

Strukturalistickými východisky byly ovlivněny již zmíněné studie **Josefa Hrabáka** o českém verši i některé jeho studie k dějinám starší české literatury a práce literárněteoretické.

Sáva Šabouk (1933 – 1993) se stal ředitelem Ústavu dějin umění ČSAV. V letech 1972 – 1981 byl šéfredaktorem časopisu Estetika. V 70. letech se v něm začaly objevovat články zaměřené na socialistický realismus, marxistickou estetiku nebo na ideologické souvislosti fungování v umění a ideologická „správnost" často potlačovala kvalitu. Sám Šabouk se mj. zaměřoval na revizi základních strukturalistických axiomů (*K staronovým aspektům strukturalismu*, 1974; *Současná teorie umění a její perspektivy*, 1978) Šabouk v r. 1971 založil a vedl mezioborový tým pro výzkum v oblasti vyjadřovacích a sdělovacích prostředků umění. Ve svém bádání se opíral o myšlenky marxismu a svou pozornost obracel k teorii umění a realismu, zabýval se problémem miméze, pravdivostí v umění, uměleckou informací a tím, jak působí umělecká díla. Mezi Šaboukovy nejvýznamnější publikace patří monografie *Jazyk umění* (1969), *Člověk a umění v struktuře světa* (1974), *Tři polemické studie* (1976) ad. (Cit. z různých zdrojů.)

Estetik, literární teoretik, slavista **Zdeněk Mathauser** (1920 – 2007) v letech 1945 – 1947 studoval na FF UK filozofii a ruštinu (PhDr. v r. 1949 prací srovnávající fenomenologii E. Husserla, N. O. Losského a G. Berkeleye *Fenomenologie a dialektika ve filozofii výchovy*; docentem ruské literatury se stal v r. 1956; CSc. v r. 1957 knihou *O umělecké specifičnosti v sovětské literatuře*; DrSc. v r. 1965 za knihu *Umění poezie. Vladimír Majakovskij a jeho doba*; v r. 1967 byl jmenován profesorem ruské literatury na FF UK, kde také do r. 1969 externě přednášel moderní ruskou literaturu). Od r. 1960 začal působit jako vědecký pracovník v ČSAV: nejprve v Československo-sovětském institutu a po jeho zrušení v nově zřízeném Ústavu jazyků a literatur (1964 – 1971), jehož byl v letech 1968 – 1970 ředitelem. Po uvolnění z funkce, zrušení pracoviště a krátkém pobytu v Ústavu pro českou literaturu přešel do Ústavu teorie a dějin umění ČSAV. Rozhodujícím způsobem se zde podílel na vypracování koncepce Mezioborového týmu pro výzkum vyjadřovacích a sdělovacích systémů v umění (zejména se S. Šaboukem), jehož výsledky jsou uloženy v knize *Umění a skutečnost* (1976). V r. 1980 odešel do důchodu. Po listopadu 1989 byl rehabilitován, vrátil se na FF UK, kde přednášel teorii literatury a světovou literaturu.

Mathauser byl estetikem a literárním vědcem, jehož vědecká a publikační činnost je spojena několika výchozími tématy. Mezi nejvýznamnější patří fenomenologie, hermeneutika, strukturalismus, problematika symbolu, alegorie a metafory, ruská a česká umělecká avant-

garda, filozofie, estetika, poetika a sémiotika. Klíčovou koncepcí, která ovlivnila jeho přístup k literatuře a umění obecně, byla fenomenologie (zvl. E. Husserl, M. Heidegger, J. Patočka aj.). Fenomenologii nechápal jen jako jeden z nejinspirativnějších a nejvlivnějších filozofických směrů, ale využíval ji i jako základnu při hledání paralel mezi moderní filozofií a avantgardní poezií. Spodním proudem Mathauserových teoretických úvah byla problematika metafory (rozpracoval mj. problém „rozestupující se" metafory), anticipace v umělecké tvorbě a především pak teorie symbolu. Nejdůkladněji své pojetí teorie uměleckého symbolu Mathauser představil v knize *Metodologické meditace aneb Tajemství symbolu* (1989). K symbolu přistupuje jako k syntéze několika estetických pricipů (zvl. alegorie a metafory), vytváří jeho specifický model, který má ilustrovat významovou otevřenost uměleckého díla. V 90. letech Mathauser stále častěji rozvíjel dialog mezi fenomenologií, strukturalismem, sémiotikou a hermeneutikou. Právě důsledné domýšlení a kritické rozpracovávání těchto a dalších teoretických koncepcí, analýza jejich přechodů a vzájemných inspirací, je tím, o co se Mathauser opíral ve svých úvahách široce rozkročených mezi filozofií a poezií. (Cit. podle V. Svatoně, resp. O. Sládka.)

Literární teoretička a sémiotička **Marie Kubínová** (*1943) studovala češtinu a ruštinu na FF UK; absolvovala 1965 diplomovou prací *Obraznost poezie Jaroslava Seiferta*. (PhDr. v r. 1979 prací *Obsahové a stylové proměny v české poezii dvacátých let*; CSc. v r. 1986 prací *Sémanticko-komunikační systém lyrické poezie z hlediska soustavy dorozumívacích funkcí*; DrSc. v r. 1993 prací *Sondy do sémiotiky literárního díla*.) V letech 1965 – 1974 byla zaměstnána jako stážistka a vědecká aspirantka v ÚČL. V r. 1975 přešla do Ústavu teorie a dějin umění ČSAV, kde zprvu působila v teoretickém oddělení, později v pracovní skupině pro systémový výzkum uměleckého vyjadřování a sdělování; v r. 1986 se stala vědeckou pracovnicí. V r. 1990 se vrátila do ÚČSL (ÚČL AV ČR), kde pracuje v oddělení literární teorie, resp. v oddělení poetiky textu.

Literárněvědnou aktivitu M. Kubínové charakterizuje soustředěný teoretický zájem o lyriku a důslednost metodologických východisek. Zprvu se zabývala především poezií J. Seiferta, později se zaměřila k dalším básnickým osobnostem meziválečného období, přičemž prokázala porozumění zejména pro poetismus (uspořádala a vydala antologii poetismu *Magická zrcadla*, 1982, s V. Kubínem). Zatímco v knize *Proměny české poezie dvacátých let* (1984) načrtla na základě zvláštností a klíčových momentů tvorby J. Wolkra, V. Nezvala a F. Halase rámcový obraz nadindividuálního vývoje lyriky daného období, ve své druhé, rozsáhlejší knize *V území slov, K dorozumívacímu systému lyrické poezie* (1988) učinila analýzu konkrétních prací básníků 20. a výběrově i básníků 19. století součástí teoretického pojednání o obecné povaze lyrického žánru. V dalších studiích, psaných v 80. a na počátku 90. let, pojednává Kubínová ze sémiotického hlediska nejen o jednotlivých komponentách lyriky (např. o subjektu v básnické tvorbě), ale i o otázkách výstavby literárního výtvoru a problematice jeho interpretace, v neposlední řadě též o pojetí uměleckého díla a analytických postupech u svého hlavního inspirátora, strukturalisty J. Mukařovského (*Sondy do sémiotiky literárního díla*, 1995). Zúčastnila se rozsáhlého kolektivního projektu Poetika literárního díla 20. století, jenž je pokusem o syntézu literárněteoretického a literárněhistorického pohledu na literární dílo. Do druhého svazku *Pohledy*

zblízka: Zvuk, význam, obraz (2002), který redigovala, přispěla studiemi věnovanými problematice básnické obraznosti. Studie *Problémy a paradoxy literární komunikace* je součástí třetího dílu *Na cestě ke smyslu* (2005). (Cit. podle B. Svozila.)

Podobně ze sémiotických inspirací (zejm. tzv. estonské školy v Tartu, jejíž přední osobností byl J. M. Lotman) vycházejí některé práce již zmíněného **Vladimíra Macury**, jenž své literárněvědné přístupy mohl plně realizovat až po r. 1990.

Literární teoretička a prozaička **Daniela Hodrová** (*1946), manželka spisovatele K. Miloty, od r. 1964 studovala na FF UK nejprve ruštinu a češtinu (diplomovou práci *Jezdec a dáma, Vektory stylu Andreje Bělého* obhájila v r. 1969), poté francouzštinu (do r. 1972) a – než byl obor zrušen – také srovnávací literaturu. V r. 1973 byla odmítnuta její doktorská disertace *Román zasvěcení*, titul PhDr. získala až roku 1977 za práci *Předpoklady vzniku románu ve staroruské literatuře*. V letech 1972 – 1975 pracovala jako redaktorka v nakladatelství Odeon. Od r. 1975 byla aspirantkou a od r. 1980 je vědeckou pracovnicí oddělení teorie literatury Ústavu pro českou literaturu ČSAV, nyní AV ČR (CSc. v r. 1980 prací *Pohyb románu*; DrSc. v r. 1992 prací *Román zasvěcení*), které řadu let vedla.

Pro Hodrovou je charakteristické prostupování literárněvědné činnosti s tvorbou beletristickou. Mnohá témata a postupy, jimiž se zabývá jako teoretička, se objevují rovněž v jejích prózách: ať již jde o pojetí města jako subjektu či divadla, o typy „loutkovitých" postav, nebo o téma proměny a zasvěcení aj. Ve studiích, doslovech, příspěvcích do interpretačních sborníků a pracích slovníkových se Hodrová zpravidla obracela nejen k tématům, dílům a autoritám (M. M. Bachtin, J. M. Meletinskij) blízkým jejímu beletristickému naturelu, nýbrž uplatnila své specifické vnímání světa i v případě volby témat zcela protichůdných (budovatelský román). Její prózy a teoretické náhledy vzájemně korespondují především v chápání románu jako věčné oscilace mezi realitou a fikcí a v důrazu na sebepopírání žánru, na jeho sebereflexivnost. Takovéto vidění světa a románu Hodrová prezentovala již v knižním literárněvědném debutu s příznačným titulem *Hledání románu*, kde pracuje s typologickou opozicí mezi románem-skutečností a románem-smyšlenkou, aniž by se jí historické příklony prózy k jednomu či druhému pólu jevily jako „krize“ žánru. Za jeden z nejvýznamnějších zdrojů charakteristicky románových situací přitom považuje zejména iniciační syžet, kterým se zabývala v samostatné publikaci *Román zasvěcení*, jejíž rukopis pochází už z r. 1973. Zde nabídla svébytný přehled geneze takto označeného žánru v souvislosti s esoterikou, mytologiemi a mystérii, výklad o jednotlivých dílech, jež se k této kategorii v rámci „dějin románu“ mohou vázat (mj. *Perceval* Chrétiena de Troyes, ale též novodobé romány jako *Jméno růže* U. Eca či *Kašpar, Melichar, Baltazar* M. Tourniera), a také analýzu jeho struktur prostoru a času a typicky zastoupených postav. V další teoretické práci nazvané *Místa s tajemstvím* (1994) obrátila svou pozornost k tématům literární topologie; zkoumala zde charakteristiky fikčních prostorů, jež se opakovaně objevují ve světové literatuře (např. labyrint, idylické místo, hora, město, brána a další), a věnovala znovu pozornost i postavám, jež jsou s těmito prostory typicky spojovány, respektive je namnoze i „zosobňují“ (poutník, zasvětitel, bůh, ušlechtilý divoch či venkovan, panna, horal, strážce brány atd.).

V rozsáhlém syntetickém díle *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století* (2001, s dalšími) usilovala Hodrová vytvořit „otevřenou poetiku" literárního díla minulého století. V knize *Citlivé město* (2006) pojednala o městě jako fenoménu archetypálním i aktuálním, kulturním i literárním, o městě jako textu, který může být „čten", zároveň však i „psán" svými obyvateli. Zkoumala fenomény chůze městem a obývání města a představila město (zejména literární i ne-literární Prahu) jako bytost, které kromě těla přísluší i duchovní a duševní rozměr. Esejistická až konfesijní perspektiva zcela převládla v publikaci nazvané *Spatřené hlavy / Heads beheld* (2007), v níž autorka nabídla jedinečnou kombinaci pohledu interpretujícího hlavy přítomné v architektuře města na fasádách a vlastních velkoformátových fotografií některých těchto hlav. (Cit. podle A. Jedličkové, resp. K. Kudlové.)

Literární teoretik a historik, textolog **Pavel Vašák** (1941 – 2011) nejprve studoval matematiku a matematickou statistiku na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze, v r. 1963 absolvoval diplomovou prací z matematické lingvistiky *Odhad entropie jazyka*. V r. byl přijat jako odborný pracovník do oddělení matematické lingvistiky Ústavu pro jazyk český ČSAV. Od r. 1969 působil v ÚČSL (ÚČL), kde pracoval jako odborný, později vědecký pracovník (CSc. v r. 1976 prací *Textologie a atribuce textu*; PhDr. v r. 1979 na základě přepracované kandidátské práce; DrSc. v r. 1985 prací *Autor, text a společnost*). V letech 1979 – 1983 byl vědeckým tajemníkem ústavu, poté v letech 1982 – 1991 vedoucím oddělení dějin české literatury a textologie. V r. 1995 se prací *Textologie, Teorie a ediční praxe* habilitoval na UP v Olomouci a od září téhož roku začal působit na katedře české literatury PedF UK. Od r. 1997 zde vykonával funkci proděkana, resp. děkana (až do r. 2003), poté odešel do důchodu.

Věren výchozímu vzdělání inspiroval se Vašák ve svých literárněvědných pracích jak matematickými metodami, tak také teoriemi informace, kybernetiky, komunikace a zejména teorií systémů. Zprvu se zajímal především o matematickou lingvistiku a podílel se na výzkumu statistických charakteristik češtiny, přitahovala jej též versologie. Po časopiseckých studiích vstoupil do literární vědy na počátku 80. let knihou *Metody určování autorství* (1980), v níž se pokusil na textologické bázi vypracovat logické schéma vedoucí k odhalení pravého původce sporného slovesného díla. Usoustavňující výklad textologie jako oboru z pomezí lingvistiky a literární vědy podal v teoretickém úvodu týmové publikace *Textologie, Teorie a ediční praxe* (1993), kterou také koncipoval a redigoval. Pokusem o systémové zpracování Vašákova ústředního tématu je kniha *Autor, text a společnost* (1986), propojující řadu frekventovaných literárněvědných pojmů a kategorií do souhrnnějšího modelu vztahu uměleckého díla, komunikačních systémů a společnosti.

Z dějin české literatury Vašáka zaujal zejména K. H. Mácha. Problematice jeho osobnosti a díla věnoval nejeden časopisecký text, ale často mu sloužila i jako opora či doklad pro jeho teoretické koncepty a úvahy. V edici *Literární pouť Karla Hynka Máchy* (1981) shromáždil dostupné dokumenty o ohlasu spisovatelovy tvorby (zejména *Máje*) v letech 1836 – 1858 a přesvědčivě doložil důležitost tohoto období pro její recepci. Na tuto práci navazuje edice *Česká pouť Karla Hynka Máchy* (1999), sledující recepci Máchova díla

a vytváření máchovského mýtu až do roku 1939. V příspěvku do sborníku *Prostor Máchova díla* (1986) nastínil teorii a fungování tzv. zástupného jazyka. Kniha *Šifrovaný deník Karla Hynka Máchy* (2007) obsahuje úplný přepis Máchových šifrovaných zápisků z r. 1835 a rekapituluje spor nad Máchovými intimními deníky.

Početně bohatým doplňkem Vašákovy práce literárněvědné byla jeho činnost recenzní, kulturně a společensky publicistická, fejetonistická, reportážní aj. (Cit. podle B. Svozila.)

České literárněteoretické myšlení 70. a 80. let bylo nejen svazováno direktivami marxistické ideologie, ale zároveň bylo v poměrně výrazné izolaci. Teprve koncem 80. let vyšly ojediněle překlady prací některých významných zahraničních literárních teoretiků a estetiků, např. průkopnická práce z oblasti naratologie *Teorie vyprávění* (1988) F. K. Stanzela nebo základní práce z fenomenologie literatury *Umělecké dílo literární* (1989) R. Ingardena. Ve srovnání s Polskem nebo Maďarskem byla přesto u nás situace v oblasti překladu literárněvědných, uměnovědných nebo filozofických prací skutečně tristní. (Cit. podle L. Machaly a E. Gilka.)

10.2 Literární věda a kritika v samizdatu a exilu 1969 – 1989

Zastavení v podstatě všech literárních časopisů, personální čistky na univerzitách, v ČSAV, nakladatelstvích vedlo u řady literárních vědců a kritiků ke ztrátě zaměstnání, mnozí byli zbaveni možnosti publikovat. Někteří z nich proto odešli do exilu. Ti, kteří zůstali doma, se během doby zapojili do různých neoficiálních aktivit, zejména do vydávání samizdatových edic a časopisů, což vyvolávalo zájem Státní bezpečnosti o jejich osoby, který pak ještě zesílil po vydání Charty 77, kterou mnozí z nich podepsali. Během doby pak začali organizovat tzv. bytové semináře, kde se často setkávali s vědci, kteří působili v oficiální sféře.

Do exilu odešli mnozí členové druhé vlny pražské strukturalistické školy. Na konci 60. let odešel L. Doležel do kanadského Toronta, M. Grygar do nizozemského Amsterdamu, na počátku 80. let K. Chvatík do německé Kostnice, slavista A. Měšťan do německého Freiburgu, literární a televizní kritik, dramatik M. Schulz do Mnichova, H. Kosková do Švédska, I. Hájek do Velké Británie, J. Vladislav do Paříže, S. Richterová do Itálie. Podíleli se na zintenzivnění nezávislé české kultury v zahraničí jako vysokoškolští pedagogové nebo publicisté, ve vztahu k původní vlasti ochraňovali kulturní a vědeckou kontinuitu s dobou před normalizací. Svými články, statěmi a studiemi nejen přispívali do exilových periodik a spolupracovali s exilovými nakladatelstvími, ale často se podíleli i na rozvoji domácí paralelní neoficiální čí samizdatové vědy a kultury.

Vytvoření opozičního myšlení o literatuře nebylo snadné, neboť komunikace neoficiální literatury v samizdatovém ghettu byla značně ztížená nejen technickými omezeními tohoto typu publikování, ale také ingerencemi Státní bezpečnosti. Kromě toho byla odkázána na poměrně úzký okruh čtenářů a vnímatelů. Kdežto exilová kritika postrádala intenzivnější kontakt s autory, kteří zůstali v Československu.

Nejvýznamnějšími platformami literárněkritické diskuse byly samizdatové časopisy Obsah a Kritický sborník, i když zde se pěstovala hlavně metakritika, exilový čtvrtletník Proměny, literatura byla více či méně pravidelně reflektována na stránkách samizdatové Revolver revue, Lidových novin, exilového Svědectví, Obrysu, Listů, Českého slova, Paternosteru, Západu, Práva lidu atd. Kromě toho se literární kritika objevovala i na vlnách rozhlasových stanic Hlas Ameriky a Svobodná Evropa. Mimo již výše zmíněných kritických osobností patřili k výrazným literárním kritikům K. Hvížďala, J. Škvorecký a A. Brousek (posledně dva zmínění autoři vydali první knihu kritik v exilu *Na brigádě*, 1979). (Cit. podle L. Machaly a E. Gilka.)

* * *

Josef Škvorecký své publicistické příspěvky shrnul do souborů *Franz Kafka, jazz a jiné marginálie* (eseje, Toronto 1988), *Hlas z Ameriky* (recenze, Toronto 1990), *Podivný pán z Providence a jiné eseje* (úvahy o angloamerické literatuře, 1999).

Filozof, estetik, literární teoretik a historik **Květoslav Chvatík** byl v letech 1968 – 1969 na stipendiu na univerzitě v Mnichově, po propuštění z Filozofického ústavu ČSAV pracoval v letech 1970 – 1980 jako bibliograf v knihovně Ústavu teorie a dějin umění ČSAV. V r. 1980 získal politický azyl v SRN, žil v Kostnici, kde od r. 1982 pracoval v rámci Fachgruppe Literaturwissenschaft Universität Konstanz. V letech 1990 – 1991 byl hostujícím profesorem na univerzitě v Mnichově. V r. 1991 byl penzionován.

Novátorství strukturalistické estetiky odvozoval bezprostředně od podoby moderního umění, zejména opět od avantgardy a jejího odvratu od mimetických zobrazovacích postupů (*Strukturalismus a avantgarda*, 1970). V Mnichově (SRN) byla vydána jeho teoretická práce *Tschechoslowakischer Strukturalismus. Theorie und Geschichte* (1981). Chvatík na ní pracoval ještě v Praze v letech 1972 – 1978. Kniha v zahraničním prostředí sehrála významnou zprostředkující úlohu mezi českým strukturalismem a recepční estetikou kostnické školy (H. R. Jauss, W. Iser). Na tuto práci později navázal souborem analytických studií z estetiky a poetiky *Mensch und Struktur. Kapitel aus der neostrukturalen Ästhetik und Poetik* (Frankfurt am Main 1987; česky *Člověk a struktury. Kapitoly z neostrukturální poetiky a estetiky*, 1996), v níž se zaměřil na filozofické základy strukturalismu a sémiotiku umění.

V exilu se k jeho dosavadním vědeckým aktivitám v oblasti strukturální estetiky a moderního umění přidala soustavná literárněkritická činnost. Psal eseje o vztahu umění a politiky, kritické interpretace a analýzy soudobé exilové a přehledové studie o české literatuře 20. století (soubor studií *Pohledy na českou literaturu z ptačí perspektivy*, 1991; *Melancholie a vzdor, Eseje o moderní české literatuře*, 1992). Chvatíkův zájem o dílo M. Kundery se promítl do několika jeho příspěvků ke kunderovskému bádání, které později rozpracoval v monografii *Svět románů Milana Kundery* (1994), která byla vydána v několika překladech v zahraničí (*Die Fallen der Welt. Der Romancier Milan Kundera*, München 1994). Rámec Chvatíkových teoretických, kritických a edičních aktivit rozšiřuje a doplňuje autobiografická práce *Kniha vzpomínek a příběhů* (2001) a širší čtenářské veřejnosti určená

monografie *Pán příběhů, Prozaik Jiří Kratochvil* (2008). (Cit. podle Z. Pešata, resp. L. Soldána, resp. O. Sládka.)

Literární kritička a historička, vysokoškolská pedagožka **Helena Kosková** (*1935) je dcerou právníka, po únoru 1948 náměstka ministra financí a pozdějšího československého velvyslance v NDR O. Fischla, odsouzeného k trestu smrti a popraveného v procesu s R. Slánským (1952). V r. 1959 ukončila studia češtiny a ruštiny na Vysoké škole pedagogické v Praze diplomovou prací *Vývoj a současný stav poznání života a díla K. Čapka*. V letech 1963 – 1965 působila jako odborná asistentka v Památníku národního písemnictví. V této době se autorsky podílela na libretech k výstavám o životě a díle K. Čapka a F. Kafky. V r. 1965 ilegálně odešla do zahraničí, žije ve švédském Norrköpingu, kde od r. 1968 učila češtinu, ruštinu a francouzštinu na středních školách a také v Kurzech Stockholmské univerzity. Od r. 1996 je v důchodu, příležitostně působí jako hostující profesorka české literatury na univerzitách ve Stockholmu a v Göteborgu.

Těžiště souboru studií *Hledání ztracené generace* (Toronto 1987; přeprac. a rozšíř. vyd. 1996) leží ve výkladu díla českých prozaiků, kteří se v české literatuře prosadili během 60. let. Za vůdčí osobnosti volně vymezené generace Kosková považuje B. Hrabala, J. Škvoreckého a M. Kunderu. Analyzuje rovněž dílo autorů experimentální prózy (I. Vyskočil, V. Linhartová) a vypravěčské typy próz A. Klimenta, I. Klímy a K. Pecky. Převážně interpretační a literárněhistorický přístup k dílům je rozšířen o metody literárněkritické v kapitolách věnovaných „pokračovatelům“ generace 60. let (Z. Salivarová, J. Vejvoda, E. Kriseová, J. Gruša a K. Sidon) a „promarněným talentům“, které se v 70. letech pokusily smířit svá východiska s kulturní politikou komunistického státu (L. Fuks, V. Páral). Samostatnou knižní studii Kosková věnovala M. Kunderovi (švédská kniha o Kunderovi *Den samtida tjeckista prosan Milan Kundera*, Stockholm 1992, není s českou monografií *Milan Kundera*, 1998, totožná; oproti české knize je v ní značná část věnována prezentaci českého literárního kontextu). Také svou druhou monografickou studii s jednoduchým názvem *Škvorecký* (2004) Kosková věnovala osobnosti, jež podle jejího názoru spolu s M. Kunderou nejvýrazněji formovala poválečnou českou literaturu a její obraz ve světě. Studie a recenze o současné české literatuře a literární vědě pravidelně publikovala ve Svědectví (Paříž, od r. 1966; kromě recenzí a studií i vzpomínky *Z deníku dcery státního zločince*, pod jménem H. Fischlová-Kosková, v letech 1968 – 1969; v r. 1980 vyšly také v samizdatu) a jinde. (Cit. podle M. Zelinského, resp. V. Košnarové.)

Igor Hájek (1931 – 1995) se v britském exilu po čtvrt století intenzivně zabýval českou literaturou, avšak jeho bohemistické dílo je (s výjimkou několika článků v americkém krajanském časopise Západ) psáno výhradně anglicky, neboť bylo určeno hlavně zahraničním odborníkům a studentům. Náhlé úmrtí způsobilo, že autor své studie a stati sám nestačil uspořádat a připravit ke knižnímu vydání. Hájka lze připomenout v souvislosti s prvními českými zmínkami o existenci americké beat generation (Světová literatura, 1959, č. 6) nebo s jeho statěmi, recenzemi a rozhovory s předními americkými i britskými spisovateli v Literárních novinách 60. let. Po srpnu 1968 dal přednost svobodnějším poměrům v cizí zemi. Na univerzitách v severoanglickém Lancasteru a ve skotském Glasgow vyučoval

českou literaturu, avšak o rozdílnostech mezi oficiální a ineditní českou literaturou často přednášel i během svého hostování na severoamerickém kontinentu (Toronto, Ann Arbor, Philadelphia, Lincoln, Los Angeles, Seattle). Záhy po přesídlení do Británie začal Hájek publikovat recenze v Times Literary Supplement (1968 – 1972, dále zkracováno na T. L. S.), a to hlavně o knihách českých autorů. Hájkovy rozsáhlé recenze románů J. Škvoreckého, I. Klímy a L. Vaculíka byly vybrány i do knižního vydání nejdůležitějších statí T. L. S. v letech 1971 a 1974 (Oxford University Press). Mezi významné Hájkovy stati z tohoto období patřila rovněž fundovaná kritická úvaha o tehdy novém a dosud vysoce ceněném překladu Haškova *Švejka* do angličtiny od sira C. Parrotta (1973). Během svého působení na univerzitě v Lancasteru (1971 – 1981) se Hájek postupně zapojoval také do slovníkářských aktivit, a to jednak jako odborný poradce, autor přehledových statí o literatuře v Československu a hlavně jako autor hesel o českých spisovatelích, kteří vždy stáli v popředí jeho odborného zájmu (J. Škvorecký, B. Hrabal, M. Holub, V. Havel, L. Vaculík, I. Klíma, A. Lustig aj.). Důkladná znalost faktografie se od druhé poloviny 70. let začala promítat do obsáhlých syntetických studií: první z nich byla pod názvem „Měnící se role české literární kritiky" (*The changing roles of literary criticism*) publikována v r. 1976. O 70. letech Igor Hájek psal jako o době „vlády průměrnosti" (*The rule of the average: Czech official literature in the 1970s*, 1978), avšak nepochybně patřil mezi nejpilnější čtenáře „normalizační" prózy mezi západními bohemisty. V r. 1991 Igor Hájek publikoval jednu ze svých nejobecněji koncipovaných statí o české literatuře, a to pod poněkud provokujícím názvem „Tradice české literatury: prokletí a požehnání" (*Traditions of Czech Literature: Curses and Blessings*). Hájkova poslední rozsáhlá stať vyšla v r. 1994 pod názvem „Česká literatura ve vroucím kotli" (*Czech Culture in the Cauldron*). Již její název naznačuje, že jde o úvahu o české kultuře na počátku 90. let. Kromě přehledových a syntetizujících statí napsal Hájek rovněž několik monografických studií, a to nejen o J. Škvoreckém (např. rozbor jeho románu *Konec nylonového věku*), ale např. obsáhlý portrét osobnosti Ó. Łysohorského (vlastním jménem E. Goj) pod názvem „Básník nového národa" (*Poet of a New Nation*), který vyšel v prestižní ročence Cross Currents (University of Michigan). Počátek 90. let byl pro Igora Hájka šťastným – avšak bohužel jen krátce trvajícím – tvůrčím obdobím. Dokládají to i dvě komparatistické stati zaměřené na typologii literárních postav a problém lidské identity. První z nich se nazývá „Klonování Ferdinanda Vaňka" (*The Cloning of Ferdinand Vaněk*) a je v ní srovnáváno, jakými proměnami prošla postava z Havlových her v jednoaktovkách P. Landovského, P. Kohouta a J. Dienstbiera. V druhé stati „Carnovsky, Smiřický, Zuckerman a spol. – Příběh o záměnách totožnosti" (Carnovsky, Smiřický, Zuckerman and company – A Tale of Mixing Identities") se Hájek opírá o svůj dlouholetý zájem o osobnosti P. Rotha a J. Škvoreckého. Soubor Hájkových esejistických úvah o české literatuře vyšel i česky ve svazku *Prokletá a požehnaná. Eseje o české literatuře* (Praha 2007; ed. M. Pilař) (Cit. podle M. Pilaře).

Výše zmíněný **Jan Čulík** vystudoval FF UK v Praze a působí jako Senior Lecturer in Czech Studies na University of Glasgow. Vydal monografii o současném českém filmu *Jací jsme, Česká společnost v hraném filmu devadesátých a nultých let* (2007). Je autorem několika problémově a analyticky zaměřených knižních studií v angličtině o českém filmu

a středoevropském televizním seriálu. Od července 1996 je Čulík šéfredaktorem internetového deníku Britské listy (mj. vydal čtyři knižní výbory ze zde publikovaných článků.) (Cit. z Wikipedie.)

Antonín Měšťan (1930 – 2004) v letech 1949 – 1953 studoval na FF UK polonistiku a rusistiku. V letech 1954 – 1957 byl vědeckým aspirantem Slovanského ústavu ČSAV, v letech 1958 – 1959 vědeckým asistentem a po obhajobě kandidátské práce *Polsko a Poláci v českém písemnictví 16. století* (1959) vědeckým pracovníkem. V r. 1966 odešel na univerzitu ve Freiburgu (SRN), kde působil jako lektor češtiny a polštiny (paralelně též v letech 1969 – 1971 na univerzitě v Heidelbergu). V r. 1971 mu byla ve Freiburgu udělena docentura, a to na základě předchozí publikační činnosti; v r. 1974 byl jmenován mimořádným profesorem, téhož roku se po vypršení platnosti čs. pasu rozhodl zůstat v SRN. V r. 1980 byl jmenován řádným profesorem a v této funkci působil na univerzitě ve Freiburgu do září 1995, poté jako emeritní profesor. V letech 1992 – 1998 byl ředitelem znovuobnoveného Slovanského ústavu AV ČR v Praze.

Jako literární historik se Měšťan orientoval na výzkum polsko-českých vztahů, v němž zprvu převažoval zájem o období humanistického a barokního písemnictví, který později rozšířil o problematiku novější literatury, počínaje národním obrozením a konče současností (*Češi, Slováci a Poláci po roce 1945*, Frankfurt am Main 1975). Z tohoto okruhu vědeckého zaměření vznikla kniha *Geschichte tschechischer Literatur im 19. und 20. Jahrhundert* (Köln am Rhein – Wien 1984), určená německému širšímu odbornému publiku, v níž Měšťan začleňuje výklad dějin české literatury do širších souvislostí vztahů k slovanským a západoevropským literaturám, zejména k literatuře německé. Informativní pojetí je vlastní české upravené verzi dějin *Česká literatura 1785 – 1985* (Toronto 1987). Vybraným problémům a postavám z dějin české literatury se na pozadí jejich širších vazeb k ostatním evropským literaturám, zejména k německé literatuře, věnoval Měšťan v řadě studií a rozhlasových vystoupení, některé z nich se staly součástí souboru studií *Česká literatura mezi Němci a Slovany* (2002). (Cit. podle J. Táborské, resp. O. Sládka.)

Již zmíněný **Lubomír Doležel** (1922 – 2017) od poloviny 70. let formuloval spolu s U. Ecem, T. Pavelem, M.-L. Ryanovou, R. Ronenovou aj. koncepci narativní sémantiky fikčních světů do podoby samostatného literárněvědného směru. Jeho díla jsou pravidelně citována předními osobnostmi světové literární teorie. Doleželovy odborné zájmy zahrnují lingvistiku (zvláště stylistiku, matematickou lingvistiku), literární teorii (zejména naratologii, poetiku, strukturalismus, poststrukturalismus, teorii interpretace), sémiotiku, estetiku, historii, logiku, analytickou filozofii, filozofii jazyka, kybernetiku, narativní sémantiku a teorii fikčních světů. Pro jeho badatelskou práci je charakteristická kombinace lingvistické analýzy literárních textů s literárněteoretickými přístupy. Ve svých analýzách se vždy opíral o vědeckou racionální epistemiologii, která se v našem prostředí formovala v rámci lingvistických a literárněteoretických výzkumů Pražské školy (zvl. B. Havránek, J. Mukařovský, F. Vodička aj.). Strukturální lingvistiku, poetiku a sémiotiku Pražské školy ovšem nepřijímal nekriticky a jistá její omezení a nedostatky se snažil odstranit ve svých vlastních vědeckých koncepcích. Již ve své knize *O stylu moderní české prózy, Výstavba*

textu (1960), která vznikla přepracováním disertační práce, Doležel využil stylistické výzkumy Pražské školy a zaměřil se především na analýzu stylu promluvy a stylistiku promluvových typů. V exilu pak na své stylistické studie navázal knihou *Narrative Modes in Czech Literature* (Toronto − Buffalo 1973, česky v upravené a rozšířené podobě s tit. *Narativní způsoby v české literatuře*, 1993), v níž sice vycházel ze starších prací, podstatně se zde již projevila změna jeho vědecké orientace směrem k naratologii. Od poloviny 70. let patřil Doležel mezi první, kdo se pokoušeli aplikovat určité koncepce analytické filosofie, teorie akce a logiky možných světů (zvláště G. H. von Wrighta a S. Kripkeho) na oblast literatury a rozpracovat ji do podoby ucelené literární teorie. Již ve svých studiích z r. 1976 (*Narrative Semantics*, *‚Die Hundeblume' or Poetic Narrative* a *Narrative Modalities*) položil základy koncepce narativní sémantiky fikčních světů, kterou v dialogu s řadou světových literárních teoretiků rozpracovával po celá 70. a 80. léta. V systematizované podobě své názory představil v knize *Heterocosmica, Fiction and Possible Worlds* (Baltimore – London, 1998; č. *Heterocosmica, Fikce a možné světy*, 2003). Jádrem Doleželova přístupu k literatuře je propojení studia narativní mikrostruktury (textové výstavby literárního díla) se zkoumáním narativní makrostruktury (tj. vlastního „světa díla“, který Doležel nazývá „narativní“ či „fikční“). Doležel tak svůj mnohaletý výzkum způsobů narativní výstavby epických textů rozšířil o průzkum světa, který takové texty vytvářejí. Možný svět fikce (tj. fikční svět), chápe jako makrostrukturu, jako široký referenční rámec pro všechny sémiotické prvky (postavy, předměty atd.), které generuje narativní text. Narativní sémantika fikčních světů je podle něj použitelná nejen pro řešení velkého množství literárněteoretických problémů, jako jsou např. povaha fikčnosti, typologie fikčních světů, vztah fikce a skutečnosti, tematická analýza literárního díla atd., ale je vhodná též k interpretaci konkrétních uměleckých literárních děl. Sám to také v mnoha případových studiích a interpretacích dokládá, mj. v publikaci *Studie z české literatury a poetiky* (2008) která je rozsáhlým výborem z Doleželova díla.

Vedle prací z oblasti literární teorie je Doležel autorem také mnoha literárněhistorických studií a komentářů − především k dějinám strukturální poetiky a estetiky (zvl. Pražské školy). Svůj mnohaletý zájem o tuto oblast zúročil v knize *Occidental Poetics: Tradition and Progress* (Lincoln − London 1990; č. *Kapitoly z dějin strukturální poetiky*), v níž sledoval dějiny strukturální poetiky od Aristotela až po sémiotický projekt Pražské školy. Od poloviny 90. let věnuje pozornost také otázkám vztahu historie a fikce, resp. rozdílu mezi fikčním a historickým narativem. Výsledkem jeho úvah o možnostech reprezentace dějin, postmoderní historické fikci a protifaktových narativech je publikace *Fikce a historie v období postmoderny* (2008), kterou v mírně upravené podobě vydal též v anglickém překladu *Possible Worlds of Fiction and History, The Postmodern Stage* (Baltimore − London 2010).

Doleželovou manželkou je literární teoretička Nancy H. Traill (*1953), autorka mj. práce o možných světech fantastiky, kterou přeložil do češtiny (Nancy H. Traillová, *Možné světy fantastiky, Zrod paranormální literatury*, 2011).

Se zásadními příspěvky o stylistice, matematické lingvistice, narativní sémantice a koncepci možných světů v literatuře Doležel vystoupil na mnoha domácích i mezinárodních

konferencích a kongresech (Paříž, Tel Aviv, Stockholm, Řím atd.). Do r. 2009 žil střídavě v Kanadě a v Mexiku, pravidelně se však vracel do vlasti (vyučoval mj. na univerzitách v Brně a v Praze). Od r. 2009 žije trvale v Praze. (Cit. podle O. Sládka.)

Literární teoretik a historik **Mojmír Grygar** (*1928) v letech 1947 – 1952 studoval literární vědu a estetiku na FF UK. V letech 1951 – 1954 byl asistentem J. Mukařovského v estetickém semináři. Od r. 1954 pracoval v ÚČL ČSAV, nejprve jako aspirant, od r. 1957 jako vědecký asistent, od r. 1961 jako vědecký pracovník (CSc. v r. 1961 prací *Umělecká reportáž jako literární druh*) a později vedoucí oddělení teorie literatury. V letech 1969 – 1971 působil jako hostující profesor Slovanského semináře univerzity v Amsterdamu a po rozhodnutí zůstat v cizině natrvalo se zde v r. 1971 stal vědeckým pracovníkem, později univerzitním docentem (do r. 1993, kdy byl penzionován). Založil zde studium bohemistiky jako hlavního oboru (přednášel rovněž na katedře rusistiky). Od začátku 70. let je členem Nizozemské literárněvědné společnosti a AILC (Mezinárodní společnost srovnávací literatury) a od roku 1980 Společnosti pro vědu a umění (USA). V r. 1980 absolvoval stáž k problematice sémiotiky na Brown University v Providence (USA). Od r. 1991 vyučoval na domácích univerzitách (mj. v Praze a Olomouci).

Studium Nerudovy a Fučíkovy literární tvorby nasměrovalo Grygara k zájmu o teoretické otázky literární publicistiky a literatury faktu. Výsledkem byla publikace *Umění reportáže* (1961), v níž sledoval daný žánr jakožto součást umělecké literatury i součást mimoliterárního společenského procesu a propojil v ní teoretickou reflexi s konkrétním výzkumem, což je charakteristické i pro další Grygarovy práce. Vycházeje ze strukturalistické kategorie estetické funkce pokusil se vytyčit základní znaky umělecké reportáže a její odlišnost od reportáže dokumentární. Výzkum literárních druhů a směrů Grygar později pojal jako integrální složku zkoumání otázek literárního vývoje (v časopisecky otištěných studiích *Pojetí literárního vývoje v ruské formální metodě a v českém strukturalismu*, Česká literatura 1968; *On a Structural Analysis of the Literary Process*, in sborník *Theory of Literary History, New York* 1985). Z hlediska metodologie Grygar využívá estetické, poetické a sémiotické koncepce českého strukturalismu, na které také v celém svém vědeckém díle navazuje a dále je rozpracovává. V tomto ohledu je významná zejména jeho strukturalistická analýza Vančurova románu *Pekař Jan Marhoul* (*Rozbor moderní básnické epiky*, 1970), v níž se jako jeden z prvních teoretiků pokusil o narativní analýzu lyrické kompozice tohoto díla.

V polovině 60. let se do Grygarovy optiky dostala problematika vztahu mezi literárními a mimoliterárními jevy v uměleckém textu. Důraz kladl mj. na význam tvůrčího individua, vnímatele i adresáta literárního sdělení, a na polaritu mezi individuálním tvůrčím záměrem a dynamikou literární struktury. Na podobu a směřování aktuálních zahraničních teoretických koncepcí upozornil v knize *Pařížské rozhovory o strukturalismu* (1969), souboru dvanácti rozhovorů s předními francouzskými strukturalisty (R. Barthes, J. Lacan, M. Foucault, C. Lévi-Strauss atd.), které byly z velké části převzaty z Les Lettres françaises. Odkaz klasických představitelů pražské školy (zvl. J. Mukařovského a F. Vodičky) v souhrnné podobě představil v *Terminologickém slovníku českého strukturalismu* (1999), ve kterém

rekonstruoval pojmovou soustavu českého strukturalismu v literární vědě a v souvisejících disciplínách. V komentářích k základním pojmům pražské strukturální estetiky, teorie umění a poetiky usiloval o nastínění jejich geneze a proměn i o jejich zasazení do širšího dějinného vývoje strukturální teorie. Od 70. let Grygar věnoval zvláštní pozornost moderní ruské literatuře a srovnávací sémiotice umění. Ve své koncepci srovnávací sémiotiky umění navazuje v řadě studií na srovnávací uměnovědu J. Mukařovského. Srovnávací sémiotické metody aplikuje při výzkumu vztahu mezi moderní poezií a malbou, ve studiích o českých a ruských avantgardních směrech, orientovaných k historickému aspektu i k problematice avantgardní poetiky. K problematice vývoje umělecké (literární) struktury, resp. vývojových proměn a historických aspektů literárních a uměleckých struktur se Grygar vrátil v knize *Trvání a proměny, Dvanáct kapitol o umění a dějinách* (2006), v níž završil své dosavadní úvahy na toto téma. Spíše z pedagogických důvodů vznikaly po odchodu do Amsterdamu Grygarovy literárněhistorické příručky z dějin české literatury. (Cit. podle B. Svadbové, resp. O. Sládka.)

* * *

V domácím kontextu se nezávislá kritika soustředila do samizdatových časopisů. Nejvýraznější kritickou osobností měsíčníku Obsah, který vycházel od r. 1981, byl někdejší šéfredaktor Literárních novin **Milan Jungmann**. Jednotlivé stati pozdějších výborů (*Cesty a rozcestí*, Londýn 1988, původně v samizdatu 1986; *Průhledy do české prózy*, 1990) vznikaly, zvláště po Jungmannově odchodu do důchodu, mimo oficiální kulturní proud, po r. 1990 je opět publikoval především v Literárních novinách (*V obklíčení příběhů*, 1997). Reflektují literární produkci samizdatovou, exilovou i oficiální, obsahují rovněž příspěvky teoretické. (Cit. podle A. Jedličkové.)

Určitý protipól k Jungmannovu důkladnému analyzování literárních děl představovala v Obsahu poměrně jednostranná, jelikož značně osobní až jízlivě ironická a převážně glosující kritika **Ivy Kotrlé**, nejednou vzbuzující polemické reakce. (Cit. podle L. Machaly a E. Gilka.)

Literární kritik a historik **Jan Lopatka** byl po r. 1969 nucen z politických důvodů pracovat mimo svůj obor. Od r. 1976 spolupracoval (od r. 1982 úzce) se samizdatovou Edicí Expedice, pro niž navrhl podstatnou část titulů. V letech 1988 – 1989 vedl v samizdatových Lidových novinách rubriku ukázek z literární tvorby zakázaných autorů. Od jara 1990 do konce r. 1992 byl redaktorem a vedoucím kritické rubriky Literárních novin, od května 1993 až do své smrti redaktorem v kulturní rubrice týdeníku Respekt. Souběžně v letech 1992 – 1993 vedl na FF UK semináře literární kritiky.

V samizdatové Edici Expedice vydal Lopatka soubory literárněkritických prací *Předpoklady tvorby* (1978) a *Šifra: Předpoklady tvorby 2* (1983, oba souborně s tit. *Předpoklady tvorby* v edici Petlice 1985; knižně 1991). Další kritiky pak byly vydány v knize *Šifra lidské existence* (1995). Poslední soubor jeho prací *Posudky* (2005) předkládá většinou dosud nepublikované kritické nakladatelské posudky, jež psal pod svým i cizími jmény. Lopatka je spolutvůrcem *Slovníku českých spisovatelů* (smz. 1978; přeprac. v edici Petlice 1979;

v exilu Toronto 1982, doma knižně 1991 s tit. *Slovník zakázaných autorů*), zachycujícího komunistickým režimem potlačovanou literaturu v období od února 1948 do konce 70. let. Významný je Lopatkův autorský i koncepční podíl na podobě měsíčníku Tvář (v obou jeho etapách, 1964 – 1965 a 1968 – 1969, vedoucí kritické rubriky) a samizdatového časopisu Kritický sborník, který od r. 1985 redigoval (s P. Fideliem – pseud. K. Palka), a to i v letech 1990 – 1993, kdy již vycházel oficiálně.

Od poloviny 60. let, kdy publikoval své recenze a stati v časopise Tvář, byl Lopatka v českém literárním kontextu vnímán především jako náročný a názorově vyhrocený kritik soudobé prózy. Již dříve se ovšem v časopisecky publikovaných statích a v knižní studii *Estetická problematika vztahu rozhlasu a prózy* (1964) zabýval rozhlasovou problematikou, zejména pak rozhlasovým zpracováním beletristických děl. Z odlišného hlediska se k těmto otázkám vrátil v první polovině 80. let prací *Radiojournal v ko(s)mickém věku* (1994; poprvé v samizdatu 1984), v níž ironicky posoudil rozhlasové hry a seriály z konce 70. let.

Svou pozitivní představu o literatuře Lopatka opíral především o nesyžetové literární projevy: o korespondenci Boženy Němcové, deníkové prózy J. Demla, tvorbu E. Bondyho a raného B. Hrabala, dopisy V. Havla z vězení; zvláštní pozornost interpretační i ediční věnoval J. Hančovi a jeho deníkům (edice *Události*; s titulem *Sešity*, Toronto 1984; 1991). (Cit. podle B. Svozila, resp. K. Bláhové.)

Jan Vladislav založil a až po odchodu do exilu řídil samizdatovou Edici Kvart, kde mj. publikoval své eseje o literatuře, lektorské posudky aj. v souboru *Tajný čtenář* (4 svazky, 1975 – 1980). (Cit. podle J. Wiendla.)

Značné autoritě se v samizdatové esejistice těšil **Václav Černý**, jehož *Paměti* (1977e, 1982e, 1983e), rozvržené do čtyř svazků, se staly událostí jak v samizdatovém, tak exilovém recepčním okruhu; vykresluje v nich osobní zkušenost z války a poválečných desetiletí, polemicky obhajuje ideu demokratického, mravního státu a rovněž završuje i svou koncepci filozofie dějin a kultury. Podobné téma reflektuje studie *O povaze naší kultury* (1975s, 1981e, 1991). V 70. letech, kdy nesměl oficiálně publikovat, interpretoval v řadě studií kriticky českou samizdatovou prózu a poezii a opět se dotýkal i teoretických otázek celkové orientace a charakteru české kultury a umělecké tvorby (*Z nových kritických studií*, 1974s; *Další studie o knihách edice Petlice a pro ni*, 1979s), z nichž vyšel výbor *Eseje o české a slovenské próze* (1994). Obsáhlý výbor z prací V. Černého vyšel pod názvem *Tvorba a osobnost* (sv. 1, 1992, sv. 2, 1993), publicistika z let 1957 – 1981 ve svazku *V zúženém prostoru* (1994), kulturněpolitické stati a polemiky z let 1945 – 1948 v souboru *Skutečnost svoboda* (1995).

Po r. 1968, kdy výtvarný a literární kritik a teoretik **Jindřich Chalupecký** opět nemohl doma publikovat, napsal řadu „příběhů“ postmoderních českých a slovenských výtvarníků 70. a 80. let, kteří rozrušili hranice autonomní oblasti umění a pokusili se – každý svým způsobem – proniknout do sféry „životního konání“ (*Na hranicích umění*, samizd. sine

anno, München 1987; 1990). Zvláštní pozornost opakovaně věnoval výtvarníkovi a básníkovi J. Kolářovi (*Cesta Jiřího Koláře*, 1977s.). V této době se začal také opět intenzivněji zabývat českou literaturou první poloviny 20. století, kterou posuzoval v kontextu myšlenkových i tvárných tendencí středoevropského umění (*O dada, surrealismu a českém umění*, 1976s, Jazzová sekce 1980). Chalupeckého zájem platil zejména originálním a na první pohled nesnadno zařaditelným osobnostem; natrvalo jej zaujal zejména R. Weiner (*Richard Weiner a český expresionismus*, 1979s.), kterému již ve válečných letech věnoval monografický esej, pokoušející se o celistvý výklad autora a jeho čtenářsky nesnadno přístupné tvorby. V 70. letech věnoval Weinerovi dvě velké samizdatové studie, aby nakonec výsledky svých úvah shrnul v portrét, zařazený do čela knihy *Expresionisté* (1992). Tato kniha však obsahuje i konečné verze prací o dalších osobnostech vymykajících se tendencím lokálního vývoje (J. Deml, L. Klíma a J. Hašek). Ohlas vyvolala Chalupeckého studie o F. Halasovi *Poezie a politika* (1985 v londýnském časopise Rozmluvy), v níž odmítl obraz této osobnosti tak, jak je podávají *Paměti* V. Černého (studie vyvolala i polemiku L. Jehličky, *Chalupecký a pravice*, Rozmluvy, 1986, č. 6). Svůj výklad založil na rozboru vztahu mezi metafyzickou a sociální linií básníkovy tvorby a vyhrotil ho v polemickou tezi proti vnášení ideologizujících kritérií do hodnocení uměleckého díla (přispěl rovněž příspěvkem do samizdatového sborníku *A co socialismus? K 30. výročí smrti Františka Halase*, 1979). (Cit. podle L. Lantové.)

Jiřímu Kolářovi se v samizdatu a v exilových vydáních věnoval rovněž **Vladimír Karfík** (*Les réflexions poétiques de Jiří Kolář*, zvláštní číslo Revue K, Paris 1983; *Le Théatre de Jiří Kolář*, zvláštní číslo Revue K, Paris 1984). V monografii *Jiří Kolář* (1994) vymezil nejen Kolářův podíl na vzniku Skupiny 42 a ukázal jeho vliv na moderní českou poezii i prózu (mj. na B. Hrabala), ale svůj zájem upřel i k méně známým polohám Kolářovy tvorby (zvl. dramatické). Jako editor se podílel na vydávání jeho spisů. Pro edici Expedice k vydání připravil výbor *Obhajoba umění* J. Chalupeckého (1988, spolu s M. Červenkou). Časopisecky publikované studie a doslovy z let 1966 – 1999 Karfík shrnul do souboru *Literatura je čitelná* (2002), v němž se věnuje několika autorům druhé poloviny 20. století, zvláště těm, kteří byli spojeni se Skupinou 42 (kromě J. Koláře i J. Kainarovi) a básnické generaci, jež debutovala v 50. letech (M. Holub, J. Skácel, K. Šiktanc, J. Šotola). (Cit. podle J. Meda, resp. K. Bláhové.)

František Kautman (1927 – 2016) byl od r. 1961 vědeckým pracovníkem ÚČL ČSAV. V r. 1971 byl z politických důvodů propuštěn, pak dva roky bez zaměstnání. V letech 1973 – 1974 pracoval jako prodavač, v r. 1974 byl mu přiznán plný invalidní důchod. Signatář Charty 77.

V první polovině 70. let uveřejňoval časopisecké práce v oficiální sféře pod cizími jmény, v 70. a 80. letech publikoval hlavně v samizdatových periodikách a v exilových časopisech. Jako interpret literatury se zprvu zabýval zejména S. K. Neumannem, později se soustředil na autory, kteří mu byli životním a filozofickým naladěním blízcí: na F. M. Dostojevského (*Dostojevskij – věčný problém člověka*, 1976s, 1992), F. Kafku (*Svět Franze Kafky*, 1977s, 1990) a E. Hostovského (*Polarita našeho věku v díle Egona Hostovského*,

1977s, 1993). Při analýze i vzájemné komparaci tvorby a života těchto prozaiků sledoval s osobním zaujetím především existenciální problematiku. S Kautmanovou konkrétní vykladačskou praxí úzce souvisí jeho teoretický zájem o metody výzkumu a interpretace uměleckého díla, jak to dokládají studie o F. X. Šaldovi, J. Mukařovském aj. (*Literatura a filozofie*, 1968), a zejména systematizující práce *K typologii literární kritiky a literární vědy* (1977s, 1996). Stati, jež vznikly v období, kdy nesměl publikovat, shrnuje výbor *O literatuře a jejích tvůrcích* (1999). Vysloveně filozofickými otázkami, zvláště otázkou způsobu národního bytí, se zabývají samizdatové bilanční práce (*O českou národní identitu*, 1978; *Česká otázka po pětaosmdesáti letech*, 1980; *Masaryk, Šalda, Patočka*, 1990; politický profil V. Dyka přináší studie *Naděje a úskalí českého nacionalismu*, 1992) a eseje *O smyslu oběti – Biblické reflexe* (2003).

F. Kautman publikoval i beletrii, jíž se zde specificky nevěnujeme, věnoval se překladu (F. M. Dostojevskij, *Dopisy*, 1966).

Z katolicky orientovaných literárněhistorických prací mají význam knihy **Zdeňka Rotrekla** *Skrytá tvář české literatury* (1977s, 1987e, 1991), která přináší soubor podrobných biografických esejů osobností zejména katolické literatury, a soubor esejistických studií **Bedřicha Fučíka** *Čtrnáctero zastavení* (1977s, 1987e, 1991). V samizdatu byly často realizovány edice korespondence katolických tvůrců a také spisy J. Demla, J. Čepa nebo J. Zahradníčka. Kromě B. Fučíka na tom měli zásluhu V. Binar a M. Trávníček.

Na základě množství literárněhistorického a biografického materiálu, nashromážděného při práci na díle J. Čepa, vznikla kniha **Mojmíra Trávníčka** (1931 – 2011) *Pouť a vyhnanství* (1996), v níž se Trávníček pokusil rekonstruovat Čepův život a uvést jej do vztahu s jeho tvorbou. Podobně si počínal v monografii *O Františku Křelinovi* (2003). Od 90. let Trávníček soustavně působil i jako recenzent. Zaměřoval se zvláště na díla křesťanských autorů, z nich pak zejména na básníky. Přitom hranice mezi studií, medailonem a kritikou je u něj velmi volná (soubor *Sdílet věčné*, 2002). Trávníček nevyznává jakkoli specifickou metodologii a jeho psaní není vztaženo ani k jednoznačnému hodnotovému systému, třebaže svá křesťanská východiska nikdy neopouští. Literární kritika je v jeho pojetí co nejtěsněji připoutána k literární historii, jeho psaní je charakteristické vlídností a smířlivostí. Těmito vlastnostmi se vyznačují i autorovy vzpomínky *Skryté letokruhy* (2001): sledování vlastní cesty za literaturou se tu ústrojně prolíná s portréty lidí, které autor osobně poznal (B. Fučík, F. Křelina, V. Vokolek aj.). Cennou vrstvu těchto vzpomínek tvoří svědectví o literárním samizdatu, na němž se Trávníček podílel. Významná pro poznání dobové situace je i Trávníčkova korespondence: *Listovní příležitosti. Dopisy Bedřicha Fučíka Mojmíru Trávníčkovi* (2003); *Korespondence Františka Lazeckého Mojmíru Trávníčkovi z let 1972 –1984* (2005). (Cit. podle J. Meda, resp. J. Trávníčka.)

Vladimír Binar (*1941) absolvoval studia na FF UK v r. 1968 diplomovou prací *Jakub Deml – vymezení vnitřního vývoje osobnosti a díla*. V r. 1969 se stal odborným asistentem na katedře české literatury FF UK (PhDr. v r. 1970 prací *Jakub Deml*), v r. 1975 dostal výpověď a žil ve svobodném povolání. V r. 1974 založil s B. Fučíkem samizdatovou edici

Rukopisy VBF Praha, pro kterou editorsky připravil především čtrnáctisvazkové *Dílo Jakuba Demla* (1978 – 1983, obsahuje také *Zprávu o díle Jakuba Demla* napsanou Binarem a B. Fučíkem, 1978), jakož i další demlovské edice. V rámci této edice publikoval i vlastní původní práce, mj. eseje o J. Demlovi *Čin a slovo* (1978). Bohatou editorskou činnost provází Binar řadou komentářů a doslovů založených na analyzujícím přístupu k vnímání literárního díla jako soustavy vzájemně se podmiňujících složek. Ve finální podobě však spěje k vyjádření syntetizujícího charakteru tvorby, zahrnující stejně tematická jako žánrová, ideová a historická východiska. Věnuje se také beletristické tvorbě. (Cit. podle J. Wiendla, resp. K. Kudlové.)

Literární historik, teoretik a editor **Aleš Haman** (*1932) studoval na FF UK češtinu a literární vědu. V r. 1957 nastoupil jako odborný pracovník (od r. 1965 vědecký pracovník) v ÚČL ČSAV a stal se redakčním tajemníkem kritického vydání *Spisů Jana Nerudy* (CSc. v r. 1965 prací *Neruda prozaik*). V r. 1972 byl nucen z ústavu z politických důvodů odejít. Zaměstnání našel ve Státní (později Národní) knihovně ČSR, kde od r. 1986 působil jako vědecký pracovník. V r. 1990 se vrátil jako vědecký pracovník do Ústavu pro českou a světovou literaturu (DrSc. v r. 1992 prací *K otázkám teorie četby a čtenářství krásné literatury*). Od r. 1990 učil na Západočeské univerzitě v Plzni, kam také v r. 1992 v hodnosti docenta přešel (habilitační práce *Literatura z pohledu čtenářů*). V r. 1998 byl jmenován profesorem. Od r. 1999 přednáší na katedře bohemistiky PedF JU, resp. ústavu bohemistiky FF JU v Českých Budějovicích, od r. 2006 je současně ředitelem ústavu estetiky a dějin umění na téže univerzitě. Žije v Praze.

Studii o V. Páralovi vydal v samizdatu (*Dvakrát Páral*, 1976, společně se studií L. Dobrovského) pod pseudonymem H. Rak. Přispěl do strojopisného sborníku Miroslavu Červenkovi k padesátinám (1982). Coby literární historik se Haman věnoval především 19. století, přičemž syntetické završení všech jeho dílčích pokusů (*Neruda prozaik*, 1968; *Česká literatura 19. století a evropský kontext*, 1999) představuje publikace *Trvání v proměně* (2007). Teoretickou produkci sleduje Haman průběžně a v dialogu s moderní světovou metodologií stanovuje i vlastní pozici. Pevným východiskem jeho úvah je strukturalismus, zejména spolehnutí na dominantnost estetické funkce; mnoho podnětů načerpal z francouzské naratologie (G. Genette ad.) a ještě více z tzv. kostnické školy recepční estetiky (*Literatura z pohledu čtenářů*, 1991); tuto linii mu pomohly rozvinout i vlastní výzkumy čtenářů a čtení, které prováděl během svého zaměstnání ve Státní knihovně v Praze (70. a 80. léta).

Literární kritice, a to především kritice soudobé prózy, se Haman věnoval zejména v 60. letech a potom znovu po r. 1990. V 60. letech mají jeho texty zřetelný programatický nádech (ve snaze o prosazování moderních trendů české prózy). V polistopadovém období Haman jako kritik i deníkový recenzent postihuje široký záběr autorů a poetik, ale ve formulaci toho, co od literatury požaduje a jak ji vidí z hlediska jejích vývojových proměn, je nyní zdrženlivější (knižně ve výboru *Prozaické surfování*, 2001). Za významnější a daleko pronikavější (se schopností i kontextového zasazení) je možno považovat jeho kritickou reflexi literárněvědných textů (*Východiska a výhledy*, 2002). Jiný Hamanův soubor studií

představuje kniha *Literatura v průsečíku pohledů: teorie, historie, kritika* (2003). Je autorem monografie *Arnošt Lustig* (1995).

V rámci svého polistopadového pedagogického působení na vysokých školách Haman připravil i několik kompendií (*Česká literatura po roce 1945 z ptačí perspektivy*, 1990; *Úvod do studia literatury a interpretace díla*, skripta 1997, knižně 1999). Haman je také autorem několika překladů (P. Trenský, *Josef Škvorecký*; H. Voisine-Jechová, *Dějiny české literatury*, 2005). (Cit. podle P. Blažíčka, resp. J. Trávníčka.)

Estetik, literární historik a překladatel **Jiří Pechar** (*1929) studoval na FF UK v Praze srovnávací historii literatury; absolvoval a titul PhDr. získal v r. 1952 disertační prací *Civilizační optimismus v české a francouzské literatuře*, pojednávající o vlivu Emila Verhaerena na českou poezii. V Nakladatelství Čs. akademie věd pracoval v tiskovém oddělení a redigoval informační časopis Vědecká kniha, do něhož sám psal články o odborných publikacích, reportáže a rozhovory. V r. 1958 byl z politických důvodů propuštěn a na více než třicet let se stal překladatelem z povolání. V r. 1990 nastoupil jako vědecký pracovník do Filozofického ústavu ČSAV, resp. AV ČR, kde v současné době vede pracovní skupinu pro výzkum filozofie 20. století. V r. 1996 se Pechar habilitoval na FF UK pracemi *Otázky literárního překladu*, *Od příběhu k románu* a *Prostor imaginace*. Celoživotně udržoval kontakty se svým učitelem V. Černým.

V letech 1982 – 1989 se Pechar podílel přednáškovou činností i organizačně na aktivitě Kruhu přátel českého jazyka, redigoval jeho necenzurované zpravodajské bulletiny a sám do nich přispíval. V 70. a 80. letech (s výjimkou několika příspěvků ve Světové literatuře) své původní práce nemohl oficiálně publikovat. Pravidelně spolupracoval se samizdatovou revue kritický sborník, příležitostně i s Obsahem. V témže období vydal v samizdatových edicích Petlice a Kvart první verzi knihy *Prostor imaginace* (s tit. *Psychoanalýza a literatura*, 1976), filozofické eseje *Člověk a pravda* (1978), analýzy samizdatové prózy *Nad knihami a rukopisy* (1980), překlad kulturologických statí S. Freuda pod titulem *Freud o literatuře* (1979) a kromě toho vlastní prózu a poezii. Přispěl do několika samizdatových sborníků.

Pecharova tvůrčí aktivita se navenek vyznačuje různorodostí, více méně vždy však vyúsťuje v zájem o konkrétní i obecné problémy literární tvorby. Základní je Pecharova rozsáhlá překladatelská činnost, soustavně rozvíjená již od 50. let, v níž se soustřeďuje na díla básnická, vědecká, zejména však prozaická, a to především z románské oblasti. Jeho přetlumočení děl M. Prousta, S. Freuda, C. Lévi-Strausse a řady dalších významných děl evropské literatury 19. a 20. století z Pechara učinilo přední osobnost soudobého českého překladatelství. Překladatelskými problémy se na základě praxe zabývá i teoreticky. Svědčí o tom jednotlivé časopisecké studie a zejména souhrnnější knižní pojednání *Otázky literárního překladu* (1986), které shrnuje zásady, postupy a tendence moderní překladatelské práce a její problematiku i obtížnost ilustruje rozborem konkrétního materiálu. Také další Pecharovy teoretizující práce mají přehledový, interpretačně instruktivní a někdy až příručkový charakter. V knize *Francouzský „nový román“* (1968) podal názorný rozbor tvorby čelných představitelů experimentální větve poválečné francouzské beletrie. K poetice

epiky se cele zaměřil v drobné teoretizující eseji *Od příběhu k románu* (1989). Do sféry literárněkritické naproti tomu vstoupil samizdatovým souborem reprodukčně založených studií *Nad knihami a rukopisy* (1996), v nichž podal hodnotící interpretace českých samizdatových a exilových próz 70. let. K analýze konkrétních literárních děl je soustředěna i Pecharova monografie *Dvacáté století v zrcadle literatury* (1999), v níž představil západoevropskou literaturu této epochy. V souboru interpretačních studií *Interpretace a analýza literárního díla* (2002) Pechar charakterizuje vždy určitý přístup k literárnímu dílu (tematická kritika, psychoanalýza, komparativní přístupy) vycházející zejména z francouzské literárněteoretické tradice, jež doplňuje aplikací těchto metod na některá díla českých autorů a překladů děl světové literatury do češtiny.

Podstatná část Pecharovy tvorby je soustředěna k filozofii. V bohatě a přitom utříděně pojatém pojednání *Prostor imaginace* (1992), vzniklém v 60. letech, přístupně vyložil základní pojmy Freudovy psychoanalýzy, popsal její dosah pro podobu moderní kultury a pojmenoval její možné využití při výkladu literární tvorby. V oboru vlastní filozofické problematiky dosáhl nejširšího informativně interpretačního záběru v publikaci *Být sám sebou, Pojem identity a jeho meze* (1995), původem ze 70. let. Ústřední téma identity člověka a jejích mezí zde rozvinul na pozadí myšlenkových soustav představitelů současné, převážně západoevropské filozofie, a v souvislosti s názorem P. Ricoeura, podle něhož má lidská identita povahu narativní, pojednal šíře i o výpravné literatuře. V monografii *Problémy fenomenologie – Od Husserla k Derridovi* (2007) se Pechar pokusil o podrobný rozbor myšlení hlavních postav fenomenologického myšlenkového proudu (E. Husserl, M. Scheler, M. Heidegger, J.-P. Sartre, M. Merleau-Ponty) i těch filozofů, pro něž fenomenologie znamenala zásadní inspirační zdroj (P. Ricoeur, E. Lévinas, J. Derrida).

Doplňkem Pecharovy rozvětvené tvůrčí aktivity je slovesně kultivovaný pokus o vlastní prózu *Upilované mříže* (1977), ovlivněný stylistikou nového románu a W. Faulknera, a sporadicky, leč dlouhodobě pěstovaná, tradičněji laděná tvorba lyrická (*Slovo v samotě*, 1980).

Trojí kontext české literatury – oficiální, samizdatový a exilový – měl svou paralelu v trojím kontextu myšlení o literatuře. Tyto tři proudy existovaly ve větší či menší izolaci (v závislosti na filozofických a estetických východiscích), nikoli zcela bez výměny informací. Teprve rok 1989 přinesl jejich propojení a umožnil plnohodnotnou výměnu názorů na literaturu a myšlení o literatuře i o jejich metodách.

ŘEŠENÁ ÚLOHA

Tři proudy české literární vědy po r. 1969. Literární kritika v oficiálních a neoficiálních (samizdatových), popřípadě exilových literárních časopisech. Postavy normalizační literární vědy a kritiky, popř. estetiky. Výrazné nemarxistické literárněkritické osobnosti v samizdatu a exilu. Nejvýznamnější nemarxistické osobnosti literární teorie a historiografie po r. 1969. Mladší generace literárních kritiků a vědců.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Seznamte se přímo se soudobými literárními časopisy, např. s Literárním měsíčníkem, Tvorbou a Kmenem na straně jedné a Kritickým sborníkem na straně druhé. Kdo patřil k jejich výrazným kritickým osobnostem?

ÚKOL K ZAMYŠLENÍ

Zamyslete se nad konceptem „pozemšťanství“, který razil marxistický kritik Milan Blahynka v umění (*Pozemská poezie*, výbor z kritik, 1977). V čem jsou Blahynkovy soudy poplatné názorům Ladislava Štolla (například na základě jeho souboru *Básník a naděje. Z bojů za českou socialistickou poezii*, 1975)?

PRO ZÁJEMCE

Seznamte se s některým kvalitním souborem literárněvědných studií, například s publikací *Studie z české literatury a poetiky* (2008), která je rozsáhlým výborem z díla Lubomíra Doležela.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Vedoucímu semináře pošlete interpretačně založenou esej, v níž se například pokusíte o rozbor vámi vybraného literárního básnického díla (v duchu prací např. Z. Kožmína *Interpretace básní*, 1997, nebo J. Trávníčka, *Poezie poslední možnost*i, 1996), nebo díla prozaického (v duchu prací např. A. Hamana, *Úvod do studia literatury a interpretace díla*, 1999, J. Trávníčka, *Příběh je mrtev? Schizmata a dilemata moderní prózy*, 2003, D. Hodrové … *na okraji chaosu… Poetika literárního díla 20. století*, 2001).

SHRNUTÍ KAPITOLY

Podoby institucionálního myšlení o literatuře po r. 1969

Literární měsíčník, Tvorba, Kmen, smzd. Obsah, Kritický sborník aj.

Situace po r. 1969

- odchody do exilu: Doležel, Grygar, Chvatík, Měšťan, Schulz, Kosková, I. Hájek;
- uplatňování marxismu a metody socialistického realismu: Štoll, Rzounek, Rybák, Skála, Rafaj, V. Dostál, Blahynka, J. Hájek, Hrzalová, Vlašín, Peterka;
- nová literárněkritická generace:

Lukeš, Macura, V. Novotný, Rulf, Janáček, P. Bílek, Janoušek, J. Trávníček

- brněnské literárněvědné prostředí:

Sus, Kožmín, Suchomel

Literární dějepisectví (historiografie)

Buriánek, Pytlík, Pohorský, Opelík, Pešat, Jankovič, Janáčková, Mourková, Loužil

Mladší generace literárních historiků

Dokoupil, Holý, Janoušek

Specialisté na starší českou literaturu

Kopecký, Petrů, Kolár, Lehár, Hrabák, Stich

Teoretické myšlení o literatuře

- marxisté: Štoll, Šabouk
- fenomenologická inspirace: Mathauser
- sémiotická inspirace: Kubínová, Macura
- teorie románu: Hodrová
- textologie a ediční praxe: Vašák

Literární věda a kritika v exilu

- literární kritika: Hvížďala, Škvorecký, Brousek, Chvatík, Schulz
- literární historie, teorie, estetika:

Doležel, Grygar, Chvatík, Měšťan, Kosková, I. Hájek, Čulík

Nezávislá literární kritika v samizdatu

Jungmann, Kotrlá, Lopatka, J. Vladislav, Černý, Chalupecký, Karfík, Kautmann, Haman, Pechar

Katolicky orientovaná literární kritika a historie

Rotrekl, B. Fučík, M. Trávníček, V. Binar

OTÁZKY

Jaké literární časopisy a s nimi spojené kritické osobnosti rozlišujeme v české literatuře po r. 1969 v jejích třech proudech (oficiální, samizdatový čili neoficiální a exilový)?

Jaká byla situace v české kritice v letech 1969 – 1988 z hlediska jednotlivých proudů?

ÚLOHA Č. 1

Charakterizujte české teoretické myšlení o literatuře v letech 1969 – 1989.

Jak se profilovala nová literárněkritická generace koncem 80. let a které osobnosti do ní patřily?

ÚLOHA Č. 2

Seznamte se s knihou Jana Lukeše *Prozaická skutečnost* (1982) a s ohlasy na ni v dobovém tisku: negativní reakce J. Peterky, V. Rzounka a K. Sýse, proměnlivé stanovisko M. Blahynky a ojedinělou obhajobu V. Novotného, popř. z odstupu formulovanou glosu z disentu od M. Jungmanna (ukázky obsahuje antologie *Z dějin českého myšlení o literatuře IV 1970 – 1989*. Michal Přibáň /ed./. Praha: ÚČL AV ČR, 2005, s. 421–460).

PRŮVODCE STUDIEM

Lit. kritiku v prostoru oficiální literatury determinovaly podmínky tehdejšího literárního života. Jediný publikační prostor pro soustavnější kritické myšlení poskytovala pouze dvě kulturní periodika Literární měsíčník a Tvorba. Lit. kritikové, z nichž většina byla i funkcionáři Svazu čs. spisovatelů, v nich prezentovali jednoznačné ideologické teze. Patřili ke generacím, které svou ideologickou spolehlivost prokázaly v 60., ale zejména v 50. letech, nebo dokázali změnit názory tak, aby si zajistili nové pozice. K oficiálním kritikům, kteří si v časopisech rezervovali „svá“ témata, k nimž se opakovaně vraceli, patřili Blahynka, Dostál, Hrzalová, Hájek, hlavní autoritou v ideových otázkách byl Štoll, nejsilnější pozici si v průběhu 70. let získal Rzounek. Princip kádrování prostupoval hodnocením umělecké tvorby, estetická kritéria se vytrácela, rozhodující bylo autorovo vyjádření podpory normalizačnímu režimu. Vedoucí svazoví funkcionáři byli vnímání jako žijící „klasikové“ (Florian, F. J. Kolár, Pilař, Rybák, Sekera, Skála, Taufer, Závada) a součástí strategie byla tendence „velké autory“ vytvářet – najednou se jimi stali Kozák, Nohejl, Pludek, Říha, Šajner

apod. Jestliže bylo pro 60. léta typické sblížení lit. kritiky a lit. teorie, pro normalizační období byl charakteristický opačný pohyb; úvahy koncepčního rázu (programové, lit. historické či teoretické) nahradily stati ideologické a politizující. Ti z kritiků, kteří nepronikli (nebo nechtěli) do publikačního „centra“ (Literárního měsíčníku a Tvorby), se uchylovali do kulturních rubrik deníků (Zemědělské noviny, Lidová demokracie, Brněnský večerník, Rovnost, Svobodné slovo), kde byl otevřenější prostor k vyjádření názorů a recenze nepodléhaly tak silnému ideologickému dohledu. Žánrový typ recenze však neumožňoval soustavnější a koncepčnější uvažování o literatuře. Na stránkách Tvorby byla také vedena kampaň proti literatuře minulého desetiletí, kterou vedl J. Hájek, jehož kniha **Mýtus a realita ledna 1968** (1970) byla jednou z prvních oficiálních intepretací uplynulého vývoje. Ze stejného ideologického úhlu nahlížel Hájek i literární produkci 60. let a své stati publikované v Tvorbě později shrnul do souboru **Konfrontace** (1972), který představoval literárněkritický pandán ke knize o lednu 1968. Na přelomu 70. a 80. let se prosadilo několik mladých kritiků i mimo recenzní rubriky deníků (Lukeš, Macura, Novotný, Prouza, Königsmark, Janáček, Pelc, Bílek) ve snaze pojmenovat situaci zejména v mladé literatuře („pětatřicátníci“) s poukazem na nakladatelské protěžování „mýtotvorné šestky“ (Černíka, Peterky, Skarlanta, Sýse, Šimona a Žáčka), kteří byli neprávem chápáni jako představitelé celé generace, jak je prezentovala dobová kritika (Peterka, V. Kolár). Významnou roli v udržení umělecké úrovně a kontinuity české literatury 60. let sehrály na počátku 70. let exil. časopisy, zejm. Svědectví, Proměny a Listy, které se po okupaci otevřely novým autorům. V průběhu 80. let se exil. kulturní spektrum dále rozrůzňovalo (Rozmluvy, Paternoster, Obrys). Situace v samizdatu byla složitější, zpočátku byla nezávislá lit. kritika značně utlumena, k oživení došlo ke konci 70. let s potřebou kriticky reflektovat samizdat. produkci nebo nezávisle glosovat ofic. vydávanou knižní produkci. V rámci paralelní kultury byly vedeny kritické debaty o povaze a směřování undergroundu (I. M. Jirous). Kádrové čistky a následná orientace na marxismus a metodu soc. realismu se dotkly i ÚČL AV ČR a jeho směřování. (Cit. podle P. Čorneje, P. Janouška, O. Sládka a P. Šámala.)

DALŠÍ ZDROJE

BÍLEK, P. A. *„Generace“ osamělých běžců*. Praha: Československý spisovatel, 1991.

BOCK, I. Jedna česká literatura? K některým tendencím „oficiální“, samizdatové a exilové prózy 1969 – 1989, *Česká literatura*, 1992, č. 1, s. 67–84.

CIESLAR, J. Jan Lopatka, in *Hlas deníku*, Praha: Torst, 2002, s. 412–419.

ČERNÝ, V. *Paměti 3, 1945–1972*. 2., rozšíř. vyd. Brno: Atlantis, 1992.

ČERNÝ, V. *Eseje o české a slovenské próze*. Praha: Torst, 1994.

Česká nezávislá literatura po pěti letech v referátech. Konference uspořádaná ve dnech 17. a 18. 11. 1994 Obcí spisovatelů, Centrem Franze Kafky a Nadací H. Bôlla v Praze. Praha: Primus, 1995.

FIALOVÁ A. (ed.). *V souřadnicích mnohosti: česká literatura první dekády jednadvacátého století v souvislostech a interpretacích*. Praha: Academia, 2014.

FIDELIUS, P. *Kritické eseje*. Praha: Torst, 2000.

GREBENÍČKOVÁ, R. *Literatura a fiktivní světy*. Praha: Český spisovatel, 1995.

HÁJEK, I. *Prokletá i požehnaná. Eseje o české literatuře*. Martin Pilař (ed.). Přel. Karolina Slámová. Praha: Dokořán, 2007.

HAMAN, A. Dešifrace kritického odkazu [J. Lopatky], *Literární noviny*, 1996, č. 23, s. 1, 6.

HAMAN, A. *Nástin dějin literární kritiky*. Jinočany: H & H, 2000.

HODROVÁ, D. *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*. Praha*:* Torst, 2001.

HOLÝ, J. Setkání s Bedřichem Fučíkem, *Česká literatura*, 1990, č. 4, s. 352–355.

HRUŠKA, P. (ed.). *V souřadnicích volnosti: česká literatura devadesátých let dvacátého století v interpretacích*. Praha: Academia, 2008.

HYBLER, M. Nevinný megaloman [I. M. Jirous], *Kritická příloha Revolver Revue*, 1998, č. 10, s. 26–38.

CHVATÍK, K. *Melancholie a vzdor. Eseje o moderní české literatuře*. Praha: Československý spisovatel, 1992.

CHVATÍK, K. *Svět románů Milana Kundery*. Brno: Atlantis, 1994.

CHVATÍK, K. Poznámky k některým termínům soudobé literární kritiky, *Tvar*, 1997, č, 8, s. 1, 4–5.

CHVATÍK, K. *Od avantgardy k druhé moderně. Cestami filozofie a literatury*. Praha: Torst, 2004.

CHVATÍK, K. *Pán příběhů. Prozaik Jiří Kratochvil*. Praha: Arsci, 2008.

Jak reflektujeme českou literaturu vzniklou v exilu. Sborník referátů a diskusních příspěvků z konference uspořádané 24. – 25. 11. 1999 Obcí spisovatelů, Ústavem pro českou literaturu AV ČR a Centrem Franze Kafky. Pavlína Kubíková (ed.). Praha: Obec spisovatelů, 2000, s. 143–149.

JANÁČKOVÁ, J. Vodičkův plán vědecké práce ÚČL z jara 1968, in *Felix Vodička 2004*. Alice Jedličková (ed.). Praha: Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky, 2004, s. 109–111.

JANKOVIČ, M. *Kapitoly z poetiky Bohumila Hrabala*. Praha: Torst, 1996.

JANOUŠEK, P. Spor o Lukeše. Kapitola z historie české literární kritiky počátku osmdesátých let, in *Normy normalizace*. Sborník referátů z literárněvědné konference 38. Bezručovy Opavy (11. – 13. 9. 1995). Jan Wiendl (ed.) Praha – Opava, ÚČL AV ČR – Slezská univerzita, 1996, s. 82–90.

JANOUŠEK, P. et alii. *Dějiny české literatury 1945 – 1989, IV*. Praha: Academia, 2008.

JUNGMANN, M. *Průhledy do české prózy*. Praha: EKK, 1990.

JUNGMANN, M. *V obklíčení příběhů*. Brno: Atlantis, 1997.

JUST, V. Hájkův nový kůň: Václav Havel. Skica k portrétu, *Literární noviny*, 1990, č. 13, s. 4.

KANTŮRKOVÁ, E. Kontinuita sděleného. Nad knihou Bedřicha Fučíka Čtrnáctero zastavení, *Tvar*, 1990, č. 2, s. 1, 4.

KAUTMAN, F. *O literatuře a jejích tvůrcích. Studie, úvahy a stati z let 1977 – 1989*. Praha: Torst, 1999.

KOLÁR, J. – HOLÝ, J. Z nepaměti do paměti, *Česká literatura*, 1990, č. 5, s. 461–469.

KOSKOVÁ, H. *Hledání ztracené generace*. 2. dopl. vyd. Jinočany: H & H, 1996.

KOŽMÍN, Z. *Studie a kritiky*. Praha: TORST, 1995.

KOŽMÍN, Z. *Umění básně: Skácel, Mikulášek, Kundera*. Brno: K22a, 1990.

KOŽMÍN, Z. *Interpretace básní*. Brno: Masarykova univerzita, 1997.

LANGEROVÁ, M. Dva osudy. Weinerovské monografie Jindřicha Chalupeckého, *Česká literatura*, 1991, č. 3, s. 346–352.

Lexikon teorie literatury a kultury. Ansgar Nüning (ed.), Jiří Holý a Jiří Trávníček (eds.) českého vydání. Brno: Host, 2006. [Obsahuje hesla českých lit. teoretiků.]

LUKEŠ, J. *Prozaická skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 1982.

MACUROVÁ, N. Medvědáři aneb Sklerokruh [rozhovor s J. Kolárem], *Tvar*, 1995, č. 13, s. 8–9.

Magorův zápisník. Michael Špirit (ed.). Praha: Torst, 1997.

MACHALA, L. *Česká próza pod normalizačními tlaky*. Brno: CERM, 2000.

MALURA, J. – SICHÁLEK, J. Jan lehár. 23. 1. 1949 až 29. 12. 2004, Česká literatura, 2005, č. 2, s. 282–287.

Normy normalizace. Sborník referátů z literárněvědné konference 38. Bezručovy Opavy (11. – 13. 9. 1995). Jan Wiendl (ed.) Praha – Opava, ÚČL AV ČR – Slezská univerzita, 1996.

NOVOTNÝ, V. Causa Vítězslav Rzounek, dinosaurus české literatury, *Reflex*, 1990, č. 34, s. 42–45.

OPELÍK, J. *Milované řemeslo*. Praha: Torst, 2000.

OPELÍK, J. *Holanovské nápovědy*. Praha: Thyrsus, 2004.

PAVEL, T. Přínos Lubomíra Doležela současné literární vědě, *Česká literatura*, 1997, č. 6, s. 563–569.

PECHAR, J. *Nad knihami a rukopisy*. Praha: Torst, 1996.

PEŠAT, Z. *Jaroslav Seifert*. Praha: Československý spisovatel, 1991.

PETRBOK, V. Angelus pacis et intellectus. Alexandr Stich 10. 3. 1934 – 26. 1. 2003, *Listy filologické*, 2003, č. 3–4, s. 315–319.

PILAŘ, M. *Underground. Kapitoly o českém literárním undergroundu*. Brno: Host, 1999.

PŘIBÁŇ, M. ed.: *Z dějin českého myšlení o literatuře IV (1970 – 1989)*

http://www.ucl.cas.cz/edicee/?expand=/antologie/zdejin/4

RICHTEROVÁ, Sylvie. *Místo domova*. Brno: Host, 2004.

RICHTEROVÁ, Sylvie. *Slova a ticho*. Praha: Československý spisovatel – Arkýř, 1991.

SAK, R. *„Život na vidrholci“. Příběh Bedřicha Fučíka*. Praha – Litomyšl, Paseka, 2004.

SICHÁLEK, J. Eduard Petrů. 16. 12. 1928 – 3. 3. 2006, *Česká literatura*, 2006, č. 4, s. 170–173.

Slovník české literatury po roce 1945

http://www.slovnikceskeliteratury.cz/

Slovo – struktura(lismus) – příběh. Pocta Květoslavu Chvatíkovi. Jan Schneider (ed.). Olomouc: Katedra bohemistiky FF UP v Olomouci, 2000.

SUCHOMEL, M. *Literatura z času krize: šest pohledů na českou prózu 1958 – 1967*. Brno: Atlantis, 1992.

ŠÁMAL, P. „Normalizace“ české literární vědy v zrcadle časopisu Česká literatura, *Česká literatura*, 2002, č. 3, s. 229–241.

ŠÁMAL, P. Literární kritika za časů „normalizace“, *Literární archiv*, 2006, č. 37, s. 149–179.

ŠKVORECKÝ, J. *Podivný pán z Providence a jiné eseje*. Praha: Ivo Železný, 1999.

ŠPIRIT, M. Doslov, in Jan Lopatka, *Šifra lidské existence*. Praha: Torst, 1995, s. 539–563.

TRÁVNÍČEK, J. *Poezie poslední možnosti*. Praha: Torst, 1996.

TRÁVNÍČEK, M. *Sdílet věčné. Studie, profily a kritiky*. Olomouc: Periplum, 2002.

TRÁVNÍČEK, M. *Pouť a vyhnanství. Život a dílo Jana Čepa*. Brno: Proglas, 1996.

TRENSKÝ, P. *Josef Škvorecký*. Přel. Aleš Haman. Jinočany: H & H, 1995.

Václav Černý. 26. 3. 1905 – 2. 7. 1987. Sborník z konference konané 4. 11. 1993 na Dobříši. Marie Langrová (ed.). Praha: Obec spisovatelů, 1994.

Václav Černý. Život a dílo. Materiály z mezioborové konference (Náchod 23. – 25. 3. 1995). Věra Brožová (ed.). Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1996.

Věda v Československu v období normalizace (1970 – 1975). Sborník z konference, Praha, 21. – 22. 11. 2001. Antonín Kostlán (ed.). Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2002.

VLADISLAV, J. *Portréty a autoportréty*. Praha: Práce, 1991.

VOJTĚCH, D. K podmínkám kontinuity. Rekapitulace [díla M. Červenky a M. Jankoviče v kontextu vývoje Pražské školy], *Slovo a smysl*, 2004, č. 2, s. 143–153.

ZIMA, P. V. *Literární estetika*. Přeložil Jan Schneider. Olomouc: Votobia, 1998.

Život je jinde? Česká literatura, kultura a společnost v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století. Materiály z mezinárodní mezioborové konference pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR 13. – 15. 6. 2001 v Praze. Jan Matonoha (ed.). Praha: ÚČL AV ČR, 2002.

11 DOPORUČENÁ ČETBA

1. Blatný Ivan
2. Bondy Egon
3. Brousek Antonín nebo Gruša Jiří nebo Kabeš Petr
4. Diviš Ivan
5. Drda Jan
6. Fuks Ladislav (minimálně 2 texty)
7. Halas František (po r. 1945)
8. Havel Václav (minimálně 3 dramata)
9. Hodrová Daniela nebo Macura Vladimír nebo Ajvaz Michal
10. Holan Vladimír (minimálně 2 texty po r. 1945)
11. Holub Miroslav
12. Hostovský Egon (po r. 1945)
13. Hrabal Bohumil (minimálně 3 texty)
14. Hrubín František (minimálně 2 texty po r. 1945)
15. Jirous Ivan Martin
16. Kainar Josef
17. Klíma Ivan nebo Filip Ota
18. Kohout Pavel
19. Kolář Jiří
20. Körner Vladimír
21. Kundera Milan (minimálně 3 texty)
22. Lustig Arnošt
23. Mikulášek Oldřich
24. Neff Vladimír nebo Kaplický Václav
25. Páral Vladimír
26. Pavel Ota
27. Reynek Bohuslav (po r. 1945)
28. Seifert Jaroslav (minimálně 3 tituly po r. 1945)
29. Skácel Jan
30. Šiktanc Karel
31. Škvorecký Josef (minimálně 3 tituly)
32. Šotola Jiří
33. Šuleř Oldřich
34. Topol Jáchym
35. Vaculík Ludvík (minimálně 2 tituly)
36. Vyskočil Ivan
37. Wernisch Ivan
38. Zahradníček Jan
39. Závada Vilém (po r. 1945)

LITERATURA

DOPLNIT

SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY

Rok 1945 je obvykle vnímán jako významný mezník, v němž se výrazně mění způsob fungování, role, ale i tematika české literatury. Nicméně tak jako v jiných obdobích, ani zde nelze hovořit o zlomu, který by šlo vyjádřit zřetelnou datací. Jednak i předchozí, okupační období má své vývojové fáze a proměny (literatura roku 1940 je z hlediska možností svého fungování zcela jiná než literatura roku 1943), jednak samotný rok 1945 je vnímán a interpretován jako nakročení dvěma směry: návrat a nová cesta. Období války a okupace představuje neoddiskutovatelný přeryv; je přerušena kontinuita životní (smrt **Vladislava Vančury**, **Jaroslava Kratochvíla**, **Bedřicha Václavka** ad.), kontinuita díla (z publikačního hlediska se – z různých důvodů – odmlčí např. **Egon Hostovský** i **Vítězslav Nezval**), ale i kontinuita dosavadních způsobů čtení: literatura získá výrazně alegorickou funkci a opět plní roli nástroje s širším společenským, politickým, ale i vlasteneckým dopadem. Proto je rok 1945 vnímán jako bod návratu, navázání na přerušenou tradici. A tento návrat v sobě zahrnuje i návrat do okupačních časů: velká část produkce vydávané v letech 1945−1947 je „svědectvím" o přežité době, ať už v rámci prosazování autobiografických žánrů (vzpomínky, deníky), anebo v rámci vydávání politicky angažované poezie, která nemohla za války vyjít.

Okupační kontext přináší výraznou zkušenost s institucionálně kontrolovanou literaturou (cenzura, sebecenzura, pojetí literatury jako společenského nástroje), obnovuje koncept literatury jako „(s)vědomí národa", ale zároveň znamená i zcela nové podněty, které přináší imanentní literární vývoj. V průběhu okupace je naznačena možná linie existenciální poezie (sborník *Jarní básnický almanach 1940* a v něm především **Jiří Orten** či **Hanuš Bonn**), ale hlavně vykrystalizuje nesmírně vývojově produktivní poetika *Skupiny 42* (**Jiří Kolář**, **Ivan Blatný**, **Josef Kainar**). Poezie, ale i próza především mladší generace je naplněna vstřícností vůči jakýmkoli novým způsobům řešení role člověka ve světě i vůči novým poetikám, a to nejen z hlediska dosavadní domácí tradice. Novost se sama o sobě stává pozitivní hodnotou. A první poválečné roky toto hledání nové cesty ještě umocňují: posiluje se propojenost literatury a umění, literatury a filozofie, ale také literatury a politiky. Celý literární prostor let 1945-48 se stává výrazně programotvorným: literární kritika se vyjadřuje k otázkám nejen kulturní, ale i politické orientace, literatura hledá nové mytologizační modely, ale i sugestivní ideologizovaná sdělení. V próze se jednoduchý výkladový vzorec černobílého kolektivního světa Drdovy *Němé barikády* (1946) potkává s českými vydáními válečných a poválečných próz **Egona Hostovského**, v nichž se naopak svět stává nerozlišitelnou sférou hry osudových sil.

V období let 1945 – 1948 se publikování textů napsaných za okupace mísí s novou tvorbou; překrývá se tak představa neustálého vývoje a posunu. Vyčkávají se syntetická, celostná řešení, jako přirozené se jeví skupinové vystupování, ať už ve formě večerů poezie (cyklus večerů na Žofíně v zimě 1947−1948), nebo v přináležitosti ke skupinové publikační platformě. Knižní publikační prostor opětovně narůstá: v roce 1945 je evidováno málo přes tři a půl tisíce vydaných knih, což odpovídá i období od roku 1942, v roce 1946 je to už více než 5 500 a v roce 1946 více než 6 000 vydaných titulů, což překonává i čísla před rokem 1940.

Žánrové a tematické posuny v nově psané a vydávané tvorbě jsou také celkem patrné. Poezie si nachází materiál v dikci každodenního světa; přestává směřovat k metaforické či na symbolu založené analytičnosti a melodičnosti a inspiruje se řečí zvolání, výkřiků, dekontextualizovaných promluv, vkládaných do básnického textu. Tento posun je nejen principem poetiky Skupiny 42; vyskytuje se i v textech surrealistických básníků (**Karel Hynek**,

Zbyněk Havlíček), je patrný i v poválečné tvorbě **Františka Halase** (*A co?*, vyd. až 1957), **Františka Hrubína** (*Hirošima*, 1948), ale i **Jana Zahradníčka** (*La Saletta*, 1947).

Dobová próza řeší vztah jedince a dějin jednak analýzou válečné, často i autobiografické zkušenosti, jednak hledáním stabilních a platných prvků obou složek tohoto vztahu: na jedné straně vidí jedince dějinnými událostmi vykolejeného, navždy již narušeného (**Jiří Mucha**, **Egon Hostovský**, **Jiří Weil**), na straně druhé nabízí řešení tím, že se jedinec dokáže identifikovat s kolektivitou patřičného typu (**Jan Drda**, **E. F. Burian**).

Připravenost řešit za pomoci literatury záležitosti společenského a politického směřování, v němž „staré" bude nahrazeno „novým" (*Jobova noc* **Františka Hrubína**, *Rudoarmejci* **Vladimíra Holana**) nastavuje rámec i pro představu institucionálně řízené literatury. Obdobně jako se institucionalizuje fungování filmu či divadla, tak i v literatuře narůstá role spisovatelských organizací (Syndikát spisovatelů) a propojenosti vydavatelské sféry a ministerstva informací. Značná část spisovatelů přijímá vstřícně i dovršení celého vývoje únorovým převratem v roce 1948; estetická hodnota jako by neuspokojovala touhu po občanském postoji, po propojenosti života a díla (zákazy publikace za občanské postoje jejich tvůrce v případě procesů např. s **Jakubem Demlem**), po reálném vlivu textu na kontext.

Rok 1948 je opět zlomem spíše tím, že dosavadní tendence vyvstanou nepokrytě na povrch. V rámci oficiální literatury je proponována jako jediná použitelná metoda „socialistický realismus", byť jeho kritéria jsou definována zcela vágně. Střet avantgardních postojů levicových autorů 30. let s tradicionalismem v pojetí Zdeňka Nejedlého směřuje k vítězství tradicionalismu právě proto, že tento postoj má v ruce institucionální nástroje typu jiráskovské akce, Fučíkova odznaku apod. Proto se oficiální poezie první poloviny 50. let vrací svým výrazem kamsi k epigonům Sládka a Vrchlického: předem daný ideový postoj je s námahou rýmován a vkládán do rytmického půdorysu, aniž by ponechával jakýkoli prostor individuálnímu ztvárnění, imaginaci, metaforizaci. Stejně tak produkce ideologické prózy budovatelského typu (Václav Řezáč, Jiří Marek, Zdeněk Pluhař) vytváří invariantní vyprávěcí model, v němž jsou variovány pouze jednotliviny, zatímco celek potvrzuje neměnný, mýticko-archetypální výklad světa. Literatura vznikající v exilu (po roce 1948 opustí zemi celá plejáda autorů, např. **Jan Čep**, **Egon Hostovský**, **Viktor Fischl**, **Ivan Jelínek**, **Ivan Blatný**, **Ferdinand Peroutka**, **Pavel Tigrid**) se nevyhnutelně dostane do sféry politické žurnalistiky, která reaguje na vývoj v ČSR a chce korigovat oficiální interpretace, ale zároveň ztrácí možnost komunikace přes železnou oponu. Desítky textů zůstávají v ineditní podobě, tj. buď jsou rozšiřovány ve velice omezeném okruhu přátel (edice Půlnoc, surrealistické sborníky, sborník *Život je všude*), anebo zůstávají zamčeny v autorově stole (rozsáhlá tvorba **Bohumila Hrabala**, **Jiřího Koláře**, **Josefa Škvoreckého**, **Jana Zábrany**).

Zatímco ještě v roce 1948 vyjde přes 5 300 knižních titulů, rok poté je počet zredukován již jen na 3 600 titulů. Široké předválečné i poválečné spektrum literárních časopisů je zredukováno na dva či tři časopisy; literatura se sice dostává do novin i neliterárních časopisů, ale její zploštělé, zideologizované pojetí je v těchto médiích ještě umocněno. Autor se stává veřejnou osobností, jejíž životní názory (tj. politický postoj) jsou vlastní tvorbou jen ilustrovány a umocňovány. Literární dílo se stává výrobním produktem bez jakéhokoli tajemna, jedinečnosti i mnohoznačnosti.

Velice relativní uvolnění, které poskytuje alespoň částečný prostor pro individuální rysy autorského díla a pro povědomí o jeho autonomní hodnotě, která je záležitostí talentu a řemesla, a nikoli ideového postoje, nastává po roce 1956. V poezii se objevuje program „poezie všedního dne" (generace kolem časopisu Květen), objevuje se **Kolářův** *Mistr Sun o básnickém umění* (1957), debutuje **Jan Skácel**, k osobitému psaní se vrací **Oldřich Mikulášek** a sbírkou *Lazar a píseň* (1960) i **Josef Kainar**. V próze vyjdou (ale ihned jsou zároveň kritikou odsouzeny) **Škvoreckého** *Zbabělci* (1958). Próza konce 50. a počátku 60. let se programově otevírá „životu kolem nás", což přináší jednak dosud víceméně tabuizovaná

témata (úděl židů za holocaustu, jak jej zobrazují **Arnošt Lustig** či **Ladislav Fuks**), jednak proměnu budovatelské prózy v prózu o získávání jedinečných zkušeností, jež jsou nicméně alegoricky aplikovatelné pro budování celé společnosti (**Vaculíkův** *Rušný dům* či prózy **Ivana Kříže**, **Ivana Klímy** či **Jana Procházky** z počátku 60. let). Zásadním impulsem ze stejné doby je i proměna klasického jevištního dramatu (*Srpnová neděle* a *Křišťálová noc* **Františka Hrubína**, *Majitelé klíčů* **Milana Kundery**, *Konec masopustu* **Josefa Topola**, *Zahradní slavnost* **Václava Havla**), ale i nástup improvizovaného „text-appealového" divadla v Semaforu, v Redutě, v autorském divadle **Ivana Vyskočila**.

V průběhu 60. let se výrazně posiluje žánrová různorodost, ale i různorodost prostorů, v nichž se odehrává literární reflexe. Zatímco v polovině 50. let je spektrum literárních časopisů omezeno na Nový život, Literární noviny a Host do domu, ve druhé polovině 60. let vychází takřka desítka literárních časopisů (Literární noviny, Host do domu, Plamen, Tvář, Impuls, Sešity pro mladou literaturu, Orientace, Divoké víno ad.). V průběhu 60. let se formou knižních vydání vrací do povědomí poúnorová tvorba **Vladimíra Holana**, se zcela novou poetikou přichází **Jaroslav Seifert**, dozrává a vrcholí tvorba **Oldřicha Mikuláška**, **Jana Skácela**. Spektrum poezie jde od vizuální či konkrétní poezie (**Josef Hiršal**, **Emil Juliš**, **Václav Havel**, oficiálně nepublikovaná pozdní básnická tvorba **Jiřího Koláře**) přes výrazovou experimentaci dozrávající mladé generace (**Ivan Wernisch**, **Jiří Gruša**, **Pavel Šrut**, **Josef Hanzlík**, **Petr Kabeš**, **Miloslav Topinka**) k syntetizačním skladbám **Františka Hrubína** (*Romance pro křídlovku*) či **Vladimíra Holana** (*Noc s Hamletem*), soustavně se profiluje osobití poetika **Ivana Diviše**, vzniká kult života a díla **Václava Hraběte**, vychází výbor z oficiálně dosud neznámé poezie **Jiřího Koláře** (*Vršovický Ezop*, 1966) a na konci 60. let se do oficiální literatury částečně a na chvíli vrací i celá skupina autorů křesťanské orientace (**Bohuslav Reynek**, **Jan Zahradníček**, **Josef Kostohryz**).

V próze v 60. letech krystalizuje také hned několik výrazných typů prózy. Své rukopisy z 50. let přepisuje a vydává **Bohumil Hrabal**, jehož prózy jsou vítány především pro evidentní stylové osvěžení (uvolněnost toku slov i imaginace vyprávění, hovorovost) i pro zaměření nikoliv na dějinného činitele, ale na outsidera, který buď zůstává mimo proud velkých dějin, nebo je jím doveden k nalezení vlastní integrity (*Ostře sledované vlaky*). Rozvíjení dějové linie, situované do určitého výrazného prostředí, charakterizuje prózy **Josefa Škvoreckého**, **Ladislava Fukse**, **Vladimíra Körnera**, ale i **Vladimíra Párala**. Výrazně ožívá žánr povídky: **Kunderovy** tři sešity *Směšných lásek* s tématem hry, kterou nelze kontrolovat, **Alexandr Kliment** (*Hodinky s vodotryskem*) a přesun od všedního k absurdnímu, **Ivan Vyskočil** (*Kosti*) a obnažování principu umělosti zobrazovaného světa. V nových hrách **Václava Havla**, **Josefa Topola**, **Ivana Klímy** či **Pavla Kohouta** zdomácňuje princip absurdního dramatu, ale také schopnost využít drama jako politické podobenství.

Zatímco v první polovině 50. let próza popisovala idealizovanou budoucnost a poezie nabízela klíčové kódy, jak se k ní dobrat, vrací se oba žánry ke konci 50. let jakoby zpět k životnímu materiálu a k jeho zkoumání. Ve druhé polovině 60. let jde – povšechně a zjednodušeně řečeno – poezie směrem ke zkoumání svých vlastních výrazových i tematických možností, zatímco próza usiluje o opět výrazně modelovaný obraz světa, v němž se konkrétní příběh zároveň stává univerzálním podobenstvím. Takto jsou čteny a vnímány klíčové romány **Ludvíka Vaculíka** (*Sekyra*, 1966) i **Milana Kundery** (*Žert*, 1967). Dobově jsou čteny především jako romány politické, jako interpretace a hodnocení uplynulých desetiletí; estetická hodnota i případné existenciální čtení je upozaděno.

Právě tento typ recepce možná naznačuje, proč se ve druhé polovině 60. let opět umocní i propojenost tvůrčích a společenských ambicí. Prezentace IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů (1967), úsilí o provázanost estetických a společenských hodnot v rámci

Literárních novin, ale i mediální „kult“ některých autorů a děl (**Ludvík Vaculík**, **Milan Kundera**, **Pavel Kohout**, **Ivan Klíma**) vytvářejí vlivový koncept spisovatele jako „svědomí národa“, jako elitní reprezentace, která díky své tvorbě zná život „dole“, ale zároveň má potenciál utvářet i rozhodnutí „shora“. Literatura opět přestává být sférou imanentních estetických hodnot a stává se sférou s potenciálem praktického dopadu na život společnosti. Étos poučenosti z omylů, které je postihly v 50. letech, dává této generaci (vesměs autoři narození v letech 1925 – 1932) prostor pro reformu původního konceptu budování společnosti. Pojetí autora jako výlučné osobnosti s jedinečným osudem i postojem se zároveň akcentuje i oživením žánru pamětí a výkladů poetiky své i jiných autorů (Hoffmeisterovy soubory *Předobrazy*, *Čas se nevrací*, *Podoby*, Hrubínovy *Lásky*, Kalistovy *Tváře ve stínu*, kniha *Bohumil Hrabal uvádí…*, Hostovského *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*, exilově 1966) a autorské žurnalistiky (*Spisovatelé a moc* **Dušana Hamšíka**, **Liehmova** kniha *Generace*, která však již v roce 1969 nesmí vyjít).

Proto je i začátek období „konsolidace“ či „normalizace“, která nastupuje v letech 1969 – 1972, tak výrazně namířen proti spisovatelům. Pokusy o revizi dosavadní cesty jsou připisovány buď jejich neschopnosti orientovat se v politice, anebo ještě spíše snaze zavést vývoj na scestí; jejich role i možnosti jsou dobovou propagandou počátku 70. let takřka démonizovány. Desítky významných spisovatelů jsou zbaveny publikačních možností, jejich dosavadní díla jsou eliminována z veřejných knihoven i antikvariátů, a to včetně jejich překladových prací či děl, která v době vydání komunistické ideologii zcela vyhovovala. Řada spisovatelů buď emigruje hned po sovětské okupaci v srpnu 1968 (**Josef Škvorecký**, **Arnošt Lustig**, **Věra Linhartová**), či v průběhu 70. let, ať už dobrovolně, či vynuceně (**Milan Kundera**, **Jiří Kolář**, **Pavel Kohout**, **Jiří Gruša**, **Vlastimil Třešnák**). Literární prostor se opět striktně rozděluje na sféru oficiální, ineditní (od poloviny 70. let distribuovanou pomocí samizdatových vydání, v nákladu obvykle několika desítek kopií) a exilovou. Někteří z denuncovaných spisovatelů učiní veřejné pokání, které jim umožní dříve či později se opět do oficiální literatury vrátit (**Jiří Šotola**, **Miroslav Holub**, **Bohumil Hrabal**). Oproti létům padesátým funguje v 70. a především v 80. letech výraznější propojenost mezi domácí ineditní a exilovou sférou; řada textů tak vychází v samizdatu a souběžně v exilových vydáních. V některých etapách se však rozpor mezi exilovou sférou a disidenty v českých zemích vyhrocuje (spor o kvality **Kunderovy** *Nesnesitelné lehkosti bytí*). V exilu se objevují noví autoři, kteří začali publikovat až po odchodu do emigrace (**Jaroslav Vejvoda**, **Jan Křesadlo**, **Jan Novák**), naopak někteří ze známých autorů 60. let se postupně buď částečně (Škvorecký), nebo zcela (Kundera) zabývají kulturou i společností nově osvojených domovů; oproti 50. letům je i mnohem výraznější tendence osvojit si jazyk nového prostředí (Kohout, Gruša či Moníková píšou německy, Linhartová a Kundera francouzsky, Novák anglicky).

Autoři, kteří se rozhodnou zůstat v oficiálním publikačním prostoru, často demonstrují jakoby dobrovolnou změnu svých poetik: Fuksovi hrdinové z próz 70. let už nejsou společností deformováni, ale sami se učí ji formovat, Páralovi hrdinové počínaje *Mladým mužem a bílou velrybou* již nacházejí alespoň nějaké pozitivní hodnoty. Omezený počet autorů, kteří prošli kritérii normalizačního filtru, vytváří publikační prostor pro celou řadu autorů, kteří buď publikovali v 50. letech a pak byli konkurencí vytlačeni, anebo pro ty, kdo teprve nacházejí zálibu v psaní. V 70. a 80. letech takřka každoročně vydávají své nové sbírky generační solitéři typu Josefa Jelena, Karla Bouška či **Václava Honse**, ale stejně tak i produktivní příslušníci nově nastoupivší básnické generace **Karla Sýse**, **Jiřího Žáčka**, **Michala Černíka** a **Jaromíra Pelce**. Požadavek ideologické korektnosti je doplněn prostorem pro „volnou tvorbu“, takže řada těchto básníků píše jednak devótní politickou poezii k různým výročím, jednak potom i verše milostné, přírodní či reflexivní lyriky. Oficiální

kritika 70. let obnoví někdejší polaritu Nezval versus Halas a jednoznačně pléduje za „pozemšťanskou“, materiální poezii údajné nezvalovské provenience. Literární hodnota díla bývá opět vymezována na základě autorských občanských postojů, takže na jedné straně jsou adorováni ideologicky zasloužilí autoři se zcela eklektickou, prvoplánovou tvorbou (Ivan Skála, Josef Rybák, Donát Šajner), na druhé straně jsou vydávána čtenářsky velice úspěšná, ale oficiální kritikou nezaznamenávaná díla **Bohumila Hrabala**, **Jiřího Šotoly**, **Vladimíra Körnera**; stejně tak mimo oficiální výkladové linie stojí i pozdní básnické dílo Skácelovo, Mikuláškovo či Seifertovo.

Ineditní literatura 70. let reaguje na „normalizaci“ vytvořením ucelených samizdatových řad a „nakladatelství“. V tomto desetiletí zároveň vrcholí tvorba řady autorů, kteří se dostávají mimo oficiální kánon: **Bohumil Hrabal** v první polovině 70. let píše své vrcholné prózy *Obsluhoval jsem anglického krále* a *Příliš hlučná samota*, **Josef Škvorecký** vytvoří škálu děl od *Miráklu* až po *Příběh inženýra lidských duší*, **Milan Kundera** vydává ve francouzském překladu *Život je jinde*, *Valčík na rozloučenou* a *Knihu smíchu a zapomnění*, **Ludvík Vaculík** sepíše *Český snář*, jako výrazný prozaik se v německých vydáních etabluje **Pavel Kohout** a posléze i **Jiří Gruša**. Mimo hranice disidentské sféry se dostanou i magnetofonové nahrávky her **Václava Havla** s protagonistou Ferdinandem Vaňkem. Zmíněné texty se prosadí i v cizojazyčných vydáních, cirkulují v samizdatové sféře a jsou také vydávány českými nakladatelstvími v exilu.

Oficiální literatura se navenek jakoby jen snaží vymazat „krizová“ šedesátá léta a vrátit se k institucionalizované roli, kterou plnila v letech padesátých. Ale i zde dochází k jistým posunům. Oproti létům padesátým, kdy je dílo oficiálně prezentováno jako kolektivní produkt spisovatele, kritiky i celého nakladatelství, jehož jediná hodnota je ideová, zasahují do sféry vydávání v 70. a 80. letech výrazněji i ekonomické faktory. Řada spisovatelů je schopna živit se pouze psaním, což vede ke vzniku epigonských „škol“, snažících se napodobovat vyzkoušenou cestu. Vzniká tak „severočeská“ škola Páralova, objevují se epigoni Hrabalovi. Některé žánry se stávají čtenářsky a komerčně úspěšnými právě již na základě dodržení žánrových schémat: historický román, v němž dějiny poskytují kulisy dějovému vyprávění (**Jarmila Loukotková**, **Václav Erben**), román z lékařského prostředí (**Valja Stýblová**, **Ota Dub**), román o problémech dospívání (Václav Dušek, **Zdeněk Zapletal**, Martin Bezouška, Petr Hájek, **Radek John**). Komerční ohlas má i román z vesnického prostředí (**Jan Kostrhun**), především pak tam, kde je komponován jako sled humorných příhod z bezproblémového života na socialistické vesnici (**Jaroslav Matějka**). Román z prostředí továren a závodů obvykle nenachází své čtenáře ani mezi těmi, o nichž pojednává, ani mezi ostatními, pro něž není takové prostředí dostatečně exotickým či únikovým; výjimkou jsou snad jen stylově zajímavé rané romány **Josefa Frais**e. Obecně shrnuto, soustavné a časté publikování ve vysokých nákladech či ve výpravně provedených knihách se stává cílem, který je zároveň signálem schopnosti prosadit se, najít si své vlastní či skupinové cesty ke zdroji prestiže.

Oficiálně vydávaná literatura je přes všechny ideologické proklamace vnímána a čtena především jako relativně únikový svět příběhů, v němž platí jejich vlastní zákonitosti, v případě poezie pak jako svět možných alegorických „narážek“, které se vztahují k dobové politické situaci. Vývojové bezčasí 70. a 80. let vede k tomu, že cesta od hotového rukopisu ke knize trvá tři až čtyři roky, a přitom dílo neztrácí nijak schopnost komunikovat. Vzhledem k tomu, že oficiální kulturní prostor 70. a 80. let nabízí dva televizní kanály, víceméně uniformní noviny a pár rodinných, profesních či zálibových časopisů, zbývá pro četbu poměrně velký prostor. Omezená produkce kvalitní literatury (v 80. letech se nicméně rozšiřuje spektrum zajímavé překladové literatury) vede k tomu, že je možné všechny podstatné knihy vlastnit a stihnout přečíst.

A právě tento rys výrazně vyhrocuje pozici literatury v 80. a následně v 90. letech až k současnosti. Pád komunismu na konci roku 1989 dá prostor takřka 2000 soukromých nakladatelů, kteří se registrují v následujícím roce. Řada z nich se rozhoduje vydávat knihy z důvodů etických (pomoci dosud zakázané literatuře), řada i z důvodů ekonomických (očekávají, že statisícové náklady, jež bylo schopno dosáhnout v 70. a 80. letech dílo Hrabalovo či Páralovo, budou možné i pro celou produkci dosud zakázaných autorů). Valná část nových nakladatelů ovšem nemá přehled o spektru a kvalitativním rozlišení toho, co tvorba dosud zakázaných autorů obnáší. Proto zaplaví knižní trh stovkami knih v nákladech, jejichž valná část se ukáže jako neprodejná; důvodem jsou jednak i čtenářská neznalost dobrých a špatných děl daného autora, která jej po prvním pokusu vede k závěru daného autora už nečíst, ale jednak i proměna společenského horizontu. Řada děl v novém kontextu působí jako historická svědectví, jako výzvy udělat něco se společností, která už náhle neexistuje. Ve světě, který si žádá celou řadu nevyzkoušených personálních rozhodnutí, přestává mít literatura schopnost radit, nabízet identifikaci a rozřešení.

(Cit. podle: Petr A. Bílek, in: úvodní studie ke *Slovníku českých spisovatelů*, Praha: Libri, 2005, s. 37−46.)

PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON

Čas potřebný ke studiu

Cíle kapitoly

Klíčová slova

Nezapomeňte na odpočinek

Průvodce studiem

Průvodce textem

Rychlý náhled

Shrnutí

Tutoriály

Definice

K zapamatování

Případová studie

Řešená úloha

Věta

Kontrolní otázka

Korespondenční úkol

Odpovědi

Otázky

Samostatný úkol

Další zdroje

Pro zájemce

Úkol k zamyšlení

Pozn. Tuto část dokumentu nedoporučujeme upravovat, aby byla zachována správná funkčnost vložených maker. Tento poslední oddíl může být zamknut v MS Word 2010 prostřednictvím menu Revize/Omezit úpravy.

Takto je rovněž omezena možnost měnit například styly v dokumentu. Pro jejich úpravu nebo přidávání či odebírání je opět nutné omezení úprav zrušit. Zámek není chráněn heslem.

Název: **Česká literatura 20. století 2**

Autor: **Doc. PhDr. Libor Martinek, Ph.D.**

Vydavatel: Slezská univerzita v Opavě

Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě

Určeno: studentům SU FPF Opava

Počet stran: 18579

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou.